

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

VIEŠOJO SAUGUMO AKADEMIJA

**VISUOMENĖS SAUGUMAS IR
VIEŠOJI TVARKA (27)**

Mokslinis žurnalas

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (27)

Research Journal

Kaunas 2021

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (27)
Mokslinis žurnalas

Redaktorių kolegija:

Atsakingasis redaktorius

Prof. dr. Rūta Adamonienė, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Atsakingojo redaktoriaus pavaduotoja

Doc. Dr. Aurelija Pūraitė, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Vykdytysis redaktorius

Doc. Dr. Algirdas Muliarčikas, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Nariai:

Prof. Dr. Snieguolė Matulienė, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Prof. Dr. Saulius Greičius, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Prof. Dr. Birutė Pranevičienė, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Prof. hab. dr. Žaneta Simanavičienė, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Prof. Dr. Vaiva Zuzevičiūtė, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Prof. Dr. Orekhova Tatjana Viktorovna, DIA Ekonomikos Akademija, Bulgarija

Prof. Dr. Mihaela Gavrilă, Sapienza universitetas, Italija

Prof. Dr. Ligita Šimanskienė, Klaipėdos universitetas, Lietuva

Prof. Dr. Piotr Bogdalski, Ščyto Policijos Akademija, Lenkija

Prof. Dr. Saulė Petronienė, Kauno Technologijos universitetas, Lietuva

Prof. Dr. Martina Blaškova, Čekijos Policijos Akademija, Čekija

Prof. Dr. Tatjana Polajeva, EuroAcademija, Estija

Prof. Dr. Andrea Fischbach, Munsterio universitetas, Vokietija

Prof. Dr. Nino Abesadze, Ivane Javakhishvili Tbilisio Valstybinis universitetas, Gruzija

Prof. Dr. Shaibakova Liudmila Faritovna, Uralo valstybinis ekonomikos universitetas, Rusijos Federacija

Prof. Dr. Violeta Vasiliauskienė, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Prof. Dr. Larisa Kapranova, Pryazovskiy valstybinis Technikos universitetas, Ukraina

Doc. Dr. Pablo De Diego Angeles, UNED (Nacionalinis nuotolinio mokymo universitetas), Ispanija

Doc. Dr. Andrej Sotlar, Mariboro universitetas, Slovenija

Doc. Dr. Laima Ruibytė, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Doc. Dr. Jekaterina Kartašova, Middlesex universitetas, Didžioji Britanija

Doc. Dr. Živilė Stankevičiūtė, Kauno Technologijos universitetas, Lietuva

Doc. Dr. Gintaras Žilinskas, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Doc. Dr. Tiina Koivuniemi, Policijos universiteto kolegija, Suomija

Doc. Dr. Cristian-Eduard Stefan, Policijos "Alexandru Ioan Cuza" Akademija, Rumunija

Dr. Laetitia Langlois, Angers universitetas, Prancūzija

Dr. Jonas Jonušas, Kauno technologijos universitetas, Lietuva

Dr. Rasa Dobržinskienė, Mykolo Romerio universitetas, Lietuva

Dr. Lienite Litavniece, Rezeknes Technologiju Akademija, Latvija

Dr. Andrzej Wawrzusiszyn, Pasieniečių mokymo centras, Lenkija

Dr. Paulo Fernando Violante de Oliveira, Lusofona humanitarinių mokslų ir technologijų universitetas, Portugalija

Lekt. Chiok Phaik Fern, Jalan universitetas, Malaizija

Lekt. Uno Traat, Estijos Saugumo mokslų akademija, Estija

Redaktorių kolegija patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos Tarybos posėdyje 2018-12-10. Mokslinių straipsnių rinkinys leidžiamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijoje nuo 2008 m. Kiekvieną straipsnį recenzavo 2 atitinkamos srities mokslininkai vadovaujantis anonimiškumo principu. Autorių straipsnių kalba netaisyta.

Mokslinio žurnalo VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Redaktorių kolegijos 2021 m. birželio 10 d. posėdžio nutarimu leidinys rekomenduotas spausdinti.

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo. Žurnalas referuojamas EBSCO Publishing, Index Copernicus tarptautinėse duomenų bazėse

Adresas: Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija Maironio g. 27, LT- 44211 Kaunas
El.paštas ysa@mruni.eu

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (27)
Research Journal

Editorial Board Editor-in-Chief

Prof. Ph.D. Rūta Adamonienė, Mykolas Romeris University, Lithuania

Deputy Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Ph. D. Aurelija Pūraitė, Mykolas Romeris University, Lithuania

Executive Editor

Assoc. Prof. Ph. D. Algirdas Muliarčikas, Mykolas Romeris University, Lithuania

Members:

Prof. Ph. D. Snieguolė Matulienė, Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. Ph. D. Saulius Greičius, Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. Ph. D. Birutė Pranevičienė, Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. hab. Ph. D. Žaneta Simanavičienė, Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. Ph. D. Vaiva Zuzevičiūtė, Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. Ph. D. Orekhova Tatjana Viktorovna, DIA Academy of Economics, Bulgaria

Prof. Ph. D. Mihaela Gavriola, Sapienza University, Italy

Prof. Ph. D. Ligita Šimanskienė, Klaipėda University, Lithuania

Prof. Ph. D. Piotr Bogdalski, Police Academy in Szczytno, Poland

Prof. Ph. D. Saulė Petronienė, Kaunas University of Technology, Lithuania

Prof. Ph. D. Martina Blaškova, Police Academy of the Czech Republic, Czech Republic

Prof. Ph. D. Tatjana Polajeva, EuroAcademy, Estonia

Prof. Ph. D. Andrea Fischbach, Munster university, Germany

Prof. Ph. D. Nino Abesadze, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Prof. Ph. D. Shaibakova Liudmila Faritovna, Ural State University of Economics, Russian Federation

Prof. Ph. D. Violeta Vasiliauskienė, Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. Ph. D. Larisa Kapranova, Pryazovskyi State Technical University, Ukraine

Assoc. Prof. Ph. D. Pablo De Diego Angeles, UNED (National Distance Learning University), Spain

Assoc. Prof. Ph. D. Andrej Sotlar, University of Maribor, Slovenia

Assoc. Prof. Ph. D. Laima Ruibytė, Mykolas Romeris University, Lithuania

Assoc. Prof. Ph. D. Jekaterina Kartašova, Middlesex University, London, Great Britain

Assoc. Prof. Ph. D. Živilė Stankevičiūtė, Kaunas University of Technology, Lithuania

Assoc. Prof. Ph. D. Gintaras Žilinskas, Vytautas Magnus University, Lithuania

Assoc. Prof. Ph. D. Tiina Koivuniemi, Police University College, Finland

Assoc. Prof. Ph. D. Cristian-Eduard Stefan, Police Academy “Alexandru Ioan Cuza”, Romania Assoc.

Ph. D. Laetitia Langlois, Angers University, France

Ph. D. Jonas Jonušas, Kaunas University of Technology, Lithuania

Ph. D. Rasa Dobržinskienė, Mykolas Romeris University, Lithuania

Ph. D. Lienite Litavniece, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

Ph. D. Andrzej Wawrzusiszyn, Border Guard Training Center, Poland

Ph. D. Paulo Fernando Violante de Oliveira, NOVA University of Lisbon Portugal

Lect. Chiok Phaik Fern, Jalan University, Malaysia

Lect. Uno Traat, Estonian Academy of Security Sciences, Estonia

Each article is reviewed by 2 scientists, following the principle of blind reviewing.

Research Journal has been published since 2008. The research journal is listed in the EBSCO Publishing [International Security & Counter-Terrorism Reference Center], Index Copernicus International Database.

© Mykolas Romeris University Academy of Public Security, 2021

Address: Mykolas Romeris University Academy of Public Security Maironio st. 27, LT- 44211
Kaunas

E-mail ysa@mruni.eu

TURINYS

	Psl.
Gediminas BUČIŪNAS	3
ATRANKA Į VALSTYBĖS TARNYBĄ IR JOS TOBULINIMAS SELECTION FOR THE STATE SERVICE AND WAYS FOR ITS IMPROVEMENT	
Rasa DOBRŽINSKIENĖ, Nikolaj DOBRŽINSKIJ	21
LITHUANIAN TERRITORIES CONTAMINATED WITH EXPLOSIVES: CASE STUDY OF KAUNAS	
Cruz GARCÍA-LIRIOS, Javier CARREÓN-GUILLÉN, Arturo SANCHEZ-SANCHEZ	28
MODELLING INNOVATIVE ENTERPRISE AROUND COFFEE GROWING	
Jorge HERÁNDEZ-VALDÉS, Gilberto BERMÚDEZ-RUÍZ, Cruz GARCÍA-LIRIOS	39
PERCEPTION OF POLICE PERFORMANCE IN STREET AROUND BIOSECURITY	
Margarita JUAREZ-NAJERA, Josè Marcos BUSTOS-AGUAYO, Cruz GARCIA.LIRIOS	51
STRUCTURAL FACTORS OF EXPECTATIONS REGARDING THE PUBLIC DRINKING WATER SERVICE IN A TOWN IIN CENTRAL MEXICO	
Gintaras KAVARSKAS	60
VALDYMO EFEKTYVUMAS DARBO VIETOMS STEIGTI PROJEKTUOSE IR PASIENIO SAUGUMAS MANAGEMENT EFFECTIVENESS FOR PROJECTS POSTS AND THE BORDER SECURITY	
Vidmantas Egidijus KURAPKA, Henryk MALEWSKI	77
PO DVIDEŠIMTIES METŲ... STRAIPSNIO „KRIMINALISTIKOS MOKSLAS VYKDANT TEISĖS REFORMĄ LIETUVOJE“ PĖDSAKAIS TWENTY YEARS LATER ... IN THE FOOTSTEPS OF THE ARTICLE “FORENSIC SCIENCE IN THE IMPLEMENTATION OF LEGAL REFORM IN LITHUANIA	
Laurynas PAKŠTAITIS	91
KALTĖS ĮRODINĖJIMO TEISĖSAUGOS VEIKLOJE KLAUSIMAI THE ISSUES OF PROVING GUILT IN TE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT	
Aurelija PŪRAITĖ, Neringa ŠILINSKĖ	105
STATE REGULATION OF PRIVACY AND ITS PROTECTION IN THE USE OF VIRDS BY POLICE: COMPARATIVE PERSPECTIVE FROM LATVIA AND LITHUANIA	

Vaiva RADZEVIČIŪTĖ, Algirdas MULIARČIKAS.....	122
THE ANALYSIS OF THE CHARACTERISTICS OF PHYSICAL AND COMBAT TRAINING AND CONTROL FOR FUTURE POLICE OFFICERS	
Danguolė SENIUTIENĖ.....	134
SCHENGEN AND THE CONCEPT OF INTERNAL BORDER SECURITY	
Albertas ZENCEVIČIUS, Ineta ŽIČKUTĖ.....	142
TARPTAUTINĖS EMIGRACIJOS VEIKSNIAI ŠIAURĖS IR RYTŲ EUROPOS SĄJUNGOS ŠALYSE INTERNATIONAL EMIGRATION DRIVERS IN THE NORDIC AND EASTERN EUROPEAN UNION COUNTRIES	

ATRANKA Į VALSTYBĖS TARNYBĄ IR JOS TOBULINIMAS

Gediminas BUČIŪNAS

Mykolo Romerio Universiteto Viešojo Saugumo Akademija

Maironio str. 27, LT-44211 Kaunas

Vytauto Didžiojo Universitetas Teisės fakultetas

Jonavos g.66, LT-44318 Kaunas

El. paštai: gediminas1967@mrui.eu; gediminas.buciunas@vdu.lt

ORCID ID: 0000-0002-1826-0527

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-05

Anotacija. *Naujieji šio amžiaus iššūkiai: globalizacija, sparčiais tempais vykstanti Ketvirtoji pramonės revoliucija, arši ekonominė konkurencija perauganti į prekybos karus, organizuotas nusikalstamumas, korupcija, terorizmas, kibernetiniai nusikaltimai didina reikalavimus viešajam administravimui. Valdžios institucijoms nuolat tenka spręsti vis sudėtingesnius ir didesnės apimties uždavinius siekiant institucijai iškeltų tikslų. Visa tai reikalauja daugialypės valstybės tarnautojų kompetencijos.*

Viena iš sėkmingo valstybės valdymo sąlygų yra tą funkciją vykdančių pareigūnų, valstybės tarnautojų profesionalumas, patirtis, kompetencija, asmeninės ir dalykinės savybės. Kaip atrinkti tinkamiausią pareigūną, valstybės tarnautoją konkrečioms užduotims vykdyti? Su šiuo iššūkiu susiduria atranką vykdančios asmenys. Pvz., atrankos komisija sudaroma įstaigos vadovo įsakymu. Viešojoje erdvėje kartas nuo karto pasirodo informacija apie viešumo, skaidrumo stoką vykdančią atranką. Tai savo ruožtu įtakoja visuomenės pasitikėjimo laipsnį atskiromis valdžios, valdymo ir teisminėmis institucijomis, gali sudaryti palankias sąlygas teisiniam nihilizmui suviešėti. Tai tik viena netinkamai organizuotų ir atliktų atrankų į valstybės tarnybą pasekmė. Daug pavojingesnis ir ženkliai mažiau pastebimas reiškinys yra atrankoje dalyvavusių pretendentų virsmas iš “kūrėjų” į “griovėjus”.

Šio straipsnio autoriaus nuomone, tinkamas valstybės tarnybos funkcionavimas neatsiejamai yra susijęs su tinkamai organizuotu atrankos į valstybės tarnybą procesu. Šiame straipsnyje bus analizuojama atrankos organizavimas ir pretendentų vertinimas Lietuvos Respublikos prokuratūroje, siekiant identifikuoti tobulintinus elementus.

Pagrindinės sąvokos: *valstybės tarnyba, žmogiškieji ištekliai, Lietuvos Respublikos prokuratūra, prokurorų atestacija, vyriausiųjų prokurorų atranka.*

Įvadas

Lietuvos Respublikos piliečių priimtoje 1992 m. spalio 25 d. referendumo metu Lietuvos Respublikos Konstitucijos Preambulėje įtvirtintas siekis link “atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės”. Viena iš svarbiausių institucijų dalyvaujanti teisingumo vykdyme yra Lietuvos Respublikos prokuratūra, kurios statusas, funkcijos, siekiant aukščiau paminėto siekio yra apibrėžti Lietuvos Respublikos Konstitucijos IX skirsnio “Teismas” 118 str. skelbiančiame, kad “*Ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras. Prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus.*” Kaip matome, prokuroras yra svarbi procesinė šalis teisingumo vykdyme, ypač taikant sunkiausią teisinės atsakomybės rūšį – baudžiamąją. Tai iškelia labai aukštus reikalavimus tiek eiliniam prokurorui, tiek prokuratūros vadovui, kuris atsakingas už prokuratūros strateginiame plane numatytų tikslų siekimą. Lietuvos Respublikos prokuratūros atrankos sistema patyrė didžiulį kokybinį šuolį link modernios, atitinkančios šiuolaikinės visuomenės poreikius nuo pat Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos pradžios atkūrus Lietuvos Respublikos

Nepriklausomybę 1990 m. kovo 11 d. Į tai orientuojantis ir projektuojama prokuratūros vizija, įžvelgiami iššūkiai prokuratūros veikloje. Šio straipsnio autoriaus nuomone, Lietuvos Respublikos prokuratūros vizija tai šiuolaikinė, profesionali, atvira visuomenei, objektyvi ir skaidri tiek procesinėje tiek neprocesinėje veikloje, užtikrinanti prokuratūros darbuotojų, prokuroro darbui palankų psichologinį klimatą, ginanti ir sauganti teisinės valstybės principus, tinkamai užtikrinanti žmogaus teises ir laisves atliekant baudžiamąjį persekiojimą, efektyviai ginanti viešąjį interesą.

Nustatant pagrindines prokuratūros veiklos kryptis būtina žinoti, kokie tikslai iškelti (prokuratūros strateginis planas ir kt. teisės aktai), gebėti savalaikiai identifikuoti nepageidautinus įvykius, grėsmes, rizikas ir juos suvaldyti. Tam būtina prokuratūros neprocesinės ir procesinės veiklos sinergija. Tinkamai organizuota neprocesinė veikla (užduočių aiškumas, laiko planavimas, darbo organizavimas, efektyvus resursų paskirstymas, savalaikis poreikių nustatymas ir kt.) sąlygoja procesinės veiklos sėkmę. Svarbiausias ir vertingiausias turtas siekiant prokuratūros strateginiame plane iškeltų tikslų yra žmogus, kuris tuo pačiu yra sėkmės garantas kiekvienos institucijos, organizacijos, įstaigos veikloje. Šio mokslinio straipsnio naujumas yra tame, kad dar joks tyrimas apie atrankos procesą prokuratūroje nebuvo atliktas Lietuvoje.

Šio straipsnio autorius analizuos atrankos procesą į vieną iš prokuratūros žmoniškųjų išteklių segmentą – vyriausiuosius prokurorus. Kaip rodo pasaulinė praktika, tiek privačiame versle, tiek valstybinėje tarnyboje vadovo vaidmuo suburiant kolektyvą, numatant institucijos vystymosi vizijas, procesų vyksmo kryptį, justai visuomenėje vykstančius reiškinių pulsą yra gyvybiškai svarbu tiek ūkinę veiklą vykdančių subjektų veikloje, tiek valstybės institucijų ir jų vadovų pasitikėjimu visuomenėje.

Vykstanti skaitmeninė revoliucija, keturios judėjimo laisvės įtvirtintos Europos Bendrijos Steigimo Sutartyje, globalizacija, pandemija įtakojo nusikalstamų veikų *modus operandi*, nusikalstamų struktūrų lankstų prisitaikymą prie esančių sąlygų ir efektyvų informacinių technologijų produktų panaudojimą nusikalstamų veikų darymui. Tai iškelia naujus, papildomus reikalavimus prokuratūros personalui.

Šio tyrimo **tikslas**: atskleisti Lietuvos viešojo administravimo žmoniškųjų išteklių atrankos specifiką Lietuvos Respublikos prokuratūroje, būtent vyriausiųjų prokurorų atrankos procesą ir įvardyti galimas tobulinimo kryptis.

Tyrimo objektas – Lietuvos Respublikos prokuratūros vyriausiųjų prokurorų atranka.

Tyrime sprendžiami uždaviniai:

- apžvelgti atrankos sistemą Lietuvos Respublikos prokuratūroje;
- išanalizuoti pagrindinius teisės aktus reglamentuojančius prokurorų atestaciją ir atranką į vyriausiųjų prokurorų pareigas;
- identifikuoti galimas grėsmes, rizikas turinčias įtaką vyriausiųjų prokurorų atrinkimui;
- pateikti pasiūlymus dėl atrankos į vyriausius prokurorus tobulinimo.

Tyrimo metodai. Dokumentų analizė, loginis, dedukcinis, indukcinis, gramatinis, interviu.

Tyrimas ir jo rezultatų analizė

"Jeį samdysite tik tuos žmones, kuriuos suprantate, įmonė niekada negalės turėti žmonių geresnių už Jus. Visada atminkite, kad dažnai išskirtinius žmones galite rasti yra tarp tų, kuriuos Jūs nebūtinai mėgstate." (Soichiro Honda)

Šie garsios automobilių gamintojos "Honda Motor Company" įkūrėjo žodžiai atskleidžia personalo atrankos filosofiją. Tai tuo pačiu pateikiamas vienas iš galimų atsakymo variantų į

klausimą: kokie žmonės turėtų dirbti valstybės tarnyboje? Šio straipsnio autoriaus nuomone, galimas atsakymo variantas galėtų būti ir toks: įvairių, skirtingų kultūrinių bei socialinių interesų, pasaulėžiūrų ir politinių pažiūrų žmonės. Be įvairovės ir profesionalumo reikia, jog valstybės tarnyboje dirbtų aukšta motyvacija pasižymintys žmonės, kuriems tarnyba visuomenei (ne tik valstybei, nes Lietuvoje visuomenė dažnokai pamirštama) yra ne tik „darbas už atlyginimą“, o ir šiek tiek dar daugiau, t. y. prasminga, įdomi ir sunki veikla, kurios rezultatai svarbūs ne tik pareigūnui, valstybės tarnautojui, valstybei, o pirmiausiai visuomenei.

Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymo 3 str. 1 d. yra pateikiamas pagrindinių valstybės tarnautojų veiklos ir tarnybinės etikos principų sąrašas, o būtent: “1) atsakomybė; 2) atvirumas; 3) efektyvumas; 4) kūrybingumas; ... 8) sąžiningumas ir nešališkumas; 9) padorumas; 10) pagarba žmogui ir valstybei; 12) profesionalumas; 13) teisingumas; 14) viešumas ir skaidrumas. 2. Valstybės ar savivaldybės institucijos ar įstaigos vadovas, vadovaudamasis šiame įstatyme įtvirtintais valstybės tarnautojų veiklos ir tarnybinės etikos principais yra atsakingas už tarnybinės etikos politikos formavimą valstybės ar savivaldybės institucijoje, įstaigoje ar įstaigų sistemoje ir kontroliuoja, kaip tarnybinės etikos politika įgyvendinama.” Šie išvardinti principai tiesiogiai koreliuoja su reikalavimais keliamais pretendents, norintiems dirbti valstybės tarnyboje. Tai apima tiek asmenines savybes, tiek pretendento patirtį, žinias. Papildomus reikalavimus, atsižvelgiant į darbo specifiką nustato teisės aktai skirti reglamentuoti atskirų valstybės institucijų veiklą. Šiuo atveju, tai Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. Pvz., 25 str. Priėmimo į tarnybą prokuratūroje ir skyrimo į prokuroro pareigas reikalavimai skelbia, kad “1. Asmuo priimamas į tarnybą prokuratūroje ir paskiriamas į prokuroro pareigas, jeigu jis yra nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos pilietis, moka valstybinę lietuvių kalbą, turi aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą ir yra įgijęs teisės bakalaurą ir teisės magistro ar teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį, turi trejų metų teisinio darbo stažą ir išlaikė kandidatų į prokurorus egzaminą. Teisinio darbo stažas skaičiuojamas nuo tada, kai asmuo įgijo šiame straipsnyje nurodytą teisinį išsilavinimą ir pradėjo dirbti darbą, nurodytą Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos patvirtintame teisinių pareigybių sąraše.” Prokuratūros įstatymo 26 str. 1 d. skelbia, kad “Į tarnybą prokuratūroje asmenys priimami vadovaujantis savanoriškumo ir atrankos principais.”

Atrankos pagal pretenduojamos užimti darbo vietos kriterijų Lietuvos Respublikos prokuratūroje sąlyginai galima išskirti penkias atskiras atrankos procedūras: 1) Lietuvos nacionalinio nario Eurojuste pavaduotojo ir padėjėjo (darbo vietos Lietuvoje); 2) Vyriausiųjų prokurorų; 3) Prokurorų; 4) Valstybės tarnautojų; 5) Dirbančių pagal darbo sutartis. Kiekvienam nurodytam darbuotojų segmentui atrinkti yra sudarytos atrankos komisijos. Pvz., prokurorų atrankos komisija, vyriausiųjų prokurorų atrankos komisija.

Personalo atranka yra reikšminga žmogiškųjų išteklių valdymo dalis kiekvienoje institucijoje. Daugelio šiuolaikinių institucijų darbuotojų darbo efektyvumas priklauso nuo žmogiškųjų išteklių atrankos sistemos, kuriai iškeltas konkretus tikslas – rasti, atrinkti ir pasamdyti arba pateikti institucijos vadovui tinkamą kandidatą ar kandidatus, atitinkančius visus reikalavimus dirbti konkrečioje darbo vietoje/pareigose. Akademiniame literatūroje sąvoka “**personalo atranka**” aiškinama taip: “tai procesas, kurio metu iš kelių kandidatų pasirenkamas labiausiai tinkamas asmuo, tam tikram darbui atlikti. Atranka gali būti apibrėžta kaip procesų derinys, kuris įgalina pasirinkti vieną ar daugiau kandidatų vienai ar daugiau darbo vietų ir pareigų. Tam naudojama vertinimo (testavimo) procesų sistema, kuri leidžia išsiaiškinti ir prognozuoti individų arba grupių tinkamumą atitinkamoms pareigoms užimti” (Bakanauskas, A. et al., 2011, p. 359). Pasak Steven Hunt renkantis tinkamiausius atrankos metodus, kandidato vertinimas ir testavimas turi orientuotis į tris pagrindinius klausimus: ka

kandidatas gali dirbti? (į šį klausimą galima atsakyti analizuojant informaciją apie individualias kandidato savybes, naudojant gebėjimų ir fizinių galimybių patikrinimo testus); ką kandidatas dirbo? (metodai – kandidatų patikrinimo anketa, žinių ir įgūdžių testai, biografinių faktų tikrinimas, interviu ir kt.); ką kandidatas nori dirbti? (metodai – motyvacinis interviu, organizacinės kultūros ir darbo aplinkos atitikimo tikrinimas). Šie metodai leidžia nustatyti kandidato elgesį praityje, jo patirtį, pasiekimus, darbinius laimėjimus, kandidato motyvaciją, ar jo interesai ir tikslai susiję su būsima darbo vieta (Hunt, S., 2007, p. 320).

Lietuvos Respublikos Seimo 2020-12-11 nutarimu patvirtintos **“Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos”** 208 p. skelbia, kad *“Valstybė nevaldo patikimos informacijos apie įstaigų vadovų korpusą, iš kurio tikimasi strateginio požiūrio ir didelės visuomenei sukuriamos vertės. Chaotiškai ir atsitiktinai gaunama informacija neleidžia daryti pagrįstų išvadų apie šio korpuso pajėgumus, taip pat formuojasi bendra nuomonė apie nepakankamas vadovų lyderystės ir vadovavimo kompetencijas. Tinkamų vadovų atrinkimas yra labai svarbus elementas užtikrinant tinkamą valstybės vidaus ir užsienio politiką.*

Šio straipsnio autorius analizuos vyriausiųjų prokurorų atrankos procesą, atsižvelgdamas į šio prokuratūros darbuotojų segmento svarbą formuojant nacionalinę vidaus baudžiamąją politiką, nubrėžiant prokuratūros viziją, identifikuojant galimus iššūkius su kuriais prokuratūrai gali tekti ar teks susidurti, dalyvaujant teisėkūros procese kiek tai apima prokuratūros vykdomas funkcijas, parenkant tinkamiausius kandidatus į atsilaisvinusias vyriausiųjų prokurorų pareigas Lietuvos Respublikos prokuratūroje (Generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros). Ne kiekvienas prokuroras dirbantis Lietuvos Respublikos prokuratūroje gali dalyvauti atrankoje į atsilaisvinusias aukštesnes prokuroro pareigas, o tik tas, kuris atitinka keliamus reikalavimus įtvirtintus teisės aktuose. Atrankos procesą jau priimtų į tarnybą prokuratūroje prokuroro pareigoms galima santykinai suskirstyti į šias tarpusavyje glaudžiai susijusias stadijas:

1) įtraukimo į karjeros registrą stadija. Karjeros registrą sudaro: pretendentų į prokurorus, perkėlimo, prokurorų karjeros, vyriausiųjų prokurorų, vyriausiųjų prokurorų pavaduotojų karjeros ir buvusių prokurorų duomenų bazės;

2) prokuroro tarnybos vertinimo arba kitaip tariant prokuroro atestacijos stadija;

3) atrankos stadija;

4) generalinio prokuroro sprendimo dėl atrankos komisijos pasiūlytų tinkamiausių pretendentų priėmimo stadija.

Taigi, pradėdant šio mokslinio tyrimo analizę, išėties taškas siekiant tyrimo tikslo yra prokuroro įtraukimas į karjeros registrą. Įtraukimas į karjeros registrą yra reglamentuojamas **Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2013-11-13 įsakymu Nr. I-287 “Dėl įrašymo į karjeros registrą tvarkos aprašo patvirtinimo”** su vėlesniais papildymais.

Pirmiausiai, prokuroras turi būti atestuotas, t. y. jo tarnyba Lietuvos Respublikos prokuratūroje turi būti įvertinta tiek procesiniu, tiek neprocesiniu aspektais. Antra, prokuroro siekiančio būti paskirtam į aukštesnes pareigas atestacijos galiojimo terminas **yra trys metai**. Tai įtvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2019-11-07 įsakymu Nr. I-302 patvirtintose prokurorų atestacijos komisijos nuostatų 5.2. p. skelbiančiame, kad *“kai pasibaigus kadencijai prokuroras siekia būti paskirtas į aukštesnes arba į tas pačias pareigas, jei nuo paskutinio tarnybos vertinimo yra praėję 3 metai.”* Prokuroro tarnybos veiklos vertinimas yra labai svarbus procesas kurio metu įvertinama prokuroro procesinė ir neprocesinė veikla, ir priimamas administracinis sprendimas sukeliantis tam tikras teises pasekmes ne tik asmeniui, kurio atžvilgiu toks sprendimas priimamas (atestuojam prokurorui), bet ir institucijos prestižui, teisingumo vykdymui.

Prokurorų tarnybos vertinimas

Prokurorų atestacijos procedūra reglamentuota **Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2019-11-07 įsakymu Nr. I-302 Dėl prokurorų atestacijos komisijos nuostatų patvirtinimo**. Prokurorų tarnybai, kvalifikacijai ir tinkamumui eiti pareigas vertinti sudaroma Prokurorų atestacijos komisija trejiems metams susidedanti iš septynių narių. Į komisiją du narius prokurorus pasiūlo prokuratūros kolegija, du narius prokurorus – generalinis prokuroras, iš kurių vienas turi būti siūlomas prokurorų profesinių sąjungų teikimu. Po vieną komisijos narį atitinkanti keliamus reikalavimus (dažniausiai iš akademinų institucijų, pvz., Vilniaus universiteto Teisės fakulteto) pasiūlo Lietuvos Respublikos Prezidentas, Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkas ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės vadovas – Ministras Pirmininkas.

Siūlymas dėl prokurorų profesinės sąjungos atstovo turėtų būti teikiamas prokurorų profesinės sąjungos vadovo sprendimu, o kai Lietuvos Respublikos prokuratūroje veikia kelios prokurorų profesinės sąjungos, tai bendru sutarimu. Šio straipsnio autoriaus nuomone, esant nesutarimams tarp prokurorų profesinių sąjungų dėl atstovo delegavimo, turi būti apibrėžti aiškūs kriterijai, kodėl generalinio prokuroro pasirinktas ir pasiūlytas atstovas buvo iš tos profesinės sąjungos, o ne iš kitos. Tokiais kriterijais galėtų būti: prokurorų profesinės sąjungos aktyvumas dalyvaujant prokurorų interesų gynime ir teisėkūroje, kitoje įstatymais leistinoje veikloje, pvz., moksleivių teisiniame švietime. Prokuratūroje dar veikia prokuratūroje dirbančių valstybės tarnautojų profesinė sąjunga ir į jos nuomonę turi būti atsižvelgiama svarstant dėl tinkamiausio kandidato į vyriausiųjų prokurorų atrankos komisiją iš prokurorų profesinės sąjungos. Prokuratūroje dirbantys valstybės tarnautojai ir dirbantys pagal darbo sutartis (toliau prokuratūros personalas) yra labai svarbūs prokurorui vykdant procesinę veiklą. Tik nuo prokuratūros personalo ir prokuroro glaudžios sąveikos priklauso prokuroro funkcijų įgyvendinimas, prokuratūros strateginiame veiklos plane numatytų tikslų pasiekimas. Kitas klausimas iškylantis parenkant kandidatą atstovauti prokurorų profesinę sąjungą yra jo užimamos pareigos Lietuvos Respublikos prokuratūroje. Kitaip tariant, ar generalinės prokuratūros struktūrinio padalinio, teritorinės prokuratūros vadovas, pvz., apylinkės vyriausiasis prokuroras ar apygardos prokuratūros vyriausiasis prokuroras gali būti tinkamiausias kandidatas nuo prokurorų profesinės sąjungos/asociacijos? Šio straipsnio autoriaus nuomone, jeigu prokurorų profesinės sąjungos/asociacijos vadovas tuo pačiu metu eina generalinės prokuratūros struktūrinio padalinio, apygardos prokuratūros vyr. prokuroro ar apylinkės prokuratūros vyr. prokuroro pareigas, tai nerekomenduotina siūlyti šio pareigūno atstovu nuo prokurorų profesinės sąjungos/asociacijos į prokurorų atestacijos ar atrankos komisijos sudėtį.

Pirmiausia, būdami teritorinių prokuratūrų vadovais šie pareigūnai turi bendrauti su profesinių sąjungų nariais dirbančiais prokuratūros struktūriniame padalinyje sprendžiant iškilusius probleminius klausimus. Antra, tai sukoncentruoja pernelyg daug sprendimo svertų bei įtakos vieno asmens rankose. Trečia, sumažinti galimybes kai kuriems asmenims panaudoti prokurorų profesinę sąjungą/asociaciją kaip įrankį savo tolimesnei karjerai kurti.

Šio straipsnio autoriaus nuomone, prokurorų profesinės sąjungos/asociacijos vadovas turėtų teisę siūlyti kandidatą iš profesinės sąjungos narių neužimančių aukščiau paminėtų vadovaujančių pareigų, bet turinčių autoritetą prokuratūros, kitų ikiteisminio tyrimo institucijų tarpe. Prokurorų profesinės sąjungos tikslas yra realiai atstovauti ir ginti savo narių darbo, ekonomines bei socialines teises ir teisėtus jų interesus. Ši tema gali būti atskiras tyrimo objektas.

Vadovaujantis Prokuratūros įstatymo 33 straipsniu, prokurorų atestacijos komisija po eilinio ar neeilinio tarnybos vertinimo generaliniam prokurorui siūlo:

- prokuroro tarnybą vertinti labai gerai ir taikyti Prokuratūros įstatymo 39 straipsnio 1 dalyje nustatytas skatinimo priemones arba prokuroro tarnybą vertinti labai gerai ir netaikyti Prokuratūros įstatymo 39 straipsnio 1 dalyje nustatytų skatinimo priemonių;
- prokuroro tarnybą vertinti gerai;
- prokuroro tarnybą vertinti patenkinamai ir įpareigoti kelti kvalifikaciją;
- prokuroro tarnybą vertinti nepatenkinamai ir pasiūlyti jį perkelti į žemesnes pareigas;
- prokuroro tarnybą vertinti nepatenkinamai ir pasiūlyti jį atleisti iš tarnybos.

Lietuvos Respublikai tapus daugelio tarptautinių organizacijų nare, Europos Sąjungos (toliau - ES) nare vis daugiau ir daugiau Lietuvos Respublikos pareigūnų, valstybės tarnautojų dalyvauja ES ir kitų tarptautinių organizacijų veikloje. Praktikoje susiduriama su situacija, kai atestacijos metu prokuroro deleguoto į tarptautines, Europos Sąjungos, užsienio valstybių institucijas veiklos laikotarpis prokurorų atestacijos komisijos beveik neanalizuojamas ir vertinant prokurorą atžvelgiama tik į jo veiklą dirbant Lietuvos prokuratūroje ir kaip rodo praktika, prokuroro tarnyba vertinama tik įverčiu “gerai”. Tai yra neteisinga praktika, pažeidžianti prokuroro, atstovavusio Lietuvos Respublikos tarptautinėje institucijoje, padėjusio įgyvendinti šalies užsienio politikos tikslus, teises ir teisėtus interesus bei teisėtus lūkesčius. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str. skelbia, kad “*Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs.*” Toks prokuroro tarnybos vertinimo lape pateiktas vertinimas “gerai” gana stipriai įtakoja prokuroro galimybes dalyvaujant atrankoje užimti atsilaisvinusias vyriausiojo prokuroro pareigas. Nes sutinkamai su Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymu Nr. I-63 Dėl prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijų nuostatų 71.4. p. “*prokuroro tarnybos vertinimas (per paskutinę atestaciją), teisėjų darbas ar mokslinė veikla. Jei prokuroro tarnyba įvertinta „labai gerai“, pretendentui skiriama **15 balų**, jei „gerai“, – **10 balų.***”

Jau minėtų atestacijos komisijos nuostatų 22 p. užsimenama apie prokurorą deleguotą į tarptautines, Europos Sąjungos, užsienio valstybių institucijas. Minėtame punkte išvardinti prokuroro tarnybos vertinimo atidėjimo pagrindai.

Lietuvos Respublikos Asmenų delegavimo į tarptautines ir Europos Sąjungos institucijas ar užsienio valstybių institucijas įstatymo 23 str. 2 d. skelbia, kad “*asmenys, pagal šį įstatymą atrinkti į misijas, pasibaigus dalyvavimo misijoje terminui, ne vėliau kaip per 2 savaites nuo dalyvavimo misijoje termino pabaigos raštu pateikia Užsienio reikalų ministerijai savo veiklos misijoje ataskaitą.*” Siekiant pašalinti dviprasmiška situacija dėl prokuroro, kuris buvo deleguotas sutinkamai su Lietuvos Respublikos Asmenų delegavimo į tarptautines ir Europos Sąjungos institucijas ar užsienio valstybių institucijas įstatymo 20 str. 1 d. “*ne ilgiau kaip 3 metams, jeigu tarptautinės sutartys ar Europos Sąjungos teisės aktai nenustato kitaip.*” Lietuvos nacionalinio nario Eurojuste, Lietuvos nacionalinio nario Eurojuste pavaduotojo, Lietuvos nacionalinio nario Eurojuste padėjėjo tarnybos vertinimo procedūra reglamentuota **Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2019-11-07 įsakyme Nr. I-302 Dėl prokurorų atestacijos komisijos nuostatų patvirtinimo.** Tuo tarpu deleguoto į tarptautines ir Europos Sąjungos institucijas ar užsienio valstybių institucijas prokuroro veiklos vertinimas nereglamentuotas. Prokuroro tarnybos vertinimo lapą pasirašantis vertinamo prokuroro vadovas, o vėliau ir prokurorų atestacinė komisija nevertina prokuroro veiklos delegavimo laikotarpiu, kuris patenka į prokuroro eilinį tarnybos vertinimo laikotarpį. Tai sukelia neigiamas pasekmes deleguoto prokuroro karjerai ateityje. Autoriaus surinkti duomenys rodo, kad nuo 2016 m. deleguotų prokurorų tarnyba buvo vertinama tik įverčiu “gerai.” Taigi siekiant pašalinti šią teisinę spragą **siūlytina** papildyti Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2019-11-07 įsakymu Nr. I-302 patvirtintus prokurorų atestacijos komisijos nuostatas nauju

punktu skelbiančiu, kad *“atliktas prokuroro deleguoto į tarptautines, Europos Sąjungos, užsienio valstybių institucijas veiklos vertinimas delegavimo laikotarpiu tarptautinėje, Europos Sąjungos, užsienio valstybių institucijose ir pateikus tai patvirtinanti dokumentą (angl. performance evaluation report) turi būti įtraukiamas į eilinį ar neeilinį prokuroro tarnybos vertinimo laikotarpį ir vertinamas atsižvelgiant į tarptautines, Europos Sąjungos, užsienio valstybių institucijas vertinimo metu skirtą balą.”*

Prokuroro tarnybos vertinimo lapo forma (priedas Nr. 1) patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2019-11-07 įsakymu Nr. I-302 **Dėl prokurorų atestacijos komisijos nuostatų patvirtinimo**. Prokuroro tarnybos vertinimo lapą sudaro keturi skyriai: I skyrius – asmeniniai duomenys, II skyrius - Duomenys apie prokuroro procesinę veiklą po stažuotės ar paskutinio vertinimo (statistiniai duomenys apie prokuroro procesinę veiklą; duomenų vertinimas). III skyrius - Duomenys apie prokuroro neprocesinę veiklą ir dalykines savybes; IV skyrius - Tarnybos vertinimo lapą rengusio ir/ar pasirašiusio prokuroro siūlymas dėl atestuojamojo prokuroro tarnybos vertinimo. Šio tyrimo autorius analizuos prokuroro tarnybos vertinimo lapą turinio, asmens pildančio ir pasirašančio šį dokumentą kontekste. Atliekant šį tyrimą, buvo susipažinta su prokuroro tarnybos vertinimo lapo struktūra, taip pat su užpildytu, pasirašytu ir pateiktu prokurorų atestacijos komisijai prokuroro X tarnybos vertinimo lapu, interviu su prokurorais garantuojant anonimiškumą. Prokuroro tarnybos vertinimo lapo analizė atlikta siekiant gauti atsakymus į šiuos klausimus:

Kas pildo prokuroro tarnybos vertinimo lapą?

Kas pasirašo prokuroro tarnybos vertinimo lapą?

Kokio pobūdžio informacija pateikiama prokuroro tarnyboms vertinimo lape?

Ar atestuojamasis prokuroras turi galimybę pateikti atsiliepimą dėl jo tarnybos vertinimo rengiant, svarstant ir pateikiant siūlymą prokuroro atestacijos komisijai?

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2019-11-07 įsakymu Nr. I-302 patvirtintų prokurorų atestacijos komisijos nuostatų 7 p. skelbia, kad *“Prokuroro tarnyba vertinama atsižvelgiant į Nuostatų 25 punkte nurodytuose dokumentuose pateiktus duomenis apie prokuroro procesinę, neprocesinę veiklą ir dalykines savybes.”* Statistiniai duomenys apie prokurorų procesinę veiklą gaunami naudojantis Informacinės prokuratūros sistemos (toliau – IPS) priemonėmis ir duomenis įrašo jį pildantis prokuroras. Šioje vietoje keltinas klausimas dėl pildančio prokuroro sąvokos vartojimo. Ar tai prokuroras, kurio tarnyba bus vertinama, ar kitas prokuroras, ar tiesioginis vadovas, ar teritorinės prokuratūros vadovas? Tyrimo autorius terminą “prokuroras” vartoja taip, kaip jis aiškinamas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 35 str. Siekiant aiškumo dėl pildančio prokuroro sąvokos, rekomenduotina patikslinti sąvoką **“pildantis prokuroras”**. Dabar sudaroma galimybė prokuroro tarnybos vertinimo lapą pildyti bet kokiam prokurorui. Kaip rodo šio tyrimo metu surinkti duomenys, dažnai prokuroro tarnybos vertinimo lapą pildo, tiksliau jo projektą parengia apygardos vyr. prokuroro ar apylinkės vyr. prokuroro nurodymu prokuroro padėjėjai. Jau minėtų nuostatų 10 p. skelbia, kad *“tarnybos vertinimo lapą pildantis prokuroras prisiima atsakomybę už teikiamų duomenų, išskyrus tuos, kurie gauti IPS priemonėmis ir kuriuos pateikė Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Baudžiamojo persekiojimo departamentas.”* Šis punktas reikalauja patikslinimo ar atsakomybę prisiima pildantis ar pasirašantis oficialų dokumentą. Pasirašydamas oficialų dokumentą, prokuroras atsako už jame pateikiamos informacijos teisingumą, tikslumą. Siūlytina pakeisti 10 p. žodžių junginį *“pildantis prokuroras”* į *“pasirašantis tarnybos vertinimo lapą ar atskiras jo dalis prokuroras.”* Prokurorų atestacijos komisijos nuostatų 33 p. įtvirtina asmenį, kuris rengia prokuroro tarnybos vertinimo lapą. Pvz., jau minėtų nuostatų 33.12 p. skelbia, kad, *“apygardos prokuratūros specializuoto skyriaus prokuroro – atitinkamo skyriaus vyriausiasis prokuroras (jo pavaduotojas).”* Kai matome jau

pačiose nuostatuose vartojami skirtingi terminai “*įrašo pildantis prokuroras*”, “*rengia*”. Tai derėtų pasirinkti kokius veiksmažodžius bus vartojami apibūdinti atliekamus veiksmus: “*įrašo*”, “*pildo*”, “*rengia*”. Tai leistų įnešti vartojamoje terminijoje daugiau aiškumo. Straipsnio autorius siūlo vartoti žodį “*pildo*”. Jeigu vartosime žodį “*rengia*”, tai tuomet rekomenduotina nurodyti šio dokumento rengėją.

Kita pastebima netoleruotina tendencija prokuroro tarnybos vertinimo lapo pildyme yra manipuliavimai informacijos turiniu. Pvz., pateikiama informacija, kad buvo išteisintas asmuo ir toliau pateikiami duomenys kokių nusikalstamų veikų padarymu asmuo buvo kaltinamas, aprašant minėtas nusikalstamas veikas, tačiau “*pamirštama*” pažymėti, ar asmuo buvo išteisintas dėl vienu nusikalstamų veikų, o pripažintas kaltu dėl kitų jam inkriminuočių nusikalstamų veikų baudžiamojoje byloje. Pavyzdys iš prokuroro X tarnybos vertinimo lapo, kai pateikiamas nutarimas panaikinti prokuroro priimtą procesinį sprendimą – nutraukti ikiteisminį tyrimą. Tačiau tarnybos vertinimo lapo II skyriuje esantis nurodymas “*duomenų vertinimas*” beveik nevykdomas praktikoje. Pvz., procesinio sprendimo panaikinimo pagrindai, tolimesnė ikiteisminio tyrimo eiga panaikinus prokuroro priimtą procesinį sprendimą: ar byla buvo perduota į teismą ir koks sprendimas priimtas, ar ikiteisminis tyrimas vėl buvo nutrauktas tais pačiais pagrindais bei motyvais kaip ir panaikintasis.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad šiame informaciniame amžiuje žmonės apsiriboja tik antraščių ar dalies teksto perskaitymu. Tai šiuo atveju “*tinkamas*” informacijos pateikimas prokuroro tarnybos vertinimo lape sukelia rimtą grėsmę, kad ne visa informacija bus perskaityta iki galo, o bus apsiribota statistiniais duomenimis. Tokiu būdu egzistuoja nemaža tikimybė, kad prokuroro atestacijos komisijos nariai pasirinks prokuroro tarnybos vertinimo lapą pasirašiusio prokuratūros vadovo siūlomą vertinimo variantą. Pvz., vadovas nemėgsta atestuojamojo prokuroro dėl vienokių ar kitokių priežasčių, įskaitant asmeninio pobūdžio. Taigi, jis, manipuliuodamas pateikiamos informacijos turiniu, jos pateikimo būdu kreips komisijos narius link jo siūlomo sprendimo dėl prokuroro tarnybos vertinimo varianto ir tuo pačiu sudarys kliūtis tolimesnei atestuojamojo prokuroro karjerai. Moksliniai tyrimai atlikti Teksaso universitete patvirtina straipsnio autoriaus iškeltą teiginį, kad dabartiniame technologijų ir informacijos amžiuje žmonės vis mažiau gilinaisi į pateikiamos informacijos turinį, perskaito ne visą informaciją (Anspach, N. M.; Jennings, J. T.; Arceneaux, K., 2019).

Prokurorų atestacijos komisijos nuostatų 25 p. skelbia, kad “*Prokuroro tarnybos vertinimo atveju Komisijai pateikiamas prokuroro tarnybos vertinimo lapas (1 priedas) ir Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Vidaus tyrimų skyriaus (toliau – Vidaus tyrimų skyrius) pažyma apie dėl prokuroro atliktų tarnybinių patikrinimų, Prokurorų etikos komisijos tyrimų, ikiteisminių tyrimų pagrindus, baigtį ir skaičių (toliau – pažyma apie prokuroro darbo trūkumus). Komisijai gali būti pateikiami nurodytus duomenis pagrindžiantys dokumentai.*”

Analizuojant prokuroro tarnybos vertinimo lapą ir pateiktą vidaus tyrimų skyriaus pažymą galima aptikti atvejų, kad ta pati informacija kartojasi tiek pažymoje, tiek prokuroro tarnybos vertinimo lape. Pvz., atliktas tyrimas dėl etikos pažeidimo, nors pažeidimas nepasitvirtino, bet akcentuojamas tokio tyrimo buvimo faktas.

Prokurorų atestacijos komisijos nuostatų 43.p. skelbia, kad “*Informaciją apie prokuroro, kurio tarnyba vertinama, dalykines, organizacines, asmenines savybes ir darbo rezultatus pateikia Komisijos pirmininkas, jo pavedimu Komisijos narys arba Komisijos pirmininko siūlymu tarnybos vertinimo lapą parengęs prokuroras ar prokuroro, kurio veikla vertinama, tiesioginis vadovas.*” Susipažinus su prokuroro X tarnybos vertinimo lapu, matyti, kad prokuroro tarnybos vertinimo lapą pasirašė ne jo tiesioginis vadovas, o vienas iš apygardos prokuratūros vadovų. Atestuojamasis prokuroras nerengė savo tarnybos vertinimo lapo, nedalyvavo šio dokumento svarstyme ir sprendimo/siūlymo priėmimo adresuoto prokurorų

atestacijos komisijai dėl prokuroro tarnybos vertinimo. Apie tai, koks pateiktas jo tarnybos vertinimo įvertis, kas pasirašė tarnybos vertinimo lapą ir pateikė šį dokumentą prokuroro atestacijos komisijai atestuojamasis prokuroras sužino tik iš prokurorų atestacijos komisijos.

Prokuroro atestacijos komisijos nuostatų 31 p. įsakmiai nurodo, kad *“Tarnybos vertinimui parengtus dokumentus Komisijos sekretorius prokurorui, kurio tarnyba bus vertinama, ir Komisijos nariams pateikia elektroniniu paštu ne vėliau kaip likus 5 darbo dienoms iki Komisijos posėdžio pradžios. Prokuroras, nesutikdamas su pateikta informacija, turi teisę ne vėliau kaip likus 2 darbo dienoms iki Komisijos posėdžio pateikti rašytinius paaiškinimus, prašymus, kitus reikšmingus duomenis ir dokumentus.”* Kaip matome, atestuojamajam prokurorui parengti rašytinį paaiškinimą, o ypač jeigu dar reikia gauti papildomus duomenis paliekama labai mažai laiko.

Atkreiptinas dėmesys į prokuroro tarnybos vertinimo lapo II skyriuje “Duomenys apie prokuroro procesinę veiklą po stažuotės ar paskutinio vertinimo (statistiniai duomenys apie prokuroro procesinę veiklą; duomenų vertinimas)” pateikiama informaciją ir jos turinį.

Susipažinus su prokuroro X tarnybos vertinimo lapo II sk. poskyriu “**apie duomenų vertinimą**”, kuriame yra nurodomas prokuroro tarnybos laikas atitinkamose pareigose. Pvz., “nuo 2011-04-15 iki 2018-11-25” ir nesukonkretinama laiko prasme sąvoka “**vertinimo laikotarpis**”, o iš karto pateikiami statistiniai duomenys apie atestuojamojo prokuroro perduotas teisminiam nagrinėjimui baudžiamasias bylas surašant kaltinamąjį aktą ir baudž. įsakymą. Prokuroro tarnybos vertinimo lapo antro skyriaus poskyryje “**Duomenų vertinimas**” daugiau kaip 90 procentų informacijos sudaro nukopijuoti duomenys apie panaikintus prokuroro procesinius sprendimus ir teismo priimtus išteisinamuosius nuosprendžius. Jokia analizė minėtų duomenų neatliekama. Pvz., panaikinimo pagrindai bei motyvai (procesiniai pažeidimai, naujai paaiškėjusios aplinkybės, techninio pobūdžio klaida, kuri sąlygojo procesinio sprendimo panaikinti prokuroro priimtą nutarimą ir pan.), kokie tolimesni procesiniai sprendimai buvo priimti po panaikinto atestuojamojo prokuroro procesinio sprendimo. Pvz., nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą, o po panaikinimo – ar byla buvo perduota teismui. Jeigu taip, tai koks priimtas teismo nuosprendis, ar jis įsiteisėjęs. Prokuroras priima sprendimą perduoti bylą teisminiam nagrinėjimui tik tada, kai jis yra įsitikinęs, kad surinkta pakankamai duomenų byloje, pagrindžiančių įtariamojo kaltę nusikalstamos veikos padaryme. Analizė neatliekama ir išteisinimųjų teismo nuosprendžių pagal atskiras nusikalstamų veikų kategorijas, nors tai turėtų būti daroma. Pvz., kokie išteisinimo motyvai, pvz., liudytojai ar kiti proceso dalyviai pakeitė parodymus; koks išteisinimų vidurkis nuo bendro išteisintų asmenų skaičiaus Lietuvoje procentais pagal atskirų kategorijų nusikalstamas veikas. Pvz., prokuroras perdavė teismui 120 asmenų, du asmenys išteisinti. Tai konstatuota prokuroro tarnybos vertinimo lape, bet nesigilinta ar asmenys buvo išteisinti pagal visas nusikalstamos veikas inkriminuotas jiems baudžiamojoje byloje ar tik pagal atskiras nusikalstamas veikas.

Analizuojant atestuojamojo prokuroro X tarnybos lapą aptinkamas įrašas “teismo nuosprendis apeliacine tvarka skustas nebuvo.” Tokia formuluotė verčia prokurorus ieškoti būdų kaip pagerinti savo pasiektus rezultatus atestacijos metu. Teismų statistiniai duomenys apie apeliacinių, kasacinių skundų nagrinėjimo rezultatus, jų patenkinimo dalis nuo visų skundų skaičiaus parodo, kad nedidelė dalis prokurorų skundų yra patenkinama. Dalis prokurorų skundžia teismo išteisinamuosius nuosprendžius, pateikdami nepakankamus pagrindus. Nors gana dažnas atvejis, kai proceso dalyviai pakeičia parodymus teisminio nagrinėjimo metu, gynėjai pateikia naujos informacijos, kuri nebuvo žinoma ikiteisminio tyrimo institucijai ir prokurorui ikiteisminio tyrimo metu. Apeliacinio skundo padavimo motyvas vien tik dėl įrašo “skustas išteisinamas nuosprendis” prokuroro tarnybos vertinimo lape verčia rengti ne visai

pagrįstus, argumentuotus skundus, kurių nagrinėjimas apkrauna tiek teisimą, tiek prokurorus, tuo pačiu neatsakingai eikvojami žmogiškieji, materialieji resursai.

Neprocesinė prokuroro veikla yra nuvertinta. Tai aiškiai matoma tiek prokuroro tarnybos lapo kūrėjų vizijose kuriant šį dokumentą, tiek ir prokuroro tarnybos vertinimo metu. Prokuroro veikla nesibaigia tik teismo sale, prokuratūra, ikiteisminio tyrimo įstaiga. Rengiant prokuroro tarnybos vertinimo lapą, atestuojant prokurorą daugiau dėmesio turi būti skiriama prokuroro neprocesinei veiklai, kuri apima įvairias gyvenimo sritis. Prokuroras yra visuomenės narys, dalyvaujantis įvairiuose socialinėse veiklose. Pvz., dalyvavimas sporto varžybose, pedagoginėje ir mokslinėje veiklose, savanoriavimas. Pvz., buvimas policijos rėmėju, aktyvus dalyvavimas kriminologų, teisininkų draugijų, meno kolektyvų veiklose, labdaroje ir pan. Prokuroro pasiekimai išvardintose srityse ženkliai prisideda prie kuriamo prokuratūros įvaizdžio kaip modernios, inovatyvios ir demokratiškos institucijos dalyvaujančios teisingumo vykdyme.

Siekiant sumažinti prokuroro tarnybos vertinimo stadijos žmogiškuosius, finansinius išteklius, padidinti prokuroro atrankos proceso skaidrumą, užtikrinti atestacijos stadijoje dalyvaujančių prokuroro teises bei teisėtus interesus, sumažinti teritorinės prokuratūros vadovų galimybes įtakoti jiems nelojalių prokurorų karjeros galimybes siūlytina keisti prokuroro tarnybos vertinimo lapo struktūrą. Pirmiausiai, prokuroro tarnybos vertinimo lapo IV skyrių pervadinti į **“Tarnybos vertinimas ir susipažinimas su siūlomu vertinimu”** ir papildyti jį nauja skiltimi, kurioje atestuojamasis prokuroras, susipažinęs su tiesioginio vadovo/aukštesnio prokuroro pateiktu siūlymu vertinti jo tarnybą, galėtų raštu pateikti savo atsiliepimą 40-70 žodžių ar iki 2000 spaudos ženklų.

Šio straipsnio autoriaus nuomone, prokuroro tarnybos lapą turėti pildyti pats prokuroras, kurio tarnyba vertinama ir pildoma informacija, siūlymą dėl jo tarnybos vertinimo aptartų su tiesioginiu vadovu. Tokia praktika jau seniai yra taikoma ES institucijose. Nuo atestuojamojo prokuroro pasirinkto vieno iš atsakymo variantų dėl jo tarnybos vertinimo įverčio: **“sutinku su siūlymu vertinti tarnybą”**, **“iš dalies sutinku”** arba **“visiškai nesutinku su siūlymu vertinti tarnybą”** priklausytų tolimesnė atestacijos stadijos eiga, būtinybė dalyvauti atestuojamajam prokurorui komisijos posėdyje, komisijos darbo organizavimo formatas.

Jeigu prokuroras, kurio tarnyba atestuojama pateikė priešingą nuomonę ar dalinį nesutikimą su vertinimo lape pateiktu siūlymu dėl jo tarnybos vertinimo, tai tokiu atveju atestuojamojo prokuroro dalyvavimas prokurorų atestacijos komisijos posėdyje **būtin**as.

Jeigu atestuojamasis prokuroras, kuris sutiko su siūlymu dėl jo tarnybos vertinimo ir tarnybos vertinimo lape pažymėjo, kad nepageidauja dalyvauti komisijos posėdyje, tai tokiu atveju prokuroro atestacijos komisija galėtų priimti sprendimą/siūlymą dėl tarnybos vertinimo prokurorui nedalyvaujant. Tai leistų sumažintų žmogiškuosius ir kt. resursus.

Situacija, kai teritorinės prokuratūros vadovas priima sprendimą koku įverčiu vertinti prokuroro tarnybą prieš tai net neišklausęs atestuojamojo prokuroro nuomonės dėl vertinimo, tik dar labiau paaštrina kai kuriuose prokuratūros struktūriniuose padaliniuose įtemptą atmosferą, įtakoja mikroklimatą kolektyve. Tai patvirtina atliktas mikroklimato tyrimas vienoje iš Lietuvos Respublikos teritorinių prokuratūrų (Valickas, G.; Vanagaitė, K., 2018). Informacija apie subjektyvaus pobūdžio teritorinės prokuratūros vadovo sprendimus sklinda kaip virusas prokurorų bendruomenėje ir už jos ribų.

Kas turi teisę siūlyti vertinimą ir pasirašyti – tiesioginis vadovas (struktūrinio padalinio vadovas) ar teritorinės prokuratūros vadovas (apygardos vyr. prokuroras, apylinkės vyr. prokuroras)? Autoriaus nuomone, tiesioginis vadovas geriausiai pažįsta atestuojamąjį prokurorą, jo asmenines savybes ir pan. Pavyzdžiui, apygardos vyr. prokuroras ar jo pavaduotojas gali net ir nepažinti atestuojamojo prokuroro, kurio darbo vieta Alytaus

apylinkės prokuratūroje (Varėna). Kitą vertus, apygardos prokuratūros vadovas yra atsakingas už prokuratūros strateginiame plane numatytų tikslų siekimą, uždavinių vykdymą. Autoriaus nuomone, apygardos vyr. prokurorui turi būti suteikia teisė: susipažinti su prokuroro tarnybos vertinimo lapu pasirašyto tiesioginio vadovo ir pateiktu siūlymu dėl prokuroro tarnybos vertinimo; pateikti savo nuomonę apie atestuojamąjį prokurorą, bet be teisės keisti tiesioginio vadovo pateikto siūlymo dėl prokuroro tarnybos vertinimo.

Kitas siūlymas būtų tobulinti teritorinės prokuratūros vadovo (apygardos vyriausiojo prokuroro, jo pavaduotojo ir apylinkės vyriausiojo prokuroro) tarnybos vertinimą. Prokurorų atestacijos komisijos nuostatų 33.5 p. skelbia, kad tarnybos lapą rengia *“apygardos vyriausiojo prokuroro – generalinio prokuroro pavaduotojas.”* **Siūlytina** papildyti teritorinės prokuratūros vadovo tarnybos vertinimo lapą nauju skyriumi **“Prokurorų, valstybės tarnautojų ir prokuratūros darbuotojų apklausos rezultatai”**. Eiliniai prokurorai, prokuratūros darbuotojai turi teisę dalyvauti įvertinant savo teritorinės prokuratūros vadovą pagal parengtą klausimyną, suderintą su profesinėmis sąjungomis veikiančiomis prokuratūroje, garantuojant apklausiamųjų anonimiškumą, jeigu jie to pageidauja. Toks principas paskatintų teritorinės prokuratūros vadovą kurti tinkamą mikroklimatą kolektyve, labiau atsižvelgti į kiekvieną kolektyvo narį. Tuo pačiu tai neleistų susidaryti nematomiems „klanams“ prokuratūroje, „savų“ protegavimu.

Straipsnio autoriaus nuomone būtina atsisakyti ydingos praktikos vidaus tyrimų skyriaus pateikiamoje pažymoje minėti tyrimus, kuriuos atlikus nebuvo nustatytas etikos, pažeidimas ir/ar tarnybinis nusižengimas. Tokios informacijos pateikimas tiek pažymoje, tiek prokuroro tarnybos vertinimo lape kuria neigiamą nuomonę apie atestuojamąjį prokurorą, ypač kai nuo įvykio praėjo 3-5 m. O kaip nekaltumo prezumpcija, asmens reputacija, teisėti lūkesčiai? Juk net administracinės teisės pažeidimo atveju, paskirtos ir išgaliojusios administracinės nuobaudos galiojimo trukmė yra gana ribota laiko trukmės prasme, nepaisant to, kad administraciniai teisės pažeidimai savo prigimtimi yra baudžiamojo pobūdžio.

Tiek prieš prasidedant prokuroro atestaciją, tiek prasidedant atrankai į atsilaisvinusias vyriausiojo prokuroro pareigas, komisijos pirmininkas klausia atestuojamojo prokuroro ar pretendento į atsilaisvinusias vyriausiojo prokuroro pareigas ar bus nušalinimų. Komisijos pirmininko, sekretorius, nario ar narių nušalinimas reikalauja argumentuoto teisinio ir faktinio pagrindo, pagrįsto faktais, o ne emocijomis. Šio straipsnio autorius siūlo informaciniame laiške, kuriuo atestuojamasis prokuroras ar pretendentas yra kviečiamas į komisijos posėdį, nurodyti komisijos sudėtį ir išaiškinti teisę nušalinti komisijos narį. Tai leistų geriau atestuojamam prokurorui, pretendentui pateikti nušalinimo pagrindus, sumažintų nemotyvuotų nušalinimų skaičių, padidintų pasitikėjimą prokurorų atestacijos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijomis.

Atrankos į atsilaisvinsią vyriausiojo prokuroro pareigas stadija

Vyriausiųjų prokurorų atrankos stadija yra svarbi grandis būsimų prokuratūros lyderių atrankos procese. **Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymas Nr. I-63 Dėl prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijų nuostatų patvirtinimo** reglamentuoja Prokurorų atrankos komisijos ir Vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijos sudarymo ir veiklos organizavimo, atrankos į laisvas ar atsilaisvinsiančias prokuroro, vyriausiojo prokuroro ar vyriausiojo prokuroro pavaduotojo pareigas skelbimo ir vykdymo tvarką, pretendentų į laisvas ar atsilaisvinsiančias prokuroro, vyriausiojo prokuroro ar vyriausiojo prokuroro pavaduotojo pareigas teises, pareigas ir vertinimo kriterijus. Straipsnio autorius analizuos atskirus atrankos elementus ir vertinimo kriterijus. Greta teigiamų dalykų,

šis teisės aktas stokoja tikslumo, atskiri procedūriniai momentai kelia nepasitenkinimą prokuratūros bendruomenės tarpe, sukuria palankias sąlygas pažeisti visų lygybės prieš įstatymą principą. Šioje vietoje straipsnio autorius pritaria iškilaus Lietuvos filosofo Vytauto Radžvilo iškeltam principiniam klausimui: *“kada Lietuva liausis buvusi nors kiek iškilėsių – išmintingesnių, sąžiningesnių, savarankiškesnių, save ir kitus gerbiančių žmonių – tylaus žudymo lauku?”* (Radžvilas, V. 2020). Tai įtakoja nepalankius procesus prokuratūros žmogiškųjų išteklių politikoje, kai prarandami socialiai aktyvūs, inovatyvūs, kūrybingi prokurorai. Kai kurie iš jų palieka valstybės tarnybą, kitiems sudaromos kliūtys dalyvauti atrankoje lygiomis sąlygomis. Pvz., kai teritorinės prokuratūros vadovo siūlymu atestuojamojo prokuroro tarnyba įvertinta įverčiu **“gerai”**, o tuo tarpu labiau lojalių, **“mylimų”** tarnyba įvertinta įverčiu **“labai gerai”** su/be paskatinimo. Šiuo atveju įverčių **“labai gerai”** ir **“gerai”** vertė balais skiriasi trečdaliu.

Taip pat teritorinės prokuratūros vadovas turi teisę pateikti komisijai savo vertinimą apie pretendento tinkamumą užimti vadovaujančioms pareigoms vykstant atrankai į atsilaisvinusias vyriausiojo prokuroro pareigas. Apie tokį vertinimą pretendentas sužino tik po atrankos komisijos posėdžio ir tik esant jo pateiktam prašymui. Kaip rodo šio tyrimo metu atlikta dokumentų analizė, interviu su pretendentais dėl vadovo vertinimo dėl jų tinkamumo užimti pareigas, kai kurie teritorinių prokuratūrų vadovai nekeičia savo pavaldinio vertinimo įverčių ilgus metus. Pvz., 2016 m. teritorinės prokuratūros vadovas kelis įvertino pavaldinio tinkamumą užimti vadovaujančiais pareigas 7.5-7.7 balais iš 10, 2021 m. – įverčiai lieka nepakitę. Siūlytina, kad teritorinės prokuratūros vadovas (apygardos vyr. prokuroras ar jo pavaduotojas,) atliekantis pretendento vertinimą, pateiktų motyvuotus argumentus ir su tokiu vertinimu būtų supažindinamas pretendentas, kuris turėtų teisę pateikti savo nuomonę. Tam tikslui papildyti pretendento įvertinimo balais lentelę nauja skiltimi **“vertinimo balų pagrindimas ir susipažinimas.”**

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymas Nr. I-63 Dėl prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijos nuostatų 71.2. p. skelbia, kad *“...vertinant atsižvelgiama į turimą mokslo laipsnį, dalyvavimą mokslinėje veikloje po mokslinio laipsnio įgijimo, pedagoginį vardą, mokslinio, pedagoginio darbo sritį, pareigybę universitete ir pedagoginio darbo krūvį. Skiriama iki 5 balų.”* Straipsnio autorius siūlo atskirti mokslinės ir pedagoginės veiklos vertinamus. Daugiau balų turėtų būti skiriama už mokslinę veiklą recenzuojamuose leidiniuose, o ne už komentarus populiariausiuose žinių portaluose. Prokuroras, apsigynęs disertaciją, turėdamas mokslinį vardą, atlikdamas mokslinius tyrimus ir publikuodamas jų tyrimo rezultatus reprezentuoja ne tik save, bet ir instituciją Lietuvoje ir už jos ribų. *Siūlytina už mokslinę veiklą skirti iki 8 balų.*

Pedagoginė veikla gali būti vertinama tada, kai prokuroras, prokuratūros darbuotojas dėsto, veda seminarus šalies/užsienio aukštosiose mokyklose, dalyvaudamas nacionaliniuose/tarptautiniuose projektuose skirtuose stiprinti užsienio šalių teisėsaugos institucijų pareigūnų gebėjimus. Šalies aukštosios mokyklos, konkuruodamos tarpusavyje, norėdamos suteikti baigiamųjų darbų gynimo procedūrai solidumo ir pritraukti į studentų baigiamųjų darbų gynimo komisijos pirmininkus, narius, kviečia aukštas pareigas užimančius pareigūnus, įskaitant teritorinių prokuratūrų vadovus. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymas Nr. I-63 Dėl prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijos nuostatai numato, kad už pedagoginę veiklą skiriami balai. Tai suteikia kai kuriems pareigūnams galimybę lengvai gauti papildomų balų. Balai už pedagoginę veiklą neturi būti skiriami vien tik už dalyvavimą studentų baigiamųjų darbų gynimo komisijoje ar studento baigiamojo darbo recenzavimą. *Siūlytina už pedagoginę veiklą skirti iki 4 balų.*

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymas Nr. I-63 Dėl prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijos nuostatų 71.6. p. skelbia, kad *“balai skiriami tik už Europos Sąjungos darbinių kalbų, t. y. anglų, prancūzų ir vokiečių, taip pat rusų kalbos mokėjimą. ...Balai skiriami tik nuo B1 lygio... Už vieną lygį skiriama 0,5 balo. Viena užsienio kalba vertinama iki 2 balų. Už kiekvienos užsienio kalbos mokėjimą balai skiriami atskirai. Bendra suma negali viršyti 5 balų.”* 1-3 užsienio kalbų mokėjimas reikalauja daug pastangų, investicijų. *Siūlytina už užsienio kalbų mokėjimą skirti iki aštuonių balų.*

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymas Nr. I-63 Dėl prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijų nuostatų patvirtinimo 71.9. p. skelbia, kad *“pretendento motyvacija ir suinteresuotumas tobulinti prokuratūros darbą. ...Taip pat atsižvelgiama į ...pateiktą informaciją apie pretendento dalyvavimą per paskutinius 5 metus darbo grupių, komisijų veikloje, teiktas pastabas ir pasiūlymus dėl rengiamų teisės aktų projektų, pareikštas iniciatyvas parengti naujus ar pakeisti galiojančius teisės aktus, pasiūlymus dėl prokuratūros veiklos tobulinimo, kuriems buvo pritarta. Skiriama iki 15 balų.”* Eiliniai prokurorai gana retai patenka ar yra kviečiami į darbo grupes, komisijas. Jau parengti teisės aktų projektai yra perduodami visiems prokuratūros darbuotojams elektroninio pašto pagalba. Tik iškyla klausimas, o kas gi veda pateiktų pasiūlymų, kuriems buvo pritarta, apskaitą? Šiuo konkrečiu atveju atsiveria erdvė galimiems manipuliavimams su informacija apie darbo grupės, komisijos kūrimą ir galimybę dalyvauti jos veikloje. Šioje situacijoje teritorinės prokuratūros vadovai atsiduria daug geresnėje padėtyje šios informacijos disponavimo ir jos paskleidimo prasme. Apie informacijos svarbą žmogaus gyvenime taikliai pastebėjo žymus ir garsus Prancūzijos diplomatas, Napoleono Bonaparto užsienio reikalų ministras Šarlis Morisas Taleiranas pasakydamas *“Kas valdo informaciją – tas valdo pasaulį.”* Kai tuo tarpu eilinio prokuroro galimybės dalyvauti teisėkūros procese darbo grupių, komisijų darbe yra mažos. Todėl siūlytina mažinti *skiriamų balų suma iki 8 už veiklą nurodyti minėtų nuostatų 71.9 p.*

Reikalavimas visiems pretendentams pateikti turto ir pajamų deklaracijas yra perteklinis. Dalis valstybės tarnautojų, tame tarpe ir prokurorai, kuriems privalu pagal įstatymą deklaruoti turtą ir pajamas, pateikia metinę šeimos turto deklaraciją. Šiuo atveju duomenis apie prokuroro ir jo šeimos narių turtą gauna ir su jais susipažįsta daug didesnis žmonių ratas. Tai sukelia grėsmę trečiųjų asmenų duomenų saugumui, nes egzistuoja didesnė tikimybė, kad finansinio pobūdžio duomenys gali būti atskleisti su atranka nesusijusiems asmenims. Pavyzdžiui, įvykdžius kibernetinį išpuolį prieš komisijos nario naudojamą kompiuterį. Dalis dalyvavusių pretendentų atrankoje yra atrankos komisijos neatrenkami ir nesiūdomi Lietuvos Respublikos generaliniam prokurorui skyrimui į pareigas. Siūlytina, kad pretendentams pareiga teikti turto ir pajamų deklaracijas atsirastų nuo to momento, kai vyriausiųjų prokurorų atrankos komisija atranka tinkamiausius pretendentes ir juos pasiūlo Lietuvos Respublikos generaliniam prokurorui. Šiuo atveju Lietuvos Respublikos generaliniam prokurorui būtų galima papildomai įvertinti pasiūlytų pretendentų finansinį pažeidžiamumą, galimą interesų konfliktą naujose pareigose ir kt..

Koreguotina praktika atrankose, kai teritorinės prokuratūros vadovas pristato savo viziją, identifikuoja prioritетines darbo organizavimo kryptis, įvardija kokių veiklos rezultatų tikisi iš būsimo pretendento ir jo asmenines, dalykines savybes vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijos posėdžio pradžioje to negirdint pretendentams. Tai mažina atrankos proceso skaidrumą, kuriame ir taip jau daug apribojimų. Pavyzdžiui, galimybė susipažinti su vadovo skiriamų balų lentele prieš atranką. Kas galėtų paneigti galimybę apie užkulisinių susitarimų egzistavimą? Atlikus palyginimą teritorinės prokuratūros vadovo pateiktų minčių, pasakytų frazių ir pretendentų žodinių prisistatymų atrankos komisijai, pateiktų atsakymų į klausimą

egzistuoja nemaža tikimybė aptikti sutapimų tarp vadovo ir vieno iš pretendento naudotų frazių prisistatymo atrankos komisijai metu ir pan. Tokių sutapimų analizė galėtų būti atskiro tyrimo tema.

Šio tyrimo rezultatus apibendrinimą galima pradėti žodžiais, kaip galima mylėti savo tarnybą užmerktomis akimis ir užčiaupta burna. Juk prokurorų atrankos procesas (ir net tik), o ypač atestacijos stadija turėtų tapti būsimų lyderių teisėsaugos institucijoms suradimu, o ne sąmoningu žlugdymu už atskirų pretendentų socialinį aktyvumą, savo nuomonės turėjimą, savarankiškumą, mokėjimą argumentuotai ginti savo poziciją, kitaip suvokiamą lojalumo esmę nei tai suvokia kai kurie vadovai.

Išvados

1. Vyriausiųjų prokurorų atrankos procesą Lietuvos Respublikos prokuratūroje galima santykinai suskirstyti į šias tarpusavyje glaudžiai susijusias stadijas: 1) įtraukimas į karjeros registrą; 2) prokuroro tarnybos vertinimas; 3) atranka; 4) generalinio prokuroro sprendimo dėl vyriausios atrankos komisijos pasiūlytų tinkamiausių pretendentų pasirinkimo tinkamiausio ir jo skyrimo į pareigas.

2. Prokurorų tarnybos vertinimo ir vyriausiųjų prokurorų atrankos procedūros turi erdvės neobjektyviems vertinimams iš apygardos vyr. prokuroro pusės.

3. Prokuroro tarnybos vertinimo dokumentų rengimo etapas stokoja aiškumo dėl dokumento pildymo, pasirašymo, supažindinimo procedūrų. Nemažai galios svėrų prokurorų vertinimo ir atrankose stadijose yra sutelkta apygardos vyr. prokuroro rankose.

4. Prokuroro tarnybos vertinimas pradiniam etape stokoja skaidrumo ir turėtų būti keistinas, o būtent suteikiant atestuojamajam prokurorui daugiau teisių dalyvaujant jo tarnybos vertinime.

5. Deleguoto į tarptautines ir Europos Sąjungos institucijas ar užsienio valstybių institucijas prokuroro veiklos vertinimas nereglamentuotas, ir tokio prokuroro veikla delegavimo laikotarpiu atstovaujant Lietuvos Respublikai nepelnytai yra nuvertinama.

6. Informacijos pateikimas apie prokuroro atžvilgiu atliktus tyrimus atskirais atvejais suteikia galimybę meistriškai manipuluoti pateikiamais faktais ir kurti *“neigiamą įvaizdį”* apie atestuojamąjį prokurorą.

7. Statistinių duomenų prokuroro tarnybos vertinimo kontekste apsiriboja tik tos pačios iš IBPS gautos informacijos pakartojimu, pridėdant ištraukas iš išteisinamųjų teismo nuosprendžių, panaikintų prokuroro procesinių sprendimų. Pasigendama išteisinimų, panaikintų procesinių sprendimų priėmimo pagrindų, išsamesnės priežasčių analizės.

8. Patvirtinta prokurorų tarnybos vertinimo lapo struktūra neleidžia visiškai parodyti atestuojamojo prokuroro neprocesinės veiklos.

9. Teritorinės prokuratūros vadovo pateikiamas pretendento tinkamumo atsilaisvinsiomis vyriausiojo prokuroro pareigomis vertinimas vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijai sudaro puikias galimybes teritorinės prokuratūros vadovams proteguoti *“savus”* pretendentes ir išeliminuoti ar apsunkinti dalyvavimą atrankoje kitiems/kitam pretendentes/ui.

10. Vyriausiųjų prokurorų atrankos vertinimo kriterijai ir skiriami balai už atskiras pretendentes veiklas koreguotini, laikantis lygybės prieš įstatymą principo.

11. Reikalavimas visiems pretendentes, dalyvaujantiems į atsilaisvinsias vyriausiojo prokuroro pareigas, pateikti metines turto ir pajamų gali sukelti grėsmę pretendentes šeimos nario ar narių teisėms ir teisėtiems interesams, kai pretendentes pateikia metinę šeimos turto deklaraciją.

Pasiūlymai

1. Prokurorų profesinės sąjungos/asociacijos atstovas į vyriausiųjų prokurorų atestacijos komisiją turėtų būti teikiamas prokurorų profesinės sąjungos vadovo sprendimu, o kai Lietuvos Respublikos prokuratūroje veikia kelios prokurorų profesinės sąjungos/asociacijos - tai bendru jų sutarimu.

2. Papildyti Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymu Nr. I-63 patvirtintų prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijų nuostatus nauju punktu skelbiančiu, kad *“atliktas prokuroro deleguoto į tarptautines, Europos Sąjungos, užsienio valstybių institucijas veiklos vertinimas delegavimo laikotarpiu tarptautinėje, Europos Sąjungos, užsienio valstybių institucijose ir pateikus tai patvirtinanti dokumentą (angl. performance evaluation report) turi būti įtraukiamas į eilinį ar neeilinį prokuroro tarnybos vertinimo laikotarpį ir vertinamas atsižvelgiant į tarptautines, Europos Sąjungos, užsienio valstybių institucijas vertinimo metu skirtą balą.”*

3. Pakeisti Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymu Nr. I-63 patvirtintų prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijų nuostatų 10 p. žodžių junginį *“pildantis prokuroras”* į *“pasirašantis tarnybos vertinimo lapą ar atskiras jo dalis prokuroras”* ir aiškiai apibrėžti kas pildo prokuroro tarnybos vertinimo lapą ir kas jį pasirašo.

4. Prokuroro tarnybos vertinimo lapo antro skyriaus poskyryje **“Duomenų vertinimas”** pateikti išsamią analizę dėl teismo priimtų išteisinamųjų nuosprendžių, nurodant ar asmuo išteisintas dėl visų jam inkriminuotų nusikalstamų veikų ar tik dėl atskirų nusikalstamų veikų, išteisinimo pagrindai, priežastys; panaikintų prokuroro procesinių sprendimų pagrindai, pasekmės, tolimesni priimti procesiniai sprendimai byloje.

5. Prokuroro tarnybos vertinimo lapo IV skyrių pervadinti į **“Tarnybos vertinimas ir susipažinimas su siūlomu vertinimu.”** Šį skyrių papildyti naują skiltimi, kurioje vertinamasis asmuo/atestuojamasis prokuroras, susipažinęs su tiesioginio vadovo/aukštesnio prokuroro pateiktu siūlymu vertinti jo tarnybą, galėtų raštu pareikšti savo atskirą nuomonę. Tam tikslui naujai sukurtoje skiltyje/grafoje palikti įrašymui 40 - 70 žodžių ar iki 2000 spaudos ženklų.

6. Apygardos vyr. prokurorui suteikti teises: susipažinti su atestuojamojo prokuroro tarnybos vertinimo lapu, pasirašytu tiesioginio vadovu ir pateiktu siūlymu dėl tarnybos vertinimo; pateikti atskiroje grafijoje savo nuomonę apie atestuojamąjį prokurorą, bet be teisės keisti tiesioginio vadovo pateikto siūlymo vertinti atestuojamojo prokuroro tarnybą.

7. Prokuroro tarnybos vertinimo lape daugiau dėmesio skirti informacijos pateikimui apie prokuroro neprocesinę veiklą.

8. Papildyti vyr. prokuroro tarnybos vertinimo lapą nauju skyriumi **“Prokurorų, valstybės tarnautojų ir prokuratūros darbuotojų apklausos rezultatai.”**

9. Atsisakyti ydingos praktikos Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros vidaus tyrimo skyriaus pateikiamoje pažymoje minėti tyrimus, kuriuos atlikus nebuvo nustatyta, kad prokuroras pažeidė etiką ir/ar padarė tarnybinį nusižengimą.

10. Informaciniame laiške, kuriuo atestuojamasis prokuroras ar pretendentas užimti pareigas yra kviečiamas į planuojamą komisijos posėdį, nurodyti komisijos sudėtį. Tai leistų atestuojamam prokurorui ar pretendentui pateikti argumentuotus nušalinimo pagrindus.

11. Įpareigoti apygardos vyr. prokurorą ar jo pavaduotoją, atliekančius pretendento vertinimą dėl tinkamumo užimti atsilaisvintusias vyriausiojo prokuroro pareigas, pateikti motyvuotus argumentus dėl skiriamų balų. Pretendentas turėtų būti supažindinimas su šiuo vertinimu iki atrankos komisijos posėdžio ir turėtų teisę pateikti savo atsiliepimą.

12. Atskirti mokslinės ir pedagoginės veiklos vertinimus. Daugiau balų skirti už mokslinę veiklą, publikacijas recenzuojamuose leidiniuose. Balai neturi būti skiriami už dalyvavimą pedagoginėje veikloje, jeigu prokuroras dalyvauja studentų baigiamųjų darbų gynimo komisijos posėdžiuose ar/ir studento (bakalauro, magistro) baigiamojo darbo recenzavime.

13. Pakeisti Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymo Nr. I-63 Dėl prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijų nuostatų patvirtinimo 71.6 p. dėl užsienio kalbų mokėjimo ir jo paskutinį sakinį išdėstyti taip: “*Bendra suma negali viršyti 8 balų.*”

14. Mažinti skiriamų balų suma - iki 8 už veiklą nurodytą Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymu Nr. I-63 Dėl prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijų nuostatų patvirtinimo 71.9 p. *apie pretendento dalyvavimą per paskutinius 5 metus darbo grupių, komisijų veikloje, teiktas pastabas ir pasiūlymus dėl rengiamų teisės aktų projektų, pareikštas iniciatyvas parengti naujus ar pakeisti galiojančius teisės aktus, pasiūlymus dėl prokuratūros veiklos tobulinimo, kuriems buvo pritarta.* Eiliniams prokurorams galimybės dalyvauti minėtose veiklose labai ribotos.

15. Vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijai atrinkus tinkamiausius kandidatus į vyriausiojo prokuroro pareigas ir juos pasiūlius Lietuvos Respublikos generaliniam prokurorui pasirinkti, priimant valinį sprendimą, nuo šio momento pasiūlytieji pretendentai privalėtų pateikti metines turto ir pajamų deklaracijas.

16. Teritorinės prokuratūros vadovas pristatytų vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijai savo viziją, identifikotų prioritetines darbo organizavimo kryptis, įvardintų kokių veiklos rezultatų tikisi iš būsimo pretendento, kokių asmeninės, dalykinės savybės būtinos pretendentui ne tik komisijos nariams, bet ir dalyvaujant, girdint visiems pretendentams.

Literatūra

1. Anspach, N. M.; Jennings, J. T.; Arceneaux, K. (2020), A little bit of knowledge: Facebook’s News Feed and self-perceptions of knowledge [Online]. Available at: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2053168018816189> (Accessed: 12 February 2021).
2. Cardona, F. (2006) *Priėmimo į valstybės tarnybą sistemos ES valstybėse ir kai kuriose šalyse kandidatėse* [Online]. Available at: . <http://www.oecd.org/countries/lithuania/36762257.pdf> (Accessed: 19 February 2021).
3. Bakanauskas, A. et al. (2011), Vadovėlis. *Organizacijų vadyba*. Vytauto Didžiojo universitetas: Kaunas, p. 359.
4. Domarkas, V.; Juknevičienė, V. Atrankos į valstybės tarnybą ypatumai ir optimizavimo galimybės viešojo administravimo žmogiškųjų išteklių valdymo aspektu [Online]. Available at: https://www.researchgate.net/profile/Vita-Juknevičienė/publication/277010966_ATRANKOS_I_VALSTYBES_TARNYBA_YPATUMAI_IR_OPTIMIZAVIMO_GALIMYBES_VIESOJO_ADMINISTRAVIMO_ZMOGISKUJU_ISTEKLIU_VALDYMO_ASPEKTU/links/555e120f08ae86c06b5f3371/ATRANKOS-I-VALSTYBES-TARNYBA-YPATUMAI-IR-OPTIMIZAVIMO-GALIMYBES-VIESOJO-ADMINISTRAVIMO-ZMOGISKUJU-ISTEKLIU-VALDYMO-ASPEKTU.pdf (Accessed: 01 February, 2021).
5. Hunt, S. (2007) *Hiring Success: The Art and science of staffing assessment and employee selection*. Pfeiffer: San Francisco, p. 320.

6. Kaunaitė, U.; Merkytė, M. Valstybės tarnybos konkurencingumo strategija „geriausias darbdavys“ [Online]. Available at: <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2015/10/Valstybės-tarnybos-prestižas.pdf> (Accessed: 20 February 2021).
7. Norvilė, N.; Poškienė, E. (2016), Lietuvos valstybės tarnautojų atrankos sistemos skaidrumo analizė. *Viešoji politika ir administravimas*, Vol. 15, No 4, p. 657–672.
8. Radžvilas, V. (2020) Ar tikrai šių dienų chunveibinai neatsakys už Mokytojo pjudymą?[Online]. Available at: <https://www.pozicija.org/ar-tikrai-siu-dienu-chunveibinai-neatsakys-uz-mokytojo-pjudyma/> (Accessed: 12 March 2021).
9. Valickas, G.; Vanagaitė, K. (2018), Mokslinio tyrimo ataskaita. Kauno apygardos prokuratūros ir jos padalinių psichologinio klimato tyrimas, Vilnius.
10. Taleiranas, Š. M. [Online]. Available at: <https://sentencijos.net/mintys/politika/kas-valdo-informacija-tas-valdo-pasauli/> (Accessed: 25 March 2021).
11. Lietuvos Respublikos Konstitucija [Online]. Available at: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> (Accessed: 30 January 2021).
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [Online]. Available at: <https://www.infolex.lt/portal/start.ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR%20baud%FEiamojo%20proceso%20kodeksas> (Accessed: 02 February 2021).
13. Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodeksas [Online]. Available at: <http://www.infolex.lt/portal/start.ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=336765&title=LR%20administracini%F8%20nusi%FEengim%F8%20kodeksas> (Accessed: 27 February 2021).
14. Lietuvos Respublikos Asmenų delegavimo į tarptautines ir Europos Sąjungos institucijas ar užsienio valstybių institucijas įstatymas [Online]. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.302006/asr> (Accessed: 11 February 2021).
15. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas [Online]. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5956/asr> (Accessed: 15 February 2021).
16. Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymas [Online]. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/cad5a783834211e89188e16a6495e98c/asr> (Accessed: 04 February 2021).
17. Lietuvos Respublikos Seimo 2020-12-11 nutarimas Nr. XIV-72 dėl “Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos” [Online]. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c> (Accessed: 19 February 2021).
18. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2013-11-13 įsakymas Nr. I-287 Dėl įrašymo į karjeros registrą tvarkos aprašo patvirtinimo [Online]. Available at: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D16FD35EA3CF/asr> (Accessed: 02 February 2021).
19. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2019-11-07 įsakymas Nr. I-302 Dėl prokurorų atestacijos komisijos nuostatų patvirtinimo [Online]. Available at: https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/01/20191107_prokuroru-atestacijos-komisijos-nuostatu-patvirtinimo-isakymas.pdf (Accessed: 03 February 2021).
20. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-04 įsakymas Nr. I-63 Dėl prokurorų atrankos ir vyriausiųjų prokurorų atrankos komisijų nuostatų patvirtinimo [Online]. Available at: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/01/prok>

[ir.vyr.prok. atrankos.nuostataiaktuali-nuo-2020-09-01.pdf](#) (Accessed: 02 February 2021).

21. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2021-03-01 įsakymu Nr. I- 42 patvirtintas Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2021-2023 metų strateginis veiklos planas [Online]. Available at: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2021-2023-lrgp-svp-2021-03-01-nr.-i-42-red.pdf> (Accessed: 16 February 2021).
22. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2018 metais ataskaita. 2019—3-05 Nr. 17.9-3707 p. 8-9 [Online]. Available at: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2019/03/lietuvos-respublikos-prokuraturos-veiklos-2018-m.-ataskaita.pdf> (Accessed: 10 February 2021).
23. 67 Soichiro Honda Quotes To Be Successful [Online]. Available at: <https://succeedfeed.com/soichiro-honda-quotes/> (Accessed: 29 January 2021).

SELECTION FOR THE STATE SERVICE AND WAYS FOR ITS IMPROVEMENT

Gediminas BUCIUNAS

Mykolas Romeris University/Vytautas Magnus University

Summary. The new challenges of this century are globalization, Fourth Industrial Revolution, fierce economic competition turning into trade wars, organized crime, corruption, terrorism, cybercrimes etc. factors increase the requirements for public administration. Public authorities are constantly faced with increasingly complex and voluminous tasks in order to achieve the goals set for the institution. It requires multiple competencies of civil servants. One of the conditions for successful state governance is the experience, competence and personal qualities of the persons performing these functions. How to select the most suitable civil servant for specific tasks?

From time to time, information about the lack of publicity and transparency in the activities of the selection committee of candidates is published in the public space. It affects the degree of public trust in judicial institutions. According to the author of this article the proper functioning of the civil service is inextricably linked to the selection process of the civil servants. This article analyses the organization of selection procedure at the General Prosecutor's Office of the Republic of Lithuania and the evaluation of applicants in order to identify the elements in it to be improved.

Keywords: *state service, human resources, General Prosecutor's Office of the Republic of Lithuania, certification of prosecutors, selection of chief prosecutors.*

LITHUANIAN TERRITORIES CONTAMINATED WITH EXPLOSIVES: CASE STUDY OF KAUNAS

Rasa DOBRŽINSKIENĖ

*Mykolas Romeris University
Maironio str. 27, LT 44211 Kaunas, Lithuania
E-mail: rasa.dobrzinskiene@mrui.eu
ORCID ID: 0000-0001-6590-4164*

Nikolaj DOBRŽINSKIJ

*The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania
Silo g. 5A, LT-10322 Vilnius
E-mail: nikolaj.dobrzinskij@lka.lt
ORCID ID: 0000-0003-3545-2501*

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-24

Abstract. *Public security is caused by various factors: from crime prevention to global security needs. Public security includes public relations regarding liquidation of dangerous consequences for human health and lives caused by criminal offences and natural disasters and elimination of reasons causing such consequences. According to A. Maslow, security is a primal need arising after struggle for survival; thus, other needs can be satisfied only after meeting the security need.*

*The First and the Second World Wars as well as dislocation places of Russian military forces are the main reasons of Lithuanian territories contamination with explosives. Military conflicts and armed struggle are key factors in discussion regarding contaminated territories all over the world. Lithuanian territories contamination with explosives has been still a relevant problem because news is coming in of human encountering explosives remaining from war that was 70 year ago. These findings are threatening public security, health and life. Danger to security occurs due to the fact that explosives can be hit while digging ground and sometimes people do not recognize explosives or think that they are not dangerous. These thoughts can be denied by the numbers of dead or injured people, who treated war findings without precaution. Therefore, the **aim** of this article – to discuss influence of contaminated territories with explosives on public security. In order to do this, the following **objectives** are identified: to discuss the concept of explosives and the risk to public; to describe the relevance of the problem in other countries in the world; to estimate the relevance of the problem of contamination with explosives in Kaunas city and Kaunas district.*

In order to discuss the danger of remaining explosives from war to public, concepts of explosive and explosions are described as well as danger of unexploded ordnances and their occurrences in Kaunas city and Kaunas district. These territories were chosen due to the fact that battles of the First and the Second World Wars took place more or less in these territories; in addition, separate German military troops and Russian military forces were dislocated there.

Keywords: *explosion, explosive, public security, Kaunas.*

Introduction

Public security is caused by various factors: from crime prevention to global security needs. Public security includes public relations regarding liquidation of dangerous consequences for human health and lives caused by criminal offences and natural disasters and elimination of reasons causing such consequences. According to A. Maslow, security is a primal need arising after struggle for survival; thus, other needs can be satisfied only after meeting the security need. However, despite the fact that it seems that public security is well supplied, unexpected cases occur, when single members of public are in danger due to circumstances than cannot be foreseen in advance. One of such cases – remaining explosives raising to earth surface or they are found while dogging ground. The problem of their recognition imposes

danger to human health and life, especially, when explosives are found by children, who treat them as not dangerous toys. In every case when explosive is found, all safety measures are taken in order to ensure public security and media informs periodically about the danger of these findings. Contamination with explosives of Lithuanian territories and territories in other countries is a relevant problem, which cannot be solved easily.

Thus, the **aim** of this article – to discuss influence of contaminated territories with explosives on public security. In order to achieve this, the following **objectives** were formulated:

1. To discuss the concept of explosives and the risk to public.
2. To describe the relevance of the problem in other countries in the world.
3. To estimate the relevance of the problem of contamination with explosives in Kaunas city and Kaunas district.

Methods applied: analysis and synthesis of scientific literature and legal acts were applied in this research.

Despite the relevance of the topic while discussing public security, this problem is not analyzed in scientific literature, only single articles are prepared mostly related to researches of soil contamination with petroleum products; thus, Lithuanian and foreign legal acts and provisions regarding neutralization of founded explosives, inspection of contaminated territories and search for explosives has to be used in order to ground the research. On one hand, this is due to exclusive research area, on the other hand, not all aspects can be discussed openly in scientific world.

Concept of regular explosives and explosion

In order to analyze territory contamination with explosives, firstly, it is important to define the concepts of explosive and explosion. Lithuanian legislation defines explosives as “explosives and explosives which are considered to be explosives in the United Nations Recommendations on the Transport of Dangerous Goods, Class 1 of those Recommendations ST / SG / AC.10 / 1, as well as a device with an explosive substance (or from explosives), specially manufactured for explosion or for explosion under certain conditions” (Lietuvos Respublikos sprogmenų apyvartos kontrolės įstatymas, 2003). “Explosives means conventional ammunition with explosives other than mines, masked bombs and other munitions covered by this Convention, as amended in 1996. devices as defined in Protocol II to the United Nations Convention on the Law of the Sea of 3 May 1980, Protocol to the Convention on the Prohibition or Restriction of the Use of Certain Weapons Which May Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects on Explosive Remnants of War. The description of the procedure for neutralizing explosive charges refers to an explosive as “a substance, device, device that can explode” (Sprogstamųjų užtaisų neutralizavimo tvarkos aprašas, 2008). Thus, to summarize the concept of explosive, it can be said that an explosive is a device with or from an explosive intended to explode or to explode.

The concept of explosion is similar in different sources. The Law on the Control of the Circulation of Explosives describes an explosion as a particularly rapid change in the physical state of a substance, during which a large amount of energy is suddenly released in a certain volume” (Lietuvos Respublikos sprogmenų apyvartos kontrolės įstatymas, 2003). Vilutiene and others define explosion a little more broadly, it is stated that “it is a process of extremely rapid chemical transformation of a substance, which is caused by the sudden formation of a large volume of heated gas and sudden heat release, which turns thermal energy into mechanical work” (Vilutienė, Dzidzevičius, & Žarys, 1999). Hence, an explosion is a change in the physical

state of a material that occurs very rapidly and results in the sudden release of large amounts of energy in a limited volume.

An explosion is common in many cases, including explosions due to the amount of gas accumulated upon a spark; flammable liquid containers exposed to fire; rifle ammunition thrown into the fire, and etc. An explosion may even bring benefits, such as in mining or construction, but in the cases mentioned above, it can cause significant damage. This article discusses only those threats that may be imposed by explosions of old explosive remnants of military base or liquidated military bases, in particular, due to the careless handling of detected munitions by the residents or simply unintentional damage during excavation and construction work.

The main constituent of explosives is an explosive, a chemical compound or mixture thereof which reacts chemically rapidly when exposed to relevant external conditions. During the reaction, high-temperature and high-pressure gases are released, which perform mechanical work as they expand. The uses of explosives are very wide: both in warfare and in civilian industries. In the civil industry, their main use is in mining, mining minerals in mines or quarries. Explosives are also often used to demolish old and disused buildings. And in warfare, explosives are used in the production of various explosives - ammunition, various projectiles, etc.

Danger of unexploded ordnance

As already mentioned, military ammunition remaining from wartime or liquidated military bases is still a threat today. The risk of unexploded ordnance can be assessed according to three criteria (Unexploded Ordnance (UXO), 1996):

1. Potential of contact with unexploded ordnance - this criterion considers the possibility of a person being exposed to unexploded ordnance, for example, by detecting an explosive during field work in agriculture.

2. Possibility of detonation of unexploded ordnance - this factor determines the probability of an unexploded ordnance exploding when a person encounters it, for example, due to ignorance, a person may try to carry an explosive and cause an explosion.

3. Consequences of an explosion of unexploded ordnance - This criterion covers a wide range of consequences of an explosion of unexploded ordnance. These can include injuries to humans, health risks related to the potential spread of chemicals in the area, chemical contamination of soil, surface water and groundwater.

Several factors affecting the probability of collision with unexploded ordnance are identified (Unexploded Ordnance (UXO), 1996):

- Number or density of unexploded ordnance in the area - the probability of encountering unexploded ordnance increases with the higher number of explosives found in a given area. Density also depends on the type of armament used;

- Depth of unexploded ordnance - a person is usually exposed to explosives on the ground or partially submerged in the ground, but explosives that are completely in the ground can only be encountered during excavation, agricultural or construction work in a potentially contaminated area. They can also be caused by geological activities;

- Size of unexploded ordnance - bigger unexploded ordnance is easier to spot, so most people tend to avoid bigger explosive when they notice it;

- Current and potential land use - the explosive is more likely to be found if the land is used for leisure purposes: hunting, camping, etc. If the area is used as pasture or the area is designated as a reserve, the probability of a person encountering unexploded ordnance is lower;

- Territorial accessibility - a person is more likely to encounter unexploded ordnance when the territory is freely accessible. Various populated areas, fields or sparse forests are more accessible to humans than wetlands or dense forests;
- Vegetation and cover of the territory - dense vegetation, wide root network can limit the rise of explosives to the surface and hide even a large number of unexploded ordnances;
- Soil type - the soil affects the depth of penetration of the explosive into the ground and the probability of activation. When hit on fine and soft soil or dirt, the explosive may not work and the explosive may not explode. Such areas with soft and fine soil increase the density of unexploded ordnance found. Also in soft ground, explosives may be deeper;
- Climate - the freezing line and the freeze-thaw cycle affect the depth of explosives and the amount they are released to the surface. The greater cold causes the greater depth of the freezing line and this affects the amount of explosives released. Meanwhile, more frequent freeze-thaw cycles result in explosives being brought to the surface faster.

Any explosive detected poses a greater or lesser threat. To reduce the risk, an evacuation of a specific area may be performed when an unexploded standard explosive is detected. The size of the evacuation radius depends on the net explosive weight (NEW) of the explosive, which is usually determined by taking 50 % of the total weight of the explosive.

Contamination with military ammunition in world countries

World wars and various other military conflicts have been intense, both in Europe and on other continents, contaminating territories with explosives and other ammunition. The causes of this pollution can be not only battles, but also minefields being prepared for defense or even hastily destroyed ammunition depots to prevent enemies from taking advantage of them. According to the annual data provided by the Monitoring and research committee on mine contamination, in 2016 as many as 61 states have minefields and mine-contaminated (International Campaign to Ban Landmines – Cluster Munition Coalition (ICBL-CMC), 2017) areas (see Table 1).

Table 1. Mine contamination of the territories of the world
(International Campaign to Ban Landmines – Cluster Munition Coalition (ICBL-CMC), 2017)

Contamination	Country
Very high (more than 100 km ²)	<i>Angola, Chad, Afghanistan, Cambodia, Thailand, Azerbaijan, Croatia, Turkey, Iraq, Bosnia and Herzegovina</i>
High (20–99 km ²)	<i>Ethiopia, Eritrea, South Sudan, Zimbabwe, Colombia, Sri Lanka, Lebanon</i>
Medium (5–19 km ²)	<i>Sudan, Argentina / United Kingdom, Chile, Tajikistan, Jordan, Palestine</i>
Low (less than 5 km ²)	<i>Mauritania, Mozambique, Nigeria, Ecuador, Peru, Armenia, Kosovo, Serbia, Democratic Republic of the Congo, Somaliland</i>
Not indicated	<i>Nigeria, Senegal, Somalia, Cuba, China, India, North Korea, South Korea, Laos, Myanmar, Pakistan, Vietnam, Cyprus, Georgia, Russia, Ukraine, Uzbekistan, Egypt, Iran, Israel, Libya, Morocco, Oman, Syria, Yemen, Western Sahara, Kyrgyzstan</i>

The total area of land cleared during mine clearance in 2016 was 170 km², which is not large compared to the existing scale of contaminated sites.

More attention is also being paid worldwide to the destruction of cluster munitions, which, according to the Monitoring and Research Committee, 26 countries are contaminated (International Campaign to Ban Landmines – Cluster Munition Coalition (ICBL-CMC, 2018) (see Table 2).

Table 2. Contamination of the territories of the world with cluster munitions
(International Campaign to Ban Landmines – Cluster Munition Coalition (ICBL-CMC), 2017)

Contamination	Country
Very high (more than 1000 km ²)	<i>Vietnam, Laos</i>
High (100–1000 km ²)	<i>Cambodia, Iraq</i>
Average (5–99 km ²)	<i>Afghanistan, Bosnia and Herzegovina, Chile, Germany, Lebanon, South Sudan, Syria, Ukraine, Yemen, Kosovo</i>
Low (less than 5 km ²)	<i>Croatia, Montenegro, Serbia, Western Sahara</i>
Not indicated	<i>Angola, Azerbaijan, Chad, Democratic Republic of the Congo, Iran, Libya, Somalia, Sudan, Tajikistan, Argentina/United Kingdom</i>

In 2017, an area of about 93 km² was cleared of cluster munitions worldwide and about 153,000 munitions were destroyed (International Campaign to Ban Landmines – Cluster Munition Coalition (ICBL-CMC, 2017). Thus, the annual clean-up of explosives in various parts of the world still does not solve the widespread problem of explosives contamination after the world wars and other military conflicts. Many areas of the world contaminated with explosives are covered with mines and cluster munitions. Lithuania is distinguished by the fact that standard explosives are found here, the use of which does not cover large areas.

Contamination by explosives in Kaunas city and Kaunas district

The United Nations Convention uses two different concepts to address certain conventional weapons, which are *unexploded explosives* and *abandoned explosives*. These concepts clearly distinguish two main causes of contamination. The first concept means that one of the contaminations by explosives causes is related to the ordnance, which has been prepared during conflicts or battles, but, for some reason, was not activated or did not explode. The latter concept refers to the second possible contamination cause, i.e. the explosives have been stored and protected, but, for some reason, were not utilized and left for disposal.

When examining the reasons of explosives that are being detected because of the battles that took place in the territory of Lithuania, it's important to take the First and the Second World Wars into account since various standard explosives have been utilized during these events. With the outbreak of the First World War in 1914, Lithuania fell into the war zone from the first day. In the August 1915, persistent battles for Kaunas city took place, while in September 1915, Germany occupied almost the entire territory of Lithuania and deployed separate groups of German troops, the last of which were withdrawn only in 1919 (Visuotinė lietuvių enciklopedija 2010).

During the Second World War Lithuania found itself between two fronts and various large-scale battles took place, during which a wide range of explosives have been utilized, including artillery, mortars, and aviation bombs. During the German invasion to the East and the attack of the Soviets at the end of the Second World War, many tank battles and artillery cannon fires took place in the territory of Lithuania. In 21st of June, 1941, German bomber raids against Soviet troops dislocated in different Lithuania's cities have begun. Bomber raid flights

have been executed over Kėdainiai, Šiauliai, Kalvarija, Jurbarkas, Kaunas, Alytus, Panevėžys, and Kaunas cities. 231 bombers have participated in the operation, attacking important targets, including two artillery deposits (*Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija* (2007)). After their destruction, artillery shells could be scattered over a larger area of the land.

As already mentioned, the reason of explosive contamination in these territories is not only the explosives used in the battles, but also the ammunitions left, disposed of, or stored in the war zone. After the Second World War, Russian military forces were deployed on Lithuanian territory. These forces occupied approximately 1.2% of the territory of Lithuania, i.e. 68 thousand ha. The territories included various military bases, warehouses, military training grounds dispersed throughout Lithuania, while the airborne division was located in Kaunas. In addition, large fuel, clothing, and ammunition warehouses were deployed in Kaunas. Military units were also established in Kaunas and Kaunas district (Surgailis, 2005). These facts approve that the explosive contamination in the territories of Kaunas and Kaunas district is quite possible up to day. Despite the fact that almost seven decades passed after the war, its legacy still poses a risk, especially when explosives, such as bombs, projectiles, mines, and grenades are found.

Information gathered in recent years proves the fact that the contamination by explosives in Kaunas and Kaunas district is still a big issue, as various explosives are systematically found in different parts of the city. The last known incident took place in Aleksotas when children found dangerous military ammunition. There are loads of explosive devices in the area of Kaunas city. During the last year alone, soldiers of Juozas Vitkus Engineering Battalion removed around 80 units of aviation bombs weighing from 50 to 250 kg. Some of these explosives were possibly filled with explosive material, incendiary model, and with chemical cartridges. This year on the slope of Aleksotas near J. Bakanauskas Street and in the stream flowing below it, the remnants of the aviation explosives were washed away after heavy rains. Such explosive contamination is common since dropped aviation bombs frequently did not explode. Unexploded ordnance projectiles are also frequently found in Kaunas city. By the way, dangerous explosives were found in Aleksotas in 2020. After the heavy rain washed down the slope in J. Bakanauskas street, the aviation bomb has been found and the plan “Skydas” has been introduced in the place of the incident. The miners found the explosive to be dangerous and detected more explosives near the place (<https://www.delfi.lt/news/daily/crime/kaune-pradedami-isvezti-gatveje-rasti-sprogmenys-kada-ji-bus-atidaryta-neaisku.d?id=84725673>).

Suchlike situations emerge in the news several times a year. Incidents like this indicate the fact that explosive wartime leftovers can rise to the surface without human influence, simply because of natural phenomena, such as the washing of the soil surface by the rain or the activation of stream water resulting in stronger water jet. Since the Independence of Lithuania, over ten citizens have been killed and about twenty injured because of the explosives and these numbers prove the fact that explosive contamination is a real threat to public security. The accidents happen because people finding the explosives try to dismantle or burn them.

The mentioned cases prove that post-war findings are still present in Kaunas and pose risk to the society. The risk can arise at any time, both because of natural phenomenon, accidental discovery, excavation works, and similar. The corresponding numbers of the accidents prove the risk. Kaunas has 10.8 explosives per km² and occupies only the fourth place among large cities in terms of the number of explosives found per 1 km². However, although these numbers are decreasing every year, the threat to public security remains, as there are areas where explosives contamination is highly concentrated. The contamination of the Kaunas district territories is lower than in the city. According to the numbers of the explosives found, there are 74.8 explosives per 100 km² in the district. One of the most contaminated territories

of Kaunas district is Pilainiai Engineering Regiment, which occupies 91.3 ha. The area is full of remaining explosives and can be characterized as heavily polluted by oil.

Conclusions

In summary, it can be said that, despite the fact that military conflicts are long over, the consequences of these events are still being felt in Lithuania. Of course, Lithuania is not the only country that faces this problem. The same threats are observed around the world. The remaining unexploded ordnances pose a threat to public security. Not all people, especially children, are able to identify them as dangerous objects, and some of them are curious or naive that post-war finds of such age cannot pose a threat. However, the presented concept of explosives, the dangers posed by unexploded ordnance and the explosives still found these days indicate a threat to public security. Such territories exist throughout Lithuania, and Kaunas and Kaunas district, due to one or other actions of the First and Second World Wars, are moderately contaminated with explosives in these areas, where explosives remain from wartime are systematically found in certain places.

References

1. International Campaign to Ban Landmines – Cluster Munition Coalition (ICBL-CMC), 2017).
2. *Kaune pradedami išvežti gatvėje rasti sprogmenys, kada ji bus atidaryta – neaišku*, <https://www.delfi.lt/news/daily/crime/kaune-pradedami-isvezti-gatveje-rasti-sprogmenys-kada-ji-bus-atidaryta-neaisku.d?id=84725673>
3. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija* (2007). Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
4. Lietuvos Respublikos sprogmenų apyvartos kontrolės įstatymas, 2003
5. Sprogstamųjų užtaisų neutralizavimo tvarkos aprašas, 2008
6. Surgailis, G. (2005). *Rusijos kariuomenės išvedimas 1990–1993*. Vilnius, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
7. *Unexploded Ordnance (UXO): An Overview* (1996). US Army Environmental Center.
8. Vilotienė, V., Dzidzevičius, A., & Žarys, P. (1999). *Chemija. Sprogstamosios medžiagos*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
9. Visuotinė lietuvių enciklopedija (2010), <https://www.vle.lt/Straipsnis/Pirmasis-pasaulinis-karas-5007>.

MODELLING INNOVATIVE ENTERPRISE AROUND COFFEE GROWING

Cruz GARCÍA-LIRIOS

Universidad Autónoma del Estado de México

E-mail: cgarciali@uaemex.mx

ORCID ID: 0000-0002-9364-6796

Javier CARREÓN-GUILLÉN

Universidad Nacional Autónoma de México,

E-mail: javiereg@unam.mx

ORCID ID: 0000-0002-8915-0958

Arturo SANCHEZ-SANCHEZ

Universidad Autónoma de Tlaxcal

E-mail: arturo.sanchez@uatx.mx

ORCID ID: 0000-0002-8536-6321

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-09

Abstract. *The coffee trade has been observed as an alternative for entrepreneurship in the face of the health and economic crisis of Covid-19. The objective of this work was to model innovative entrepreneurship. An exploratory, retrospective and systematic study was carried out with a selection of sources indexed to international repositories, considering a search by keywords. Axes, trajectories and relationships between variables that explain the phenomenon were found, suggesting extending the work to other repositories and categories, as well as the inclusion of other variables reported as mediating and moderating the effect of the pandemic on coffee growing.*

Keywords *Higher Education; Educational Innovation; Transformational Leadership Model; OECD Member Countries; ICT.*

Introduction

The states that education system in Mexico, at the upper level, accuses a greater presence of Higher Education Institutions (IES) of a private nature regarding public IES. Being Mexico City, the entity with the most private HEIs, followed by the State of Mexico and the state of Puebla. While it is the state of Veracruz, which registers the highest percentage of public HEIs, followed by Mexico City and the State of Mexico [1].

On the other hand, carrying out a comparison of the distribution of IES both public and private, with other countries in the Organization for Cooperation and Development Economic (OECD) structured under a scheme that favors financing public the education sector, above others, such as the health sector; or balanced financing; It is observed that Mexico is among the countries that allocate more public financing to the education sector; However, at the same time, it is at the same level as the Czech Republic, a country that allocates more economic resources to the health area [2]. In addition, it is at a lower level than Canada, which has a balanced system of financing in education and health.

From the above, it can be deduced that, although Mexico occupies intermediate places in the OECD lists, it is considered a type of financing in health and education [3]. However, to include other indicators of educational quality, as, for example, innovation education, research, collaboration and availability of talent or competitive, the country occupies a lower place with respect to Brazil, Chile, Costa Rica and Puerto Rico. Synthetically is possible to say, considering the competitiveness indicator and talent training, HEIs both public and private,

located at Mexico in indices poor quality compared to other member countries of the OECD, and even the region Latin America.

The objective of this work was to model the theoretical, conceptual and empirical trajectories around entrepreneurial innovation, considering a review of the literature from 2019 to 2021, as well as the search for keywords.

Are there significant differences between innovative entrepreneurship in the face of the pandemic reported in the literature regarding the qualification of expert judges on the subject?

The premise that guides this work warns that entrepreneurship is a social and organizational process that merges in crisis situations such as pandemics [4]. In addition, economic conditions force innovation for the maintenance of the entrepreneurial project, as well as for its consolidation and hegemony in the local market, although such a process has its local peculiarities [5]. In this sense, significant differences are expected between the structure reported by the literature with respect to the qualifications of expert judges on the issues.

Theory of Innovative entrepreneurship

The paradigm of rational choice that assumes the ability to collect and process enough information for decision-making that reduces costs, while increasing benefits, led to the theory of human capital, which aims to explain the dependency relationship between citizens consider and named as "Talents" or "Human Capital" and the implementation of policies public, in which the educational fields and health are all factors are crucial for the proper development of the so - called Human Capital. For [6], Human Capital is a result of combining educational policies, systems educational and IES, seeking to promote the capabilities of people (in the form of emotions, speeches, skills and knowledge) oriented entrepreneurship, innovation, productivity and competitiveness [7]. In other words, human capital is a process of educational training that is made up of two aspects: on the one hand, there are the academic training opportunities generated by the State, while on the other there are the individual (cognitive and contextual) capacities [8]. Consequently, those with more educational training and experience in the processes will be considered talents [9]. This is so because knowledge and skills are perfected and accumulated in order to provide solutions in public management and administration.

Finally, it is emphasized that in the case of indicators of educational quality, such as research, the collaboration and innovation, not only determine the human capital, but also to the place these in key sectors of the economy, explain the development of a country, since it is these talents who will carry out the management and administration of public goods and resources, but if the agenda is rather inhibited by audience styles such as *stalker*, *buller* or *troller*, then digital entrepreneurship not only you must include these disadvantages in the business model, but also identify the reasons that these Internet users have to discredit the entrepreneurial initiative or the innovative proposal [10].

In other words, if rational choice and human capital reflect a propositional audience style that coexists with inhibitory styles of entrepreneurship and innovation, then business models must adjust to this complex dialectic, while identifying the reasons for the actions. audiences it will be possible to establish a dialogue to highlight the competitive advantages of the product or service that is intended to be carried out on the Internet, social networks or electronic mail [11].

Within the framework of the information society and socio-digital networks, the management of the State and the self-management of the community have been differentiated in terms of objectives, tasks and goals [12]. In this sense, the social sciences have built

comprehensive models such as socio-state co-management consisting of; 1) the **diagnosis** of the social representations of the State and citizenship indicated by the establishment of a public agenda on security-sustainability, 2) the **dissemination of** information on trust, commitment, entrepreneurship, innovation and satisfaction as determining factors of the social representations of the State and citizens; 3) the **evaluation** of the diffusion of the determining factors of the representation of the State and citizenship.

Studies of innovative entrepreneurship

Educational institutionalism studies warn; 1) the administration of a traditional culture and leadership as the guiding axis of academic programs; 2) the establishment of an agenda focused on knowledge management, entrepreneurship and innovation; 3) strategic alliances between universities and companies as the central axis of vocational training; 4) multidisciplinary collaborative networks (see Table 1).

Table 1. Studies of innovative entrepreneurship

Source: Elaborated with the study data

Year	Author	Factor
2010	Borjas	Entrepreneurial spirit
2010	Chiang et al.,	Achievement orientation
2010	Fuentes and Sánchez	Cross-perspective initiative
2010	López et al.,	Transformational Leadership
2010	Moreno et al.,	Professional efficiency
2010	Omar	Trust to authority
2011	Adenike	Ideological commitment
2011	Galindo and Echabarría	Proselytizing creativity
2011	Rodríguez et al.,	Electoral satisfaction
2011	Rojas et al.,	Vocational training
2011	Yuangiong	Entrepreneurial intention
2012	Díaz et al.,	Social norms
2012	Hallak et al.,	Political identity
2012	Hazlina et al.,	Citizen self-management
2013	Escamilla and Caldera	Social opportunity
2013	Zampetakis and Mostakis	Strategic vision

Studies relating to entrepreneurship establish : 1) The synergy between Higher Education Institutions and micro, small and medium-sized enterprises (MSMEs); 2) The establishment of knowledge networks between universities, technological institutes, research centers and industries; 3) The formation of scientific, technological and industrial agendas prior to the multidisciplinary academic exchange ; 4) The framing of topics such as technoscience, nanotechnology and digital entrepreneurship ; 5) The formation of talents and

leaderships [13]. Innovative entrepreneurship refers to civil initiatives and citizen proposals regarding security and sustainability in order to integrate such amendments into the political agenda, government policies, crime prevention programs and delivery strategies. of justice and sustainability.

However, the construction of a civil agenda or social self-management supposes the informative dissemination of the demands and resources, opportunities and capacities, since it is the digital networks that question the public agenda -Trolling-, or, rather, strengthen it -Stalking, Trending - [14]. Therefore, cyberpolitical entrepreneurship refers to the intensive use of Information and Communication Technologies, as well as electronic devices for the establishment of an agenda regarding trolling, stalking or trending towards a political figure or process [15]. This is the case of voting intentions or elections.

The relationship between State and citizenship, mediated by an agenda in which education, science and technology are central issues of human development, supposes; 1) the influence of contexts, sources, audiences and devices on public opinion; 2) the establishment of symbols from which the impact of citizens in public policies is interpreted; 3) the representation of progress indicated by strategies, discourses and styles of knowledge; 4) the intensive use of electronic devices for the diffusion of innovations; 5) the barriers to digital entrepreneurship identified in styles of audiences such as stalker, troller or buller [16].

The relationship between State and citizenship, mediated by an agenda in which education, science and technology are central issues of human development, supposes; 1) the influence of contexts, sources, audiences and devices on public opinion; 2) the establishment of symbols from which the impact of citizens in public policies is interpreted; 3) the representation of progress indicated by strategies, discourses and styles of knowledge; 4) the intensive use of electronic devices for the diffusion of innovations; 5) the barriers to digital entrepreneurship identified in styles of audiences such as *stalker*, *troller* or *buller* [16].

Modeling variables of 1 innovative enterprise

The specified model included hypotheses, constructs, and indicators for each of these, all related to the trajectories of correlations between the variables. Study in relation to other models of leadership and use electronic devices, identified the scope and limits of the specified model as well as possible integration into future research [17]. A comprehensive model for the study of digital entrepreneurship would include leadership and psychological variables around the acceptance, adoption and intensive use of Information and Communication Technologies (ICT).

From the theoretical, conceptual and empirical review it was possible to establish a model for the study of cyberpolitical entrepreneurship [17]. The proposal includes four explanatory hypotheses of the trajectories of dependency relationships between the factors established as determinants in the consulted literature.

The model includes hypothesis of correlation trajectories between the variables used by the state of knowledge to explain 1) the establishment of an agenda in educational, scientific and technological matters; 2) the professional training of human capital, talents and leadership; 3) knowledge networks around strategic alliances between universities and for-profit organizations; 4) the quality of educational processes and products in terms of evaluation, accreditation and certification; 5) barriers that inhibit and / or stimulate entrepreneurship and digital innovation [18].

The model assumes that there is a close relationship between values and motives since [19]. If entrepreneurship is oriented by cooperative values and is intrinsically motivated,

then it is an altruistic style that does not seek to maximize benefits over costs [20]. Even if entrepreneurship is the result of expected benefits but interrelated with the belief that opportunities are increasingly scarce, it is determined by traditions, uses and customs deeply rooted in productive and innovative sectors [21]. This is how values, beliefs, perceptions, motives and knowledge anticipate the emergence of provisions in favor of innovations given the scarcity of opportunities [22]. If such provisions are in favor of an innovative culture that coexists with the authoritarianism of traditional leaderships, consequently, decision-making will favor innovative entrepreneurship [23]. Precisely, the balance in favor of benefits over costs, not only reflects the rational choice of human capital or the prospect of talents and leaderships, but also predicts the emergence of a lifestyle with dispositions inherited from the academic or work culture and dispositions learned from trials of more successes than errors.

In this way, the establishment of an agenda in matters of higher education, science and technology, at the local level, consists of the orientation of cooperation, the beliefs of scarcity of opportunities, the perceptions of areas of opportunity that will determine intrinsic reasons such as the need to be informed about the alternatives of prosperity in knowledge networks, as well as the dispositions to know and acquire skills that define entrepreneurship decisions and generate proposals, agreements and co-responsibilities within the academic groups [24].

Values, beliefs and perceptions related to needs, expectations, demands, opportunities and available resources for safety and sustainability as determinants of the attitudes, motives and knowledge of entrepreneurship indicated by Trolling (aggression), Stalking (espionage) and Trending (promotion) [25]. Values, beliefs and determining perceptions of attitudes, motives and knowledge that influence the intention of entrepreneurship. Indirect determining values, beliefs and perceptions of entrepreneurship through attitudes, motives and knowledge determining intentions.

Method

Design. A documentary work was carried out with a selection of sources indexed to international repositories: Academia, Copernicus, Dialnet, Ebsco, Frontiers, Latindex, Redalyc, Scielo, Scopus, and Zenodo, considering the threshold from 2019 to 2021, as well as the search by keywords: “Entrepreneurship” and “innovation” (see Table 2).

Table 2. Descriptive sample
Note: Elaborated with data study

	Entrepreneurship			Innovation		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Academia	1	2	1	3	2	4
Copernicus	2	4	2	2	1	3
Dialnet	1	3	3	4	3	3
Ebsco	1	4	1	3	2	3
Frontiers	2	2	2	2	2	2
Latindex	2	1	3	2	2	4
Redalyc	2	3	3	2	1	1
Scielo	1	4	1	1	1	2
Scopus	0	0	0	0	1	1
Zenodo	2	1	0	1	0	0

Process. Expert judges in the topics of entrepreneurship and innovation evaluated the extracts of selected findings, considering three rounds: 1) Qualifying round where a value of -1 was assigned to the negative relationship between the two categories and +1 to the positive

relationship between both categories ; 2) Feedback Round where the judges received the grade point average to compare it with their initial assessments; 3) Reconsideration round in which the judges changed or maintained their criteria for evaluating the relationship between the pair of categories (see Table 3).

Table 3. Descriptive extract

Note: Elaborated with data study: \leftarrow formative relation, \rightarrow reflective relation \leftrightarrow correlation

Extract	Author	Year	References	Relations
e1	Bustos et al.,	2020	21	Entrepreneurship \rightarrow Innovation
e2	Bustos et al.,	2021	24	Innovation \leftarrow Entrepreneurship
e3	Garcia et al.,	2020	35	Entrepreneurship \leftarrow Innovation
e4	Ratten	2020	22	Innovation \rightarrow entrepreneurship
e5	Beruedes et al.,	2019	21	Entrepreneurship \leftrightarrow Innovation

Analysis. The judges' scores were processed in the NetMinner version 4.0 package considering the estimation of parameters: normality, contingency, proportions, adjustment and residual in order to be able to contrast the hypothesis of significant differences between the relationship structure reported in the literature with respect to that observed in the present work.

Results

Table 4 shows the values of the estimated parameters which reached minimum levels essential to carry out the estimation of the review and evaluation structure with respect to the entrepreneurship and innovation categories published from 2019 to 2021.

Table 4. Descriptive data

Note: Elaborated with data study: E = Extract, e1 = Bustos et al., (2020), e2 = Bustos et al., (2021), e3 = Garcia et al., (2020), e4 = Ratten (2020), e5 = Bermudez et al., (2019), R = Round, R1 = Qualifying, R2 = Feedback, R3 = Reconsideration, M = Mean, SD = Standard Deviation, C = Category, C1 = Entrepreneurship, C2 = Innovation

E	M	SD	e1	e2	e3	e4	e5
R1							
e1	,763	,102					
e2	,652	,189	1.43 (1.23 0.34)				
e3	,764	,156	0.14 (0.23 0.43)	1.43 (1.03 0.45)			
e4	,783	,109	1.45 (0.23 0.45)	1.54 (0.23 0.54)	1.46 (0.72 0.40)		
e5	,609	,123	0.82 (0.32 0.43)	0.46 (0.21 0.38)	2.45 (0.32 1.46)	1.46 (2.34 0.54)	
R2							
e1	,612	,135					
e2	,753	,167	0.32 (0.24 0.11)				
e3	,867	,144	0.36 (0.91 0.30)	0.80 (0.30 0.21)			
e4	,673	,189	0.54 (0.24 0.56)	0.40 (0.50 0.43)	1.78 (0.32 0.54)		
e5	,672	,145	1.45 (0.32 0.43)	1.45 (1.34 1.9 0)	0.46 (0.23 0.49)	0.80 (0.76 0.73))	
R3							
e1	,870	,109					
e2	,883	,132	1.35 (0.25 0.98)				
e3	,790	,145	1.45 (1.40 1.9 5)	0.39 (0.43 0.28)			
e4	,752	,151	1.43 (0.43 0.59)	1.56 (0.21 0.43)	1.57 (0.89 0.44)		
e5	,761	,121	0.78 (0.32 0.21)	1.45 (0.89 0.32)	1.54 (0.21 0.34)	1.69 (0.89 0.45)	

The structure of probability proportions suggests permissible risk thresholds in which the five extracts would be located with respect to the categories of entrepreneurship and innovation

That is, the results of the extracts are clustered in an interval that explains the latent relationship between both categories, suggesting that in the face of the pandemic, the literature has compiled responses of entrepreneurship and innovation that are closely linked to each other.

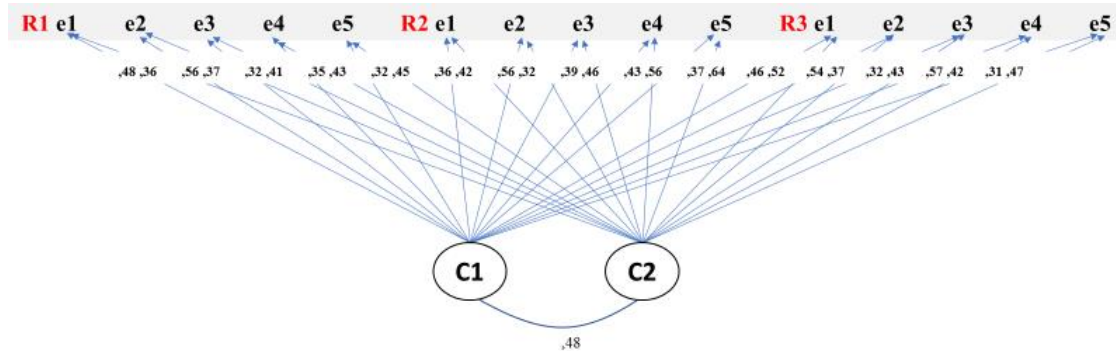

Figure 1. Structural equation modelling

Note: Elaborated with data study: E = Extract, e1 = Bustos et al., (2020), e2 = Bustos et al., (2021), e3 = Garcia et al., (2020), e4 = Ratten (2020), e5 = Bermudez et al., (2019), R = Round, R1 = Qualifying, R2 = Feedback, R3 = Reconsideration, M = Mean, SD = Standard Deviation, C = Category, C1 = Entrepreneurship, C2 = Innovation: \leftarrow formative relation, \rightarrow reflective relation, \leftrightarrow correlation

In order to be able to anticipate risk scenarios, we proceeded to estimate the structure of axes, trajectories and relationships between the categories with respect to the five analyzed extracts (see Figure 1).

The adjustment and residual parameters [$\chi^2 = 12,43$ (12 df) $p > ,05$; CFI = ,997; NFI = ,990; RMSEA = ,009] suggest the non-rejection of the null hypothesis relative to the significant differences between the theoretical structure with respect to the observed structure. In other words, entrepreneurship and innovation are a dual response of coffee growing that the literature recorded during the pandemic.

Discussion

The contribution of this work to the state of knowledge lies in the specification of a model for the study of entrepreneurship considering a) the context of scarce opportunities and abundance of initiatives that, however, are disconnected from agreements and co-responsibilities between citizens and the state; b) business development policies limited to MSMEs that force them to merge or ally with multinationals; c) the absence of a culture of social and organizational entrepreneurship ignored by an ideology of corporativism where profits do not exceed costs; d) the knowledge networks established in professional practices or social service, but without monitoring by the university or the company; e) the dissociation between theoretical subjects with respect to professional practices; f) the confinement of disciplines and the lack of multidisciplinary systems [26].

However, educational institutionalism has been the preponderant barrier that not only inhibits, but also reduces to a minimum any initiative or proposal that contradicts its principles of reproduction of the differences between talents and leaderships; unilateral or majority decisions against dissident groups; predominance of the relationship climate over the task climate; direction and control from traditional leaderships; preservation of processes that have not always been efficient, efficient or effective [27]. Institutionalism determines entrepreneurship directly through financing and resource distribution policies, but indirectly institutionalism has a greater dissipative effect because it determines the priorities of an

institution among which entrepreneurship and innovation are not central issues on the institutional agenda because they allude to change and the quality of processes and products.

Once institutionalism has penetrated the academic spheres, its reproduction is imminent [28]. Teaching-learning process, as well as the extra-curricular process, the agenda is established as a legacy of the public agenda [29]. That is, if public opinion is immersed in issues established by the traditional media, then student, teacher or administrative opinion will also be influenced by those same issues.

Institutionalism generates academic exclusion, since those who do not follow the guidelines of educational policies, their voice and vote will be considered peripheral in the discussion of the central issues established by the media and disseminated in the classroom and other university spaces [30].

Therefore, in the face of institutionalism, dissident groups organize themselves in collaborative spheres and knowledge networks in order to be able to counteract the effects of the agenda in professional training, professional practices and social service, although García [31] proposes a disconnection between academic goals and business purposes and look at two types of entrepreneurship; one mediated by cultures and traditional leadership styles that limit innovations, but reinvent institutionalism, and the other mediated by information technologies that promote proposals, agreements and co-responsibilities.

However, only a few entrepreneurial Internet users can build a personal agenda and contrary to the institutionalist agenda. Given that Internet use is limited, only those who have the resources and funding are eligible to establish a personal agenda in the classroom and other instances.

Consequently, digital entrepreneurship is subject to a context that limits its emergence as an alternative for setting the agenda and building collaborative networks.

Model direct or indirect influence on innovation strategies but developed a model in which decisions and behaviors were closely related to capabilities, skills and knowledge as determinants of innovative entrepreneurship on the Internet are based on transformational cultures and leadership where there are no differences between talents and leaders. In other words, if knowledge management has an impact on talent proposals, then the institutional administration is outside the process of creation and innovation.

Institutionalist administration, being replaced by technological risks and threats from Internet communities, guides an undertaking related to the legitimation of the State as a manager of knowledge [32]. In this sense, the effects of risks and threats on innovative entrepreneurship are reflected in the privacy and identity of talents. As intensify *stalkers*, *trollers* and *Bullers*, institutionalism is reduced to a minimum to such a degree that the propaganda of disrepute, identity theft or the surfer harasses are the issues that govern the university, its alliances strategic and prospective entrepreneurship and innovation.

Conclusions

The contribution of this work to the state of knowledge lies in the specification of a model that includes three explanatory hypotheses of the trajectories of relationships between the determining factors of entrepreneurship in its modality of Trolling, Stalkeo or Trending, but unlike the social entrepreneurship that involves the construction of a public agenda based on empathy, commitment, innovation and cooperation, cyberpolitical entrepreneurship assumes that civil initiatives and proposals are gestated from distrust and aggression towards their authorities, in the same way as through the monitoring or supporting political figures or processes.

However, mass communication studies show two logics that consist of the credibility of state propaganda and the verifiability of its achievements disseminated in the media, aspects that the model does not include, but that should be considered in the face of government or government reporting scenarios. electoral contest.

Given that the specified model aims to anticipate entrepreneurship as a result of institutional administration and knowledge management, entrepreneurship and innovation, its empirical contrast is recommended.

The specification of the model establishes the differences between teachers, students and administrators with respect to the evaluation, accreditation and certification of the quality of academic processes and products, as well as anticipates scenarios of knowledge management, entrepreneurship and innovation.

References

1. Organización Mundial de la Salud (2020). Estadísticas de la pandemia del SARS CoV-2 y la enfermedad Covid-19. OMS <https://www.who.int/es/emergencias/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/q-a-coronaviruses>
2. Organización Panamericana de la Salud (2020). Estadísticas de la pandemia del SARS CoV-2 y la enfermedad Covid-19. OPS <https://www.who.int/es/emergencias/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/q-a-coronaviruses>
3. Organization for Economic Cooperation and Development (2010). *Statistics by member countries*. OECD <https://www.oecd.org/coronavirus/en/>
4. Instituto Nacional de Estadística geografía e Informática (2020). Estadísticas del coronavirus SARS CoV-2 y la enfermedad Covid-19 en México. Censo nacional de población. INEGI <https://www.inegi.org.mx/investigacion/covid/>
5. Secretaria del Trabajo y Previsión Social (2020). Estadísticas del SARS CoV-2 y la enfermedad Covid-19. STPS <https://coronavirus.gob.mx/>
6. Secretaria de Salud (2020). Estadísticas del SARS CoV-2 y la enfermedad Covid-19 en México. SSA <https://coronavirus.gob.mx/>
7. Adenike, A. (2011). El clima organizacional como predictor de la satisfacción laboral de los empleados. *Revista de inteligencia empresarial*, 4, 151-166.
8. Awargala, R. (2009). Una sociología económica del trabajo informal: el caso de la India. *La investigación en la sociología del trabajo*, 18, 315-342. [https://dx.doi.org/10.1108/S0277-2833\(2009\)0000018015](https://dx.doi.org/10.1108/S0277-2833(2009)0000018015)
9. Bermúdez, G., Bolívar, E. & García, C. (2019). Flexibilidad sociopolítica en la economía 4.0. *Revista de Ciencia Política*, 37, 1-8 <http://www.revcienciapolitica.com.ar/num37art8.php>
10. Biglia, B. and Vergés, N. (2016). Questioning the gender perspective in research. *REIRE, Revista d'Innovació i Reserca en Educació*, 9 (2), 12-29 <http://dx.doi.org/10.1344/reire2016.9.2922>
11. Bustos, J.M., García, C. & Juárez, M. (2021). Validity of a *habitus* model of coffee entrepreneurship. *SUMMA. Revista disciplinaria en ciencias económicas y sociales*, 3(1), 1-21. <https://dx.doi.org/www.doi.org/10.47666/summa.3.1.02>.

12. Carreón, J. (2013). Compromiso laboral en el trabajo social del sector salud. *Invurnus*, 8 (2), 15-23
13. Carreón, J. (2014). Redes de emprendimiento en torno a la acuicultura de Lerma, estado de México. *Psicología Política*, 23, 1-13
14. Carreón, J. (2015). Especificación de un modelo de emprendimiento digital para el desarrollo humano mediante el uso intensivo de tecnologías de información y comunicación. *Perspectivas*, 13 (25), 123-155
15. Carreón, J., bustos, J. M., Sánchez, A., Martínez, E. y García, C. (2020). La estructura del estrés laboral. *Investigación Académica Sin Frontera*, 13 (32), 1-23
16. Casas, R. (2003). *Enfoque para el análisis de redes y flujos de conocimiento*. En M. Luna. (Coord.), Itinerarios del conocimiento: formas y contenidos académicos. Un enfoque de red (págs. 19-50). Barcelona, España: Anthropos.
17. Chauhan, G. (2014). Desarrollo y validación de medidas de flexibilidad de recursos para la industria manufacturera. *Revista de Ingeniería y Gestión Industrial*, 7 (1), 21-41. <https://dx.doi.org/10.3926/jiem.655>
18. García, C. (2011). Psychological effects of social exclusion around the use of information and communication technologies as neoliberal economic policy. *Journal of Political Psychology*, 9 (27), 1-24.
19. García, C. (2013). The knowledge network in a university with a system of professional practices and technological-administrative social service. *Foundations in Humanities*, 14 (1), 135-157.
20. García, C. (2015). Specification of an e-entrepreneurship model. *Science on the Border*, 13, 27-41
21. García, C. Bustos, J. M., Juárez, M. & Sandoval, F. R. (2020). Labor Commitment in Social Workers Before Covid-19. *Biomed J Sci & Tech Res* 31(4)- <https://dx.doi.org/2020.BJSTR.MS.ID.005134>.
22. García, C., Carreón, J. and Quintero, M. (2016). Contrast of a model of the determinants of the managerial personality. *Endless*, 16, 70-85.
23. García, C., Valdés, O., Sánchez, R., Elizarrarás, G., Méndez, A. and Hernández, J. (2015). Differences between Internet entrepreneurs with respect to empathy, risk perceptions and use of technological applications. *Prospects*, 2 (1), 68-75.
24. Jimenez, J. P., Coronado, J. J., Servic, S. & Garza, L. E. (2018). Collaborative practices and transaction cost in the coffee sector in Mexico. *Revista Mexicana de Ciencias Agrícolas*, 9 (1), 237-244 <http://www.scielo.org.mx/pdf/remexca/v9n1/2007-0934-remexca-9-01-237-en.pdf>
25. Kundu, K. (2007). Desarrollo del marco conceptual del clima organizacional. *Revista de Comercio de la Universidad de Vidyasagar*, 12, 100-110.
26. Luna, M. (2003). *La red como mecanismo de coordinación y redes de conocimiento*. En M. Luna. (Coord.), Itinerarios del conocimiento: formas y contenidos académicos. Un enfoque de red (págs. 51-78). Barcelona, España: Anthropos

-
27. Meagher, M. (2003). *Organismos reguladores: percepciones del sector académico y empresarial sobre sus relaciones con una red*. En M. Luna. (Coord.), *Itinerarios del conocimiento: formas y contenidos académicos. Un enfoque de red* (págs. 259-305). Barcelona, España: Anthropos
 28. Peschner, J. y Fotakis, C. (2013). Potencial de crecimiento de los recursos humanos de la UE e implicaciones políticas para el crecimiento económico futuro. *Documento de trabajo de la Comisión Europea*. <https://dx.doi.org/10.2767/79370>.
 29. Ratten, V. (2020). Coronavirus (Covid-19) and the entrepreneurship education community, *Journal of Enterprising Communities people and Places in the Global Economy*, 14(5), 753-764. <https://doi.org/10.1108/JEC-06-2020-0121>.
 30. Salamat, N, Zahira, N. y Mustafa, L. (2013). El impacto del clima organizacional en el desempeño laboral de los docentes. *Investigación educativa*, 2 (1), 71-82 <http://dx.doi.org/10.5838/erej.2013.21.06>
 31. Sandoval, G. (2012). Collective actions of the women's movement and the feminist movement in Cali: Notes from a feminist historiography. *Social Sciences*, 10, 55-60 <http://dx.doi.org/10.18046/recs.i10.1355>
 32. Zalas, L. A., Molina, H. D., Coss, J., Valdés, O., López, S., Bucio, C. y García, C. (2019). Composición factorial exploratoria del clima laboral. *Hologramática*, 30, 29-43

PERCEPTION OF POLICE PERFORMANCE IN STREET AROUND BIOSECURITY

Jorge HERÁNDEZ-VALDÉS

Universidad Nacional Autónoma de México

Email: jorheval@unam.mx

ORCID ID: 0000-0001-9186-4792

Gilberto BERMÚDEZ-RUÍZ

Universidad Anahuac

Email: gibe_gil@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8656-6974

Cruz GARCÍA-LIRIOS

Universidad Autónoma del Estado de México

Email: cgarciali@uaemex.mx

ORCID ID: 0000-0002-9364-6796

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-07

Abstract. *The perception of the police action in the face of Covid-19 was the objective of this work. A cross-sectional, psychometric and correlational study was carried out with a sample of 100 students, considering their participation in the public health system as social servants or professional practitioners through a platform. A four-factor structure was found that explained 63% of the total variance, although the findings are only applicable to the sample, and its extension to other scenarios is recommended. In relation to biosafety protocols, the inclusion of the four factors as mediating variables of the demands of the environment and internal organizational resources is considered pertinent.*

Keywords –Covid-19, police, schedule, perception, security

Introduction

As of this writing, the SARS-CoV-2 coronavirus pandemic and the Covid-19 disease have claimed the lives of a million people, although the ministries of health recognize a wide margin of under-records when considering the atypical cases of pneumonia and asymptomatic patients as sectors that would significantly increase the effects of the health crisis (WHO, 2021).

In such a scenario, the policies of confinement and social distancing have reduced not only the number of infections and the sick but have also saved lives through the public health service and the avoidance of crimes; robberies, kidnappings and homicides, although cases of domestic violence have increased, the perception of security seems to have increased. Studies on risk society, specifically on uncertainty and insecurity, have been carried out for decades (PAHO, 2021).

Given that pandemic mitigation policies focus on confinement and social distancing, police action in crime prevention suggests a strategy to approach vulnerable groups such as children, women and the elderly (OECD, 2021). The protection and integrity of the people is a central communication policy of the State, but the public perception contrasts with the government's figures (INEGI, 2020). While the reports of the administration and prosecution of justice highlight a reduction in crimes, the civil appraisal denounces greater grievances, as well as re-victimization of those who come to report any wrongdoing. Consequently, the contrast of both positions, the official and the citizen, denote a discussion of the differences

between national security and civil security.

In OECD countries, spending on health security has increased with respect to public order due to the SARS CoV-2 coronavirus and the Covid-19 disease (see Figure 1)

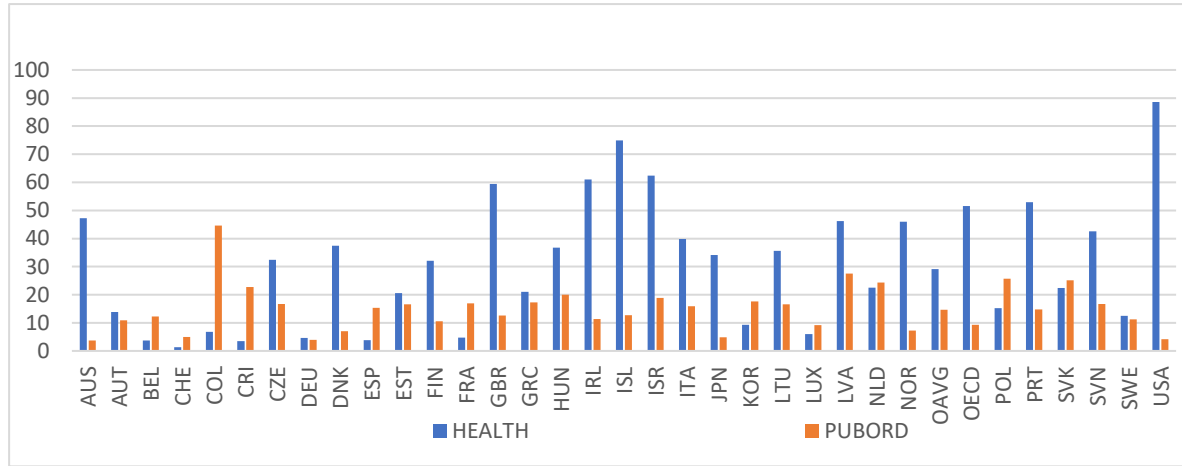

Figure 1. Central government spending
Note: Elaborated with data OECD (2021)

Even the expectations of trust in governments have increased compared to other pre-pandemic scenarios (see Figure 2)

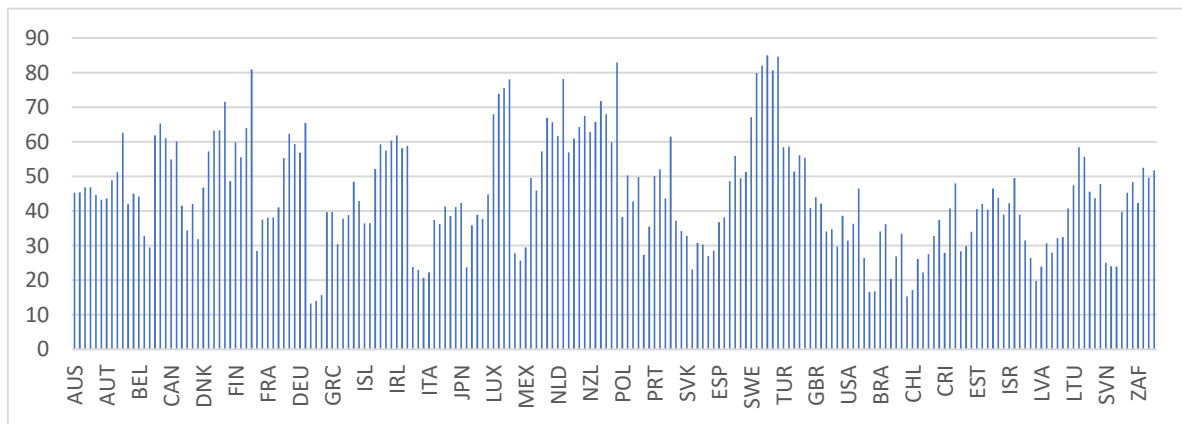

Figure 2. Trust in government
Note: Elaborated with data OECD (2021)

However, when the deficit in health spending is appreciated, it is possible to appreciate that only a few have complied throughout a selected period. In other words, trust in the government seems to be centered on the management of the pandemic and not on investment in science and technology to prevent this phenomenon, much less in the administration of the forces of order, their professionalization and quality of service.

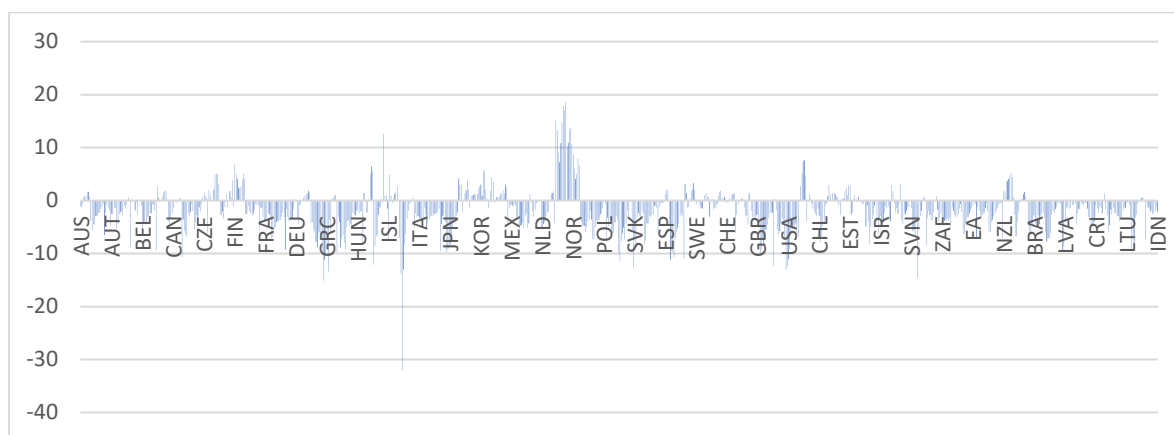

Figure 3. General government deficit
Note: Elaborated with data OECD (2021)

In the 1980s, The Theory of Diffusion of Innovations explained the compatibility of technological advances and the lifestyles of potential users of the nascent information society. Security was understood as the minimization of costs and the maximization of benefits (Aldana, 2019). Such risk control and management implied a communication oriented towards certainty based on the balance between contingencies and resources.

In the 90's, the Internet emerged, and the risks were observed in grooming and sexting as extensions of human trafficking and extortion (Arellano, 2017). The theories of acceptance of technology and adoption of electronic commerce explain the adjustment of computer skills to technological advances in order to reduce or expand the risks and rights to the protection of honor, privacy and image of people, freedom of expression, the right to information and the protection of intellectual property (Rincón, 2018).

In the first decade of the century, the substantial increase in informative content impacted on addictive behavior associated with the search for an identity in the diversity of contacts and user profiles (Carreon, 2017). Models of acceptance and adoption of technology, Internet and social networks are merged with models of diffusion of innovations in order to establish comprehensive predictions of the impact of content on people's decisions and actions (Quintero, 2017).

In the second decade of the century, systematic and meta-analytic reviews established axes, trajectories and relationships between the explanatory variables of risk events and their dissemination in traditional communication media with respect to electronic media, mainly social networks led by Twitter (Carreon, 2018a). It is about the culture of computer security that lies in the search for information and access to learning communities, but with wide exposure to harassment (Carreon, 2018b). Security is associated with privacy and e-trust indicated by the protection of passwords for access to social networks (Mejia, 2016). The security associated with technology is not only perceived indirectly but at a distance by younger users compared to users of home devices (Mendoza, 2017). This is so because confidence in technology is associated with the computing skills of users.

Therefore, the objective of this work is to show the differences between public perception and mediated perception regarding the security experienced and that learned through the media and electronic networks such as Twitter, considering the health crisis and policies. of confinement and social distancing.

Are there significant differences between the structure of the perception of public insecurity with respect to the perception of the news broadcast on Twitter?

The premise that guides the present research warns that there are significant differences between the structure of direct perception with respect to the structure of mediated perception (Garcia, 2016). This is so because the media and social networks are technologies and devices for the construction of the public agenda (Rincon, 2018). In other words, the axes, themes, and relations of debate between political and social actors, as well as between public and private sectors, are legitimized in networks such as Twitter, influencing public opinion regarding the performance of their government and institutions (Garcia, 2017a).

Materials and Methods

First study

Sample

Given that biosafety is a dimension of the health and economic crisis, a documentary investigation was carried out considering the publication threshold from 2019 to 2021, as well as the search by keywords (see Table 1).

Table 1. Descriptive sample
Note: Elaborated with data study

Repository	Biosecurity		
	2019	2020	2021
Academia	1	2	3
Copernicus	2	4	2
Dialnet	3	3	5
Ebsco	4	5	4
Frontiers	5	4	3
Latindex	3	3	2
Redalyc	1	4	4
Scielo	3	5	4
Scopus	4	4	3
Zenodo	2	3	3

Instrument

The Delphi Inventory was used, which includes three rounds of registration: 1) Qualifying where expert judges in thematic assign a value of -1 to the summaries that include relationships reflecting the concept and +1 for the findings that report formative structures; 2) Feedback where the grade point average is compared with the individual grade; 3) Reconsideration where the initial rating is maintained or modified (see Table 2).

Table 2. Descriptive sample
Note: Elaborated with data study

Extract	Repository	Author	Year	References	Relations
e1	Academia	Wang et al.,	2019	45	Formative
e2	Copernicus	Luiselli	2020	16	Reflective
e3	Scielo	Siche	2020	24	Formative
e4	Scopus	Lima et al.,	2020	40	Formative
e5	Zenodo	Arteaga	2020	16	Reflective

Analysis

Once the selection of the most relevant findings was established, the information was systematized and processed in the Ucinet version 7.6 software in order to be able to estimate the distribution parameters, probability proportion, adjustment and residual.

Second study

Sample

The sample consisted of 100 students ($M = 21.3$ $SD = 3.2$ years and $M = 8'967.56$ $SD = 456.78$ monthly income) from the National Autonomous University of Mexico, considering their social service and professional practice in public hospitals, as well as their registration in the Microsoft Teams virtual classroom system and platform to access the survey.

Instrument

The instrument was built from the Psychological Security Scale which reports a value between 0.670 and 0.828 with four factors related to 1) natural environmental security, 2) self-psychological security, 3) social environmental risk perception, 4) social security

Scale of perception of the police in streets. It measured the degree of crime prevention in the pandemic from five response options ranging from 0 = "not frequent" to 5 = "quite frequent" with an acceptable reliability (alpha of .60).

Police perception scale in hospitals. It measured the degree of suspicion of the crime in the face of the pandemic from five response options ranging from 0 = "not frequent" to 5 = "quite frequent" with an acceptable reliability (alpha of .64).

Scale of mediated perception of police in the streets. It measured the performance of the policeman on the streets in the face of the pandemic reported by the media from five response options ranging from 0 = "not frequent" to 5 = "quite frequent" with an acceptable reliability (alpha of .72).

Scale of mediated perception of the police in hospitals. It measured the performance of the police in hospitals in the face of the pandemic reported by the media from five response options ranging from 0 = "not frequent" to 5 = "quite frequent" with an acceptable reliability (alpha of .80).

Process

The survey was applied at the beginning of the 2020-I semester. Respondents accessed the project page: www.academictransdisciplinarynetwork.es.tl in order to answer the questionnaire. In capturing the surveys, the strategy of confronting the double capture of each questionnaire was used, comparing the similarities and differences. In cases where there were many differences, it was decided to delete both captures from the same questionnaire. Finally, most unanswered questionnaires were also deleted from the final capture and the corresponding analyzes.

Analysis

Version 20 of the SPSS statistical program was used to capture and process the normality

analyzes to meet the requirement of more sophisticated analyzes such as reliability estimated by Crombach's alpha parameter (Garcia, 2017b). Validity was established with the factorial weights of the item with respect to the subscale (Juarez, 2017). In order to estimate the structure of relationships, the correlational and regression coefficients were measured (Martinez, 2018). The observation of the structure of factors and indicators was weighted with the adjustment and residual parameters.

Values ranging between 0.30 and 0.90 were assumed as evidence of reliability, validity, correlation and covariance without spurious or collinear condition for the parameters that measure internal consistency, factorial weights, and regression and covariance coefficients. on the other hand, values greater than 0.90 were assumed as evidence of adjustment and values less than 0.008 as evidence for residual statistics.

Results

First study

The literature concerning biosafety discovers a central axis composed of five extracts which were evaluated by expert judges (see Table 3). This distribution suggests permissible risk thresholds where the literature seems to adhere to the biosafety category, even when indicators and determinants such as resilience or cybersecurity are included.

Table 3. Descriptive data

Note: Elaborated with data study; R = Round, R1 = Qualifying, R2 = Feedback, R3 = Redistributive, E = Extract, e1 = Wang et al., (2019), e2 = Luiselle (2020), e3 = Siche (2020), e4 = Lima et al., (2020), e5 = Arteaga (2020), M = Mean, SD = Standard Deviation, () confidence interval

E	M	SD	e1	e2	e3	e4	e5
R1							
e1	,678	,124					
e2	,762	,178	,13	8,10 ,18)			
e3	,893	,109	,35	8,23 ,48)	,17	(,10 ,59)	
e4	,612	,167	,35	(,17 ,45)	,30	(,23 ,49)	,14 (,11 ,54)
e5	,893	,121	,46	(,21 ,45)	,43	(,25 ,87)	,26 (,17 ,46) ,20 (,18 ,43)
R2							
e1	,762	,179					
e2	,891	,163	,45	(,21 ,46)			
e3	,956	,189	,46	(,21 ,60)	,32	(,14 ,65)	
e4	,670	,153	,54	(,28 ,50)	,43	(,28 ,59)	,43 (,27 ,67)
e5	,834	,108	,26	(,19 ,44)	,26	(,18 ,46)	,32 (,19 ,56) ,43 (,30 ,60)
R3							
e1	,671	,143					
e2	,568	,145	,54	(,28 ,59)			
e3	,709	,189	,40	(,17 ,65)	,27	(,20 ,49)	
e4	,634	,134	,54	(,39 ,67)	,20	(,30 ,58)	,43 (,24 ,56)
e5	,792	,109	,31	(,35 ,42)	,26	(,19 ,57)	,46 (,21 ,50) ,47 (,45 ,66)

Once the relationships between the extracts had been established, their structure was estimated, considering the biosafety category and the five extracts qualified in three Delphi rounds (see Figure 4)

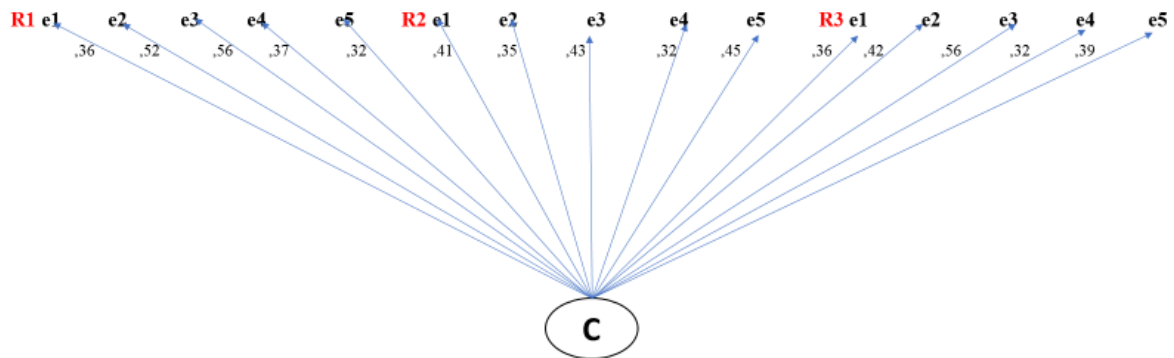

Figure 4. Structural equation modelling

Note: Elaborated with data study; R = Round, R1 = Qualifying, R2 = Feedback, R3 = Redistributive, E = Extract, e1 = Wang et al., (2019), e2 = Luiselle (2020), e3 = Siche (2020), e4 = Lima et al., (2020), e5 = Arteaga (2020), C = Category, ← formative, → Reflective, ↔ correlation.

Table 4. The distribution of variables

Source: Prepared from the data of the study; M = Mean, SD = Standard deviation, B = Bias, A = Asymmetry, Adequacy (KMO = .687), Sphericity [$\chi^2 = 364.279$ (66gl) $p = 0.000$]. Method: Main Axes, Rotation: Promax. F1 = Perception of the Police in Streets (26.24% of the total variance explained and alpha of .60), F2 = Perception of the Police in Hospitals (14.76% of the total variance explained and alpha of .64), F3 = Media Perception of the Police in Streets (13.99% of the total explained variance and alpha of .72), F4 = Media Perception of the Police in Hospitals (8.35% of the total explained variance and alpha of .80). All the items include five response options: 0 = "not frequent" to 5 = "quite frequent".

R	Item (s)	M	SD	B	A	F1	F2	F3	F4
Police perception in the streets (alpha of .60)									
r1	The police supervise the healthy distance	4,65	2,62	,125	,111	,437			
r2	Police seize anti-Covid products	3,74	3,02	,764	,788	,314			
r3	The police monitor the residences of the infected Covid	4,74	2,94	,296	,247	,502			
Perception of the police in hospitals (alpha of .64)									
r4	Police restrict access	4,87	3,71	,237	,643		,443		
r5	Police wear face masks	2,31	2,52	,010	,960		,507		
r6	Police use antibacterial gel	3,24	3,10	,079	,324		,459		
Media perception of police in the street (alpha of .72)									
r7	On Twitter there are images of the police consuming food with people	2,79	2,90	,459	,679			,445	
r8	On Twitter there are images of the police allowing the sale of anti-Covid products	4,16	3,34	,886	,801			,517	
r9	On Twitter there are images of the police facilitating the departure of the infected from their residences	4,36	3,39	,600	,634			,683	
Media perception of the police in hospitals (alpha of .80)									
r10	On Twitter, the hospital police allow access to anyone	4,97	3,46	,390	,342				,671
r11	On Twitter, the hospital police do not wear face masks	4,42	2,55	,796	,173				,444
r12	On Twitter, the hospital police do not use antibacterial gel	4,13	2,78	,468	,962				,345

The structure found suggests the reflection of biosafety in the five selected extracts. The adjustment and residual [$\chi^2 = 13,21$ (14 df) $p < ,05$; CFI = ,998; GFI = ,990; RMSEA = ,008] parameters denote the non-rejection of the hypothesis regarding the differences between the theoretical structure with respect to the judges' scores.

The results of the first study seem to indicate that biosafety is a central axis and topic on the literature agenda, although this prevalence can be compared with the perceptions of practicing students in public health institutions.

Second study

Table 4 shows four factors that explained 63% of the variance and are related to the direct and indirect perception of public security with respect to security derived from police and government action, as well as their mediated versions. That is, both the direct and the media phenomena are considered as part of a public agenda in six out of 10 people to whom the instrument is applied.

Once the structure of reliability and validity that demonstrate the viability of the instrument for its application in other contexts, settings and study samples had been observed, the structure of relationships between the factors was established in order to anticipate the axes and trajectories of relationships between indicators and factors (see Table 5).

Table 5. The correlation between the factors

Source: prepared with the study data; F1 = Perception of the Police in the Streets, F2 = Perception of the Police in Hospitals, F3 = Media Perception of the Police in the Streets, F4 = Media Perception of the Police in Hospitals; * $p < .01$; ** $p < .001$; *** $p < .0001$

	M	SD	F1	F2	F3	F4	F1	F2	F3	F4
F1	21,32	14,35	1.00				1,893	,354	,321	,302
F2	24,35	15,67	.516***	1.00				1,543	,432	,456
F3	21,46	10,21	.467*	.331**	1.00				1,439	,412
F4	26,53	13,34	.302*	.361**	.023	1.00				1,687

The structure of relationships between the factors reveals trajectories between them that would explain why security is a central axis and theme of the public agenda. It is a factorial composition of experiences and learning through filtered data in the media. The convergence of the indicators reveals that the SARS-Cov-2 pandemic and the Covid-19 disease have impacted on confinement and social isolation in such a way that both the information and the experience of the risk event are associated. In order to corroborate these assumptions, a structure of axes, trajectories and relationships between factors and indicators was estimated (see Figure 5).

The structure notices the influence of other indicators and factors. The relationships between these variables corroborate 63% of the total variance explained from the exploratory factor analysis. In other words, the perception of security is structured around direct and indirect perceptual factors that in turn bring together responses to stimuli from police or government action. Each factor is reflected by the responses of the respondents regarding the performance of the State and law enforcement agencies in the face of the pandemic.

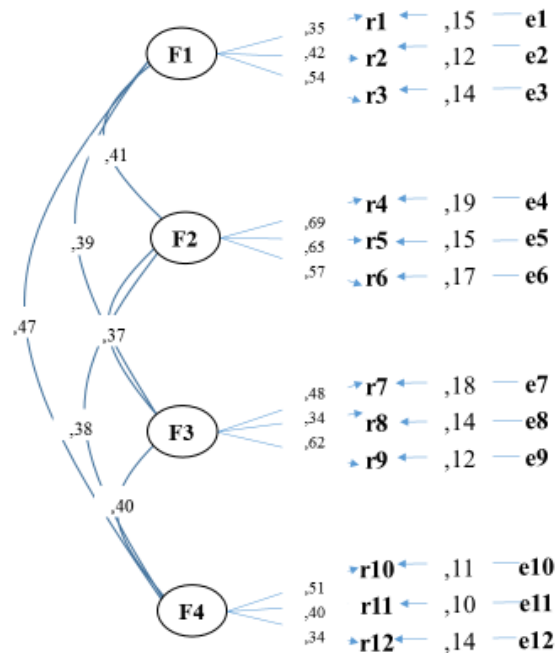

Figure 5. Structural equation model

Source: Prepared with the study data; F1 = Perception of the Police in Streets, F2 = Perception of the Police in Hospitals, F3 = Media Perception of the Police in Streets, F4 = Media Perception of the Police in Hospitals; e = Measurement error, \leftrightarrow relationships between factors, \leftarrow relationships between errors and indicators, \rightarrow relationships between factors and indicators

The adjustment and residual parameters [$\chi^2 = 13.24$ (24gl) $p > 0.05$; GFI = 0.997; CFI = 0.995; RMSEA = 0.000] suggest the non-rejection of the premise that there are significant differences between the security mediatization structure with respect to the direct perceptual structure.

Discussion

The contribution of this work to the state of knowledge about security in the Covid era was the validity of an instrument that measures the direct and indirect perception of the police. Four factors were established, two direct and indirect, about the performance of the police against Covid both on the streets and in hospitals. Such results are only applicable to the analysis sample, but they suggest the extension of the work to other contexts, scenarios and samples in order to contribute to the validity of the instrument.

Wang et al., (2019) validated the Psychological Security Scale which included four dimensions related to 1) natural environmental security, 2) self-psychological security, 3) social environmental risk perception and 4) social security, establishing positive associations between three of the four factors, the social security the variable that was negatively related. Rather, the present work found four factors in which the security attributed to the forces of order are related and suggest the emergence of a second-order factor that the literature identifies as perceived security. Lines concerning the inclusion of environmental factors with respect to security attributed to the police will allow anticipating risk and contingency scenarios. The perception of police performance, whether testimonial or mediatic, will decrease or increase the impact of

security policies on civilian trust towards its authorities.

Arteaga (2020) argues that cybersecurity, as it is related to resilience, creates a scenario of predictable risks. In the present work, the mediated perceptual dimension explained 13% of the variance, indicating that cybersecurity is not entirely an axis and central theme of the civil security agenda compared to territorial, national or public security. Consequently, the lines of study related to resilience would be focused on media coverage.

Lima (2020) suggests that sustainability, as it is associated with safety, acquires a formative status, since in the face of the pandemic, a biosafety regime oriented towards corporate social responsibility is essential. In the present work, it is assumed that the police are a corporate entity that, by guaranteeing security, can inhibit their balance between demands and resources. In this organizational sense, security institutions can adjust their objectives, tasks and goals towards balancing the inflows and outflows of resources. Investigations related to the media dissemination of police responsibility would explain the aversion or propensity to corruption as the central axis of discussion on the local agenda.

Luiselli (2020) describes risks inherent to the pandemic that are turned upside down as points of discussion in the security agenda, such as deregulated digitization, which would be linked to identity theft, extortion, and fraud. In the present work it is noted that the performance of the police action must wield a biosafety protocol centered on the perception of the citizens, but also on media coverage and its influence on public opinion. Study lines on deregulation in electronic networks such as Twitter and Facebook will make it possible to anticipate scenarios for spreading false news that threaten people's integrity.

Siche (2020) argues that Covid-19 has impacted agriculture and with it food biosecurity, affecting areas violated in their rights to food. In this study, it is assumed that police security depends on the preventive image that the media disseminates, building a perception of security that ranges from defenselessness to protection of the State. Investigations concerning the perceived civil protection will anticipate contexts of civil trust towards their authorities.

In relation to studies of public security and its mediatization, which warn the construction of a public agenda focused on the containment of crime rather than on crime prevention, the present work has shown that a structure of perceptions prevails around the police action differentiated by its preventive and reactive strategy in hospitals with respect to the streets. In other words, the public perception of the police in the face of the pandemic is organized around the differences between what they witness and what they receive on Twitter. These differences are generated and configured in this way because the police action is divided into two zones, one of no risk and the other of risk with respect to civil protection.

Therefore, future research related to risk communication will allow us to see the place of the police in the State's policies, strategies and programs in the face of the pandemic, confinement and social distancing. Such findings will open the discussion around the effectiveness of mitigation and containment of the pandemic with the support of law enforcement agencies.

Conclusions

The objective of this study was to establish the differences between the perception of the police in the face of the pandemic considering their actions in the streets and hospitals, as well as the dissemination of their actions on Twitter. The results suggest the non-rejection of the hypothesis of significant differences between the perceptual structures, although only applicable to the surveyed sample, they suggest the extension of the research.

The instrument will allow citizen evaluation of police performance, as well as the

mitigation and containment strategy of the pandemic based on social distancing and confinement, as well as preventive measures for the use of facemasks and antibacterial gel.

References

1. Aldana, W. I. (2018). Especificación de un modelo para el estudio de la agenda de la seguridad pública. *Atlante*, 9, 1-20
2. Arellano, I. (2017). La cultura sobre seguridad informática en las redes sociales *Revista Iberoamericana de Ciencias Sociales y Humanísticas* 6 (11), 1-12 <https://www.redalyc.org/pdf/5039/503954319002.pdf>
3. Arteaga, F. (2020). Ciberseguridad en tiempos de pandemia: repaso a la Covid-19. *Elcano*, 67 (1), 1-7 <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/>
4. Carreon, J. (2017). Una revisión teórica para el estudio de la gobernanza de la seguridad pública. *Epsys*, 4, 1-15
5. Carreon, J. (2018a). Confiabilidad y validez de un modelo de gobernanza percibida de la inseguridad. *Sin Frontera*, 11 (27), 1-53
6. Carreon, J. (2018b). Redes de violencia en torno a la gobernanza de la seguridad pública, *Ciencias Sociales*, 4 (2), 60-65
7. Garcia, C. (2016). Gobernanza del terror a la delincuencia. *Eureka*, 13 (2), 168-185
8. Garcia, C. (2017a). Gobernanza de la seguridad pública. Revisión de la literatura para una discusión del estado del conocimiento de la identidad sociopolítica delictiva. *Margen*, 84, 1-17
9. Garcia, C. (2017b). La coestión como dispositivo de seguridad para el desarrollo sustentable local. *Eureka*, 14 (2), 268-289
10. Health Secretary (2020). Statistic for coronavirus SARS CoV-2 and Covid-19 disease in Mexico. SSA <https://coronavirus.gob.mx/>
11. Juarez, M. (2017). Reliability and validity of an instrument that measures dimension a security and risk perception in student of a public university. *International Journal of Advances in Social Science and Humanities*, 11, (12), 23-13
12. Lima, D. F., Marques, G. & Rached, D. H. (2020). Lesson from the Covid-19 pandemic: sustainability in an indispensable condition of global health security. 23 (1), 2-11 <https://www.scielo.br/pdf/asoc/v23/1809-4422-asoc-23-e0108.pdf>
13. Luiselli, C. (2020). La pandemia del Covid-19: Los sistemas y la seguridad alimentaria en América Latina, *Journal Economic Literature*, 17 (51), 168-179 <http://revistaeconomia.unam.mx/index.php/ecu/article/view/555/572>
14. Martinez, M. (2018). Governance of social works towards a network violence. *Social Science Learning Educational Journal*, 6, 1-3
15. Mejia, S. (2016). Efectos psicológicos e la violencia e inseguridad en adultos mayores. *Eureka*, 13, 39-55
16. Mendoza, D. (2017). Especificación de un modelo de representaciones propagandísticas en adultos mayores ante la seguridad pública. *Tlatemoani*, 25, 21-31

-
17. National Institute of Statistic, Geography and Informatic (2020). Statistic for coronavirus SARS Cov-2 and Covid-19 disease in Mexico. INEGI <https://www.inegi.org.mx/investigacion/covid/>
 18. Organization for Economic Cooperation and Development (2021). Statistic for country. OECD <https://www.oecd.org/coronavirus/en/>
 19. Panamerican Health Organization (2021). Statistic for coronavirus SARS CoV-2 and Covid-19 disease in the Americas. PAHO <https://www.paho.org/en>
 20. Quintero, M. L. (2017). Modelo de expectativas en torno a la seguridad pública en microempresarios del centro de México. *Sin Frontera*, 10, (26), 1-20
 21. Rincon, R. M. (2018). Interpretación de discursos en torno al habitus de movilidad para develar el significado del transporte público. *Margen*, 90, 1-13
 22. Siche, R. (2020). What is the impact of Covid-19 disease on agriculture? *Scientia Agropecuaria*, 11 (1), 3-6 <http://www.scielo.org.pe/pdf/agro/v11n1/2077-9917-agro-11-01-00003.pdf>
 23. Wang, J., Long, R., Chen, H. & Quianwen, L. (2019). Measuring the psychological security of urban residents: Construction and validation of a new scale. *Frontiers in Psychology*, 10 (1), 1-15 <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.02423/full>
 24. World Health Organization (2021). Statistic for coronavirus SARS CoV-2 and Covid-19 disease in the world. WHO <https://www.who.int/es>

STRUCTURAL FACTORS OF EXPECTATIONS REGARDING THE PUBLIC DRINKING WATER SERVICE IN A TOWN IN CENTRAL MEXICO

Margarita JUAREZ-NAJERA

*Metropolitan University
San Pablo Xalpa 184, CDMX, Mexico
E-mail: mjn@azc.uam.mx
ORCID ID: 0000-0002-7447-8213*

Josè Marcos BUSTOS-AGUAYO

*Mexico University
Gelatao 66, CDMX, Mexico
E-mail: marcos.bustos@unam.mx
ORCID ID: 0000-0003-3423-596X*

Cruz GARCIA.LIRIOS

*Mexico University
Nuestra Señora de los ángeles 97, Huehuetoca, Mexico
E-mail: cgarciali@uaemex.mx
ORCID ID: 0000-0002-9364-6796*

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-08

Abstract. *In the context of the health and economic crisis, indicated by the confinement and social distancing as mitigation and containment policies of the SARS CoV-2 pandemic, the expectations regarding public services are intensifying. In addition to this scenario, local elections exacerbate those expectations regarding the deterioration in the quality of the drinking water supply. The objective of the present work was to contrast a model in order to be able to discuss the findings with the state of the art. A cross-sectional, psychometric and correlational work was carried out with a selection of 100 tenants from a municipal market in central Mexico. A factorial structure was found that explained 56% of the total variance, which suggested the emergence of a common factor that would explain the synchronicity of the economic and social crises in a political crisis.*

Keywords: *Expectations, supply policies, service quality, tariff system, water resources.*

Introduction

The SARS CoV-2 pandemic has claimed the lives of two million people. Among the prevention measures, frequent hand washing stands out, but the shortage of water in a town in central Mexico, suggests the emergence of expectations regarding water supplies before the federal elections (WHO, 2021). In this scenario, the strategy to mitigate the pandemic consists of confinement and social distancing coupled with the use of masks and disinfectant, the healthy distance being recommended to reduce infections, but in Mexico about 170 thousand have died and it is expected to increase considerably because an underreporting of asymptomatic patients is recognized that exposes the risk scenario (PAHO, 2021). In this scenario, the extraction of millions of cubic meters per inhabitant has increased among the member countries of the OECD as a result of mitigation policies focused on confinement and social distancing, propitiating a greater supply for an intensive demand during the pandemic (see Figure 1).

Psychological studies of water sustainability have focused their interest on the prediction of a behavior favorable to the sustainable use of water (Garcia, 2020). This is the case of reasons for saving as determinants of water care, or positive emotions as antecedents of low water consumption. The psychology of water sustainability has also observed correlations between

the expectations of risk and utility of the supply service regarding the timely payment of the bill. Even, the acceptance and payment of a system of collection and rates according to the quality of the service is also explained from the user's expectations.

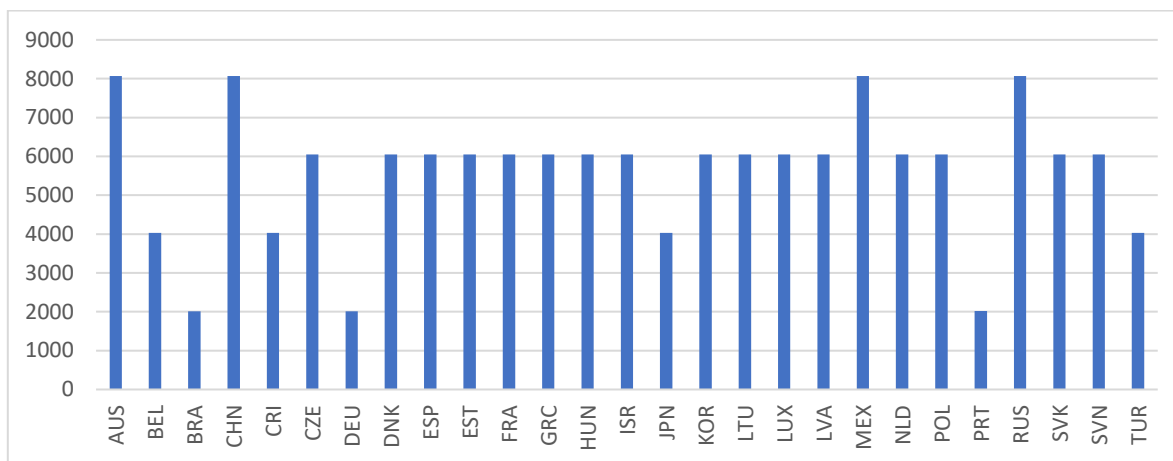

Figure 1. Water withdrawals

Note: Elaborated with data OECD (2021)

However, psychological studies of water sustainability have also shown a high degree of distrust of the users of the drinking water service regarding the supply and collection policies of their local governments (Garcia, 2019). In this sense, the expectations of the quality of the service and the collection of the same would be determining not only the saving of water, but also the payment of the bill.

In this way, the psychology of water sustainability has shown that risk expectations are associated with caring for water and utility expectations are closer to wasting water (Soto, 2012).

In the framework of the management and administration of water resources and services, psychological studies of sustainability have shown that when the authorities exercise intermittent supply strategies combined with an increase in water consumption, they lead to water savings in income areas. Economic environment generates solidarity and cooperation in areas of low income and a growing demand in high - income areas (Anaya, 2014).

In the case of areas with medium economic income, local customs and practices are factors that measured the impact of the cut in the water supply to communities and neighborhoods peripheral to cities (Flores, 2013). In this way, expectations for the quality of the drinking water service and the subsequent charging system are influenced by local values and consumption standards. This is so because it is assumed that the availability of water resources corresponds to the public supply service. In other words, if the bodies of water are available to consumers, then they tend to consider that the supply is a right that the State must guarantee, extracting, distributing and making water drinkable continuously and free of charge to the citizens.

Despite the fact that the psychology of sustainability has established that user expectations regarding the quality of the service and the charging system are determining factors in saving water and paying for the public service, conflicts between users and authorities have been exacerbated insofar as the quality of the water is low and its cost is high (Pérez and Soler, 2013).

Psychological studies of water sustainability have also shown that conflicts between authorities and users of the public water supply service are a precedent for violence and local

crime since, while the quality of the service decreases and its costs increase (Quintero et al., 2016). The Citizens not only distrust their authorities even more, but also organize themselves for self-management, excluding authorities from their decisions and self-supply actions in the best of cases, but also another less organized sector of civil society has generated protest actions, boycotts of supply networks, kidnapping of supply units, roadblocks, reports of leaks and confrontations with the forces of order.

The study by Carreón et al., (2014) has shown that the national press, in its monitoring of conflicts over the management and administration of water resources and services, has generated hopelessness among its readers to the extent that which attributes responsibility to the authorities and users. In another study carried out by Aguilar et al., (2015) found that audiences that follow local news about water leaks are less likely to report irregularities in local and residential supply networks than audiences that follow global news of natural disasters, floods and droughts.

In both studies, the expectations of the quality of the supply service and the rates of the consumption units are indicators that reflect the relationship between authorities and users regarding the public water service (Gomera et al., 2013).

García et al., (2016) warn that users' expectations regarding government decisions and actions in terms of cutting supply and increasing rates reveal power relationships in which both actors are not only immersed, but also condition its possibilities of management and administration of water resources and services.

García et al., (2016) propose that the differences between authorities and users are observed in conflicts and violence, but both are crystallized in the waste of water and late payment of the public water service. This process intensifies as political elections approach (Carreón et al., 2015). That is, the expectations of users in relation to the supply and collection of water services are an instrument for the management and administration of water resources and services in electoral periods, during elections and after the race (Gudynas, 2010).

The objective of this work is to establish the reliability and validity of an instrument that measures the expectations of users regarding the cut in supply and the increase in rates carried out by their local authorities. Given that user expectations are an essential factor in explaining conflicts with the authorities, it is necessary to explain the trajectories of the dependency relationships between the variables used in order to anticipate scenarios of boycotts, seizures and security units. Supply, confrontations with the police, closing of avenues and collective mobilizations.

Therefore, this study proposes a formulation: Do the theoretical relationships relative to the expectations of the users of the drinking water service conform to the measurements of these expectations regarding the quality of the service and the rate system during proselytizing elections in a demarcation of Mexico City?

The answer to this question consists in assuming that the theoretical, conceptual and empirical relationships reviewed in the state of knowledge will be linked to the observations and measurements made in an empirical study with a sample of a locality during an electoral period (Garza et al., 2021). If the theoretical, conceptual and empirical relationships related to user expectations are different from the results obtained, then it will be assumed that the quality of the service and the water service tariff system are different phenomena that belong to dimensions of management and administration without any link with the expectations of the users and therefore far from the anticipation of conflict scenarios.

Method

Design. An exploratory, cross-sectional and correlational study was carried out.

Stage. The study was carried out in the Los Angeles and El Manto neighborhoods, both belonging to the Iztapalapa delegation of Mexico City, in the center of the country of the same name. It is possible to notice that the electoral preference has changed according to the party and the alliances carried out. In the case of the two study demarcations, they have been governed by the Party of the Democratic Revolution (PRD), the Labor Party (PT) and the alliance between the latter two PRD and PT the Alliance Party.

However, the study boundaries were influenced by high abstentionism and null votes in the last local election (34,226 = 5.58%) out of a 1,434,427 electoral roll but with a nominal list of 1,375,852 and a vote of only 613,340 voters (one 44.58% share). The winning candidate only obtained 224,910 votes (36.6% of the total votes cast) followed by the Morena Party candidate with 198,063 votes (32.29% of the total votes cast). In other words, the alliances between the winning parties prevented the party with the highest number of votes from winning the delegation leadership.

Sample. A non-probabilistic selection was made of 100 tenants from the colon and La Purisima, Iztapalapa Delegation, Mexico City.

Instruments. We used the Scala Employed by Carreon et al., (2015) 14 which includes reagents that measure quality expectations of the service supply and charge system. Each item includes six answer options; 0 = not likely, 1 = very unlikely, 2 = unlikely, 3 = likely, 4 = somewhat likely, and 5 = very likely. The instrument includes reagents that measure expectations of possible decisions and actions that users expect with respect to their authorities regarding the quality of the drinking water supply service and the collection of the public service. Unlike other instruments that weigh the opinion of users, their consumption and their ability to pay, the instrument was selected because it measured a possible conflict scenario between authorities and users. The instrument also weights future situations that exacerbate or minimize the user's distrust of the strategies of their authorities.

Procedure. The Delphi technique was used, which establishes similarities and differences between the answers to a series of questions related to a specific topic or problem, adjusting the meanings of the words included in each of the items by providing feedback on their interpretations. In the case of the quality of the supply service and the rate system for the volume of consumption observed in the meter and the receipt, the Delphi technique allowed to establish the meanings around the concepts of "subsidy", "forgiveness" and "extemporaneity". The three concepts not only had a different interpretation that had to be adjusted among those who had the lowest income with respect to those who reported the highest income, but their relationship with the expectations of future scenarios was also clarified.

Respondents were informed about the purposes of the study and warned that the results of the study would not affect the quality of the water service in terms of supply, the level of potability and cost. The sample was surveyed in their place of residence and the information was processed in the Statistical Package for Social Sciences (SPSS for its acronym in English version 18,0) and Analysis of Structural Moments (AMOS for its acronym in English version 5.0).

Analysis. The descriptive mean and standard deviation were estimated to establish the distribution of the responses to the items and to be able to make the decision for more detailed analyzes (Hernandez et al., 2014). Then, the reliability was calculated with Cronbach's alpha parameter in order to establish the internal consistency of the instrument, or the similarity of results under the assumption of applying the instrument in different contexts and samples. They

estimated the adequacy and sphericity with Bartlett's test and statistical Kayser-Meyer Olkin (KMO) to investigate the relevance of detailed analysis of the structure of the answers to the reagents. Validity was weighted with an exploratory factorial analysis of main axes with promax rotation in order to be able to interpret the configuration of factors or dimensions that the instrument measures with respect to the distinction between supply expectations and service quality expectations. Finally, the adjustment was carried out with the Chi squared parameter and the indices of goodness of fit (GFI), comparative goodness of fit (CFI) and mean square residual (RMSEA) to be able to conclude if there is any relationship between the relationship structure Theoretical between indicators and constructs with respect to the observed and weighted structure of relationships.

Results

The internal consistency of responses to the items that measure expectations in general (alpha of 0.884), the internal consistency of the responses to the items that measure supply expectations (alpha of 0.881) and the internal consistency of the responses to the items measuring the quality expectations of the public drinking water (alpha 0.884) reached values higher than minimum or required 0.700 and explained 34% and 22% of the total variance explained respectively (see Table 1).

Table 1. Descriptive reliability and validity of the instrument

Source: Prepared with the study data; Extraction method: main axes, varimax rotation, exploratory factor analysis. Suitability and sphericity [$\chi^2 = 324.35$ (214 gl) $p = 0.000$; $KMO = 0.538$]. M = Mean, SD = Standard deviation, $F1$ = socio-political objectification of the quality and cost of the water service (34% of the total variance explained), $F2$ = Anchoring of the quality and cost of the water service (22% of the total variance explained). All items include the same response options: 0 = not likely, 1 = very unlikely, 2 = unlikely, 3 = likely, 4 = somewhat likely, 5 = very likely

R	Subscale / reactants	M	SD	A	F1	F2
	Expectative of supply water free			0.881		
r1	The State caters ra water tax evaders	4,23	1.01	0.801	0.403	
r2	S water supply was free for those who promote the elections	4,35	1.03	0.843	0.405	
r3	The state subsidizes ra who support him in elections	4,46	1.43	0.805	0.404	
r4	The water supply s and restrung will who are forgiven their debts	4,29	1.26	0.816	0.407	
r5	The State increases ra fees to pay taxes	4,03	1.47	0.832	0.461	
r6	The water service s was fair to those who finance political campaigns	4,52	1.49	0.805	0.437	
r7	The State condones ra payment of the water service to save water	4,68	1.85	0.803	0.497	
	Expectative of the quality of the service hydric			0.884		
r8	Intermittent water supply will occur when paid on time	4.24	1.93	0.831		0.415
r9	The State will supply only those who make the late payment	4.02	1.06	0.842		0.482
r10	The tandeo will be for those who owe the State	4.81	1.26	0.853		0.465
r11	The shipment of water pipes will occur when the State forgives debts	4.92	1.58	0.871		0.476
r12	The boycott of water intakes will take place when people have debts	4.21	1.94	0.832		0.415
r13	The closure of avenues will be a measure against the increase in water rates	4.43	1.05	0.854		0.406
r14	Citizen mobilization will emerge after the State forgives debts	4.27	1.37	0.815		0.417

The adequacy and sphericity [$\chi^2 = 324, 35$ (214 df) $p = 0.000$; $KMO = 0.538$] allowed the exploratory factorial analysis of principal axes with promax rotation. To find and be able to

observe their relationships, the association forces between the factors were estimated, as well as the incidence of other factors with respect to the relationship between the factors (see Table 2).

Table 2. Relations between factors

Source: Elaborated with data study; M = Mean, SD = Standard deviation, F1 = Socio-political objectification of the quality and cost of the water service, F2 = Anchoring of the quality and cost of the water service, * $p < ,01$; ** $p < ,001$; *** $p < ,0001$

	M	SD	F1	F2	F1	F2
F1	23,21	13,21	1,000		1,892	,612
F2	29,12	10,14	,328***	1,000		1,932

The relationships between the factors reveal that a third common factor of the first order emerges as an explanatory construct of the expectations regarding the water service in the electoral situation of Mexico City. This is so because users expect their authorities to improve public service on the eve of local elections. In order to confirm this hypothesis of expectations of the local service, we proceeded to estimate a model to investigate the axes and trajectories of relationships between factors and indicators (see Figure 2)

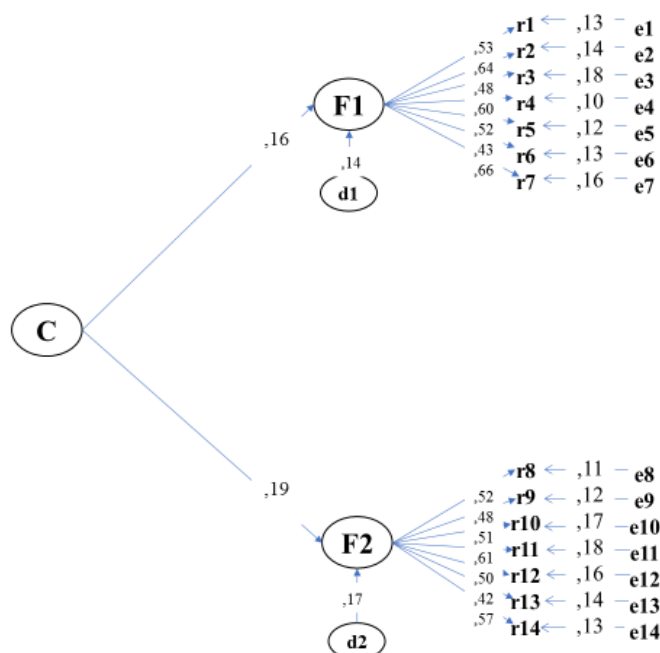

Figure 2. Structural equation modelling

Source: Elaborated with data study; M = Mean, SD = Standard deviation, F1 = Socio-political objectification of the quality and cost of the water service, F2 = Anchoring of the quality and cost of the water service, r = Reactive, e = Error measurement, d = Disturbance measurement factor, ← relation between error and indicators, → relations between constructs and factors, factor and indicators, disturbance and factors.

In the case of the construct validity established through the calculation of a structural model [$\chi^2 = 246.34$ (354gl) $p = 0.000$; GFI = 0.970; CFI = 0.990; RMSEA = 0.004] both factors were positively determined by a second-order factor relative to the expectations of users regarding intermittent supply and the increase in rates. In other words, the continuity of the service supply and collection system seems to show that the expectations of the users are limited to the quality and rate of the service. Users not only differentiate both issues, quality and rates,

but also link them to possible consumption scenarios based on the authorities' supply and collection strategies.

Discussion

Public services such as the drinking water system are essential in a scenario of massive contagion such as the pandemic. In addition to this threat, local elections involving the interests of sectors that support the party in power, or the opposition, generate expectations in the rest of the citizenry regarding the deterioration of local service. In other words, not only expectations are generated about the probable decrease in the quantity of water and the lack of maintenance. In addition, another reason is added, such as the political dispute that suggests the boycott of initiatives to improve the service, as well as the electoral use of the water supply.

Hill et al., (2020) reviewed the quality of drinking water, considering the mitigation strategies of the pandemic where water and its pathogens predict infections through this oral route. In the present work, two factors were established, one of a political nature and the other social to explain 56% of the total variance, being a concern that intensifies as the elections approach and the pandemic worsens.

Kayula (2020) warns that the shortage and shortage, indicators of the quality of the drinking water service, is a consequence of the lack of support from the State for citizens in the face of unemployment. This work shows that the two political and social expectations reveal the synchronization of the health and economic crises. In other words, the elections significantly increase these scenarios.

Switzer et al., (2020) warn that public services, as they remain in force and are connected, imply the exchange of personnel to optimize maintenance to the detriment of service quality, generating expectations of shortages and unhealthy conditions. In the present work, two factors have been established, one that explains the expectations of the quality of the drinking water service in the pandemic and the other one that explains the expectations of the same distribution system in electoral times. The association between the factors led to the emergence of a socio-political expectation.

Lines of study concerning the previous phase, the contest and after the elections will make it possible to measure citizens' expectations about municipal services. From the establishment of differences between the sectors and the electoral phases, it will be possible to anticipate a scenario of conflict between citizens and their local authorities.

Conclusions

The contribution of this work to the state of knowledge lies in the establishment of the reliability and validity of an instrument that measures two dimensions, supply expectations and collection expectations regarding the quality and rates of water service.

However, the study is limited by its exploratory and non-confirmatory design of the instrument, as well as the non-probabilistic selection of the sample that, during the election season, answered 14 statements that blamed the State for the quality and cost of the water service drinking water supply, supply and supply, as well as its direct responsibility in the increase, subsidy and forgiveness of tariffs and its indirect responsibility in unhealthy conditions, hydro-transmitted diseases and conflicts with defaulting or dissident users of the system.

Thus, supply expectations and collection expectations appear to be a biased diagnosis of supply strategies and their effects on the economy and residential lifestyles. In this vein, the

literature consulted warns that, since it is considered a public good, water is condemned to be sponsored by the State through a system of increasing rates, subsidies, and forgiveness.

If it is considered a common good, water would determine permanent care regardless of quality and cost, since the sole consideration of a common good would influence its respect and care, as occurs with the patrimonies of civil society.

A confirmatory study of principal components with varimax rotation is recommended to confirm the factorial structure of the construct in other samples and study contexts, as well as a probabilistic selection for the elaboration of universal policies around the conservation of water, its optimization, reuse and recycling.

In addition, a comparative study is proposed between user samples in electoral scenarios or free from proselytism and political contest in order to establish the differences between rulers and ruled with respect to the contexts and measurements of heterogeneous constructs.

In the sample and study context, expectations are a construct that explains and anticipates conflict scenarios between local authorities and domestic users regarding the quality and cost of the drinking water service. Expectations of supply and expectations for recovery are two dimensions from which prevailing trend disagreements are observed between political and social actors, expectations and intentions that make up scenarios of war for the management and administration of water resources in its various forms and availabilities.

References

1. Aguilar, JA, Carreón, J. García, C., Hernández, J. and Rosas, FJ (2015). Governance of socio-political attitudes. *Rural Perspectives*, 14 (27), 107-148
2. Anaya, G. (2014). Anthropocentrism: a wrong concept? *Between Texts*, 6 (7), 1-12
3. Carreon, J., Bustos, JM, García, C., Hernández J. & Mendoza, D. (2015). Use of SPSS and AMOS in a study of environmental thinking and voting intentions in a sample of students. *Multidiscipline*, 20, 76-95
4. Carreon, J., Hernandez, J., Garcia, C., Bustos, J., Morales, M. & Aguilar, J. (2014). The psychology of water sustainability. Public policies and consumption models. *Bet*, 63, 1-29
5. Electoral Institute of the Federal District (2016). Statistical of election to head of delegation. Mexico: IEDF
6. Flores, R. (2013). Investigations of the social representations of the environment in Brazil and Mexico. 13 (1), 1-20
7. Garcia, C. (2019). Specification a model for study of proenvironmental behavior. *International Journal of Research in Tourism & Hospitality*, 5 (4), 15-8
8. Garcia, C. (2020). Specification a model for study of policies risk. *International Journal of Research in Humanities and social studies*, 7 (2), 1-10
9. García, C., Carreon, J. & Hernandez, J. (2016). Governance of public security based on the identity and perception of risk established in the citizen agenda by the media. *Rumbos*, 9 (13), 103-116
10. García, C., Carreón, J., Hernández, J., Bustos, JM and Aguilar, JA (2016). Specification of a model of sociopolitical hyperopia. *Blue Moon*, 42, 270-292

11. Garza, J. A., Hernandez, J., Carreon, J., Espinoza, F. & Garcia, C. (2021). Contraste de un modelo de los determinantes de la estancia turística en la era Covid-19: Implicaciones para la bioseguridad. *Turismo & Patrimonio*, 16 (1), 71-83
12. Gomera, A., Villamandos, F. and Vaquero, M. (2013). Construction of indicators of environmental beliefs from the NEP scale. *Acción Psicológica*, 10 (1), 149-160 <https://dx.doi.org/10.5944/ap.10.1.7041>
13. Gudynas, E. (2010). The biocentric path: intrinsic values, rights of nature and ecological justice. *Tabula Rasa*, 13, 45-71
14. Hernandez, J., Carreon, J., Morales, M. L., Aguilar, J. A. & Garcia, C. (2014). Complejidad sociopolítica del transporte público. Implicaciones para el desarrollo local sustentable. *Razón & Palabra*, 86 (1), 1-27
15. Hill, K., Zamyadi, A., Deere, D. Vanrolleghem, P. A. & Crosbie, N. D. (2020). SARS-CoV-2 known and unknowns, implications for the water sector and wastewater-based epidemiology to support national responses worldwide: early review of global experiences with the COVID-19 pandemic. *Water Quality Research Journal* <https://doi.org/10.2166/wqrj.2020.100>
16. Kayula, J. (2020). Covid-19 and labour law: Zambia. *Italian Labour Law*, 1 (13), 1-8 <https://doi.org/10.6092/issn.1561-8048/10938>
17. Panamerican Health Organization (2021). Estadísticas del coronavirus SARS CoV-2 y la enfermedad Covid-19 en América. New York: PAHO <https://www.paho.org/es>
18. Pérez, D. and Soler, M. (2013). Agroecology and ecofeminism to decolonize and de-patriarchalize global food. *International Journal of Political Thought*, 8 (1), 93-103
19. Quintero, M. L., Garcia, C., Carreon, J., Hernandez, J. & Bustos, J. M. (2016). Gobernanza de la calidad de vida y los comportamientos sustentables. *Realidades*, 6 (1), 77-89
20. Soto, G. (2012). Sustainable development or environmental ethics. *Articles and Essays of Rural Sociology*, 7 (13), 7-19
21. Switzer, D., Wang, W. & Hirschvogel, L. (2020). Municipal utilities and Covid-19: Challenges, responses and collaboration. *American Review and Public Administration*, 50 (6-7), 577-583 <https://doi.org/10.1177%2F0275074020941711>
22. World Health Organization (2021). Estadísticas del coronavirus SARS CoV-2 y la enfermedad Covid-19 en el mundo. Ginebra: WHO <https://www.who.int/es/emergencias/diseases/novel-coronavirus-2019>

VALDYMO EFEKTYVUMAS DARBO VIETOMS STEIGTI PROJEKTUOSE IR PASIENIO SAUGUMAS

Gintaras KAVARSKAS

Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, LT-08303, Vilnius, Lietuva

El. paštas: gintaras.kavarskas@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-1895-9143

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-04

Anotacija. *Neįdarbinti piliečiai yra problema, kuri yra nauja ir aktuali valstybėje; tai yra šiuolaikinė problema. Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumas yra šiuolaikinis straipsnis. Straipsnio, Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumas, tikslas yra analizuoti valdymo efektyvumą, empiriškai kuriant valdymo efektyvumą – siūlymus dėl neužimtų darbų piliečių įdarbinimo, ir siūlymus teikiant vietas savivaldybėms. Straipsnio uždaviniai yra analizuoti įdarbinimo galimybes ir eksperimentuoti, pateikti išvadas, pasiūlymus ir rekomendacijas. Eksperimentas yra metodas, kad neįdarbinti piliečiai būtų įdarbinti; analizė yra empirinis metodas. Tyrimo rezultatai atskleidė valdymo efektyvumą, siūlymus įdarbinti neįdarbintus piliečius ir rekomendacijas įdarbinti neįdarbintus piliečius yra būtina teikti vietas savivaldybėms. Gintaras Kavarskas – vadybos magistro laipsnis, strateginis projektų valdymas, rizikos valdymas ir tarptautinių projektų valdymas, darbas, įdarbinimo valdymas, žmogiškųjų išteklių valdymo kokybės vertinimas, tarptautinis įdarbinimo valdymas, tarptautinis įdarbinimas, tarptautinis valdymas, įdarbinimo valdymo kryptis valstybėms, valdymo sistemos, valdymo inovacijos valstybėms, inovacijų valdymo vertinimas, ekstremaliųjų ir nepaprastųjų situacijų valdymo teorijos.*

Pagrindinės sąvokos: *vadybiniai sprendimai, valdymo efektyvumas, visuomenės saugumas, projektų valdymas, įdarbinimo valdymas.*

JEL: H1, H12; H7, H75; H8, H83; J2, J21; O2, O22.

Įvadas

Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumas yra mokslinis straipsnis; tyrimo problema yra neįdarbinti piliečiai savivaldybių teritorijose, kurios turi ribą su valstybės siena. Tyrimo problema yra nauja ir aktuali miestams ir rajonams, kurie yra toli nuo savivaldybių, kad darbą turėtų tie, kurie ieško įdarbinimo. Darbo vietų steigimas projektuose leistų daugiau įdarbinti ieškančių darbo piliečių savo savivaldybių teritorijose. Tokio pobūdžio problema nebuvo tirta ir todėl tyrimo problemos naujumas yra eksperimentas, siekiant įdarbinti daugiau gyventojų savivaldybių teritorijose, kurios turi vieną iš ribų prie pasienio teritorijų prie valstybės sienos. Problema yra aktuali gyventojams savivaldybėse ir visai valstybei, problemą gali spręsti valdymo efektyvumas, valdymo efektyvumo tobulinimas. Vietos savivaldybės gali siekti įdarbinti neturinčius darbo gyventojus šiuolaikinėse valstybėse Europoje dėl viešosios tvarkos tobulinimo ir saugumo visuomenėje efektyvumo galimybių. Vadybos sprendimai yra būtini savivaldybių valdymo sistemos tobulinimui; savivaldybės dirbs efektyviai, kai gyventojai bus užimti darbu, dirbs ir dalyvaus projektuose dėl efektyvios vietinės savivaldybės. Užimtumas darbu yra būtinas, kad gyventojai galėtų stiprinti savivaldybių teritorijas, kuriose gyvena, ir užtikrinti viešosios tvarkos tobulinimą, saugumo tobulinimą savivaldybėse. Vietos savivaldybėse yra vykdomi vietinės reikšmės ir tarptautiniai projektai, kurie yra aktualūs savivaldybei ir valstybei. Šiuolaikinėje Europoje savivaldybės gali siekti efektyvių vadybinių sprendimų, kad savivaldybių valdymas būtų tobulinamas dėl efektyvaus valdymo užtikrinimo. Savivaldybių valdymas yra efektyvus, kai piliečiai yra įdarbinti. Gyventojų įdarbinimo problema yra neišspręsta Europos valstybėse; kitos valstybės taip pat turi

gyventojų įdarbinimo problemų. Neįdarbinti piliečiai yra **problema**, kuri yra aktuali ir nauja valstybėje. Tai yra mokslinė problema, kadangi darbo vietos gali būti steigiamos, kai yra tobulinami vadybiniai sprendimai dėl efektyvaus valdymo; valdymo efektyvumas gali būti tobulinamas. Įdarbinimo, darbo suteikimo gyventojams, problemą savivaldybėse gali spręsti mokslo straipsnis Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumas, kadangi mokslo straipsnis turi efektyvių siūlymų dėl gyventojų įdarbinimo vietos savivaldybių administracijoms, savivaldybėms, kurios saugo ir valstybės sieną, pasienio teritorijas. Gyventojų užimtumas darbu, gyventojų įdarbinimas yra būtinas valstybės valdymo efektyvumui, viešojo saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimui savivaldybėse visoje valstybėje. **Tyrimo objektas** yra siūlymai valstybei, savivaldybių administracijoms dėl piliečių įdarbinimo, užimtumo darbu, savivaldybių teritorijose, kuriose gyventojai gyvena, kadangi įdarbinimas yra būtinas valstybės sistemos valdymo efektyvumui; teisės dokumentai, kuriuose yra valdymo tobulinimas, užimtumo darbu reglamentavimai. Darbo vietų gali būti įsteigta kiekvienam piliečiui, kuris gali ir jau turi dirbti. **Darbo tikslas** yra analizuoti valdymo efektyvumą; straipsnyje yra perspektyva empiriškai sukurti valdymo efektyvumą darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumo užtikrinimui – siūlymus dėl neužimtų darbu piliečių įdarbinimo, ir siūlymus teikti vietos savivaldybėms, kad neįdarbinti piliečiai būtų įdarbinti. Valstybės valdymo efektyvumas gali būti tobulinimas. Tyrime yra du **uždaviniai**: analizuoti įdarbinimo galimybes ir eksperimentuoti, pateikti išvadas, pasiūlymus. Tyrimo problemos sprendimui yra naudojamos projektų valdymo efektyvumo galimybės, dėl neįdarbintų piliečių įdarbinimo yra teikiami siūlymai ir rekomendacijos. Užimtumo darbu siūlymai yra eksperimentuojami ir manoma, kad užimtumas darbu yra galimas, kai projektuose yra siekiama valdymo efektyvumo, tinkamų vadybinių sprendimų valdymo efektyvumui siekti ir valdymo efektyvumui tobulinti. Valdymo efektyvumas ir valdymo efektyvumo tobulinimas yra būtinas dėl neįdarbintų piliečių užimtumo darbu, gyventojų užimtumo darbu programos galėtų būti tobulinamos šiuolaikiniame pasaulyje ir galiojant dešimtmečio vizijai iki 2030 metų galėtų būti užtikrintas darbas gyventojams, kol įdarbinimo galimybes galima spręsti vietos savivaldybių pagalba. Valdymo efektyvumo tobulinimas turi būti vietiniuose ir tarptautiniuose projektuose, vietos savivaldybių administracijos yra susijusios su projektų sėkme vietos savivaldybių teritorijose. Jei dabar yra nepritariama skurdo požymiams, tuomet nebus pritariama ir 2030 metais; iki 2030 metų vietos savivaldybių administracijos gali ir turi padėti įgyvendinti neužimtų darbu gyventojų įdarbinimą ir spręsti kaip atlyginti gyventojams, kurie neviseiškai buvo užimti darbu ir gyventojams, kuriems daug mėnesių nebuvo suteiktas darbas dėl neteisingo projektų valdymo savivaldybės teritorijose; todėl antras uždavinys ir yra dėl pasiūlymų pateikimo ir išvadų formulavimo. Užimtumo darbu programos gali ir turi būti tobulinamos. Valstybės valdymo efektyvumas yra tobulinamas, kai vietos savivaldybių administracijos užtikrina valdymo efektyvumą savo vietos teritorijose siekdamos įdarbinti neįdarbintus piliečius, kurie jau gali ir turi dirbti; todėl, siūlymai ir rekomendacijos bus teikiamos institucijoms, kad valstybės valdymas būtų efektyvesnis ir tobulinamas. Neįdarbintų gyventojų įdarbinimas yra problema, kuriai spręsti yra būtinas šis mokslo straipsnis Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumas.

Tyrime yra projektuojami tyrimo **metodai** ir **metodika**. Analizė yra reikšmingas metodas eksperimentui, siekiant tobulinti valdymo efektyvumą, kad piliečiai būtų užimti darbu, gyventojai būtų įdarbinti; todėl straipsnyje taip pat yra aprašomasis metodas, apibendrinimas, ir todėl straipsnyje yra būtina sukurti pasiūlymus ir išvadas. Vietos savivaldybių valdymo efektyvumo tobulinimui yra vykdomas savarankiškas eksperimentas dėl gyventojų įdarbinimo. Neužimti darbu piliečiai turi būti įdarbinti vietos savivaldybių teritorijose vykdomuose projektuose arba darbo vietose, kurios nesusijusios su projektais. Užimtumas darbu valstybėje,

neįdarbintų gyventojų įdarbinimas yra problema, kuriai spręsti vadybos mokslo straipsnio pasiūlymai yra būtini valstybės valdymo efektyvumui tobulinti. Straipsnio tikslas yra siekiamas valdymo efektyvumo analize ir perspektyvomis, siūlymais ir rekomendacijomis dėl vietos savivaldybių valdymo efektyvumo tobulinimo. Straipsnyje yra taikomas teorinio tyrimo metodas naujausių ir galiojančių Europoje teisės aktų paieška ir apžvalga. Mokslo straipsnyje taip pat yra taikomos iš patyrimo empirinio tyrimo žinios, svarbios mokslo straipsnio autoriaus žinios po studijų Lietuvos vadybos akademijoje įstatymų taikymo ir teisinio reguliavimo Personalo tarnybų vadovo specialybę; iš patyrimo žinios yra patirtis mokslo darbui ir pasiūlymams ir rekomendacijoms šiam straipsniui. Šis metodas yra taikomas mokslo straipsnio autoriaus savarankiškam eksperimentui tobulinti valdymo efektyvumą vietos savivaldybėse ir projektų valdymą dėl gyventojų įdarbinimo ir pasienio saugumo valdymo efektyvumo tobulinimo. Mokslo straipsnio siūlymai ir rekomendacijos yra vertingos vietos savivaldybių administracijoms, kad valdymo efektyvumas būtų tobulinamas ir valstybės valdymas būtų efektyvesnis. Užimtumo programos savivaldybėse negali būti atskirtos nuo valdymo efektyvumo tobulinimo, kadangi valdymo efektyvumui yra būtinos galimybės, viešasis saugumas gali būti valdomas efektyviai ir valdymo efektyvumas gali būti tobulinamas vietos savivaldybėse. Mokslo straipsnyje yra pateikiamos išvados, rekomendacijos ir siūlymai, kad vietos savivaldybės galėtų perspektyvą valdyti efektyviai savo teritorijas ir rūpintis gyventojais, mažinti skurdą, didinti galimybes aukštesnėms pensijoms įgyti, didindamos valstybės garantijas piliečiams dabar ir turintiems tiek metų, kai yra mokama pensija ir išmokos. Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumas yra mokslinis straipsnis dėl valdymo efektyvumo tobulinimo, pagalbos vietos savivaldybėms įdarbinti neįdarbintus piliečius, neužimtus darbu gyventojus dėl valdymo efektyvumo perspektyvos. Jei valstybė siekia būti stipria ir pažangia valstybe, ji gali įdarbinti visus, kurie jau turi ir gali dirbti valstybėje, įmonių ir įstaigų sukuriama darbo vietos yra priemonė, didėjantis darbo vietų skaičius projektuose yra priemonė ir problemos sprendimo būdas. Ypatingai pabrėžtina, kad gyventojai stiprina valstybę ir valstybės pažangą šiuolaikiniame pasaulyje, kai valdymo efektyvumas yra savivaldybėse.

Mokslo straipsnis gali būti cituojamas vadybos ir valdymo, socialinius mokslus studijuojančių ir specialistų, ir kitų, pavyzdžiui mokslo straipsnis gali būti naudojamas mokslo ir savivaldybių institucijose. Straipsnio rezultatus galima panaudoti mokslo darbuose, pavyzdžiui cituoti, domėtis, bendrauti, skaityti paskaitas, vesti seminarus, naudoti dalyvaujant moklinėse konferencijose, vietos savivaldybių administracijose valstybės tarnautojų kvalifikacijos tobulinimo programose, miesto ir rajono savivaldybių administracijos susirinkimuose, formaliuose posėdžiuose dėl gyventojų užimtumo darbu, darbo vietų steigimo galimybių valstybės valdymo efektyvumo ir valdymo efektyvumo tobulinimo.

Mokslo straipsniu, analize, ir siūlymais vietos savivaldybėms yra sprendžiama gyventojų užimtumo darbu problema valstybės valdymo efektyvumo tobulinimui; vietos savivaldybių valdymo efektyvumo tobulinimu siekiama įdarbinti neįdarbintus piliečius savivaldybių teritorijose, kad valstybės pasienio teritorijos būtų saugios ir valstybė galėtų užtikrinti valstybės sienos efektyvaus valdymo tobulinimą. Darbo vietų, kurios yra susijusios su projektais galimybės yra alternatyviam sprendimui dėl neįdarbintų piliečių įdarbinimo. Mokslo straipsnis yra naujas ir aktualus valstybėms Europoje šiuolaikiniame pasaulyje ir dabartiniame dešimtmetyje, kai pažangai kurti yra kuriamos programos, teisės aktai, vadybos požiūriu yra planuojama ir kontroliuojama valstybės pažanga, siejant ankstesnio dešimtmečio ir dabartinio dešimtmečio raidą, todėl galima kurti valdymo efektyvumo tobulinimo sprendimų įgyvendinimo dešimtmetį iki 2030 metų dėl dabartinės Europos valdymo efektyvumo

tobulinimo perspektyvos gyventojų įdarbinimo srityje, valdymo efektyvumo tobulinimo perspektyvos tyrimų Europos valstybėse po 2030 metų.

Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti ir valstybei saugoti

Nors ir vietos savivaldybėms yra žinoma, kad įmonės ir įstaigos gali įdarbinti neužimtus darbu piliečius ir tuo būdu siekti valdymo efektyvumo, bet ar vietos savivaldybių įmonės ir įstaigos galėtų būti geriau pasiruošusios siekti valdymo efektyvumą tobulinti vadybiniais sprendimais dėl neužimtų darbu gyventojų įdarbinimo. Ar vadybiniai sprendimai tobulina projektus? Vadybiniai sprendimai valdymo tobulinimo efektyvumui siekti projektuose ir valstybiniuose projektuose yra svarbūs gyventojų įdarbinimui, užimtumo programų vykdymui, visuomenės saugumui užtikrinti. Priklausomai nuo aplinkybių, vietos savivaldybės gali taikyti mokslo straipsnį Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumas. Pirmas argumentas, gyventojų užimtumas darbu yra projektų efektyvumui ir valstybės vadybinių sprendimų valdymo tobulinimo efektyvumui siekti. Antras argumentas, vadybiniai sprendimai valdymo efektyvumui siekti yra vietos savivaldybių projektams ir gyventojų užimtumui darbu vykdyti. Trečias argumentas, saugumas ir viešoji tvarka netoli pasienio esančiose savivaldybėse gali būti užtikrinta naujais būdais. Todėl šis mokslo straipsnis gali būti taikomas valstybės institucijų, vietos savivaldybių, darbe valdymo efektyvumui siekti vadybos požiūriu. Gyventojų įdarbinimas yra reikalingas valstybės valdymo efektyvumui tobulinti. Valdymo efektyvumą yra būtina nagrinėti dėl gyventojų užimtumo darbu ir dėl pasienio saugojimo, valstybių stiprinimui. Dirbanti visuomenė stiprina valstybę, tobulina visą visuomenę, todėl gyventojų įdarbinimas yra būtinas; vadybiniai sprendimai, kurie sieja gyventojų užimtumą darbu, tobulina projektus ir valdymo efektyvumą. Europos valstybėms taikomi reglamentai yra būtini, efektyvus valdymas tobulina visuomenę ir visuomenę stiprina valstybę, kai vietos savivaldybės supranta valstybės sienos ir pasienio teritorijų saugojimo būtinumą šiuolaikinėje visuomenėje dabartiniame pasaulyje. Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumas yra dabartinis mokslo straipsnis.

1. Gyventojų įdarbinimas yra valstybės vadybinių sprendimų valdymo tobulinimo efektyvumui siekti ir valstybinių projektų efektyvumui siekti.

Valstybinių projektų efektyvumui siekti yra svarbu užimtumo programų vykdymo efektyvumo įgyvendinimą vykdyti miestuose, rajonuose visoje valstybėje; įmonės ir įstaigos gali steigti tiek naujų darbo vietų, kiek yra būtina miestų ir rajonų savivaldybėms. Kadangi kai kurios darbo vietos yra siūlomos specialistams darbui nuotoliniu būdu, įmonės ir įstaigos turi suderinti veiksmus, kaip bus valdomas gyventojų užimtumas darbu. Efektyvumas yra siekiamas tobulinant valstybės vadybinius sprendimus, valdymo tobulinimą ir lyderystę. Remiantis mokslinė knyga *Organization Theory: A Public and Nonprofit Perspective* „lyderystės pozicijos pasiekimas“ [1] (Gortner, Nichols & Ball 2007, p. 336) yra svarbus. Jei vietos savivaldybės administracija sugeba tobulinti valdymą, tobulinti valdymo efektyvumą, tuomet galima manyti, kad lyderiai yra tinkami. Gyventojų įdarbinimas turi tapti viena iš nuolatinių valstybės valdymo programų, kadangi rizikų ir grėsmių pasitaiko kiekvienoje valstybėje. Rizikos ir grėsmės trukdo piliečiams išsaugoti darbo vietas. Kai kurie specialistai dirba ir rizikų sąlygomis; remiantis mokslinė knyga *Risk, Crisis and Security Management* „rizikos ir saugumo profesionalams vaidmens supratimas yra svarbus“ [2] (Borodzicz 2005, p. 106). Valstybės vystymosi metais yra būtinas gyventojų įdarbinimas valstybėje; valdymo efektyvumo tobulinimui siekti yra būtina įdarbinti 97 procentus valstybės piliečių, kurie pagal nustatytą amžių turi būti užimti darbu valstybėje. Kadangi kai kurie piliečiai negali dirbti dėl ligos, jų užimtumas darbu nebūtų siekiamas, tačiau jie būtų valstybės aprūpinami tiek metų visą

gyvenimą, kiek yra būtina, kol kai kurie tokie piliečiai bus sveikesni ar pasveiks ir galės pradėti dirbti. Kai kurie sergantys yra laikinai įdarbinami nesunkioms užduotims įvykdyti, kai jie gali ir nori dirbti darbą; darbas stiprina piliečių sveikatą ir pasveikimo procesus jei piliečiai dirba nedaug darbo valandų. 3 procentai darbingo amžiaus piliečių negali dirbti, tačiau jais rūpinasi visa valstybė ir vietos savivaldybė, kurioje piliečiai gyvena. Europos dokumente, Tarybos Sprendime (ES) 2020/1512 2020 m. spalio 13 d. dėl valstybių narių užimtumo politikos gairių, 2 straipsnyje yra pabrėžta, kad valstybės turi „atsižvelgti į savo užimtumo reformų programas“[3]. Manytina, paslaugų teikimas nuotoliniu būdu turi būti reglamentuotas šiuolaikinėse valstybėse, pavyzdžiui paslaugų teikimas nuotoliniu būdu gali ir turi būti suderintas su vietos savivaldybe, kadangi paslaugų kokybė yra svarbi piliečių gerovei, vadybinių sprendimų valdymo tobulinimo efektyvumui siekti valstybiniuose projektuose. 97 procentai piliečių ir 3 procentai piliečių sudaro tą 100 procentų piliečių, kurie pagal valstybės institucijos nustatytą amžių gali dirbti jei gali būti užimti darbu. Labai jauniems ir gaunantiems pensijas piliečiams nėra privaloma dirbti ir nėra rekomenduojama būti įdarbintais įstaigose ir įmonėse. Kadangi minėti 97 procentai piliečių, galinčių dirbti darbą įmonėse ir įstaigose užimami darbu, valstybės vadybiniai sprendimai valdymo tobulinimo efektyvumui siekti valstybiniuose projektuose yra suderinti su visuomene. Iš minėtų 97 procentų piliečių gali būti daug piliečių, kurių užimtumas darbo valandomis gali būti skirtingas, vieni dirba tiek, kiek gali dirbti ir kitą laiko dalį skiria savo asmeniniam gyvenimui, kiti dirba tiek darbo valandų, kiek yra nustatyta dirbti konkrečioje darbo vietoje. Pabrėžtina, kad piliečiai turi savo asmeninį gyvenimą; kai kuriems piliečiams asmeninio gyvenimo valandų kiekvieną savaitę reikia daugiau, tačiau poilsis yra būtinas visiems piliečiams. Piliečiai gali dirbti ne tiek daug darbo valandų, kiek žmonės pasaulyje dirbo prieš 100 metų, todėl maždaug 20 darbo valandų darbo savaitę gali tapti nauja naujove valstybėje dėl valstybės valdymo efektyvumo didinimo. Manytina, kad pailsėję piliečiai efektyviau dirbs; vadybiniai sprendimai valstybės valdymo tobulinimui bus efektyvesni; kadangi valstybiniai projektai yra susiję su gyventojų įdarbinimu, gyventojų užimtumu darbu, miestų ir rajonų savivaldybėse įmonės ir įstaigos turi užtikrinti piliečių įdarbinimą, kad nebūtų skurde ar žemiau skurdo ribos gyvenančių piliečių; pabrėžtina, kad „duomenų bei statistikos rengimas, teikimas ir kokybės stebėseną“[4] yra reglamentuoti Europos Parlamento Ir Tarybos Reglamente (ES) 2021/240 2021 m. vasario 10 d. kuriuo nustatoma techninės paramos priemonė, 5 straipsnyje, Taikymo sritis. Kiekvieno piliečio gerovė priklauso nuo valstybės garantijos, kad visi minėti 97 procentai piliečių dirbs tiek darbo valandų, kiek turėtų dirbti; ir visi 100 procentų piliečių gaus tokias pensijas, paskirstytas pinigus iš valstybės biudžeto, už kuriuos galės nusipirkti visas būtinas prekes ir paslaugas sveikatos saugojimui ir tobulinimui ir savo asmeninių gyvenimų gerovei, kai sulauks amžiaus, kai yra mokama pensija, valstybės pinigai valstybės gyventojams kiekvieną mėnesį. Pensijos dydis turi būti vidutinis pagal tos valstybės nustatytą gerovę ir gali būti palygintinas su kaimyninių valstybių pensijomis, pavyzdžiui pensijų dydis valstybėje negali būti mažesnis daugiau negu 3 kartus negu kaimyninėje valstybėje ir viena toliau esančioje valstybėje, kadangi pasaulis tampa globalesniu ir vadybos sprendimai gyvenimo gerovei užtikrinti yra siekiami efektyviai dėl viešojo saugumo užtikrinimo ir valstybės tikslų ir uždavinių, bei valstybės programų efektyvių įgyvendinimų piliečių valstybėje gerovei. Vadybiniai sprendimai valdymo tobulinimo efektyvumui siekti valstybiniuose projektuose yra svarbūs gyventojams, piliečių įdarbinimui, užimtumo programų vykdymui suderinus valstybės ir piliečių poreikius.

Taigi, gyventojų įdarbinimas yra ypatingai svarbus valstybės vadybinių sprendimų ir valdymo tobulinimo efektyvumui siekti, ir valstybinių projektų efektyvumui siekti.

2. Vadybiniai sprendimai valdymo efektyvumui siekti vietos savivaldybių vykdomuose projektuose ir tarptautiniuose projektuose yra svarbūs gyventojų įdarbinimui, užimtumo programų vykdymui valstybėje.

Vietos savivaldybių projektų tikslai yra vietos savivaldybių gyventojų gerovei užtikrinti ir tobulinti. Tarptautiniai projektai siekia tikslus, kurie yra svarbūs vietos savivaldybei, kurioje yra vykdomas tarptautinis projektas, kelioms savivaldybėms, kurios naudosis tarptautinio projekto rezultatais, ir valstybės gyventojų ir valstybės svečių gyvenimo gerovei tobulinti. Vadybiniai sprendimai projektų valdymo tobulinimo efektyvumui siekti yra svarbūs gyventojų įdarbinimui, užimtumo programų vykdymui. Kai vieno vietinio projekto tikslas arba viena projekto užduotis yra svarbi kitam projektui, tuomet abu projektai tobulina žmonių gerovę. Kadangi tarptautinių projektų valdymo tobulinimo efektyvumui siekti reikia vietos savivaldybėse vykdomų projektų analizių ir prognozių, vietos savivaldybės ar vietos savivaldybių projektų valdymas yra svarbus gyventojų gerovei. Tarptautinis projektas planuojamas išsiaiškinus vietos savivaldybės projektus ir bendradarbiavimo galimybes. Darbo tvarkos taisyklių ir procedūrų Reglamente Europos Regionų Komiteto Sprendime Nr. 18/2020 dėl galimybės visuomenei susipažinti su Regionų komiteto dokumentais, III Skyriuje, Susipažinimo su dokumentais pateikus prašymą tvarka, 3 straipsnyje, Dokumentai, su kuriais galima susipažinti pateikus prašymą yra reglamentuota, kad „Piliečiams suteikiama galimybė pateikus prašymą, kiek tai įmanoma, susipažinti su Komiteto dokumentais“ [5]. Tarptautiniai projektai yra svarbūs vietinėse savivaldybėse vykdomiems projektams. Kadangi vadybiniai sprendimai projektų valdymo tobulinimo efektyvumui siekti projektuose yra svarbūs gyventojams, vadybiniai sprendimai turi būti tinkami savivaldybės gyventojams, kurioje yra vykdomas projektas. Projekto naudą gali gauti ir kitų savivaldybių gyventojai, tačiau projektų dokumentai ir projektuose dirbantys darbuotojai turi ypatingai gerai saugoti duomenis ir duomenys negali būti naudojami neteisingai; pavyzdžiui, vienas projektas gali papildyti kito projekto efektyvumą, visų pirma kai abu projektai yra visuomenės gerovei tobulinti toje pačioje srityje, visų antra kai projektams vykdyti yra naudojamos vienodų įmonių siūlytos techninės priemonės ir žmogiškieji resursai, kadangi visa tai yra pirmieji faktoriai užtikrinantys projektų efektyvumą iš patirties, visur turi būti tinkamos naudojimosi duomenimis ir duomenų saugojimo sutartys, ir atsakomybės nustatymai. Antras pavyzdys, savivaldybėje yra statomas namas ir tiltas, tuomet darbuotojai ir specialistai gali būti laikinai perkelti iš vieno projekto į kitą, kai tik reikia atlikti tokią pačią ar panašią užduotį naudojant tą pačią techniką, techninius resursus. Pabrėžtina, kad darbuotojai ir specialistai turi turėti įmonių ir valstybės garantijas, kad darbuotojai įgys papildomų įgūdžių ir patirties ir darbo valandų skaičius nebus didesnis negu darbuotojai ir specialistai gali dirbti, kadangi, pirma, įmonė gali įdarbinti naujų darbuotojų ir specialistų, antra, įmonė gali laikinai perkelti kai kuriuos darbuotojus ir specialistus darbui į tilto tiesimo projektą, kad jie galėtų būti apmokomi konkrečiai darbo užduočiai atlikti arba patys apmokytų dirbti kitus darbuotojus. Kadangi namo statyba ir tilto tiesimas yra sudėtingi darbai, darbuotojams ir specialistams apmokyti kitus darbuotojus dirbti konkrečią užduotį būtų vertinga patirtis. Kai kuriuos darbus atliekant specialistai ir darbuotojai nėra perkelti darbui dirbti į kitą projektą, bet yra pasiūlomos atostogos. Kadangi darbuotojai ir specialistai yra vertingi, jiems yra pasiūloma tiek atostogų dienų ar mėnesių, kiek jiems yra būtina, kad turėtų jėgų darbui dirbti vėliau. Nauji apmokyti darbuotojai ir specialistai tęsia darbą projekte. Naujų darbuotojų paieška ir efektyvūs apmokymai yra vadybiniai sprendimai vietos savivaldybės gyventojų gerovei tobulinti, bendradarbiavimui su kitomis savivaldybėmis, ir tarptautiniam bendradarbiavimui tobulinti.

Vadybiniai sprendimai valdymo tobulinimo efektyvumui siekti vietinėje savivaldybėje įvykdytame projekte yra svarbūs gyventojų įdarbinimui, užimtumo programų vykdymui,

visuomenės saugumui užtikrinti. Pavyzdžiui, įmonė vykde projektą pagaminti lino audinių produkciją savo savivaldybės ir kitų artimų savivaldybių gyventojams. Projektą įvykdžius, daugiau negu 50 procentų produkcijos nupirko užsienio įmonė. Tokių pavyzdžių pasitaiko ir daugiau, kai produkcija yra gaminama vietos savivaldybėje gyvenantiems ar valstybės gyventojams, bet produkcija parduodama užsienio valstybėms. Šioje situacijoje yra pastebimas visuomenės nesaugumas, kai visuomenė negauna tiek projekto naudos, kiek projekto vykdytojai buvo planavę. Pabrėžtina, kad žemės iš miškų ūkyje gauta produkcija taip pat yra perkama ir išsiunčiama į užsienį, pavyzdžiui grūdai, vaistažolės iš miško. Šioje situacijoje taip pat yra pastebimas visuomenės nesaugumas, jei grūdų ir vaistinių augalų buvo būtina pasilikti savo valstybei daugiau negu išsiųsti į užsienio valstybę. Tokios situacijų priežastys yra sudėtingos, kadangi vienu atveju įmonei buvo reikalingas pelnas, kitu atveju nebuvo kur saugoti didelio kiekio produkcijos išsaugant jos ilgalaikę kokybę, trečiu atveju užsienio įmonė pasiūlė pelningą sutartį dėl produkcijos nupirkimo ir išvežimo į užsienio valstybę. Nesaugumas visuomenei yra tuomet, kai produkcijos lieka mažiau negu savivaldybės gyventojams yra būtina turėti artimiausiais mėnesiais ir metais. Ypatingai pabrėžtina, kad projekto vykdytojai turi domėtis kiek savivaldybės gyventojų dalyvauja projekte ir kiek gyventojų galėtų dirbti projekte išsaugodami produkciją savo savivaldybei, artimoms savivaldybėms, savo valstybei. Jei daugiau negu 30 procentų produkcijos yra išvežama į užsienį, projekto valdymo efektyvumas turi būti iš naujo nustatomas, kadangi šioje situacijoje nėra aišku dėl įmonės techninių ir žmogiškųjų resursų, ir patalpų naudojimo efektyvumo, jei produkciją iš anksto nebuvo planuota išsiųsti į užsienį. Tinkami vadybiniai sprendimai yra valdymo tobulinimo efektyvumui siekti vietinėje savivaldybėje, kadangi tinkami vadybiniai sprendimai yra svarbūs gyventojų įdarbinimui, užimtumo programų vykdymui, visuomenės saugumui užtikrinti.

Projektų valdymo efektyvumas priklauso nuo tinkamų vadybinių sprendimų įgyvendinimo. Vadybiniai sprendimai gali būti suskirstomi į naujus šiuolaikinius projekto valdymo tipus:

- a) tikslo analizės vadybiniai sprendimai yra projekto tikslui įgyvendinti ir tikslo siekimo analizei,
- b) planavimo pirmenybės vadybiniai sprendimai yra darbų prioritetų suskirstymui ir vykdymui pagal darbų prioritetų valdymo planą kiekvieną projekto vykdymo darbo dieną,
- c) resursų paskirstymo vadybiniai sprendimai yra resursų paskirstymui ir techninių ir kitokių resursų paskirstymo efektyvumo analizei,
- d) įdarbinimo skatinimo vadybiniai sprendimai yra gyventojų įdarbinimo ir užimtumo darbu skatinimui įmonėse ir įstaigose ir darbui projektuose,
- e) finansavimo galimybių vadybiniai sprendimai yra projekto finansavimo galimybių analizei,
- f) resursų planavimo vadybiniai sprendimai yra resursų stokos prognozavimui ir resursų planavimo, ir resursų valdymo planų analizei,
- g) kokybės prioritetų vadybiniai sprendimai yra kokybės valdymui ir kokybės efektyvumo prioritetų analizei,
- h) plano efektyvumo vadybiniai sprendimai yra darbų planavimui ir plano tobulinimui efektyviai siekiant projekto tikslo,
- i) duomenų valdymo vadybiniai sprendimai yra projekto duomenų apsaugos valdymui efektyviai siekiant projekto tikslo,
- j) valdymo kontrolės vadybiniai sprendimai yra valdymo efektyvumo siekimo kontroliavimui skirtinguose projekto etapuose ir skirtinguose projekto valdymo užduočių dalyse,
- k) laiko valdymo vadybiniai sprendimai yra laiko valdymo projekto vykdymo efektyvumui siekti,

l) nenumatytų aplinkybių vadybiniai sprendimai yra projekto tikslo siekimui esant nenumatytoms aplinkybėms,

m) rizikų valdymo vadybiniai sprendimai yra rizikų valdymo efektyvumui gerinti,

n) kitų projektų analizės vadybiniai sprendimai yra dėl galimybių analizuoti kitus projektus, kai yra iš anksto reglamentuotos duomenų apsaugos vykdymo sutartys ir visi darbuotojai ir specialistai yra susipažinę su duomenų saugojimo atsakomybėmis,

o) gerovės visuomenei vadybiniai sprendimai yra projekto naudos teikimo visuomenei analizavimui projekto vykdymo metu, pirmaisiais metais pasibaigus projektui, kitais metais dėl projekto naudos valstybėje, kurioje buvo vykdomas projektas, projekto naudos užsienio valstybei.

Taigi, vadybiniai sprendimai yra valdymo efektyvumui siekti tarptautiniuose projektuose ir vietos savivaldybių vykdomuose projektuose ir dėl būtinumo įdarbinti gyventojus valstybėje.

3. Saugumas ir viešoji tvarka netoli pasienio esančiose vietos savivaldybėse gali būti užtikrinta naujais būdais. Valdymo efektyvumo tobulinimas yra svarbus vietos savivaldybėms, projektų valdymui vietos savivaldybių teritorijose.

Pirma, savivaldybės esančios netoli valstybės sienos gali rinkti informaciją apie rizikas ir grėsmes, kad galėtų naudoti efektyvų valdymą viešojo saugumo užtikrinimui. Efektyviam valdymui bendradarbiavimas su kitomis tos pačios valstybės savivaldybėmis netoli valstybinės sienos yra būtinas, iš patirties yra tobulinamas vadybinių sprendimų priėmimas savo savivaldybėje ir toje savivaldybėje, kurioje yra reikalinga pagalba dėl rizikų ir grėsmių. Rizikų ir grėsmių analizę yra būtina atlikti keturis kartus dažniau negu buvo įprasta analizuoti, kadangi globalesniame pasaulyje rizikos ir grėsmės šiuolaikiniame pasaulyje dažnėja ir jų dažnumas ir rizikų ir grėsmių mišrumas yra nenumatytas iš anksto. Apie „nelaimės nenuspėjamumą arba ypatingumą“ [6] yra pabrėžiama Komisijos Įgyvendinimo Sprendime (ES) 2020/452 2020 m. kovo 26 d. kuriuo dėl pajėgumų, skirtų reaguoti į mažai tikėtiną didelio poveikio riziką, iš dalies keičiamas Įgyvendinimo sprendimas (ES) 2019/570. Todėl, šioje vietoje yra būtina ypatingai pabrėžti, kad rizikos ir grėsmės tampa sudėtingesnėmis jei yra viena iš šių situacijų: ekstremalusis įvykis dviejų savivaldybių teritorijose, mišrus ekstremalusis įvykis dviejų savivaldybių teritorijose, ekstremalioji situacija, mišri ekstremalioji situacija, ekstremalioji situacija savivaldybėse savivaldybių teritorijose; taigi, valdymui yra reikalinga technika ir gyventojų įdarbinimas, kad galima būtų valdyti grėsmes ir rizikas. Jei vietos savivaldybė neturi specifinių techninių resursų, savivaldybė turi iš anksto žinoti, iš kur gauti techninius resursus, kokių darbuotojų ir specialistų reikės darbui su nauja technika ir įrengimais. Kai kurios vietos savivaldybės turi technikos, kurią savivaldybių sutarties ir savivaldybių bendradarbiavimo pagrindu gali nuvežti į tą savivaldybę, kurioje yra būtina pagalba. Teikiant pagalbą kitai savivaldybei, gyventojų migravimas netoli pasienio esančiose savivaldybėse tampa sudėtingu, kadangi gyventojai gali būti tikrinami taip, kaip yra reglamentuota. Užsienio turistų ir svečių įvažiavimas į valstybę ir išvažiavimas iš valstybės taip pat yra reglamentuotas. Kiekviena savivaldybė, kurios dalis teritorijų yra 10 kilometrų ir arčiau prie valstybės sienos savarankiškai sprendžia ar leisti turistams lankytis savivaldybės teritorijose ir kuriose teritorijose turistams yra draudžiama lankytis. Toks sprendimas yra labai svarbus miesto savivaldybei, kadangi turistai keliautų arčiau miesto ir didmiesčio teritorijų daug toliau nuo valstybės sienos ir turistai galėtų būti du kartus tikrinami iki įvažiavimo į didmiestį valstybėje. Viešojo saugumo užtikrinimas gyventojams yra svarbus.

Antra, projekto naudos plėtra yra analizuota visai valstybei ir vietos savivaldybei, kurioje yra vykdomas projektas. Pirmas argumentas, arti pasienio esančioje savivaldybėje yra vykdomas vietinis projektas, jo nauda gali būti ir kitoms savivaldybėms toje pačioje valstybėje, kai gyventojai naudosis projekto nauda. Vadybiniai sprendimai valdymo tobulinimo

efektyvumui siekti projektuose yra svarbūs netoli pasienio esančių savivaldybių gyventojų įdarbinimui, užimtumo programų vykdymui rajonuose, visuomenės saugumui užtikrinti. Antras argumentas, žemės ūkio ir miškų ūkio projektai yra vykdomi visos valstybės gerovei užtikrinti, kadangi produkcija gali naudotis ir kitų savivaldybių gyventojai. Trečias argumentas, švietimo projektuose gali aktyviai dalyvauti nedidelių miestų ir kaimo gyventojai, žiemą nedirbantys gyventojai yra įdarbinami ir pavyzdžiui jiems yra suteikiama informacija apie gamtos išsaugojimą, gyventojai su specialistais gali bendradarbiauti ir pavyzdžiui statyti ženklus gamtos saugojimui dėl gamtos saugojimo ir apsilankančių lankytojų, turistų saugumo. Tokiais metodais gyventojai gauna naudą projektų vykdymo metu.

Trečia, valstybinių projektų valstybių pasienio teritorijose efektyvų saugumą galima vertinti remiantis naujais metodais. Pirma, gyventojai gali bendradarbiauti ir dalyvauti projekte su tais darbuotojais ir specialistais, kurie buvo iš anksto įdarbinti darbui projektuose, kadangi valstybės sienos saugumas ir savivaldybės efektyvus saugumas yra svarbus visai valstybei. Nuolatiniai gyventojai ir naujai atvykę gyventojai gali dalyvauti projektuose ir tobulinti projekto vykdymo efektyvumą, kadangi valstybės saugumas yra efektyviai tobulinamas, valstybės sienos apsauga yra susijusi su savivaldybių vadybinio darbo efektyvumu. Tos savivaldybės, kurios yra arčiau valstybės sienos gali efektyviai išsiaiškinti projektų vykdymo efektyvumą ir naudą gyventojams ir valstybei. Būtent tos savivaldybės geriausiai žino, kiek žemės ūkio ir miškų ūkio plotų gali būti savivaldybės teritorijose ir kokių sričių projektai būtų efektyvūs visuomenės saugumui ir viešajai tvarkai užtikrinti. Antra, efektyvus saugumas ir viešoji tvarka netoli pasienio esančiose vietos savivaldybėse gali būti užtikrinta savivaldybės administracijos specialistų pastangomis. Pavyzdžiui, jei žmonės planuoja nusipirkti miško ar žemės, vietos savivaldybės administracijos specialistų patarimas yra vertingas, kad galima būtų apsaugoti savivaldybės teritoriją nuo nuostolingų pirkimo ir pardavimo sutarčių, ir paaiškinti būsimam savininkui apie galimybes sudaryti sutartį, kuri bus vertinga savininkui, savivaldybės ilgalaikiai plėtrai ir ekonomikos augimui, visuomenės tvarkai ir saugumui užtikrinti iki 30 kilometrų nuo valstybinės sienos; pabrėžtina, kad didelius žemės ir miškų plotus yra būtina ypatingai rūpestingai prižiūrėti ir gebėti įdarbinti savivaldybės administracijos siūlomus vietos gyventojus darbui dirbti nustatytais metų mėnesiais, kai gyventojai darbuotojai turi laiko po savo žemės ūkio darbų ar po darbo mėnesių savo miškų teritorijose. 10 kilometrų ir arčiau prie valstybės sienos žemės ir miškų plotai negali būti parduodami. Kadangi žemė visada yra tik valstybinė, nauji savininkai nusipirkę žemės plotus ir miško teritorijų plotus yra atsakingi už vadybinius sprendimus ir valdymo tobulinimo efektyvumą, kad nusipirktos žemės ir miškų teritorijų plotuose būtų užtikrintas efektyvus saugumas ir viešoji tvarka savivaldybės teritorijose.

Ketvirta, vietos gyventojų pagalba valstybės sienos apsaugai užtikrinti yra svarbi. Šiam tikslui siekti, maisto tiekimu ir gyventojų sveikata yra rūpinamasi, medicinos specialistų paslaugos ir švietimo paslaugos, bei kitos svarbios paslaugos yra užtikrinamos gyventojams, kurie gyvena savivaldybėje, kurios vienos iš teritorijų riba yra prie valstybės sienos. Gyventojams yra suteikiama tiek resursų, kiek yra būtina, kad gyventojai galėtų padėti užtikrinti valstybės sienos apsaugą. Kadangi rūpinimasis miško ir žemės plotais yra taip pat svarbus, gyventojams yra teikiamos ir švietimo paslaugos, kad jie galėtų saugoti tokias teritorijas, kuriose žemės kokybė lemia ir vandens kokybę; šiam tikslui siekti, savivaldybė gali vykdyti naujus inovatyvius projektus žemės ir miškų žemės saugai užtikrinti, gyventojų gerovei gerinti, ir valstybės saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimui. Efektyviau tikslus siekiant, tarptautiniai projektai gali būti vykdomi dviejų kaimyninių valstybių vietos savivaldybėse, vietovėse prie valstybinės sienos. Tokie projektai yra efektyvūs, kai yra bendradarbiaujama apsaugoti valstybės sienas, apsaugoti gyventojus, apsaugoti žemės kokybę ir miškų teritorijų

plotų žemės kokybę, gyvūnus ir paukščius; Tarybos Sprendime (ES) 2019/1719 2019 m. liepos 8 d. dėl pozicijos, kurios Europos Sąjungos vardu turi būti laikomasi Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencijos šalių konferencijos 18-ajame susitikime buvo pabrėžta pozicija „dėl nykstančios laukinės faunos ir floros“ [7]. Tarptautinių projektų valdymo tobulinimas turi būti šiuolaikinis; ypatingai projektų duomenų apsauga turi būti reglamentuota kiekvienam projektui ir jo darbuotojams ir specialistams. Tokiose vietovėse vietos savivaldybių susitarimai ir dviejų ir daugiau valstybių tarptautiniai susitarimai saugoti valstybės sienas yra būtini tarptautinių projektų vykdymui; dėl šios priežasties, tarptautinius projektus yra būtina valdyti efektyviai.

Penkta, valstybės gerovė yra svarbi visiems gyventojams. Jei dirba 97 procentai gyventojų, kurie jau turi dirbti ir gali dirbti, tuomet gerovę galima teisingai apskaičiuoti ir užtikrinti, kad gerovę gaus ir tie, kurie neturi dirbti: 3 procentai įvairaus amžiaus metų negalinčių dirbti dėl ligos, kiti kurie nepatenka į 97 procentų ir 3 procentų apskaičiavimą: pirma, jaunesni, kurie neturi dirbti, antra, sulaukę metų gauti pensijas iš valstybės. Kai kurie sulaukę pensijos amžiaus dirba, todėl gerovę apskaičiuoti yra sudėtinga, tačiau gerovė yra kuriama valstybei ir visi gauna gerovę, kadangi gali pasitaikyti tokia situacija, kai darbo vietų yra daugiau negu gyventojų valstybėje ir darbas yra skatinamas arba kitokia situacija, kai tam tikrose darbo vietose kai kurie gyventojai turi dirbti dėl valstybės, pavyzdžiui savivaldybėse, kurios turi ribą su valstybės siena, yra gyventojų, kurie gyvena nedidelėse gyvenvietėse ir puikiai susipažinę su pasienio problemomis ir vietovėmis gali puikiai atlikti įvairius savivaldybės darbo efektyvumui būtinus darbus ir peržiūrėti prekes, kad būtų kuriamas visuomenės saugumas ne tik toje pačioje savivaldybėje, bet kad darbo efektyvumas būtų naudingas ir artimiausiam didmiesčiui, miesto ir didmiesčio gyventojų visuomenės saugumui ir viešajai tvarkai. Pavyzdžiui, Komisijos Deleguotame Reglamente (ES) 2019/1012 2019 m. kovo 12 d. kuriuo nukrypstant nuo kontrolės punktų skyrimo taisyklių ir pasienio kontrolės postams taikomų būtiniausių reikalavimų papildomas Europos Parlamento Ir Tarybos Reglamentas (ES) 2017/625 yra pabrėžiamas „Pasienio kontrolės posto ar kontrolės punkto, kuris nėra pasienio kontrolės postas, pakartotinis skyrimas“ [8]. Todėl manytina, kad pakartotinės prevencinės priemonės yra efektyvios prekių įvežimui, jei tinkami projektai pradedami vykdyti pasienio vietovėse, kadangi kai kuriuose kontrolės punktuose yra tikrinamos prekės, kitose vietovėse yra vykdoma užsienio valstybių gyventojų įvažiavimo į valstybę patikra ir jie toliau įvažiuoja į miestą ir didmiestį. Mieste ir didmiestyje yra vykdomi projektai, kurie nesusiję su pasienio problemomis ir kitomis savivaldybėmis, tačiau galimybių dalyvauti projektų tobulinime yra būtina siekti, valdymas ir bendradarbiavimas tobulina projektų vykdymą ir padeda kurti gerovę valstybėje.

Saugumas ir viešoji tvarka netoli pasienio esančiose vietos savivaldybėse gali būti tobulinama savivaldybės gyventojų pastangomis, gyventojai gali efektyviai dalyvauti savivaldybės teritorijos saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinime, neturintys darbo gyventojai turi būti priimti darbui dirbti projektuose, kad savivaldybė galėtų efektyviai valdyti problemas savivaldybės teritorijose ir jas laiku spręsti ir išspręsti turėdama finansavimą arba gavusi finansavimą. Pavyzdžiui, Tarybos Sprendimas (BUSP) 2021/509 2021 m. kovo 22 d. kuriuo nustatoma Europos taikos priemonė ir panaikinamas Sprendimas (BUSP) 2015/528, IV Antraštinė dalis, Paramos Priemonėms Taikomos Specialiosios Taisyklės, 9 Skyrius, Paramos priemonių tvirtinimo tikslai, principai ir procedūros, 59 straipsnis, Paramos priemonės pabrėžia, kad „Paramos priemonių išteklių gali apimti asignavimus, kurių reikia tolesniems su jomis susijusiems veiksams, stebėsenai, vertinimui, auditui, komunikacijai“ [9]. Gyventojai, kurie nedirba tose savivaldybėse netoli pasienio teritorijų, bet turi dirbti valstybėje turi būti įdarbinami, kad galėtų žinias tobulinti ir taikyti savivaldybės saugumui ir viešosios tvarkos

užtikrinimui. Darbuotojai ir specialistai, kurie atvyksta laikinai dirbti iš kitų vietovių tiek daug nežino apie savivaldybės teritoriją, kiek vietos gyventojai, tačiau jų darbo patirtis yra vertinga, ir todėl jie bendradarbiaudami su nuolatiniais vietos gyventojais gali priimti efektyvius vadybinius sprendimus valdymo tobulinimo efektyvumui siekti projektuose ir dalyvauti gyventojų užimtumo darbu programų valdyme. Gyventojų užimtumo darbu programa gali būti kiekviename projekte, tačiau tam reikia žinių, kad galima būtų efektyviai valdyti gyventojų užimtumą darbu efektyviai dėl visų gyventojų gerovės užtikrinimo ir gerovės didinimo. Gerovės efektyvus didėjimas priklauso nuo bendrų pastangų, todėl būtina įdarbinti nedirbančius, kurie jau turi ir gali dirbti valstybėje.

Šešta, projekto naudą gyventojai gali gauti projekto vykdymo metu ir projektui pasibaigus. Projekto nauda projekto vykdymo metu yra tuomet, kai projektai yra susiję su švietimu, kultūra, pavyzdžiui gyventojai sužino apie koncertą ir domisi koncertu, vėliau koncerte apsilanko; kitokių projektų nauda gyventojams tenka projektą įvykdžius, pavyzdžiui jei projektai yra susiję su statybomis, gamtos saugojimu. Kai kurie projektai yra ypač vertingi, pavyzdžiui su gamtos saugojimu susiję projektai, kadangi gyventojai gali ne tik sužinoti, kad ežeras bus valomas, bet ir patys valyti šulinius, saugoti vandens telkinius, gauti daug žinių ir įgūdžių iš projektą vykdančių darbuotojų ir specialistų, ypač kai darbuotojai ir specialistai bendrauja su vietos gyventojais, teikia informaciją saugumui ir viešajai tvarkai užtikrinti prie ežero teritorijų ir tolimesnių vietovių, teikia informaciją gyventojams apie ežero vandens ir kitų vandens telkinių švaros užtikrinimui naudojamas priemones, kurių gali turėti ir gyventojai, ir kurias galima laikinai gauti iš vietos ūkininkų, kai jie patys jų nenaudoja, pavyzdžiui traktorius. Europos Parlamento Ir Tarybos Direktyvoje (ES) 2020/2184 2020 m. gruodžio 16 d. dėl žmonėms vartoti skirto vandens kokybės, 7 straipsnyje, Rizika grindžiamas požiūris į vandens saugą, buvo pabrėžta, kad „žmonėms vartoti skirto vandens tiekimui, ruošimui ir paskirstymui būtų taikomas rizika grindžiamas požiūris“[10]. Vadybinius sprendimus yra būtina valdyti, kadangi yra būtina efektyviai planuoti darbus dirbti visais metų mėnesiais netoli pasienio esančiose vietos savivaldybėse.

Septinta, netoli pasienio esančiose vietos savivaldybėse saugumas ir viešoji tvarka gali būti užtikrinta savivaldybės administracijos ir ministerijų pastangomis. Kiekviena savivaldybės administracija gali domėtis ar ne per mažai naudos paskirstoma vietos savivaldybės gyventojams ir palyginti su kitų savivaldybių, kurios turi ribą prie valstybės sienos rodikliais. Kai kuriose savivaldybėse gyventojai turi skirtingų problemų, pavyzdžiui gyventojų aprūpinimas maistu yra efektyviai valdomas, tačiau savivaldybėje nėra maisto kokybės efektyvių valdymo sprendimų. Todėl manytina, kad didmiesčio didelių parduotuvių darbo patirtis yra svarbi mažesnėms maisto parduotuvėms rajonuose netoli valstybės sienos. Rajono savivaldybių maisto parduotuvės gali kiekvieną pusmetį vienai dienai išsiųsti kai kuriuos darbuotojus ir specialistus kelti kvalifikaciją, žinias ir darbo patirtį didelėje didmiesčio parduotuvėje, kaip ir didžiųjų parduotuvių darbuotojai gali vykti į mažesnes rajono parduotuves, kuriose ne tik tobulintų darbo patirtį, bet ir apmokytų nedirbančiuosius maisto kokybės reikalavimų, kad gyventojams tektų nauda. Pavyzdžiui, Europos Parlamento Ir Tarybos Reglamentas (ES) 2019/1020 2019 m. birželio 20 d. dėl rinkos priežiūros ir gaminių atitikties, kuriuo iš dalies keičiama Direktyva 2004/42/EB ir Reglamentai (EB) Nr. 765/2008 ir (ES) Nr. 305/2011 pabrėžia „darbuotojų saugos ir sveikatos, vartotojų apsaugos, aplinkos apsaugos ir visuomenės saugumo“[11] būtinumą. Tam galėtų būti ruošiamas naujas projektas darbuotojų ir specialistų apmokymams, kad jie galėtų priimti vadybinius sprendimus maisto kokybei užtikrinti; tai galėtų būti ir tarptautiniu projektu, kai rajono savivaldybės, turinčios ribas su valstybės siena maisto parduotuvių darbuotojų kvalifikaciją gali tobulinti savo valstybės didmiestyje ir užsienyje kaimyninės valstybės savivaldybėje. Valstybės duomenų

apsaugos tobulinimui ir projektų duomenų apsaugos efektyvinimui, ir visuomenės saugumui užtikrinti gali būti vykdomi tarptautiniai projektai darbuotojų kvalifikacijos tobulinimui nuotoliniu būdu, pavyzdžiui darbuotojai nuotoliniu būdu siekia projekto tikslo, sprendžia uždavinius ir problemas maisto parduotuvėse, priima vadybinius sprendimus, tikrina, kurie vadybos sprendimai yra naudingi darbuotojams ir gyventojams. Tarptautiniai projektai nėra tik projekto tikslo siekimui, bet tarptautiniai projektai gali būti tobulinami, jei kiekviena tarptautinio projekto vykdymo diena yra analizuojama, siekiant išsiaiškinti ar tarptautinio projekto etapai yra valdomi efektyviai ir ar priimami efektyvūs vadybiniai sprendimai. Kai kurie duomenys ir informacija yra saugoma, todėl kai kurios užduotys negali būti atliekamos nuotoliniu būdu; tarptautinių susitarimų ir skirtingų valstybių rajonų savivaldybių sutartyse gali būti ypatingai reglamentuota duomenų apsauga ir kaip gali būti atliekamos užduotys projektų valdymo tobulinimui, kai rajono savivaldybė ar įmonė rajono savivaldybėje vykdo tarptautinį projektą, kad būtų užtikrinamas duomenų ir informacijos saugumas. Kadangi žemės kokybės ir vandens kokybės šuliniuose užtikrinimas yra svarbus visų vietovių pasienio rajono savivaldybėse gyventojams, tarptautiniai maisto kokybės užtikrinimo būdai yra svarbūs valstybėms ir skirtingoms skirtingų vietovių pasienyje savivaldybėms.

Aštunta, vadybiniai sprendimai viešosios tvarkos ir saugumo tobulinimui netoli pasienio esančiose vietos savivaldybėse, kuriose yra būtina neatidėliotina pagalba, yra svarbūs valstybėms. Valstybė ir kaimyninė valstybė gali ruošti ir vykdyti tarptautinius projektus, kuriuose galėtų dalyvauti daug vietos gyventojų, pavyzdžiui projekto vykdymo mėnesiais darbuotojai ir specialistai vykdytų projekto darbus, tuo metu grupė darbuotojų ir specialistų vyktų pas gyventojus ir įdarbintų gyventojus ir apmokytų gyventojus, ir teiktų gyventojams naujos informacijos dėl projekte vykdomų darbų ir naudojimosi projekto nauda projektui pasibaigus. Tuo būdu gali būti vykdoma ir užimtumo programos dalis dėl visuomenės viešosios tvarkos ir ypatingo saugumo užtikrinimo, manytina, kad valstybėse diplomatiniai santykiai būtų efektyvesni. Pavyzdžiui, „Solidarumo ir neatidėliotinos pagalbos rezervo lėšų mobilizavimo sąlygos“ [12] yra pabrėžtos dokumente Tarpinstituciniai Susitarimai Europos Parlamento, Europos Sąjungos Tarybos Ir Europos Komisijos Tarpinstitucinis Susitarimas Dėl Biudžetinės Drausmės, Bendradarbiavimo Biudžeto Klausimais Ir Patikimo Finansų Valdymo, Taip Pat Dėl Naujų Nuosavų Išteklių, Įskaitant Veiksmų Gaires Dėl Naujų Nuosavų Išteklių Nustatymo Europos Parlamento, Europos Sąjungos Tarybos Ir Europos Komisijos, Tarpinstitucinis Susitarimas 2020 m. gruodžio 16 d. dėl biudžetinės drausmės, bendradarbiavimo biudžeto klausimais ir patikimo finansų valdymo, taip pat dėl naujų nuosavų išteklių, įskaitant veiksmų gaires dėl naujų nuosavų išteklių nustatymo, I Dalis, DFP (daugiametė finansinė programa) Ir Specialios Priemonės, Su Teminėmis Ir Neteminėmis Specialiomis Priemonėmis Susijusios Nuostatos. Sienos apsauga ir visų pasienio teritorijų apsauga yra būtina valstybėms, dėl to dviejų valstybių tarptautiniai projektai gali būti būtini efektyvesniam valstybių bendradarbiavimui dėl neatidėliotinos pagalbos vykdymo, kad galėtų būti efektyviau sprendžiamos problemos ir naudą gautų abiejų valstybių gyventojai, kurie dalyvavo ar buvo supažindinti su naudos gavimu ilgalaikio tarptautinio projekto vykdymo metu ir projektui pasibaigus. Upių ir ežerų vandens švara, miškų švara, žemės švara ir tvarkingos teritorijos yra būtinos gyventojų sveikatos tobulinimui. Tokiu būdu tarptautinio projekto naudą gauna daugiau gyventojų ir gyventojų būsimos pensijos būtų didesnės, kadangi gyventojai dalyvavo tarptautiniame projekte ir tobulino rajono savivaldybės ir didmiesčio bendradarbiavimo galimybes dėl naujų projektų.

Taigi, viešoji tvarka ir saugumas netoli pasienio esančiose vietos savivaldybėse galės būti užtikrinta minėtais naujais būdais kiekvienais metais.

Tinkamas projektų valdymas yra svarbus, todėl straipsnio pirmoje dalyje buvo pabrėžtos mokslinės knygos, pvz.: [1], [2], vėliau straipsnyje buvo pabrėžti aktualūs naujausi dokumentai, pvz.: [3], [4]. Duomenų apsauga yra ypatingai svarbi, todėl straipsnio antroje dalyje buvo pabrėžtas šis svarbus dokumentas, pvz.: [5]. Toliau analizuojant valdymo efektyvumą, straipsnio trečioje dalyje buvo pabrėžti šie svarbūs šaltiniai: [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12]. Minėta literatūra, kuri yra išvardinta žemiau buvo studijuota. Straipsnio išvadose yra formuluojamos išvados ir teikiami siūlymai vietos savivaldybių valdymo efektyvumo siekimui šiuolaikinėje visuomenėje.

[1] Harold F. Gortner, Kenneth L. Nichols, Carolyn Ball, *Organization Theory: A Public and Nonprofit Perspective*. Third Edition. Wadsworth, Thomson Learning, 2007, 336.

[2] Edward P. Borodzicz, *Risk, Crisis and Security Management*. John Wiley and Sons, Ltd, 2005, 106.

[3] SPRENDIMAI TARYBOS SPRENDIMAS (ES) 2020/1512 2020 m. spalio 13 d. dėl valstybių narių užimtumo politikos gairių, Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2020 10 19 L 344/24. eur-lex.europa.eu [2021-01-09].

[4] I (Įstatymo galią turintys teisės aktai) REGLAMENTAI EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS REGLAMENTAS (ES) 2021/240 2021 m. vasario 10 d. kuriuo nustatoma techninės paramos priemonė, Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2021 2 18 L 57/8. eur-lex.europa.eu [2021-02-28].

[5] DARBO TVARKOS TAISYKLĖS IR PROCEDŪROS REGLAMENTAI EUROPOS REGIONŲ KOMITETO SPRENDIMAS Nr. 18/2020 dėl galimybės visuomenei susipažinti su Regionų komiteto dokumentais, Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2020 11 20 L 391/4. eur-lex.europa.eu [2021-02-10].

[6] SPRENDIMAI, KOMISIJOS ĮGYVENDINIMO SPRENDIMAS (ES) 2020/452 2020 m. kovo 26 d. kuriuo dėl pajėgumų, skirtų reaguoti į mažai tikėtiną didelio poveikio riziką, iš dalies keičiamas Įgyvendinimo sprendimas (ES) 2019/570 (pranešta dokumentu Nr. C(2020) 2011) (Tekstas svarbus EEE), Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2020 3 27 L 94 I/ 2-3. eur-lex.europa.eu [2021-02-07].

[7] SPRENDIMAI TARYBOS SPRENDIMAS (ES) 2019/1719 2019 m. liepos 8 d. dėl pozicijos, kurios Europos Sąjungos vardu turi būti laikomasi Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencijos šalių konferencijos 18-ajame susitikime (CITES CoP18) (Ženeva, Šveicarija, 2019 m. rugpjūčio 17–28 d.), Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2019 10 15 L 262/19. eur-lex.europa.eu [2021-02-18].

[8] KOMISIJOS DELEGUOTASIS REGLAMENTAS (ES) 2019/1012 2019 m. kovo 12 d. kuriuo nukrypstant nuo kontrolės punktų skyrimo taisyklių ir pasienio kontrolės postams taikomų būtiniausių reikalavimų papildomas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2017/625 (Tekstas svarbus EEE), Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2019 06 21 L 165/ 6. eur-lex.europa.eu [2021-03-08].

[9] SPRENDIMAI TARYBOS SPRENDIMAS (BUSP) 2021/509 2021 m. kovo 22 d. kuriuo nustatoma Europos taikos priemonė ir panaikinamas Sprendimas (BUSP) 2015/528, Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2021 3 24 L 102/47. eur-lex.europa.eu [2021-03-29].

[10] I (Įstatymo galią turintys teisės aktai) DIREKTYVOS EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS DIREKTYVA (ES) 2020/2184 2020 m. gruodžio 16 d. dėl žmonėms vartoti skirto vandens kokybės (nauja redakcija) (Tekstas svarbus EEE), Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2020 12 23 L 435/17. eur-lex.europa.eu [2021-03-21].

[11] REGLAMENTAI EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS REGLAMENTAS (ES) 2019/1020 2019 m. birželio 20 d. dėl rinkos priežiūros ir gaminių atitikties, kuriuo iš dalies keičiama Direktyva 2004/42/EB ir reglamentai (EB) Nr. 765/2008 ir (ES) Nr. 305/2011

(Tekstas svarbus EEE), Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2019 6 25 L 169/11. eur-lex.europa.eu [2021-03-27].

[12] TARPINSTITUCINIAI SUSITARIMAI EUROPOS PARLAMENTO, EUROPOS SAJUNGOS TARYBOS IR EUROPOS KOMISIJOS TARPINSTITUCINIS SUSITARIMAS DĖL BIUDŽETINĖS DRAUSMĖS, BENDRADARBIAVIMO BIUDŽETO KLAUSIMAIS IR PATIKIMO FINANSŲ VALDYMO, TAIP PAT DĖL NAUJŲ NUOSAVŲ IŠTEKLIŲ, ĮSKAITANT VEIKSMŲ GAIRĖS DĖL NAUJŲ NUOSAVŲ IŠTEKLIŲ NUSTATYMO, EUROPOS PARLAMENTO, EUROPOS SAJUNGOS TARYBOS IR EUROPOS KOMISIJOS, TARPINSTITUCINIS SUSITARIMAS 2020 m. gruodžio 16 d. Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2020 12 22 L 433 I/29. eur-lex.europa.eu [2021-03-28].

Išvados ir siūlymai

Darbe buvo nagrinėtas valdymo efektyvumas, gyventojų užimtumo darbu būtinumas, vietos savivaldybių reikšmė pasienio saugumui. Neįdarbintus ir galinčius dirbti piliečius yra galima įdarbinti, siekiant valdymo efektyvumo tobulinimo. Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumas yra mokslinis straipsnis dėl valdymo efektyvumo. Tobulinant valdymo efektyvumą yra analizuojamas valdymo efektyvumas. Straipsnio uždaviniai yra analizuoti įdarbinimo galimybes ir eksperimentuoti, kad neįdarbinti piliečiai būtų įdarbinti; analizė yra empirinis metodas. Tyrimo rezultatai atskleidė valdymo efektyvumą. Valdymo efektyvumo perspektyvoms ir viešosios tvarkos užtikrinimui savivaldybėse ir savivaldybių saugumui efektyvus valdymas yra būtinas. Valdymo efektyvumas darbo vietoms steigti projektuose ir pasienio saugumas yra mokslo straipsnis. Straipsnio rezultatus galima taikyti moksle, pavyzdžiui cituoti, domėtis, bendrauti, skaityti paskaitas, vesti seminarus, naudoti ir cituoti dalyvaujant konferencijose. Straipsnis turi tris dalis.

1. Gyventojų įdarbinimas yra būtinas valstybės valdymo tobulinimo efektyvumui ir projektų valdymo efektyvumui siekti. Paslaugų teikimas nuotoliniu būdu turi būti reglamentuotas šiuolaikinėse valstybėse projektų valdymo tobulinimo efektyvumui siekti. 97 procentai piliečių ir 3 procentai piliečių sudaro tik tą 100 procentų piliečių, kurie pagal valstybės institucijos nustatytą amžių gali dirbti jei gali būti užimti darbu. Požymiai ir sąlygos dėl įdarbinimo yra skirtingos, todėl užimtumas darbu, neįdarbintų piliečių įdarbinimas yra svarbi problema. Darbo vietos turi būti steigiamos, kad visuomenė būtų saugi dabar ir ateityje, kadangi visi piliečiai gaus tokias pensijas, paskirstytus pinigus iš valstybės biudžeto, už kuriuos galės nusipirkti visas būtinas prekes ir paslaugas valstybėje. Pažymėtina, kad gyventojų įdarbinimas yra būtinas piliečių gerovei valstybėje, valstybės valdymo efektyvumo galimybėms. Efektyvumas gali būti valdomas. Vietos savivaldybėms yra siūloma įdarbinti neužimtus darbu piliečius, kad valdymo efektyvumas būtų tobulinamas. Valdymo efektyvumo tobulinimas yra siekiamas jeigu bus atsižvelgta į šiuolaikines aplinkybes vietos savivaldybės vietovėse.

2. Vadybiniai sprendimai valdymo efektyvumui siekti vietos savivaldybių vykdomuose projektuose ir tarptautiniuose projektuose yra svarbūs gyventojų užimtumui darbu. Projekto naudą gali gauti ir kitų savivaldybių gyventojai; projektų dokumentai ir projektuose dirbantys darbuotojai turi ypatingai gerai saugoti duomenis. Vadybiniai sprendimai yra būtini vietos savivaldybės gyventojų gerovei tobulinti, bendradarbiavimui su kitomis savivaldybėmis, ir tarptautiniam bendradarbiavimui tobulinti. Vadybiniai sprendimai yra valdymo tobulinimo efektyvumui siekti vietinėje savivaldybėje, kadangi tinkami vadybiniai sprendimai yra svarbūs gyventojų įdarbinimui, užimtumo programų vykdymui, visuomenės saugumui užtikrinti.

Vadybiniai sprendimai yra svarbūs valdymo efektyvumo tobulinimui. Vietos savivaldybėms yra siūloma ir rekomenduojama ypatingai domėtis duomenų apsauga, domėtis ir reguliuoti vadybinius sprendimus, kadangi valdymo efektyvumo tobulinimui yra būtini vadybiniai sprendimai. Tinkami vadybiniai sprendimai gali tobulinti valdymo efektyvumą, gyventojų įdarbinimo siekimui, neužimtų darbu piliečių įdarbinimui dėl efektyvaus vietos savivaldybės administracijos valdymo požiūrio tobulinimo stiprinant valstybės valdymą. Vadybiniai sprendimai gali būti klasifikuojami ir pagal naują būklę ir duomenis. Vadybinių sprendimų vystymasis gali būti stebimas vietos savivaldybių administracijose, įstaigose ir įmonėse, kurios yra toje pačioje vietos savivaldybės teritorijoje.

3. Viešojo saugumo užtikrinimas gyventojams yra svarbus. Gyventojai gali bendradarbiauti ir dalyvauti projekte. Savivaldybės administracija gali užtikrinti efektyvų saugumą netoli pasienio esančiose vietos savivaldybėse. Tarptautinių projektų valdymo tobulinimas turi būti šiuolaikinis ir projektų duomenų apsauga turi būti žinoma darbuotojams ir specialistams. Vietos savivaldybių susitarimai ir valstybių tarptautiniai susitarimai saugoti valstybės sienas yra būtini tarptautinių projektų vykdymui; dėl šios priežasties, valdymo efektyvumą yra būtina tobulinti. Efektyvus valdymas ir bendradarbiavimas tobulina projektų vykdymą ir gerovę valstybėje. Tarptautiniai maisto kokybės užtikrinimo būdai yra svarbūs savivaldybėms, kurios turi ribą netoli valstybės sienos. Valdymo efektyvumo tobulinimas yra ypatingai svarbi perspektyva. Todėl valstybei, savivaldybių administracijoms yra siūloma domėtis valstybės valdymo efektyvumu, vietos savivaldybės ir kaimyninės vietos savivaldybės valdymo efektyvumo tobulinimu, kai siekiama įdarbinti neįdarbintus gyventojus, užimti darbu piliečius darbui savivaldybės teritorijoje atsižvelgus į aplinkybes vietos savivaldybės teritorijoje. Savivaldybių administracijoms yra rekomenduotina įdarbinti darbuotojus ir specialistus pagal specialybę, kurti darbo vietas susijusias su gyventojų išsilavinimu, tobulinti gyventojų žinias dėl savivaldybės teritorijų valdymo efektyvumo, gyventojų užimtumo programų vykdymo, nuolatinių darbo vietų steigimo, kad darbuotojas ir specialistas galėtų dirbti ištisus metus derindamas darbo veiklą ir ūkį. Vietos savivaldybių administracijoms yra siūloma imtis naujų tinkamų priemonių, priklausomai nuo aplinkybių, tai yra būtina valstybės valdymo efektyvumui tobulinti. Vietos savivaldybių sprendimai gali derintis prie aukščiausių valstybės institucijų sprendimų.

Straipsnio rezultatus galima panaudoti ne tik cituojant mokslo darbuose, bet ir aptarimuose ir susirinkimuose ir sprendimų tobulinime ir priėmimo vietos savivaldybėse, įmonėse ir įstaigose vietos savivaldybių valdymo efektyvumo tobulinimui siekti ir pasienio saugumo valdymo tobulinimui vystyti, neįdarbintų gyventojų įdarbinimui, vietos savivaldybių bendradarbiavimo tobulinimui ir projektų valdymo tobulinimui siekti.

Rajono ir didmiesčių savivaldybių projektų valdymas gali būti tobulinamas dėl savivaldybių, kurios yra arčiau valstybės sienos, pasienio teritorijų ir valstybės saugumo užtikrinimo. Vadybiniai sprendimai taikomi valdymo efektyvumo tobulinimui siekti. Pasienio teritorijų efektyviam valdymui yra būtini savivaldybių valstybiniai projektai; projektai yra svarbūs gyventojų įdarbinimui, užimtumo programų vykdymui, visuomenės saugumui užtikrinti. Visa visuomenė gali tobulėti ne tik kiekvieną dešimtmetį, bet ir kiekvienais metais, kadangi valstybė tobulina valdymą. Valstybės valdymo efektyvumas yra siekiamas, kai galintys ir turintys dirbti neįdarbinti piliečiai yra įdarbinti. Valstybės valdymo efektyvumo tobulinimas yra ypatingai svarbus valstybei.

Literatūra

1. DARBO TVARKOS TAISYKLĖS IR PROCEDŪROS REGLAMENTAI EUROPOS REGIONŲ KOMITETO SPRENDIMAS Nr. 18/2020 dėl galimybės visuomeni susipažinti su Regionų komiteto dokumentais, Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2020 11 20 L 391/3-11. eur-lex.europa.eu [2021-02-10].
2. Edward P. Borodzicz, *Risk, Crisis and Security Management*. John Wiley and Sons, Ltd, 2005.
3. Harold F. Gortner, Kenneth L. Nichols, Carolyn Ball, *Organization Theory: A Public and Nonprofit Perspective*. Third Edition. Wadsworth, Thomson Learning, 2007.4. KOMISIJOS DELEGUOTASIS REGLAMENTAS (ES) 2019/1012 2019 m. kovo 12 d. kuriuo nukrypstant nuo kontrolės punktų skyrimo taisyklių ir pasienio kontrolės postams taikomų būtiniausių reikalavimų papildomas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2017/625 (Tekstas svarbus EEE), Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2019 06 21 L 165/4-7. eur-lex.europa.eu [2021-03-08].
4. I (Įstatymo galią turintys teisės aktai) DIREKTYVOS EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS DIREKTYVA (ES) 2020/2184 2020 m. gruodžio 16 d. dėl žmonėms vartoti skirto vandens kokybės (nauja redakcija) (Tekstas svarbus EEE), Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2020 12 23 L 435/1-62. eur-lex.europa.eu [2021-03-21].
5. I (Įstatymo galią turintys teisės aktai) REGLAMENTAI EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS REGLAMENTAS (ES) 2021/240 2021 m. vasario 10 d. kuriuo nustatoma techninės paramos priemonė, Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2021 2 18 L 57/1-16. eur-lex.europa.eu [2021-02-28].
6. REGLAMENTAI EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS REGLAMENTAS (ES) 2019/1020 2019 m. birželio 20 d. dėl rinkos priežiūros ir gaminių atitikties, kuriuo iš dalies keičiama Direktyva 2004/42/EB ir reglamentai (EB) Nr. 765/2008 ir (ES) Nr. 305/2011 (Tekstas svarbus EEE), Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2019 6 25 L 169/1-44. eur-lex.europa.eu [2021-03-27].
7. SPRENDIMAI, KOMISIJOS ĮGYVENDINIMO SPRENDIMAS (ES) 2020/452 2020 m. kovo 26 d. kuriuo dėl pajėgumų, skirtų reaguoti į mažai tikėtiną didelio poveikio riziką, iš dalies keičiamas Įgyvendinimo sprendimas (ES) 2019/570 (pranešta dokumentu Nr. C(2020) 2011) (Tekstas svarbus EEE), Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2020 3 27 L 94 I/1-3. eur-lex.europa.eu [2021-02-07].
8. SPRENDIMAI TARYBOS SPRENDIMAS (BUSP) 2021/509 2021 m. kovo 22 d. kuriuo nustatoma Europos taikos priemonė ir panaikinamas Sprendimas (BUSP) 2015/528, Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2021 3 24 L 102/14-62. eur-lex.europa.eu [2021-03-29].
9. SPRENDIMAI TARYBOS SPRENDIMAS (ES) 2020/1512 2020 m. spalio 13 d. dėl valstybių narių užimtumo politikos gairių, Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2020 10 19 L 344/22-28. eur-lex.europa.eu [2021-01-09].
10. SPRENDIMAI TARYBOS SPRENDIMAS (ES) 2019/1719 2019 m. liepos 8 d. dėl pozicijos, kurios Europos Sąjungos vardu turi būti laikomasi Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencijos šalių konferencijos 18-ajame susitikime (CITES CoP18) (Ženeva, Šveicarija, 2019 m. rugpjūčio 17–28 d.), Europos Sąjungos

oficialusis leidinys 2019 10 15 L 262/19-58. eur-lex.europa.eu [2021-02-18].

11. TARPINSTITUCINIAI SUSITARIMAI EUROPOS PARLAMENTO, EUROPOS SAJUNGOS TARYBOS IR EUROPOS KOMISIJOS TARPINSTITUCINIS SUSITARIMAS DĖL BIUDŽETINĖS DRAUSMĖS, BENDRADARBIAVIMO BIUDŽETO KLAUSIMAIS IR PATIKIMO FINANSŲ VALDYMO, TAIP PAT DĖL NAUJŲ NUOSAVŲ IŠTEKLIŲ, ĮSKAITANT VEIKSMŲ GAIRĖS DĖL NAUJŲ NUOSAVŲ IŠTEKLIŲ NUSTATYMO EUROPOS PARLAMENTO, EUROPOS SAJUNGOS TARYBOS IR EUROPOS KOMISIJOS, TARPINSTITUCINIS SUSITARIMAS 2020 m. gruodžio 16 d. dėl biudžetinės drausmės, bendradarbiavimo biudžeto klausimais ir patikimo finansų valdymo, taip pat dėl naujų nuosavų išteklių, įskaitant veiksmų gaires dėl naujų nuosavų išteklių nustatymo, Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2020 12 22 L 433 I/28-46. eur-lex.europa.eu [2021-03-28].

MANAGEMENT EFFECTIVENESS FOR PROJECTS POSTS AND THE BORDER SECURITY

Gintaras KAVARSKAS

Mykolas Romeris University

Summary. Unemployed citizens is the problem which is new and serious in a country; this is a contemporary problem. Management Effectiveness For Projects Posts And The Border Security is a contemporary article. The aim of the article, Management Effectiveness For Projects Posts And The Border Security, is to analyze management effectiveness, empirically creating management effectiveness – suggestions for the employment of unemployed citizens, and making proposals to the local municipalities. The tasks are these: to analyze the opportunities of the employment and to experiment, to make conclusions, suggestions and recommendations. The experiment is the method in order to employ unemployed citizens; analysis is the empirical method. The results in the article revealed management effectiveness, suggestions to employ unemployed citizens and recommendations to employ unemployed citizens – it is necessary to suggest to the local municipalities. Gintaras Kavarskas – Master of Management, strategic projects management, risk management and management of international projects, employment, employment management, evaluation of management quality of human resources, international management of employment, international employment, international management, employment management direction to countries, management systems, management innovations to countries, assessment of innovations management, emergency and crisis management theories.

Keywords: *management solutions, management effectiveness, the public security, projects management, employment management.*

PO DVIDEŠIMTIES METŲ... STRAIPSNIO „KRIMINALISTIKOS MOKSLAS VYKDANT TEISĖS REFORMĄ LIETUVOJE“ PĖDSAKAIS

Vidmantas Egidijus KURAPKA

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT08300 Vilnius, Lietuva
El.paštas: egidijus@mruni.eu
ORCID ID:0000-0001-6153-0716*

Henryk MALEWSKI

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT 08300 Vilnius, Lietuva
El.paštas: henryk.malewski@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-0124-2242*

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-31

Anotacija. Straipsnyje, jo pirmoje dalyje autoriai trumpai pristato savo mintis apie kriminalistikos mokslą t ir planuotus darbus: prieš dvidešimt metų darytas įžvalgas apie tuometinę kriminalistikos būklę, prioritetus, kurie turėjo tapti kriminalistikos raidos koncepcijos pagrindu arba bent jos metmenimis, pagrindines tada padarytas išvadas ir iš dabarties pozicijų ir patirties jas vertina.

Antroje straipsnio dalyje kalbama apie kriminalistikos mokslas Lietuvoje šiandien, jo realijas ir prognozę, strategines vystymosi kryptis: kompleksinę struktūrizuotą pakopinę kriminalistikos mokymo ir kvalifikacijos kėlimo teisėsaugos bei justicijos pareigūnams mokslinę koncepciją ir jos realizavimo modelį, Lietuvos kriminalistinės politikos mokslinę koncepciją teisėsaugos institucijų strategijose kuriant bendrą Europos viešojo saugumo erdvę. Pabrėžiama jaunų žmonių įtraukimo į mokslinius tyrimus per doktorantūros studijas, kurios, savo ruožtu, tampa baze visai akademinėi veiklai erdvę: svarba, doktorantūros tematikos aktualumas ir atsižvelgimas į teisėsaugos institucijų poreikius. Išskiriama dar viena pagrindinių mokslinių tyrimų krypčių – eurointegraciniai procesai ir jų įtaka kriminalistikos mokslo plėtrai, „Intermarium“ idėja, bendri moksliniai projektai su Rytų partnerystės šalimis, siekiančiomis narystės Europos Sąjungoje, dalyvavimas tarptautinėse programose, tame tarpe "Europos horizontas" programoje.

Pagrindinės sąvokos: kriminalistika, kriminalistinė politika ir strategija, kriminalistikos didaktika, ekspertinių institucijų reforma.

Įvadas

2000 m. Lietuvos teisės universiteto žurnale „Jurisprudencija“ buvo atspausdintas mūsų straipsnis „Kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje“ (Kurapka & Malevski 2000, p. 5-12). Kaip buvo parašyta straipsnio santraukoje autoriai analizavo ankstesniuose savo darbuose gvildentus klausimus: vertino kriminalistikos mokslo būklę ir lygį Lietuvoje, aptarė veiksnius, turinčius įtakos kriminalistikos būklei, bandė įvardyti kriminalistikos prioritetus ir suformuluoti kriminalistikos vystymo koncepcijos metmenis. Šie metmenys turėjo apimti kriminalistikos raidos modelį ir jos anų laikų sistemą bei santykį su kitais mokslais, kriminalistikos mokymo, teisinės bazės kūrimo ir tobulinimo, kriminalistikos valdymo klausimus, kas turėjo padėti spręsti nusikaltimų tyrimo praktikos problemas. Kaip po dvidešimties metų galima vertinti anų laikų kriminalistikos mokslo numatomus plėtros vektorius? Ar pasitvirtino išsakytos tada įžvalgos dėl kriminalistikos mokslo ir jo didaktikos vystymosi tendencijų? Ar mes pasirinkome teisingą kriminalistikos mokslo raidos koncepciją? Tas laikas buvo reikšmingas ne tik dėl XX a. formalios pabaigos ir naujojo tūkstantmečio pradžios, bet ir reikšmingų pokyčių Lietuvos valstybės raidoje, vykstančių pokyčių teisėje ir teisėsaugos sistemoje, tame tarpe ir kriminalistikos moksle. Lietuva ne tik pretendavo, bet ir

reformavo savo teisę bei valstybinių institucijų sistemą siekiant harmonizuoti jas su iššūkiu kuriuos kėlė kelias į Europos Sąjungą ir NATO. Kriminalistika (mokslas, didaktika ir praktika) taip pat buvo dar pereinamajame etape. Ar mes turėjome pilnai nutraukti ryšius su Rytų Europos kriminalistikos mokykla ir nekritiškai siekti perimti vakarietiško kriminalistikos mokyklų patirtį, ar bandyti ieškoti racionalaus balanso jungiant šių mokyklų pozityvias puses? Šis periodas buvo reikšmingas kriminalistikos mokslui Lietuvoje ir todėl, kad buvome paskutiniame naujų baudžiamųjų įstatymų kūrimo etape. 2000 m. buvo pradėtos diskusijos apie savarankiškos Lietuvos kriminalistų draugijos steigimą (Lietuvos kriminalistų draugija buvo įsteigta 2001 m. pabaigoje), kuri turėjo tapti savotiška bendravimo ir diskusijų platforma, vienijanti kriminalistikos mokslo bei ekspertinių ir kitų teisėsaugos institucijų atstovus.

Ar paskelbtame 2000 m. Straipsnyje „kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje“ išvados ir įžvalgos buvo realistiškos ir pamatuotos?

Analizuojant, vertinant, verifikuojant ar net konfrontuojant su anais laikais išsakytomis mūsų mintimis, grįžtant į 2021 m. Lietuvos „kriminalistinę realybę“, galime drąsiai pasirašyti po jų dauguma. Nors būtina pradėti nuo realistinio teiginio, kad „...mes ir negalėsime aptarti visų aktualių ir svarbių problemų, pateikti visapusiškos analizės, bet mes to ir nesiekiamo – norime tik tęsti savo tyrimus šia tema, kuriai numatę skirti dar ne vieną publikaciją. Tik atlikus nuodugnią kriminalistikos mokslo analizę, nustačius šio mokslo atskirų dalių raidos lygį, kaip kriminalistikos metodai ir rekomendacijos taikomi praktikoje, galima įvertinti kriminalistikos mokslo vietą, pozicijas ir reikšmę teisėsaugos institucijų veikloje“ (Kurapka & Malevski, 2000). Prieš dvidešimt metų mes norėjome įvertinti, kokia kriminalistika reikalinga mums, kokia jos būklė, kokios aplinkybės ją kaip tokią įtakojo, kame mes matėme kriminalistikos prioritetus, kurie turėjo tapti kriminalistikos raidos koncepcijos pagrindu arba bent jos metmenimis. Po 2000 m. paskelbto straipsnio mes dešimtis kartų grįždavome prie šių problemų ir pasisakėme įvairiuose Lietuvos ir užsienio moksliniuose forumuose kaip bendrais, taip ir specialiais kriminalistikos bei teismo ekspertologijos klausimais. Vertindami anų metų kriminalistikos mokslo lygį ir jų taikymo praktiką, mes gana kritiškai žiūrėjome į situaciją Lietuvoje. Akcentavome, kad turime pakankamai daug problemų moksle, praktikoje ir didaktikoje. Dar nebuvo pakitusi egzistavusi filosofinė paradigma, kad kriminalistika bendrąja prasme turi būti kovos su nusikaltimais (ir net personifikuojant – kovos su nusikaltėliais), **o ne objektyvios tiesos nustatymo įrankiu ir moksliniu teisingumo garantu**. Parodėme kai kurias Lietuvos kriminalistikos problemines zonas (moksle, didaktikoje ir praktikoje) pereinant iš XX į XXI a., jų priežastis bei įtakojančius veiksniai. Mes manėme, kad būtina:

1. Apsispręsti ir pasirinkti kriminalistikos raidos modelį ir sistemą, santykį su kitais mokslais, numatomus prioritetus grįžti kompleksiniais moksliniais tyrimais.
2. Likviduoti kriminalistikos mokslo „skolas“ praktikai, teikti rekomendacijas dėl nusikaltimų tyrimo organizavimo ir kriminalistikos valdymo, rengti naujas tyrimo metodikas, diegti kriminalistinę taktiką naujoves, pvz., realizuoti įvykio vietoje tyrimo koncepciją, kriminalistinio mąstymo nuostatas, užtikrinti rungtyniškumo proceso ir gynėjo platesnio dalyvavimo galimybes.
3. Plėtojant kriminalistikos mokslą ir praktiką koordinuoti ir burti nusikaltimų tyrėjų ir mokslininkų pastangas tobulinti tarptautinį bendradarbiavimą, sertifikuoti ir standartizuoti tyrimo rezultatus, aprūpinti kriminalistikos institucijas šiuolaikinėmis kriminalistikos priemonėmis, diegti naujausias tyrimo technologijas nusikaltimų tyrimo vietose.
4. Sprendžiant kriminalistinių institucijų pertvarkymo klausimus, vengti žinybinio požiūrio ir ypač nuostatos blaškyti mokslinį potencialą, koordinuoti jų funkcijų vykdymą, sutelkti pastangas stiprinant mokslo ir studijų įstaigas, tobulinti kriminalistikos mokymą.

5. Ruošiantis stoti į Europos Sąjungą, plėsti ir tobulinti bendradarbiavimo formas ir turinį, aktyviau įsitraukti į tarptautinių kriminalistikos organizacijų veiklą.

Vertinant Lietuvos kriminalistikos raidą pirmame dešimtmetyje po Nepriklausomybės atkūrimo galime teigti, kad lemiamu faktoriumi šiame kriminalistikos tarpsnyje tapo Lietuvos Policijos akademijos įkūrimas 1990 m. balandžio 28 d. su stipria kriminalistikos katedra, kurioje susikoncentravo geriausios to meto kriminalistikos mokslo pajėgos. Būtina pabrėžti, jog Lietuvos policijos akademija buvo Europoje analogų neturinti universiteto statuso policijos aukštoji mokykla, ir tai buvo unikalus pavyzdys tarp Vidurio ir Vakarų Europos policijos mokyklų, kas padėjo kokybiškiau ir sparčiau spręsti studijų ir mokslo organizavimo klausimus, panaudojant ir užsimezgiusius tarpuniversitetinius tarpusavio bendradarbiavimo ryšius. Šie ryšiai buvo mezgami ir puoselėjami ir nukreipti ne į labdaros paiešką, o papildyti noru perimti šiuolaikinę Europos pareigūnų rengimo filosofiją iš vienos pusės, parodyti savo gebėjimą dinamiškiau vystytis ir tapti patikimais partneriais iš kitos pusės, kai kuriomis idėjomis ir jų realizavimo tempais net pralenkiant tuos partnerius, kurie buvo pavyzdžiu. Mūsų keliai vedė į Miunsterio Policijos vadybos akademiją, Vroclavo, Amsterdamo, Utrechto, Gieseno, Varšuvos ir kitus universitetus, Špajerio vadybos akademiją, Ščytnos aukštąją policijos mokyklą, Bratislavos policijos akademiją, kitas mokymo, studijų ir teisėsaugos institucijas.

Buvo pasirinktas teisingas akademijos plėtros vektorius – per mokslinius tyrimus tapti žinomu socialinių mokslų universitetu. Tam visų pirma reikėjo turėti teisės krypties doktorantūros teisę *de iure* ir atitinkamą aukštos mokslinės kvalifikacijos mokslo pedagoginį personalą *de facto*. Tai pasisekė padaryti.

1993 m. Lietuvos policijos akademijos Kriminalistikos katedros mokslininkai ne tik konstatavo, kad dabartinis kriminalistikos mokslo lygis Lietuvoje neatitinka europietiško standartų, pasenusi jos kaip mokslo sistema, kriminalistikos technika vis labiau atsilieka nuo nusikaltimų tyrimo praktikos, jos poreikių. Pirmajame Lietuvos policijos akademijos mokslo darbų tome buvo pagrįsti (ir numatyti) konkretūs uždaviniai kriminalistikos mokslininkams, pristatytos būsimų mokslo programų išvalgos – pradedant įvykio vietos tyrimo, ekspertologijos, gynėjo kriminalistinės taktikos, kriminalistinės charakteristikos ir kitomis atskiromis aktualiomis problemomis, baigiant pačia kriminalistikos vystymosi Lietuvoje savarankiška koncepcija (Juškevičiūtė, Kuklianskis, Kurapka, Malevski, Pošiūnas & Žurauskas, 1993, p.65–70). Kriminalistikos mokslininkai aktyviai įsijungė į diskusiją apie ekspertinių įstaigų reformos problemas Lietuvos teisinės sistemos reformos kontekste.

Svarbus faktorius, leidęs per porą dešimtmečių kriminalistikos mokslui atsistoti ant kojų ir užimti deramas pozicijas akademinėje kriminalistikoje ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų, buvo orientacija į mokslo tiriamąjį darbą, siekimas dalyvauti mokslo projektų konkursuose ir disertacinio lygmens tyrimų skatinimas, kaip Akademijos, o vėliau ir universiteto mokslo politikos kryptis. Tai leido per trumpą laiką tiriamąjį darbą koncentruoti per bendras katedrų, tame tarpe ir kriminalistikos, programas. 1994–1997 m. atliktas nusikalstamumo Lietuvoje tyrimas mokslo programoje „Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija“ buvo pirmas tokio pobūdžio mokslinis darbas nepriklausomoje Lietuvoje, mes tada rašėme, jog jis turėtų būti tęsiamas nuolat, kad kauptume informaciją ir kad galėtume sėkmingai iš kriminalistikos bei kriminologijos pozicijų prognozuoti nusikalstamumo pokyčius, ateičiai numatyti jo prevencijos ir kontrolės pagrindines kryptis, kurti ir tobulinti nusikaltimų aiškinimo bei tyrimo strategiją. Jau tada akcentavome būtinumą stiprinti tarptautinį bendradarbiavimą, nes puikiai suvokdavome, kad mūsų pažanga priklausys nuo efektyvios sąveikos su užsienio šalių kriminalistais.

Vykdam šią programą buvo apgintos ir pirmosios po Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje daktaro disertacijos kriminalistikos klausimais (Malevski 1997; Juškevičiūtė 1998;

Barkauskas 2000, Burda 2000), vėliau jų skaičius išaugo iki poros dešimčių. Deja, šiuo potencialu vėliau pilna apimtimi pasinaudota nebuvo, nors kriminalistikos krypties mokslininkai buvo vieni aktyviausių mokslininkų per visą universiteto veiklos trisdešimtmetį (Krikščiūnas, 2002; Ryngevič, 2002; Kažemikaitienė, 2003; Matulienė, 2004; Latauskienė, 2004; Terehovičs, 2004; Novikovienė, 2005; Lipnickas, 2006; Radzevičius, 2006; Šatienė, 2009). Šiandien, prisimenant beveik į užmarštį nukeliavusius Teisinės sistemos reformos metmenis, juose paminėtų problemų sprendimui buvo specialiai įvykdytos dvi mokslo programos:

1. „Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas“. Vykdam šią programą tyrimai parodė, kad Lietuvai būdingos ir net labiau pasireiškia tokios ekspertinės ir kriminalistinės veiklos problemos, kurios turi būti neatidėliotinai sprendžiamos. Būtina nustatyti ir iki galo įgyvendinti kriminalistinių laboratorijų akreditavimo ir personalo sertifikavimo standartus. Tai patvirtina ir Europoje vykstantys procesai bei veiksniai. Pagrindinis tyrimo akcentas šioje mokslo programoje – specialių žinių taikymas Lietuvoje: nuo šiandienos praktikos iki reformos mokslinės koncepcijos, atskleidžiant svarbiausias ekspertinės veiklos problemas, pateikiant savą mokslinės specialių žinių taikymo reformos koncepcijos sampratą bei požiūrį, kaip ją įgyvendinti (Mokslo studija, 2012).

2. „Europos kriminalistikos vizijos 2020 įgyvendinimo Lietuvoje koncepcija ir pagrindinės veiklos kryptys“. Šio projekto tyrimai parodė didelį norminės bazės harmonizavimo poreikį ir teigiamą jo potencialą skatinant teisės saugos institucijų bendradarbiavimą visoje Europoje, bei parodė tokio harmonizavimo kryptis bei spręstinas problemas, kad iki 2020 m. būtų sukurta Europos kriminalistikos erdvė. Tyrimas patvirtino hipotezę, kad šis ES politikos posūkis ne tik tapo lemiamu žingsniu kriminalistikos plėtroje, bet ir parodė anksčiau neidentifikuotą kriminalistikos harmonizavimo poreikį ir jos vaidmenį žmonių saugumo užtikrinime. Dabar jau pripažįstama, kad tik kriminalistikos ir apskritai teisės mokslų harmonizavimas gali užtikrinti pamatinių demokratinės visuomenės vertybių – laisvės ir saugumo – egzistavimą. Mokslo programos vykdytojai pasiūlė, kad, atsižvelgiant į teisinės bazės harmonizavimo poreikį Europos lygmenyje, būtina aktyvinti diskusijas ir realizuoti jų rezultatus dėl LR BPK ir TEĮ normų, reglamentuojančių specialių žinių taikymą, tikslinimo, siekiant jų atitikimo tarptautiniams standartams (Mokslo studija, 2016).

Disertaciniai tyrimai kriminalistikoje irgi nebuvo vykdomi vien teoretizavimo linkme, greta teorinio pagrindimo, naujumo, visada buvo ieškoma praktinio pritaikymo teisės saugos institucijų veikloje, tyrimais grįstų teisinio reglamentavimo novacijų.

Grįžtant prie pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio, būtina pasakyti, kad tarp svarbiausių teorinių problemų buvo atitinkančio Lietuvai kriminalistikos mokyklos modelio (anglosaksų, vokiečių, rusų ar kitų) paieška. 2000 m. egzistavusi kriminalistikos modelio koncepcija ir jos sistema, be tam tikrų esminių pakeitimų, atkartodavo seną tradicinį Rytų Europos (o tiksliau sovietinį) variantą. Lietuvoje ši problema buvo tik konstatuota, bet nebuvo rimtų bandymų įvertinti esamas kitų mokyklų kriminalistikos mokslo koncepcijas, jų pranašumus ir trūkumus. Po pirmų nepriklausomybės metų, kada jautėsi itin stiprus poreikis išsivaduoti iš senų kriminalistikos paradigmu ir noras perimti vieną iš vakarų šalių modelių, entuziazmas „vesternizuoti“ kriminalistiką šiek tiek nublėso ir įsitvirtino realistiškas požiūris, kad būtina palikti viską, kas yra pozityvaus iš Rytų Europos kriminalistikos mokyklos ir kurti savo kriminalistikos modelį, implementuojant pažangius kitų mokyklų elementus. Mes jau tam tikrą laiką kalbame, kad pradeda formuotis naujos kriminalistikos mokyklos platforma, kurią mes vadiname Tarpjūrio (*Intermarium*) kriminalistikos mokykla. *Intermarium* kriminalistikos mokykla nėra „mechaninis“ Tarpjūrio iniciatyvos, kurią sudaro 12 EU šalių atkartojimas, o naujas besiformuojantis derinys sudaromas iš šių šalių (gal išskyrus Austriją, kuri priklauso

germanų kriminalistikos mokyklai) pridedant Rytų Partnerystės šalis (ypač Ukrainą ir Gruziją) bei kai kurias Balkanų regiono šalis.

2000 m. mes konstatavome, kad kriminalistikos mokslas dar nėra susietas su teisės raida, teisės ir teisėsaugos institucijų reforma. Teisės reformos metmenys numato atskirų institutų reformų kryptis, ir ne visada pačias sėkmingiausias. Nėra aiškios teisės sistemos ir teisėsaugos institucijų reformos (tikslų, orientyrų, etapų) strategijos. Toliau lieka įvairių tarnybų bendradarbiavimo aiškinant ir tiriant nusikaltimus, spragų. Iš esmės netinkamas, mūsų nuomone, kriminalistikos vaidmens numatymas teisinės sistemos reformos metmenyse, tai, kad kriminalistikos institucijų funkcijos visiškai nekoordinuojamos. To padarinys – sumaištis, neefektyvumas ir painūs struktūriniai pokyčiai, kurie dažniau daromi vaizduojant reformą ir, bene, pačiu blogiausiu aspektu, kai kiekviena žinyba reformuoja pati save, pirmiausia, aišku, rūpindamasi savo išlikimu ir tai pateikdama kaip svarbiausią reformos tikslą. Mes konstatavome mokslinių rekomendacijų ignoravimą, ką, deja, neretai matome ir dabar.

Kalbant apie teisinę valstybę, pirmiausia turėtų būti pabrėžiamos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, kurios yra neliečiamos, kurių atžvilgiu taikoma nekaltumo prezumpcija ir rungtyniškumo principas teismo procese. Tai reikalauja naujo požiūrio ir į kriminalistiką (Kurapka, 2000, p.15).

Tiek praityje, tiek ir dabar šį klausimą sunku, o kartu ir įdomu nagrinėti, nes yra tarsi kelios kriminalistikos arba kelios jos atšakos: ikiteisminio proceso (buvusio tardymo), ekspertinė, kriminalinės žvalgybos (buvusi operatyvinė). Jos ir skiriasi, ir glaudžiai susijusios bei persipynusios. Mes privalome kalbėti jau ir apie teismo kriminalistiką, ypač dabar, kai deklaruojamas rungtyniškumo principas, bei kriminalistiką ūkinėje veikloje, transnacionalinę, tarptautinę kriminalistiką (Zorin, 2000).

Tuo metu mes konstatavome, kad dažniausiai nagrinėjome tik tardymo ir ekspertinę kriminalistiką bei jos sudėtines dalis: teoriją, techniką, taktiką ir metodiką, tačiau laikmetis ir mokslų pažanga parodė, jog nenagrinėtos liko kai kurios kriminalistikos dalys, o struktūroje atsirado spragų: apie versijas ir kriminalistinių mąstymą, svarbiausias intelektines įvykio tyrimo prielaidas. Beje, šios problemos mūsų Universitete pradėtos nagrinėti disertaciniu lygmeniu. Kaip jau minėjome, kriminalistikos tyrimai nepakankamai skyrė dėmesio mokymui apie paiešką kaip tardymo ir operatyvinių priemonių kompleksą, kurie nebetelpa į keturias tradicines kriminalistikos dalis. Šis klausimas tik dalinai buvo išspręstas įsigaliojus 2003 m. Baudžiamojo proceso kodeksui, kuriame atsirado neviešojo pobūdžio tyrimo veiksmai (Ancelis, 2011).

Turime problemų ir su kriminalistine informatika, kuri taip pat sunkiai įsipaišo į tradicinę kriminalistikos struktūrą. Visai netyrinėta yra kriminalistinė viktimologija – mokslas apie žinių, susijusių su nukentėjusiojo asmenybe ir elgesiu, rinkimą ir panaudojimą, kriminalistikos priemonėmis siekiant išsiaiškinti nusikaltimo aplinkybes. Lietuvoje beveik nekalbama apie kriminalistikos strategiją, kriminalistikos profilaktiką, neviešąjį kriminalistikos metodų taikymą policijos veikloje. Šiandien jau galime konstatuoti, kad šie probleminiai klausimai sulaukė tam tikro dėmesio, nors be intensyvaus užsienio pasiekimų implementavimo į Lietuvos teisėsaugos institucijų praktiką, mes negalėsime pasiekti europinio lygio.

2000 m. mes konstatavome, kad kriminalistika – tai ne nacionalinis mokslas. Ji negali būti, kaip buvo mėginama pateikti, tarybinė ar buržuazinė. Tačiau gali (ir turi) būti išskirtos atskiros kriminalistikos mokyklos, o tarp jų, laikui bėgant, ir lietuviškasis kriminalistikos mokyklos modelis. Plėtojant kriminalistikos mokslą, būtina jį sukurti. Jo pagrindu, kaip jau minėta, turi būti atliekami kompleksiniai ir sisteminiai kriminalistiniai moksliniai tyrimai. Tokie tyrimai įmanomi tik sutelkus mokslinį kriminalistinį potencialą, sukūrus stiprius kolektyvus, įkūrus kriminalistikos institutą (ar kriminalistikos mokslo centrą), kuris užtikrintų glaudų mokslo, mokymo ir praktinės veiklos ryšį. Šiandien galime teigti, kad, nors

kriminalistika Lietuvoje turėjo ir sudėtingų periodų, bet bendrąja prasme šie uždaviniai buvo sprendžiami. Didelis darbas mokslininkų laukia įvardijant kriminalistikos prioritetus Lietuvoje. Tai taptų ir kriminalistikos raidos koncepcijos pagrindu arba bent jos metmenimis. Nuo anų laikų Lietuvoje įsitvirtino naujas požiūris į kriminalistikos modelį – buvo paimtos bazinės Rytų Europos kriminalistikos mokyklos nuostatos, ypač kriminalistikos teorijos ir kriminalistikos metodikos srityse bei papildytos kitų mokyklų kriminalistikos technikos ir kriminalistikos taktikos elementais. Kartu būtina paminėti, kad šį modelį praturtino ir Lietuvos mokslininkų darbai kriminalistikos taktikos ir kriminalistikos metodikos dalyse bei kriminalistikos didaktikoje. Kriminalistikos teorijos srityje buvo pradėta kalbėti apie kriminalistikos strategiją bei pradėta diskusija apie kriminalistinę politikos vietą ir jos sąsajas su kriminalistikos mokslu.

Apibendrinus išsakytas mintis, 2000 m. minėtame straipsnyje suformulavome sekančias išvadas:

„1. Kriminalistikos, kaip modernios pažinimo disciplinos, užtikrinančios objektyvų nusikaltimų tyrimą, raidos prioritetai turi būti nustatomi remiantis kompleksiniais moksliniais tyrimais.

2. Kriminalistikos vystymosi koncepcijos metmenys turėtų apimti tiek patį kriminalistikos raidos modelį ir sistemą, santykį su kitais mokslais, tiek praktines nusikaltimų tyrimo efektyvinimo ir spartinimo problemas.

3. Labai svarbu plėtojant kriminalistikos mokslą ir praktiką koordinuoti ir burti nusikaltimų tyrėjų ir mokslininkų pastangas, tobulinti tarptautinį bendradarbiavimą, standartizuoti ir sertifikuoti tyrimo rezultatus.

4. Daug dėmesio reikalaujantis darbas yra aprūpinti kriminalistikos institucijas šiuolaikinėmis kriminalistikos priemonėmis ir diegti naujausias nusikaltimų tyrimo technologijas nusikaltimų tyrimo vietose.

5. Sprendžiant kriminalistinių institucijų pertvarkymo klausimus, vengti žinybinio požiūrio ir nuostatos jas likviduoti, o ypač – išblaškyti mokslinį potencialą, sutelkti pastangas stiprinant mokslo ir studijų įstaigas ir tobulinant kriminalistikos mokymą, skatinant naujų metodikų kūrimą ir diegimą į praktiką.

6. Ruošiantis stoti į Europos Sąjungą, būtina plėsti ir tobulinti bendradarbiavimo formas ir turinį, aktyviau įsitraukti į tarptautinių kriminalistikos organizacijų veiklą” (Kurapka & Malevski, 2000).

2000 m. pateiktos išvados vienareikšmiškai akcentuoja būtinumą stiprinti visą kriminalistikos triadą (mokslą, studijas ir praktiką) bei tarptautinį bendradarbiavimą. Tarp svarbiausių uždavinių buvo nurodoma burti nusikaltimų tyrėjų ir mokslininkų kolektyvus, kurie užtikrintų permanentinį nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo procesų stebėjimą, jų tobulinimą atsižvelgiant tame tarpe ir į pažangią užsienio praktiką.

Trumpai apibendrinant per dvidešimtį pastarųjų metų susiklosčiusią situaciją ir prisimenant pamirštus Teisinės sistemos reformos metmenis, deja, turime konstatuoti, jog tiek mokslinių projektų, tiek kitų tyrimų įžvalgos adresatų kol kas nepasiekė, o ir Europos kriminalistikos vizijos įgyvendinimas numatytais terminais vėluoja. O gal vizijos, reformos, strategijos, planai, koncepcijos būtų veiksmingos, jeigu jos būtų kuriamos atliktų mokslinių tyrimų pagrindu, o priimtos ir patvirtintos turėtų numatytą realizavimo mechanizmą, o jų nuostatų būtų laikomasi, pavyzdžiui, „...norint išsaugoti aukštųjų mokyklų Teisės fakultetų kvalifikuotus pedagogus, suaktyvinti teisės mokslo raidą bei aktyviau į įstatymų kūrimą įtraukti teisės mokslininkus, pastarųjų atlyginimai prilyginami teisininkų praktikų uždarbiui ir susiejami su apylinkės teismo teisėjo tarnybiniu atlyginimu“ (Valstybės žinios, 61-1736).

Kriminalistika Lietuvoje – istorinių realiųjų įvertinimas ir raidos prognozė.

Turime pasakyti, kad kriminalistikos mokslas ir studijos Nepriklausomos Lietuvos pastarajame trisdešimtmetyje buvo aktyviame transformacijos laikotarpyje. Šiame etape turėjome puikių pasiekimų, bet buvo ir rimtų klaidų. Kriminalistikos mokslas Lietuvoje ne tik sustiprėjo ir subrendo, jo rekomendacijos tapo normaliu kasdieniniu reiškiniu teisėsaugos institucijų veikloje, Lietuvos kriminalistikos mokslo pasiekimai tapo matomi Europoje ir galime teigti, kad per mūsų kriminalistikos kongresus „Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika“, tapome savotišku traukos centru Vidurio ir Rytų Europoje (Malewski, Kurapka, Matulienė & Juodkaitė-Granskienė, 2016).

Straipsnį vėl norime sieti su išvalgomis apie galimus naujus mokslinius projektus ir bendrų pastangų būtinumą dėl realios 2030 kriminalistikos ir teismo ekspertologijos vizijos.

Viena iš kriminalistikos mokslo ir studijų ateities strateginių vystymosi krypčių – turi būti peržiūrėta ir parengta kompleksinė struktūrizuota pakopinė kriminalistikos mokymo ir kvalifikacijos kėlimo teisėsaugos bei justicijos pareigūnams mokslinė koncepcija ir jos realizavimo modelis, t. y. būtina verifikuoti dabartinę Lietuvos teisėsaugos ir justicijos kriminalistinio mokslinio lygį bei jo atitikimą ES Tarybos kriminalistikos 2020 vizijos ir jos realizavimo plano uždaviniams; atlikti Europos Sąjungos ir kitų šalių, atstovaujančių kitas svarbiausias kriminalistikos mokyklas (Vokietija ir Šveicarija, JAV, Didžioji Britanija, Rusija ir Ukraina) teisėsaugos ir justicijos kriminalistinio mokslinio lygio analizę; parengti kriminalistikos didaktikos teorinius pagrindus, orientuotus į teisėsaugos ir justicijos modernizavimo poreikius; pasiūlyti kriminalistinio mokslinio įgyvendinimo modelius pagal poreikius, nustatytas tikslines grupes bei reikalingas kompetencijas; pateikti pasiūlymus Lietuvos įstatymų leidėjui dėl kriminalistinės didaktikos koncepcijos įgyvendinimo siekiant efektyvinti nusikaltimų tyrimą ir prevenciją, bei pateikti mokslines išvalgas dėl tarptautinio bendradarbiavimo galimybių harmonizuojant šią veiklą Europoje.

Negalime bent trumpai nepaminėti naujos kriminalistikos studijų specializacijos - Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos teisės bakalauro studijų programos specializacijos „Teisė ir kriminalistika“. Lietuvoje nebuvo studijų programos, kuri absolventams suteiktų pakankamai kriminalistinių žinių, kurios sudarytų galimybę tinkamai suvokti ir atlikti kriminalistinių duomenų mokslinę analizę ir pateikti pagrįstas išvadas ar vertinimą dėl kriminalistiškai svarbios informacijos nusikalstamų veikų tyrime. Į teisėsaugos įstaigas priimami teisės programų absolventai nėra tinkamai pasiruošę dalyvauti kriminalistiškai svarbios informacijos suradime, fiksavime ir jos vertinime, dėl programų turinio ir jų apimties. Socialiniai partneriai yra išsakę pastebėjimus, kad priimant į ekspertines įstaigas asmenis, šiems trūksta kriminalistikos gilesnių žinių, gebėjimų dirbti su įvairių grupių ir rūšių pėdsakais. Tad jie priversti mokyti juos kriminalistikos pradmenų, nes šio mokslo dėstymas teisės krypties programose yra tik fragmentinis. Privataus sektoriaus atstovai (privatūs ekspertai ir privačių detektyvų agentūros) taip pat išsakė poreikį, kad asmenims, kurie pradeda dirbti jų veiklos srityje, taip pat labai trūksta kriminalistikos gilesnių studijų, kurių metu būtų įgyjamos darbo su pėdsakais ir įrodomąja informacija kompetencijos.

Susidomėjimas programa paskatino mus atlikti studentų motyvacijos tyrimus, turint tikslą taip pat ir tobulinti dėstymą, tęsti diskusijas dėl studijų turinio ir formatų, numatyti šios programos stabilią ateitį ir ją užtikrinti. Pradedant naują studijų programą, mūsų nuomone, taip pat labai svarbu žinoti studentų lūkesčius, juos pastoviai analizuoti ir, kiek įmanoma, atsilipti bei apie tai diskutuoti tiek su studentais, tiek su dėstytojais. Tokius tyrimus atlikome ir pristatysime visoje eilėje straipsnių, tame tarpe, užsienio mokslo žurnaluose. Esame numatę tyrimus vykdyti kiekvienais studijų metais, o pirmaisiais metais tai darėme kas semestrą, kad kuo greičiau reaguoti į galimus pokyčius situacijoje, operatyviai daryti reikiamas korekcijas,

valdyti situaciją, palaikyti aukštą motyvacijos lygį, tuo pačiu ne tik propaguojant studijų programą, bet ir ją tobulinant. Anketoje, kurią pirmųjų užsiėmimų metu užpildė 115 studentų, taip pat buvo klausimų apie veiklos sritį, planuojamą pasirinkti po šios studijų specializacijos, apie tai, kokios žinios, mokėjimai, įgūdžiai ir kompetencijos bus reikšmingos pasirinktai veiklai, apie tai, kokias mokymo disciplinas reikia įtraukti į šios teisės studijų specializacijos turinį, apie praktinių įgūdžių reikšmę, teorijos ir praktikos dermę. Šių klausimų, o taip pat gilesnė motyvų, lūkesčių analizė bus atliekama ir ateityje, tačiau jau dabar galima teigti, jog su šiais pirminiais rezultatais būtų tikslinga susipažinti ne tik kriminalistiką dėstantiems ir dėstysiantiems, o ypač pakviestiems praktikams, bet ir visam studijų programą (specializaciją) aptarnaujančiam moksliniam, pedagoginiam ir administraciniam personalui. Tokie ar panašūs tyrimai ateityje skatintini tiek pradėdant naujas studijų programas ar dalykus, tiek ir siekiant tobulinti vykdomą pedagoginį procesą.

Dar viena kryptis, kurioje turi susitelkti Lietuvos mokslininkai, tai sukurti Lietuvos kriminalistinės politikos mokslinę koncepciją teisėsaugos institucijų strategijose užtikrinant bendrą Europos viešojo saugumo erdvę. Būtina kompleksiskai ištirti Lietuvos teisėsaugos institucijų sistemos strategijų ir vykstančių reformų dabartinę būklę kaip kriminalistinės politikos koncepcijos kūrimo prielaidas, taip pat parengti teorinį ir metodologinį instrumentarijų siekiant harmonizuoti pagrindinių kriminalistikos mokyklų Europoje nuostatas ir praktiką bei suderinti jų taikymo procedūras, bei atskleisti kriminalistinių ir ekspertinių NVO plėtros galimybes kaip vieną pagrindinių tendencijų šiuolaikinėje ES kriminalistikos teisinėje erdvėje (Ackermann, Kurapka, Malewski & Schepitko, 2020).

Dėmesys kriminalistikos mokslui Europoje leidžia tikėtis, jog ateityje jokie lokalinių reformų pavojai, kuriuos kriminalistika išgyveno 2010-2016 metais, kai kriminalistika vos išliko teisininkų rengimo universitetinėse studijose, kriminalistikai kaip mokslui, praktinei veiklai ir studijų disciplinai jau negresia arba bus pakankamai efektyviai neutralizuoti. Kriminalistika Lietuvoje, pakankamai klaidžiojusi klystkeliais, turi galimybę eiti kartu su kitomis Europos šalimis bendros Europos kriminalistikos erdvės kūrimo keliu. Norint turėti realią ir moksliniais tyrimais paremtą visos kriminalistikos plėtros Europoje viziją bent iki 2030 m., jau dabar reikia burti mokslininkų grupes, vienyti šioje kriminalistikos prognostikos srityje dirbančius mokslininkus projektinei mokslinei veiklai, panaudoti įvairiais formatais dirbančius kolektyvus, tame tarpe ir nevyriausybinės kriminalistikos organizacijas, siūlyti savo mokslines paslaugas tarptautinėms (ir nacionalinėms) už mokslo politiką ir teisėsauginę veiklą atsakingoms institucijoms.

Deja, ir lygiame kelyje pasitaiko duobių. Kartais iškyla klausimas, tiesa, gana lokaliame lygįje, diskutuojant dėl doktorantūros perspektyvų, dėl pačios kriminalistikos mokslo prigimties ir vietos mokslų sistemoje, t.y. grįžtama prie prieš keliasdešimt metų vykusias diskusijas, ir tam turi įtakos neišspręsta mokslų klasifikacijos problema Lietuvoje, kai nebuvo nueita toliau mokslų sričių ir kryptių. Tuo tarpu, pavyzdžiui, kaimyninėje Lenkijoje šis klausimas išspręstas, kriminalistika, kaip savarankiškas mokslas, priskiriama prie baudžiamųjų teisės mokslų.

Net Vokietijos mokslininkai, ilgą laiką kriminalistiką laikę policijos mokslu, kardinaliai pakeitė savo nuomonę ir tai (kriminalistikos mokslo savarankiškumą) įtvirtino net specialiame Įstatyme (*Gesetz über die Deutsche Hochschule der Polizei*).

Kriminalistikos kaip policinio ar teisės mokslo prigimtį, Teismo mokslų atsiradimą kolegų nuomone sąlygojo bendros mokslų diferenciacijos ir integracijos tendencijos. Taip atsiranda taip vadinamieji „mokslų hibridai“ iš mažiausiai dviejų tarpusavyje susijusių ar persikertančių mokslo šakų, tačiau jie (hibridai) netampa savarankiškais mokslais. Taip atsitiko ir su teismo mokslais, kai iš „motininių mokslų“ kilo atskiros specifinės sritys teisėsauginiams

uždaviniams spręsti. Policijos mokslas (ir kriminalistika) irgi tapo savarankišku mokslu, kas yra, kaip jau minėjome, įstatymiškai įtvirtinta. (DHPolG), tačiau policijos mokslo ir kriminalistikos uždavinių sisteminimas ir derinimas išlieka tolesnių tyrimų perspektyva.

Naujausiuose vadovėliuose nusikaltimų tyrimo ir prevencijos srityje išskiriamos 2 mokslų grupės: 1. Kriminaliniai mokslai: - baudžiamoji teisė; - baudžiamasis procesas - kriminalistika; - kriminologija. 2. Teismo mokslai (*Forensische Wissenschaften*): - teisės medicina; - teisės psichologija; - teisės psichiatrija; - kitos teismo mokslų sritys (Ackermann, Clages & Roll, 2019).

Kalbant apie teisės mokslų klasifikaciją, galima grįžti ir prie teisės teorijos - yra išskiriami teisės mokslai, atsiradę dėl tarpdisciplininės integracijos (teisės filosofija, kriminalistika, teisės statistika, kriminologija ir kt.). Šios disciplinos atsirado pritaikius filosofijos, sociologijos, technikos, matematikos, medicinos, informatikos ir kt. mokslų metodus spręsti įvairias teisinio reguliavimo, jo socialinio veiksmingumo, teisingumo vykdymo problemas. Kitų mokslų metodų skverbimasis į teisės mokslą yra pažangus dalykas, nes leidžia pasiektą metodologinę pažangą panaudoti didinti pažintines jurisprudencijos galimybes ir teisinį poveikį. Toks teisės mokslų skirstymas nėra griežtas, jurisprudencijoje iš esmės nėra nei pagrindinių, nei antraeilį teisės mokslų, jie visi būsimam teisininkui yra svarbūs (Vaišvila, 2000).

Šį klausimą mes keliamo dar ir todėl, jog apie kriminalistikos mokslo plėtrą, kurios būtinumas suprastas Europos Sąjungos Tarybos lygmenyje, nekalbant jau apie JAV, kur kriminalistikos plėtros gaires JAV Kongreso pavedimu parengė mokslininkai (*Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward. Committee on Identifying the Needs of the Forensic Sciences Community, National Research Council*), galima tada, kai kartu **vyksta jaunų žmonių įtraukimas į mokslinius tyrimus per doktorantūros studijas, kurios, savo ruožtu, tampa baze visai akademinėi veiklai.**

Mes norime pasiūlyti perspektyvias ir universiteto poreikius atspindinčias tyrimų tematikas, kurių realizavimas ateityje padėtų išspręsti pribrendusį savarankiško kriminalistikos mokslinio - pedagoginio padalinio steigimo universitete klausimą.

Iš kitos pusės, **reikia atsizvelgti ir į teisėsaugos institucijų poreikius, kas yra vienu iš svarbiausių sėkmingo kriminalistikos vystymosi dėsnių.** Taip, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Prokuratūros ilgalaikiame 2013–2023 metų strateginiame veiklos plane pažymima, jog „Šiuo metu Lietuvoje trūksta elektroninių nusikaltimų tyrimo metodikų, ikiteisminio tyrimo pareigūnai nėra apmokomi juos tirti. Tai turi įtakos elektroninių nusikaltimų skaičiaus didėjimui ir aukštam neištirtumo lygiui. Šių nusikaltimų skaičius auga ir dėl to, jog didėja interneto skvarba, vis daugiau žmonių naudojami ir viešosiomis e. valdžios, ir elektroninio verslo paslaugomis. Didėja naudojimas socialiniais interneto tinklais. Kuo daugiau žmonės naudojami elektronine erdve, tuo didesnė tikimybė įvykti elektroniniams nusikaltimams. Problema dar ir ta, kad daugelis vartotojų nežino, kaip elgtis, į kurias kompetentingas institucijas kreiptis įvykus elektroniniam nusikaltimui. Tai taip pat blogina elektroninių nusikaltimų tyrimų padėtį.“

Viena pagrindinių mūsų tyrimų kryptių – eurointegraciniai procesai ir jų įtaka kriminalistikos mokslo plėtrai. Pakankamai žinomas yra kriminalistikos skirstymas į keturias pagrindines tradicines mokslo mokyklas (germanų, romanų, anglosaksų ir Rytų Europos), kurios susiformavo XX a. antrame jos raidos etape. Dėl sudėtingų geopolitinių pokyčių didelė Vidurio ir Rytų Europos šalių grupė tapo ne tik ES ir NATO narėmis, bet ir pradėjo reformuoti savo teisę bei teisėsaugos sistemas, kas negalėjo neįtakoti ir kriminalistikos. Europoje mes turime taip pat grupę pretenduojančių į šias struktūras valstybių, tarp kurių, pirmoje eilėje būtina paminėti Ukrainą ir kitas atstovaujančias Rytų Partnerystę bei kai kurias Balkanų valstybes. Ar mes nesame jau naujos Tarpjūrio (Intermarium) kriminalistikos mokyklos, kurią

galėtų sudaryti minimos valstybės, formavimosi (evoliucijos) etape? Kol kas šį klausimą tik pradėjome kelti, o diskusijos su kolegomis iš šių šalių parodė neformalųjį susidomėjimą. Atsakymas į šį klausimą nėra vienareikšmiškas, nes esančios šiame regione valstybės turi skirtingą kultūrinę (civilizacinę), religinę ir istorinę (tame tarpe ir kriminalistinę) atmintį ir patirtį. Vis dėl to manome, kad, pasinaudojus mūsų tarptautiniais kongresais „Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika“ Bratislavoje 2021 m. ir Vilniuje 2022 m., mes turėsime žymiai daugiau aiškumo.

Dar vienas mūsų planuojamų tarptautinių tyrimų vektorių – bendri moksliniai projektai su Rytų partnerystės šalimis, siekiančiomis narystės Europos Sąjungoje. To pavyzdžiu gali būti naujausias pateiktas vertinimui Lietuvos – Ukrainos projektas (projekto paraiška Lietuvos Mokslo Taryboje, registracijos numeris P-LU-22-78). Projekto tikslas – parengti teismo ekspertinės veiklos strategijos kaip teisingumo ramsčio Ukrainoje ir Lietuvoje mokslinę koncepciją bei pasiūlyti modelinį įstatymo, reglamentuojančio ekspertinę (specialių žinių panaudojimo) veiklą projektą. Tokia koncepcija turi atspindėti Ukrainos siekį tapti Europos Sąjungos nare, kas reikalauja ir jos įstatymų harmonizavimo su ES ekspertinės veiklos teisinio reglamentavimo nuostatomis. Lietuva šiuo keliu jau sėkmingai žengia, yra įsijungusi į bendros Europos teismo ekspertizės erdvės kūrimo procesą, todėl jos patirtis turi būti panaudota. Iš kitos pusės, kai kurie Lietuvos Teismo ekspertizės įstatymo pakeitimai, neparemti moksliniais tyrimais ir nepakankamai apsvarstyti kriminalistinėje mokslinėje bendruomenėje, parodo tolimesnių mokslinių tyrimų, nukreiptų ekspertinės veiklos tobulinimo linkme, aktualumą ir Lietuvai. Abiejų šalių mokslininkų bendri tyrimai, ypač Europos teismo ekspertizės politikos kryptį, bendro kelio numatymo, sprendžiant teisinio reglamentavimo, optimalios institucinės sistemos paieškos, mokslinių ir metodologinių instrumentų taikymo klausimus yra reikalingi abiem šalims ir, atsižvelgiant į projekto partnerių bendradarbiavimo patirtį, bendrų mokslinių renginių įdirbį ir pastangas steigti Europos kriminalistinių organizacijų federaciją, pilnai realūs.

Pagrindiniai projekto uždaviniai:

1. Teismo ekspertinės veiklos politikos formavimo ir teisinių pagrindų Ukrainoje ir Lietuvoje lyginamoji analizė.
2. Specialių žinių lygmens vykdant teisingumą Ukrainoje ir Lietuvoje verifikavimas.
3. Teismo ekspertinės veiklos tinkamo mokslinio, metodinio, techninio ir didaktinio aprūpinimo (užtikrinimo) vertinimas.
4. Šiuolaikinės teismo ekspertinės veiklos mokslinės koncepcijos ir jos realizavimo teisinio reglamentavimo pasiūlymų pateikimas.
5. Teismo ekspertinės veiklos Ukrainoje tobulinimo kelias ir strateginės harmonizavimo kryptys teisinėje, institucinės sąrangos, mokslinėje-metodinėje sferose, atsižvelgiant į ES Taryboje patvirtintą bendros Europos teismo ekspertizės erdvės kūrimo viziją.

Straipsnio autoriai, būdami vienais iš šio projekto vykdytojų (ir iniciatorių) atsižvelgdami į Europos Sąjungos Tarybos Europos bendros teismo ekspertizės erdvės kūrimo plano pagrindinius uždavinius pateikė savo pasiūlymus dėl jo realizavimo kryptį. Jie gali tapti Ukrainos ir Lietuvos nacionalinių planų reformuoti ekspertines institucijas bei sukurti veiksmingą jų sistemą, atitinkančią Europos teismo ekspertizės bendros erdvės kūrimo viziją, pagrindu. Mokslinės įžvalgos gali būti modeliniu pavyzdžiu ir kitoms Rytų Partnerystės šalims, siekiančioms glaudesnės integracijos su ES. Projekto tikslų realizavimas leis ne tik pasiekti naują kokybę teismo ekspertizės srityse, harmonizuoti ES ir Rytų Partnerystės šalių teisinę bazę, teismo ekspertinių institucijų veiklos standartus, specialistų rengimo kokybę, bet ir padidins ES ir kitų Europos šalių piliečių saugumą. Teismo ekspertinės veiklos tobulinimas, kaip teisingumo ramstis ne tik leis optimizuoti nusikalstamų veikų tyrimo procesus, bet ir tam tikra prasme padidins Ukrainos ir kitų Rytų Partnerystės šalių galimybes įstoti į ES bei

netiesiogiai padidins jų konkurencingumą ir kitose srityse. Projekto mokslinės idėjos, mūsų nuomone, bus konkurencingos tapti kitų bendrų tarptautinių mokslinių įdirbių bei diskusijų objektu harmonizuojant ne tik Europos, bet ir kitų pasaulio šalių nusikaltimų tyrimo praktiką ir turėtų kotiruotis pasaulinėje mokslinių tyrimų rinkoje. Kalbant apie ateities mokslinius projektus, galima prisiminti, jog straipsnio autoriai prisidėjo prie to, kad Lietuvos kriminalistų draugija, MRU VSA ir Ukrainos Kriminalistų kongresas bei Lenkijos kriminalistų draugija inicijavo Europos nacionalinių kriminalistų draugijų federacijos steigimą. Dabar gi mes diskutuojame su Vokietijos (Miunsterio policijos institutas, Vokietijos kriminalistų draugija), Lenkijos (Varšuvos ir Vroclavo universitetai, Lenkijos kriminalistų draugija), Slovakijos (Slovakijos policijos akademija) mokslininkais dėl dalyvavimo galimybių tarptautinėse programose, tame tarpe "Europos horizontas" programoje.

Vertinant iš istorinės perspektyvos kriminalistikos plėtrą, negalima „apleisti“, „pamiršti“ nė vieno jos triados elementų: mokslo, didaktikos, praktikos, nes jų sąveika yra panaši į fizikos dėsnį apie susisiekiiančiuosiuose induose vykstančius procesus. Jei yra skiriamas nepakankamas dėmesys vienam iš triados elementų, tai natūraliai jos lygis krenta ir atitinkamai, iš paskos krenta ir kitų dviejų elementų lygis.

Bendram kriminalistikos lygiui įtaką daro įvairūs veiksniai: visuomenės ir jos narių poreikiai gyventi saugiai, nusikalstamumo būklė ir jos raidos dinamika bei tendencijos, teisė, kuri apibrėžia kriminalistikos veikimo lauką, institucinės teisės saugos reformos, kurios gali arba skatinti, arba slopinti kriminalistikos triados elementus. Už daugumos šių veiksnių matome politiką ir politikus, kurie kaip valstybės atstovai turi realizuoti vieną iš pamatinių žmogui funkcijų – užtikrinti jam saugią egzistenciją ir galimybę vystytis. Čia matome milžinišką pilkają zoną, nes ta politika dažnai yra grindžiama šios dienos problema, kurios priežastys ir sąlygos nėra moksliskai iširtos ir, tuo labiau, nėra analizuojamos šio reiškinio tendencijos bei priimamų sprendimų pasekmės... Tam yra reikalinga aiškiai suformuluota kriminalistinė (ne baudžiamoji, kriminalinė ar pan.) politika. Kriminalistinė politika turi remtis moksliniais tyrimais (kriminologiniais, sociologiniais ir kriminalistiniais), kurie parodo ne tik nusikalstamumo būklę, struktūrą ir jos dinamikos prognozes, bet ir numato valstybės reakciją į šiuos procesus per numatomas strategijas, teisės saugos institucijų veiklos tobulinimą, jų planuojamą materialinį techninį aprūpinimą, kadru politiką ir kt.

Išvados

Lemiamu veiksmu kriminalistikos mokslo istorijoje po Nepriklausomybės atkūrimo tapo Lietuvos Policijos akademijos įkūrimas 1990 m. balandžio 28 d. su stipria kriminalistikos katedra, kurioje susikoncentravo geriausios to meto kriminalistikos mokslo pajėgos.

Svarbus faktorius, leidęs per porą dešimtmečių kriminalistikos mokslui atsistoti ant kojų ir užimti deramas pozicijas akademinėje kriminalistikoje ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų, buvo orientacija į mokslo tiriamąjį darbą, siekimas dalyvauti mokslo projektų konkursuose ir disertacinio lygmens tyrimų skatinimas, kaip Akademijos, o vėliau ir universiteto mokslo politikos kryptis.

Lietuvos mokslininkai kritiškai vertino kriminalistikos mokslo būklę ir lygį Lietuvoje, aptarė veiksmus, turinčius įtakos kriminalistikos būklei, bandė įvardyti kriminalistikos prioritetus ir suformuluoti kriminalistikos vystymo koncepcijos metmenis. Šie metmenys turėjo apimti kriminalistikos raidos modelį ir jos anų laikų sistemą bei santykį su kitais mokslais, kriminalistikos mokymo, teisinės bazės kūrimo ir tobulinimo, kriminalistikos valdymo klausimus, kas turėjo padėti spręsti nusikaltimų tyrimo praktikos problemas. Deja, turime konstatuoti, jog nemažai tiek mokslinių projektų, tiek kitų tyrimų įžvalgų adresatų kol kas nepasiekė, o ir Europos kriminalistikos vizijos įgyvendinimas numatytais terminais vėluoja.

Viena iš kriminalistikos mokslo ir studijų ateities strateginių vystymosi kryptių – turi būti peržiūrėta ir parengta kompleksinė struktūrizuota pakopinė kriminalistikos mokymo ir kvalifikacijos kėlimo teisėsaugos bei justicijos pareigūnams mokslinė koncepcija ir jos realizavimo modelis. Dar viena kryptis, kurioje turi susitelkti Lietuvos mokslininkai - sukurti Lietuvos kriminalistinės politikos mokslinę koncepciją teisėsaugos institucijų strategijose užtikrinant bendrą Europos viešojo saugumo. Svarbus yra jaunų žmonių įtraukimas į mokslinius tyrimus per doktorantūros studijas, kurios, savo ruožtu, tampa baze visai akademinėi veiklai erdvę. Doktorantūros tematikoje reikia atsižvelgti ir į teisėsaugos institucijų poreikius, kas yra vienu iš svarbiausių sėkmingo kriminalistikos vystymosi dėsnių.

Viena pagrindinių mūsų mokslinių tyrimų kryptių – eurointegraciniai procesai ir jų įtaka kriminalistikos mokslo plėtrai, bendri moksliniai projektai su Rytų partnerystės šalimis, siekiančiomis narystės Europos Sąjungoje, dalyvavimas tarptautinėse programose, tame tarpe "Europos horizontas" programoje.

Literatūra

1. Ackermann, R., Clages, H., Roll, H. (2019) Handbuch der Kriminalistik, 5. Auflage. ©Richard Boorberg Verlag.
2. Ackermann, R., Kurapka, E., Malewski, H., Schepitko, V. „Schaffung eines einheitlichen europaischen kriminalistischen Raumes“, Kriminalistik, 2020 (6), p. 355-366.
3. Barkauskas, A. (2000) Nusikaltimo tyrimo versijų šiuolaikinė koncepcija ir jos plėtros kryptys. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
4. Burda, R. (2000) Nusikaltimai ekonomikai: sampratos modeliavimas ir šiuolaikinė tyrimo metodikos koncepcija. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
5. Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija. Mokslo studija (2016). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
6. Juškevičiūtė, J. (1998) Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir raidos perspektyvos. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
7. Juškevičiūtė, J., Kuklianskis, S., Kurapka, E., Malevski, H., Pošiūnas, A., Žurauskas, A. „Kriminalistikos vystymosi Lietuvoje perspektyvos“, Mokslo darbai, 1993(1).
8. Kažemikaitienė, E. (2003) Lietuvos Respublikos kriminalistinė informacinė sistema: dabartinė būklė ir naujas modelis. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
9. Krikščiūnas, R. (2002) Kriminalistikos metodų ir rekomendacijų panaudojimas civilinėje teise: teoriniai ir metodiniai aspektai. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
10. Kurapka, E., Malevski, H. „Kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje“, Jurisprudencija, 2000 18(10).
11. Latauskienė, E. (2004) Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ikiteisminio tyrimo metodikų koncepcija: teorinis modelis ir kriminalistinės galimybės. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
12. Lipnickas, E. (2006) Kyšininkavimo tyrimo metodika. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

13. Malevski, H. (1997) Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos policijos akademija.
14. Malewski, H., Kurapka, E., Matulienė, S., Juodkaitė-Granskienė, G. „Die Gesellschaft der Kriminalisten Litauens -Bruecke zwischen den kriminalisten Schulen Ost-, Mittel- und Westeuropas“, Kriminalistik, 2016 (8-9).
15. Matulienė, S. (2004) Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
16. Novikovienė, L. (2005) Šiuolaikinės kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taikymo tendencijos Lietuvoje. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
17. Radzevičius, E. (2006) Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
18. Ryngėvič, R. (2002) Kriminalistinės lingvistikos teoriniai pagrindai ir jos metodų bei rekomendacijų taikymas teismo ekspertizėje. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
19. Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas. Mokslo studija (2012). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
20. Šatienė, G. (2009) Korupcijos socialinės ir teisinės apibrėžties įtaka korupcinių veikų tyrimo metodikų koncepcijos pokyčiams. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
21. Teisinės sistemos reformos metmenys. Valstybės žinios, 1998-07-08, Nr. 61-1736.
22. Terehovičs, V. (2004) Nešauamojo ginklo tyrimo metodologijos problemų sprendimas kriminalistikoje – šiuolaikinis požiūris. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
23. Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese (eds) (2011). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
24. Vaišvila, A. (2000) Teisės teorija. Vilnius: Justitia.
25. Зорин, Г. А. (2000) Теоретические основы криминалистики. Минск: Амалфея.

TWENTY YEARS LATER ... IN THE FOOTSTEPS OF THE ARTICLE “FORENSIC SCIENCE IN THE IMPLEMENTATION OF LEGAL REFORM IN LITHUANIA”

Vidmantas Egidijus KURAPKA, Henryk MALEWSKI
Mykolas Romeris university

Summary. In the first part of the article, the authors briefly present their thoughts on forensic science and planned work: insights twenty years ago on the state of forensics at the time, priorities that should become the basis or at least outline of forensic development, main conclusions and experience evaluates them.

The second part of the article deals with forensic science in Lithuania today, in its real and prognostic, strategic development crypt: complex structured step-by-step forensic education and training concept for officials and its implementation model, the scientific concept of Lithuanian forensic policy in the strategies of law enforcement institutions in creating a common European public security area. Emphasis is placed on the

involvement of young people in research through doctoral studies, which in turn become the basis for all academic space: importance, relevance of doctoral topics and consideration of the needs of law enforcement institutions.

Another main research direction is Eurointegration processes and their impact on the development of forensic science, Idea of "Intermarium", joint research projects with the Eastern Partnership countries seeking membership in the European Union, participation in international programs, including the "European Horizon" program.

Keywords: *criminalistics, criminalistics policy and strategy, criminalistics didactics, reform of the experts institutional.*

KALTĖS ĮRODINĖJIMO TEISĖSAUGOS VEIKLOJE KLAUSIMAI

Laurynas PAKŠTAITIS

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija

Maironio g. 27, LT-44298 Kaunas

Telefonas (837) 303663

El. paštas: pakstaitis@mrni.eu

Advokatas

Telefonas (8 682) 83288

L. Stuokos-Gucevičiaus 13/10, LT-01122 Vilnius

ORCID ID: 0000-0001-7041-8881

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-27

Anotacija. Šiuolaikinėje teisėsaugoje, ginančioje visuomenės ir individo interesus, svarbus ir kokybiškas rezultatas, ir nuosekli, kryptinga, pamatinės asmens teisės užtikrinanti veikla. Subjektyvaus kaltinimo principas, reikalaujantis kad asmuo atsakytų tik už kaltai padarytą veiką reikalauja, kad bet koks traukimas atsakomybėm, įtarimas, kaltinimas, būtų atliekamas tik įsitikinus, kad veiką padaręs asmuo ją padarė sąmoningai, suvokė savo veikimo esmę, neteisėtumą ir kilsiančius padarinius, o jo veikimas buvo motyvuotas vienokių ar kitokių vidinių paskatų, asmuo veikė kaltai. Kaltės, kaip ir kitų subjektyviųjų požymių nustatymas nelengvas, reikalauja profesionalumo ir pastangų. Praktikoje neretos situacijos, kai ikiteisminio tyrimo metu, o vėliau teisme apsiribojama vien objektyviųjų požymių nustatymu, neskiriamas deramas dėmesys subjektyviesiems, kaltė ne įrodinėjama, tačiau daromos prielaidos apie ją. Teoriniu požiūriu svarbus kaltės ir kaltumo sąvokų santykis, kuris teorijoje nėra aptariamas, egzistuoja tam tikro neapibrėžtumo. Teisės ir teisėsaugos studijų požiūriu, metodiniu požiūriu svarbu šias sąvokas atriboti, pateikti teorinius kriterijus, kas padėtų tobulinti teisės sistemą. Praktiniu požiūriu svarbu išryškinti pagrindines praktikoje kylančias problemas, pateikti siūlymų dėl jų sprendimo, pateikti metodinių rekomendacijų ir siūlymų dėl kaltės nustatymo.

Pagrindinės sąvokos: kaltė, kaltumas, kaltės įrodinėjimas, subjektyvieji požymiai, nusikaltimo sudėtis.

Įvadas

Kaltės klausimas – vienas esminių klausimų, į kuriuos būtina atsakyti kiekvienoje baudžiamojoje byloje. Traukiant atsakomybėn asmenį padariusį nusikalstamą veiką – *kaltą asmenį*, nusikaltimo kaltininką, kai kuriose bylose šis klausimas turi ypatingą reikšmę, nes tik nuo jo atsakymo priklauso, kaip baigsis byla, kaip bus užtikrinta visuomenės teisė gyventi saugiai ir interesus, kad kaltininkas sulauktų tinkamo atlygio. Nuo jo priklauso ir konkretus kaltininko veiksmų įvertinimas – suvaržymai, bausmės dydis. Teorija ir aukštesniųjų teismų praktika dažnai akcentuoja kaltės nustatymo svarbą. Tačiau ikiteisminio tyrimo praktikoje neretai kaltės klausimas atrodo lyg būtų antraeilio pobūdžio dalykas, jam neskiriamas deramas dėmesys. Ikiteisminio tyrimo metu nustatant faktus, formuluojant ir pareiškiant įtarimus kaltės klausimas dažniausiai iš viso neakcentuojamas, siejamas tik su tradiciniu reikalavimu įtariamojo apklausos metu paklausti įtariamojo ar jis „prisipažįsta kaltu padaręs įtarime nurodytą nusikalstamą veiką.“¹

Kaltės įrodinėjimas ikiteisminio tyrimo metu dažniausiai laikomas išvestiniu, nes nutylint manoma, kad jei įrodoma veika, asmens dalyvavimas, kitos objektyvios aplinkybės, vadinasi įrodoma, kad asmuo kaltas. Deja, tokia nuostata neteisinga, nes objektyviųjų požymių

¹ Baudžiamajame procese ikiteisminio tyrimo metu (BPK 188 str. 3 d.) įtvirtintas reikalavimas apklausos pradžioje įtariamojo paklausti, ar jis prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką, kurios padarymu įtariamas. Praktikoje šis klausimas dažniausiai skamba kitaip: „Ar prisipažįstate kaltas (kaltu) dėl nurodytos veikos padarymo?“ Kaltinamojo apklausai teisme taikoma tvarka (BPK 271 str. 2 d.), kai teisiomojo posėdžio pirmininkas paklausia kaltinamąjį ar jis prisipažįsta kaltas. Kaltinamasis turi teisę motyvuoti savo atsakymą.

akivaizdumas nereiškia subjektyvių požymių nustatymo. Baudžiamojoje teisenoje nei automatizmo, nei kaltumo prezumpcijos būti negali. Remiantis baudžiamojo įstatymo reikalavimu, įtvirtintu BK 2 str. 3 dalyje „Asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio.“ Nors ši nuostata ypač svarbi, praktikoje ji dažnai lieka postulatu.

Tyrimo praktika ne visada atitinka teorijos keliamus reikalavimus. Praktikoje kaltė dažnai neįrodinėjama ir yra pagrindas peržiūrėti teismų nuosprendžius. Pagrindinės problemos susiję su tuo, kad kaltė ne visada aprašoma inkriminuojamuose dokumentuose, ne visada kreipiamas reikiamas dėmesys. Pasitaiko, kai kaltinamojo akto formuluoatės per daug abstrakčios ir kartais primena objektyvų pakaltinimą, o teismai, ypatingai žemesnės instancijos, nebūna pakankamai atidūs įrodinėdami kaltę. Todėl aukštesnės instancijos teismai naikina nuosprendžius. Ypatinga svarbi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika dėl kaltės.

Metodiniu požiūriu svarbus sąvokų „kaltė“ bei „kaltumas“ santykis. Šis klausimas teorijoje nėra aptariamas, todėl verta trumpai pažymėti sąvokų esminiu bruožus, ypatybes ir skirtumus. Aiškumas pageidautinas ir studijuojant, ir taikant teisę, todėl šias sąvokas verta atriboti.

Tyrimo naujumas. Apie kaltę iš baudžiamosios teisės pozicijų dėl jos reikšmės Lietuvoje rašė nemažai autorių – G. Kiškis, V. Piesliakas, S. Bikelis, J. Šukytė, K. Jovaišas, J. Prapiestis, kiti autoriai. Kaltumas, kaip procesinė kategorija teorijoje nenagrinėjama. Dabartiniu metu iš naujo žvelgiant į žmogaus teisių apsaugą, viešojo intereso įgyvendinimą, reikalingas naujas, platesnis požiūris, egzistuojančių trūkumų iškelimas ir pastangos juos šalinti, tobulinti teisę, pareigūnų kompetencijų formavimas pagal modernius reikalavimus. Baudžiamosios teisės, proceso modernizavimas, baudžiamosios teisenos sistemos humanizavimas, represyvumo mažinimas, kaip ir kaltės, kaltumo nustatymo klausimai reikalauja naujo požiūrio ir atsakingo vertinimo.

Tyrimo objektas – kaltės nustatymas baudžiamosiose bylose.

Tyrimo tikslas – atskleisti esmines kaltės ir kaltumo nustatymo problemas, „kaltės“ ir „kaltumo“ sąvokų santykį, nurodyti dažniausius pasitaikančius trūkumus, remiantis praktikos analize pasiūlyti rekomendacijų dėl kaltės nustatymo, sistemos tobulinimo.

Siekiant užsibrėžto tikslo, keliami **šie uždaviniai**:

1. Išanalizuoti kaltės ir kaltumo sąvokas, jų turinį ir santykį.
2. Įvertinti kaltės ir kaltumo kategorijas, jų įrodinėjimo probleminius aspektus šiuolaikinės teisės saugos kontekste.
3. Padėti teisės saugos studentams ir praktikams orientuotis kaltės įrodinėjimo specifikoje.
4. Pateikti siūlymų dėl kalės įrodinėjimo.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu panaudoti šie tyrimo metodai: indukcija, dedukcija, sisteminės analizės, dokumentų turinio analizės metodai.

Kaltė ir jos reikšmė baudžiamojo teisingumo sistemoje

Kaltei pripažįstama išskirtinė reikšmė baudžiamojoje teisėje ir baudžiamojo teisingumo sistemoje. Baudžiamoji teisė net įvardijama „kaltės teise“ (Čepas, 2013, p. 43.). Be kaltės, be atitinkamos kryptingos psichinės nuostatos nėra kaltininko, o *mens rea* atspindi vieną iš esminių baudžiamosios teisės ypatybių (Green, 2004, p. 13). Kaltė nėra teisinė abstrakcija, tai yra suvoktas neteisėtumas veikos darymo metu (Bielinis, 2007, p. 79, 82). Kaltės įrodinėjimo problemos baudžiamajame procese yra nuolatinės, teigia Jovaišas (Jovaišas, 2012, p. 225).

Kaltės ir subjektyvaus kaltinimo principas įtvirtintas Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje) (Konstitucija, 1992) ir „eliminuoja objektyvų kaltinimą, t. y. patraukimą baudžiamajon atsakomybėn už padarinius, kurie atsirado be įtariamąjo (kaltinamojo) asmens kaltės... pagal BK gali atsakyti tik sąmoningas, valingas (pakaltinamas) asmuo, kaltai sukėlęs BK numatytus padarinius. Kartu tai reiškia, kad kaltininko kaltė baudžiamajame teisme nėra preziumuojama, o turi būti nustatoma dėl kiekvienos nusikalstamos veikos (Prapiestis ir Prapiestis, 2016, p. 48-49).

Kaltė baudžiamosios teisės teorijoje suprantama kaip asmens vidinis psichinis santykis su objektyviaisiais nusikalstamos veikos sudėties požymiais (Piesliakas, 1996. p. 124; Piesliakas, 2006, p. 336; Švedas et al., 2019. P. 252, 255). Baudžiamajame teisme nėra kaltės apskritai, ją būtina įrodyti. Kas yra kaltė, neaprašyta baudžiamajame įstatyme; ji siejama su dviem formomis, įtvirtintomis BK 14, 15 str. Skirtingai nei kitose šalyse, Lietuvoje kaltė aiškinama kaip konkreti kaltės forma ir yra laikoma tik nusikaltimo sudėties požymiu (Bielinis, 2007, p. 79). Tokia kaltės samprata pripažinta ir teismų praktikoje: „Apie kaltę – psichinį kaltininko santykį su veika bei jos padariniais – gali būti sprendžiama ir pagal kaltininko elgesį, ir pagal objektyvias nusikalstamos veikos aplinkybes“ (LAT Nr. 2K-52/2001; Nr. 2K-490/2001, Nr. 2K-616/2006, 2K-353/2006, 2K-164/2010, 2K-455/2010, 2K-170-628/2020, kt.). Kaltė yra pagrindinis nusikalstamos veikos sudėties požymis, įrodinėjamas kiekvienoje baudžiamajame byloje, nežiūrint jo aprašymo specialios dalies straipsnio dispozicijoje.

Kaltė tradiciškai laikoma nusikaltimo sudėties dalimi, tačiau autoriaus manymu, racionalu taikyti platesnę kaltės koncepciją, įtvirtintą BK: kaltė yra savarankiškas baudžiamosios atsakomybės pagrindas, numatytas baudžiamajame įstatyme, egzistuojantis kartu su nusikalstamos veikos sudėtimi, kuris privalomai įrodomas kaip ir sudėtis, t. y. taip, kaip numato BK 2 str. 3 ir 4 d. Šiuos aspektus detaliam aptarė S. Bikelis (2007), į kaltę žvelgiantis plačiau ir novatoriškiau, siūlantis teorijoje ir praktikoje pripažinti ir taikyti norminę kaltės teoriją.²

Reikia priminti, kad galiojantis baudžiamasis įstatymas kaltės požiūriu gana ribotas, o su kalte siejamos spragos ir trūkumai. Pirma, įstatymas nenumato, kas yra kaltė; jis nustato tik dvi konkrečias jos formas, o formos nėra kaltė savaime (tik galimos atmainos daugumai – ne visiems – atvejams), ir baudžiamąjį įstatymą nuostatos prieštaringos ir nepateikia atsakymo, koks turi būti tyčia nusikalstamą veiką darančio kaltininko suvokimo turinys ir kokia yra kaltininko nusikalstamos veikos neteisėtumo suvokimo baudžiamoji teisinė reikšmė; antra, kartais nėra jokio asmens suvokimo ir numatymo (BK 16 str. 3 d.), kaip adekvataus „psichinio santykio“, nors toks deklaruojamas; trečia, yra atvejų, kurių visiškai neapėria įstatymas ir nepaaiškina nusistovėjusi psichologinės kaltės teorija (pvz., juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, BK 20 str.) (Sinkevičius, 2000, p. 104; Drakšas, 2004, p. 72; Zajančkauskienė, J. (2013). p. 1528. Tirilytė-Zelenina, (2018), p. 98), vienareikšmiškai neatsakyta, ar galima neatsargi kaltė formaliosiose nusikalstamų veikų sudėtyse ir ar neatsargi kaltė tokiose sudėtyse neprieštarauja neatsargumo sampratai, įtvirtintai įstatyme (Šukytė, 2013); ketvirta, yra tiesiog įstatymo spragų dėl kaltės (BK 223 str. ir 16 str. 4 d.); penkta, administracinė atsakomybė už administracinius nusižengimus, nors ir gimininga baudžiamajai, o joje deklaruojamas kaltės nustatymo svarbumas, (ANK 2 str. 3 d., 7, 8, 9 str.), bet kartais pripažįstama ir „griežtoji atsakomybė“, t.y. atsakomybė be kaltės (Markevičiūtė, 2016); šešta, teorijoje nurodoma esant „dvigubą“ arba „mišrią kaltę“, nors įstatymas tokios variacijos nenumato. Teismų bandymai paaiškinti tokį fenomeną balansuoja ant *nullum crimen sine lege* principo paneigimo ribos. Šios

² Šiame straipsnyje nagrinėjamos problemos yra prielaida gilesnei diskusijai dėl kaltės instituto baudžiamajame teisingumo sistemoje tobulinimo.

nuostatos praktikoje turi esminių padarinių, nes įstatymas gali būti pritaikytas neteisingai. Tai taip pat reiškia ir esminių baudžiamojo įstatymų principų nenuoseklų taikymą, teisėkūros darbo broką.

Kaltės atspindėjimas įstatyme susijęs su teisine technika. Rengiant 2000 metų BK įstatymų įtvirtinta tokia kaltės aprašymo sistema: kaltės nustatymo būtinumo, kaltės, kaip atsakomybės sąlygos ir atsakomybės tik už kaltai padarytą veiką principas, kaltės formų ir jų rūšių apibrėžimai įtvirtinti BK bendrojoje dalyje (BK 2 str. 3 d., 14, 15, 16 str.). Visos nusikalstamos veikos, aprašytos baudžiamajame įstatyme, yra tyčinės (todėl tyčia, kaip kaltės rūšis įtvirtinta „nutylėjimu“: jei specialios dalies straipsnyje nenurodyta kaltės forma, vadinasi ji tyčinė; išimtiniais atvejais tyčia nurodoma, pvz., BK 100 str.); jei veika gali būti neatsargi – tai nurodoma specialiojoje dalyje atskirai numatytais atvejais.³ Tokie atvejai sistemiškai išanalizavus specialios dalies normas galimi trys: 1. neatsargi kaltė nurodoma BK specialios dalies straipsnio pavadinime (pvz., BK 132, 137, 139 str.), 2. neatsargi kaltė nurodoma BK straipsnio atskiroje dalyje („veika yra nusikaltimas ir tais atvejais, kai ji padaryta dėl neatsargumo, pvz. BK 125 str. 2 d., 126 str. 2 d.), 3. neatsargumo galimybė nurodoma pačioje dispozicijoje, įtvirtinant sudėties požymius (pvz., 229 str. 1 d.) (Pečkaitis, 2013, p. 350). Šis teisinės technikos modelis dėl savo lakoniškumo, paprastumo iš esmės pasiteisino. Tačiau, kaip pastebėta taikant įstatymą, su tokiu aprašymu liko ir spragų – egzistuoja nusikalstamų veikų, kurios, nors nenurodyta įstatyme, tačiau yra neatsargios (Pečkaitis, 2013, p. 350). Tokia akivaizdi spraga yra BK 223 straipsnis, kuriame nenurodyta neatsargi kaltė, nors pagal įstatymo sistemą, prasmę tokia turėtų būti.⁴ Iš visų nusikalstamų veikų, kurios aprašytos specialiojoje dalyje absoliučią daugumą sudaro tyčinės veikos.⁵

Kaltė egzistuoja kaip savarankiškas subjektyvusis požymis, tačiau jos nustatymui svarbus motyvas ir tikslas. Nors šie požymiai turi tik papildomą reikšmę, jie negali būti ignoruojami ar nevertinami, nes kai kuriose bylose motyvo nustatymas yra raktas nustatyti kaltininko tyčia.

Kaltės materialusis ir procesinis aspektai. Kaltė ir kaltumas

Baudžiamojo teisingumo sistemoje nuo seno vartojamos „kaltės“ ir „kaltumo“ sąvokos. Teorijoje plačiau nekalbama apie šių sąvokų santykį, atribojimą, tačiau tai svarbu formuluočių tikslumo požiūriu ir formuojant sisteminę studijuojančiųjų požiūrį, struktūrizuojant baudžiamosios teisės ir proceso žinias, taip pat ir taikant teisę. Kaltės sąvoka laikoma materialiosios teisės sąvoka, o kaltumo – procesinės.

Materialinė *kaltės* samprata BK ir procesinė *kaltumo* samprata BPK nėra visiškai tapačios, nors susiję. Sąvokų aspektai turi būti atpažinti ir suprasti, siekiant teisinio tikslumo ir baudžiamosios sistemos darnos. Kiekvienoje baudžiamojoje byloje turi būti nustatyta, kad asmuo *kaltas padaręs* nusikalstamą veiką, kitaip tariant *įrodyta kaltė* (BK 2 str. 3 d.); baudžiamajame įstatyme aprašytos kaltės formos, šių formų rūšys (BPK 14, 15, 16 str.), į kaltę atsižvelgiama skiriant bausmę (BK 54 str. 2 d. 2 p.), kai asmuo prisipažįsta esąs kaltas įstatymas nustato lengvatų (BK 64¹ str. 2 d.). Nuorodos į konkrečią kaltę nurodytos bendrininkavimo instituto apibrėžime (BK 24 str. 1 d.), atleidimo nuo atsakomybės nuostatose (38, 39 str.). Kaltę atitinkančios bausmės paskyrimas laikomas vienu iš teisingo baudžiamųjų (materialinių ir procesinių) pritaikymo pagrindų (Ažubalytė, Jurka, ir Zajančkauskienė, 2016, p. 31).

³ BK 16 str. 4 d.. Asmuo baudžiamas už nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymą dėl neatsargumo tik šio kodekso specialiojoje dalyje atskirai numatytais atvejais.

⁴ Aukščiausiais Teismas „pataisė“ įstatymo spragą, bet tokia kasacinės instancijos teismo veikla akivaizdžiai neatitinka *Nullum crimen sine lege* principo ir teismo kompetencijos.

⁵ Tyčinės veikos sudaro virš 90 proc. BK numatytų veikų, o neatsargios – kiek mažiau nei 10 proc.

Tuo tarpu baudžiamojo proceso įstatymuose kalbama apie *kaltę procesiniu aspektu* ir „kaltės“ sąvoka turi specifinį, tik proceso teisės normoms būdingą atspalvį (pvz., BPK 29 str. 1 d. kaltinamasis pripažįstamas kaltu ar nekaltu; 44 str. 6 d. abejonės dėl kaltės; 105 str. 2 d., 106 str. 2 d. kaltinamojo, kuris pripažintas kaltu; BPK 299 str. 2 d. kaltės įrodymas; 387 str. 4 d. fizinio asmens kaltė; asmuo nuosprendžiu pripažįstamas kaltu, BPK 307 str. 1 d. 2, 3 p., 256 str. 2 d. 299 str. 2 d., 4 d., 303 str. 2 d., 331 str. 2 d., 421 str. 2 p., 425 str. 4 d.). Kartu procese vartojama ir specifinė „kaltumo“ sąvoka: kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo laikomas *nekaltu* tol, kol jo *kaltumas* neįrodytas šio Kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (BPK 44 str. 6 d.); neatidėliotinais atvejais taikytų procesinių prievartos priemonių taikymo rezultatais tolesniame procese negali būti remiamasi kaip įtariamojo ar *kaltinamojo kaltumą* pagrindžiančiais duomenimis (BPK 160¹ str. 3 d.). Todėl metodiniu požiūriu svarbu apibrėžti ir šią sąvoką. Kaltės ir kaltumo sąvokos praktinėje plotmėje dažnai supanašėja ir tampa viena kita pakeičiančios (LAT, Nr. 2K-474/2011).

Šios sąvokos, nors dažnos ir svarbios, netapačios. „Kaltumo“ sąvoka, kaip proceso konstruktas yra platesnė, apima ne tik kaltę, kaip asmens santykį su padaryta veika, tačiau ir visumą sąlygų, leidžiančių jį patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Pagal savo turinį ir prasmę, kaltumo sąvoka sietina ir su proceso vyksmu, ir su rezultatu: tai įrodinėjimo proceso rezultatas, kuris atsispindi teismo nuosprendyje. Kaltumas yra visuma aplinkybių, kurias teismas nustatė kaip neginčytinas, kurios parodo konkretų asmenų padarius nusikalstamą veiką ir įrodė kaip sudėtį. Kaltumas apima ir kaltę, ir įrodymus, ir motyvus dėl kaltės; tai ir asmens santykis su jo padaryto nusikaltimo detalėmis, ir visi duomenys patvirtinantys, kad veiką padarė būtent tas asmuo, kuriam inkriminuota ir nėra jokie pagrindai jo nenuiteisti. Kartu tai yra nekaltumo prezumpcijos paneigimas.⁶ Šios prezumpcijos paneigimas yra esminis proceso bruožas, žmogaus teisių užtikrinimo garantas,⁷ be kurio procesinė veikla tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, jos reguliavimas teisinėje valstybėje tiesiog neįsivaizduojama (Goda, 2018, p. 24).

Todėl galima manyti, kad kaltumo sąvoka apima ir materialiuosius aspektus, t.y. kaltės, kaip asmens vidinio psichinio santykio nustatymą, nusikalstamos veikos sudėties požymių nustatymą, baudžiamosios atsakomybės pagrindą nustatymą (BK 2 str. 3 d.), o taip pat ir proceso esmę, įrodymus, teismo nuosprendžio konstatavimą (BPK 307 str. 1 d. 1, 2 p.).

⁶ Nekaltumo prezumpcija yra vienas esminių teisinės valstybės principų, įtvirtintas Konstitucijos 31 str. 1 d. „Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“; BPK 44 str. 6 d. „Kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas neįrodytas šio Kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Visos abejonės ir (ar) neaiškumai dėl nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens kaltės ar kitų aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai, kurių, išnaudojus visas proceso veiksmų galimybes, neįmanoma pašalinti baudžiamojo proceso metu, vertinami nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens naudai“; Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 48 str. 1 d. „1. Kiekvienas kaltinamas padaręs nusikaltimą asmuo laikomas nekaltu, ko jo kaltė neįrodyta pagal įstatymą.“

⁷ Pasak Konstitucinio Teismo formuojamos doktrinos, „Nekaltumo prezumpcija yra pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena iš svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų“ (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas). Jis reiškia ir tai, kad įtariamasis ar kaltinamasis savo nekaltumo įrodinėti neprivalo. Tačiau pasinaudodamas teise į gynybą jis gali pateikti įrodymų ar argumentų, paneigiančių pareiktą kaltinimą (Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas). Ypač svarbu, kad nekaltumo prezumpcijos laikytųsi valstybės institucijos ir pareigūnai, viešieji asmenys, kol asmens kaltumas padarius nusikaltimą nebus įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, apskritai turi susilaikyti nuo asmens įvardijimo kaip nusikaltėlio (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas, Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas, Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas, Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas). Šį principą įtvirtina ir gausi EŽTT praktika.

Kaltumas yra teismo įsitikinimas, kad asmuo padarė veiką, ją padarė būdamas adekvatus, suvokdamas jos aplinkybes arba nesilaikęs rūpestingumo pareigos, ir įrodymai, kurių pagrindu susiformavęs teismo vidinis įsitikinimas rodo, kad yra pagrindas asmenį nuteisti. Kaltumas yra visuma aplinkybių, kurias teismas nustatė kaip neginčytinas, kurios parodo konkretų asmenį padarius nusikalstamą veiką ir įrodė kaip sudėtį. Kaltumas yra nustatomas pagal vidinį teismo įsitikinimą.

Todėl teiginys „abejonės dėl kaltės“ taip pat vertintinas plačiai, nes tokiu teiginiu nurodoma ne kaltė, kaip subjektyvusis požymis, o kaltumas, kaip teismo įsitikinimo susiformavimo pagrindas. „Abejonės dėl kaltės“ nukreipia manyti, kad egzistuoja abejonių dėl ne dėl kaltės formos, rūšies, turinio nustatymo (t.y. materialine prasme), o dėl asmens kaltumo.

Probleminiai praktiniai kaltės įrodinėjimo aspektai

Pirmiausia, kaltės klausimas svarbus kvalifikuojant veiką, nes panaši (ar net tapati) pagal objektyviuosius požymius nusikalstama veika (veiką, padarinius) įstatymo gali būti vertinama skirtingai pagal kaltės formą (pvz., BK 129 str. „Nužudymas“ ir 132 str. „Neatsargus gyvybės atėmimas“). Kaip teigia Aukščiausiasis Teismas, tik tinkamai kvalifikavus nusikalstamas veikas gali būti įgyvendinta baudžiamojo proceso paskirtis – teisingai nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir nieko nekalto nuteisti (LAT, Nr. 2K-P- 36/2010, Nr. 2K-380-942/2015.).

Kaltės klausimas labai svarbus ir skiriant bausmę (Čepas, 2013).⁸ Detalus kaltininko suvokimo aktualizavimas svarbus ir tikrojo, neformalaus teisingumo nustatymui. Tai pasakytina apie bylas, kuriose tiriamos veikos, sudarančios formaliąsias nusikalstamų veikų sudėtis, taip pat kurių pavojingumas nedidelis, kuriose padariniai išreikšti vertinamosiomis sąvokomis (pvz., BK 300 str., klastojimai). Kiekvienu atveju esant tyčinei veikai, svarbu nustatyti konkrečią kaltę – kaltės rūšį ir jos turinį, t.y. konkretaus asmens konkrečią kaltę konkrečiu inkriminuotos veikos atveju.

Analizuojant baudžiamąsias bylas ikiteisminio tyrimo metu, taip pat teismuose, galima išskirti keletą esminių probleminių aspektų, susijusių su kaltės nustatymu. Pirma, ir svarbiausia, kaltei skiriama per mažai dėmesio; manoma, kad užtenka nustatyti objektyviuosius požymius ir to pakanka, nes per juos paaiškės subjektyvieji. Tačiau tokiu atveju neretai neužduodami reikalingi klausimai apklausų metu, nedaromos akistatos. Pasitaikantis trūkumas - visiško kaltės, subjektyviųjų požymių nustatymo ignoravimas, įrodinėjant bet ką. Kiti aspektai - manymas, kad pagrįstas ir pakankamas kaltės motyvavimas yra deklaravimas „Įstatymo nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia“; dažnas pasikliovimas ekspertize arba specialisto išvada, kaip „objektyviais įrodymais, pagrindžiančiais kaltę“; pasitaikantis trūkumas - painiojimas kaltės formų ir nenustatinėjimas detalaus turinio; neretas bendrininkavimo tyčios nenustatinėjimas ir jos tapatinamas su tyčia bendrininkų padarytoje konkrečioje veikoje. Pasitaiko nemažai atveju, kai nustatant neatsargią kaltės formą nekreipiamas dėmesys į jos rūšį ir turinį (Truncienė, 2004, p. 35).

Kaip rodo baudžiamosios bylos, kaltė dažnai nenustatinėjama. Kartais susidaro įspūdis, kad veiką tiriantys pareigūnai, prokuroras ir teismas daro prielaidas apie egzistuojančią kaltę, to niekaip neaprašdami. Kaltę reikia pagrįsti įrodymais, pagrindžiančiais būtent kaltės buvimą, o ne veikos buvimą, fakto buvimą, asmens prisidėjimą darant veiksmus. Tai, kad per mažai dėmesio skiriama kaltės įrodinėjimui neretai pažymi Aukščiausiasis Teismas: „tiek ikiteisminio tyrimo subjektai, tiek teismai, kvalifikuodami nusikalstamas veikas pagal Baudžiamojo

⁸ Šiame straipsnyje bausmės klausimai nenagrinėjami.

kodekso 222 ir 223 straipsnius, kaltės formoms reikiamo dėmesio neskiria“ (LAT, 2005). Kaip nurodo Aukščiausiasis Teismas „Atkreiptinas dėmesys ir į tuos teismų praktikos pavyzdžius, kai asmens kaltės nustatymas nepagrįstai tapatinamas su visos nusikalstamos veikos įrodinėjimu.“ (Teismų praktika Nr. 30, p. 590). Ir griežtai kritikuoja nuosprendį, kuriame „nėra jokių motyvų, pagrindžiančių kaltės buvimą“. (Teismų praktika Nr. 30, p. 590). „Kaltė yra viena iš veikos kvalifikavimui reikšmingų aplinkybių, todėl pagal BPK 305 straipsnį nuosprendyje turi būti pateikiami jos nustatymo motyvai.“ (Teismų praktika Nr. 30, p. 591). Todėl praktiniu požiūriu itin svarbus konkretaus kaltės turinio nustatymas, kaltininko suvokimo aktualizavimas, jo pagrindimas įrodymais, argumentavimas. Šie aspektai svarbūs formuluojant klausimus apklausoms bei planuojant tyrimo veiksmus. Todėl negali būti pasikliaujama veikos vien objektyviųjų, matomų požymių (vietos, laiko, dalyko, įrankių, priemonių) aprašymu. Įrodymas to, kas padaryta, kas matoma, nereiškia, kad įrodyta kaltė. Objektyvus pakaltinimas tada, kai teorija akcentuoja subjektyvų kaltinimą iškreipia kai kurių bylų įrodinėjimo dalyką.

Nenustačius kaltės turinio, detalaus asmens suvokimo galimos situacijos, kai apkaltinamas, teisiamas nekaltas asmuo. Štai pilietis apkaltintas kontrabanda - dėl to, kad paštu siuntė *savo* antikvarinę knygą į užsienį; šią knygą jis atsinešė nesupakuotą, neslėpdamas, ją siuntė užpildęs atitinkamą muitinės deklaraciją (LAT, Nr. 2K-7-60-788/2015). Ar siųsdamas knygą žmogus suvokė, kad daro kontrabandą, veikia nusikalstamai, t.y. tyčia? Atsakymas į klausimą galimas nustatius aplinkybes *ir* detalizavus asmens suvokimo turinį – ką konkretus asmuo konkrečiu momentu suvokė. Aukščiausiasis Teismas, išteisindamas asmenį paneigė tyčią ir jos turinį, nurodymas abejones dėl jos: „Minėtos aplinkybės verčia abejoti, kad N. U., siųsdamas į JAV jam nuosavybės teise priklausančią antikvarinę knygą be reikiamo leidimo, veikė kontrabandos nusikaltimui būdinga tiesiogine tyčia, t. y. suvokdamas, kad tokiam daiktui gabenti būtinas leidimas ir kad knygos išsiuntimas iš Lietuvos pažeidžia tokiems daiktams taikomą valstybės teisinę apsaugą, ir norėdamas ją pažeisti“ (LAT, Nr. 2K-7-60-788/2015). Jei neįrodinėjamas veikos neteisėtumo suvokimas, kaip būtina smerktinumo sąlyga (Bikelis, 2006, p. 62), pavojingumo pobūdžio suvokimas (Bikelis, 2004, p. 63), teisingai negali būti nustatytas ir tyčios turinys.

Kitas pasitaikantis kaltės pagrindimo motyvas – teisinio reikalavimo „Įstatymo nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia“ nurodymas, manant kad taip paneigiami kaltininko parodymai, jo deklaruojamas nesupratimas, nežinojimas. Vien šio postulato nurodymas orientuoja į objektyvų pakaltinimą, kas neleistina. BK 2 str. 2 dalies nuostatą reikia suvokti siaurai: įstatymo nežinojimo (ar nesupratimo) atveju asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuomet, kai jis turėjo galimybę sužinoti (ir teisingai suprasti) įstatymo reikalavimus. Ši nuostata teisinga tik tada, kai žmogus nežinojo draudimų ir veikė sąmoningai, tyčia; asmens žinojimas apie galiojančius draudimus nėra tas pats, kas veikos pavojingo pobūdžio, jos žalingumo suvokimas. Todėl sprendžiant apie kaltę neužtenka konstatuoti bendrą formulę „nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės“. Reikia ieškoti ir subjektyvių pagrindų: ko asmuo nedarė, nors buvo įpareigotas; ką jis privalėjo suvokti, būdamas sveiko proto, pakaltinamas; ką jis privalėjo suvokti užimdamas pareigas ar dirbdamas konkretų darbą, atlikdamas funkciją; ar jo elgesys tik amoralus, ar normalaus žmogaus požiūriu smerktinas.

Kaltės turinys negali likti neaiškus tam, kuris įrodinėja. Todėl neigiamai vertintina tai, kad kartais nekreipiamas dėmesys įrodinėjant, apklausos paviršutiniškos, su išankstiniais klausimais vien dėl veikos ir jos momento, ignoruojamos detalės, kurios gali padėti atskleisti kontekstą. „Kaltės turinys baudžiamojoje byloje atskleidžiamas ne vien tik paties kaltininko prisipažinimo, padarius nusikalstamą veiką, išaiškinimu, kaip jis suvokė bei įvertino savo daromų veiksmų ar neveikimo pobūdį, padarinius, kokios paskatos nulėmė nusikalstamos veikos padarymą ir kokių padarinių šia veika buvo siekiama. Kaltės forma, rūšis, jos turinys –

subjektyvieji (vidiniai–psichiniai) nusikalstamos veikos požymiai, be nurodytų aplinkybių, nustatomi tiriant, įvertinant ir išorinius (objektyviuosius) nusikalstamos veikos požymius: atliktus veiksmus, jų pobūdį, intensyvumą, būdą, pastangas juos padarant, padėtį, kuri buvo juos padarant, ir pan. Taigi apie kaltę – psichinį kaltininko santykį su veika bei jos padariniais – gali būti sprendžiama ir pagal kaltininko elgesį“ (LAT, Nr. 2K-76/2007).

Neretai praktikoje įrodinėjant sudėtį ir kaltę pasikliaujama ekspertize arba specialisto išvada kaip universaliais įrodymais, net nesusimąstant, kad specialių žinių pritaikymas nieko neparodo asmens suvokimą. Pavyzdžiui, avarių bylose dažnai remiamasi ekspertize, kaip neginčijamu įrodymu ir manoma, kad to pakanka pagrįsti kaltę. Nustatinėjama ne kaltė, tačiau ji „priderinama“ prie ekspertizės akte išdėstytų aplinkybių. Tokiame akte konstatuojamos faktinės aplinkybės, objektyvios aplinkybės ir negalima beatodairiškai daryti išvadų apie subjektyviuosius požymius. Detali analizė gali duoti pagrindą manyti, kad nėra kaltės, kaip ji suprantama baudžiamojoje teisėje: N. K. pagal BK 281 str. 1 dalį buvo kaltinama tuo, kad važiuodama Vilniuje, buvo neatsargi ir neatidi, prieš sukdamą į kairę, į namo kiemą, neįsitikino, ar tai daryti saugu, ar netrukdyt kitiems eismo dalyviams, nedavė kelio bei sudarė kliūtį priešinga kryptimi pirmąja eismo juosta tiesiai važiuojančiam automobiliui ir susidūrė su juo, taip pažeidė Kelių eismo taisyklių reikalavimus, dėl to nukentėjo keleivė, kuriai padarytas nesunkus sveikatos sutrikdymas. Aukščiausiasis Teismas, paneigdamas kaltę nurodė, kad net ir nustačius KET pažeidimą ir jo priežastinį ryšį su eismo įvykiu bei padaryta žala kitam asmeniui, veikai kvalifikuoti pagal BK 281 straipsnį turi būti nustatyta ir eismo įvykį sukėlusio asmens neatsargi kaltė (pasitikėjimas arba nerūpestingumas), o ekspertizės akto ir specialisto išvadoje suformuluotos išvados galėjo būti teismo įvertintos tik kaip tikėtinos ir yra tik prielaida teisinei išvadai (LAT, Nr. 2K-474/2011).

Itin detalaus nustatymo reikalauja atvejai, kai tiriamos kelios nusikalstamos veikos (veikų daugetas). Tyrėjas, prokuroras, teismas turi detalizuoti kaltę dėl kiekvienos iš veikų ir neleisti įtvirtinti abejotinų, prieštaringų nuostatų, kai kelios kartu padarytos veikos yra padarytos ir tyčia, ir neatsargiai. Pavyzdžiui teismas kvalifikuodamas veiką pagal BK 137 str. 1 dalį (sunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo) padarė išvadą, kad kaltinamasis, policijos pareigūnas, stabdydamas pažeidėją ir panaudodamas šaunamąjį ginklą, numatė, kad dėl tokių jo veiksmų gali atsirasti padarinių (sunkus sveikatos sutrikdymas), tačiau dėl nusikalstamo pasitikėjimo lengvabūdiškai tikėjosi jų išvengti. Kartu pagal sutaptį teismas taikė ir BK 228 str. 1 dalį, kurioje numatyta nusikalstama veika (tarnybos įgaliojimų viršijimas) padaroma tik tyčia. Kaltės turinio prieštaravimo nepašalina ir apeliacinės instancijos teismas. Aukščiausiasis Teismas perkvalifikavo veiką pagal BK 229 straipsnį (tarnybos pareigų netinkamas atlikimas dėl neatsargumo sukėlęs didelės žalos), nustatydamas, kad ši padaryta dėl nusikalstamo nerūpestingumo (LAT, Nr. 2K-P-1/2014). Taigi, taikant įstatymą būtinas atidumas ir įžvalgumas, pareigūnas negali formuluoti dviprasmiškų ir prieštaringų teiginių.

Kaltės klausimai tyrimo metu labai svarbūs ir vertinant kelių kartu veikusių bendrininkų veiksmus. Bendrininkavimo atveju kaltė taip pat turi būti nustatyta detalčiai, nes bendrininkavimo atveju svarbūs du kaltės lygmenys: bendrininkų *tyčia veikti bendrai* (I) ir *kiekvieno bendrininko tyčia* padaryti konkrečią nusikalstamą veiką (vagystę, plėšimą, nužudymą, kt.) (II). Kaip nurodo Aukščiausiasis Teismas, „Pagrindžiant bendrininko atsakomybę už bendrininkavimą darant tos pačios rūšies veiką turi būti konstatuota ne tik nusikalstamos veikos, dėl kurios padarymo yra sujungiamos kelių asmenų pastangos, sudėtis, numatyta konkrečiame BK straipsnyje, bet kartu ir tos veikos darymo formos – bendrininkavimo objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visuma – bendrininkavimo sudėtis, numatyta BK 24, 25 straipsnių nuostatose.“ (LAT, Nr. 2K-485/2008). Vadinasi, neužtenka nurodyti esant bendrininkavimą, bet reikia jį įrodyti, o vienas iš būtinųjų įrodytinų požymių

(įrodinėtinų aplinkybių) – *tyčia bendrininkauti*. Pastarasis momentas praktikoje daugumoje bylų pamiršamas ir neakcentuojamas. Svarbu ir tai, kad „bendrininkų veikla iki bendros nusikalstamos veikos sudėties, numatytos BK specialiojoje dalyje požymių realizavimo, galima tik tiesiogine tyčia. Tais atvejais, kai įstatyme nenurodyta, kad veika padaroma tiesiogine tyčia, kai nusikalstamos veikos motyvas ir tikslas nėra būtini sudėties požymiai, tai tokia veika gali būti padaryta ir tiesiogine, ir netiesiogine tyčia... jei tokią veiką padaro bendrininkų grupė, kurią sudaro tik bendravykdytojai, bendrininkavimas netiesiogine tyčia yra galimas“ (Teismų praktika, Nr. 30, p. 338).

Įrodinėjant kaltę negalima pamiršti ir procesinių aspektų: nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis apie kaltę, teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę (LAT, Nr. 2K-177/2009, 2K-205/2012, 2K-532/2012, 2K-619/2012, 2K-232/2014, 2K-7-173/2014), o asmens nesugebėjimas įtikinti teismą dėl savo nekaltumo nėra pakankamas pagrindas kaltumui nustatyti (LAT, Nr. 2K-199-788/2015), kaltinamasis savo nekaltumo įrodinėti neprivalo (LAT, Nr. 2K-532/2012). Kartais paties kaltininko nemokėjimas paaiškinti savo veiksmų, nesugebėjimas reikšti minčių laikomas melavimu, nenuoširdumu, o tai tariamai reiškia jo kaltumą. Negalima kaltės grįsti ir „bendrojo pobūdžio rūpestingumo pareigos nesilaikymu“, nes tai būdinga civilinei, bet ne baudžiamajai teisei (LAT, Nr. 2K-199-788/2015). Be to, „Kaltės įrodinėjimui netiesioginiais įrodymais keliamas reikalavimas, kad šiais įrodymais nustatyti tarpiniai faktai ir išvados tarpusavyje turi būti sujungti nuoseklia ir logiška grandine“ (LAT, Nr. 2K-125-511/2019, 2K-204-689/2019, 2K-121-697/2020).

Praktinės gairės pareigūnams tyrimo metu

Pareigūno (tyrėjo) kompetencijos turi apimti bazines žinias apie kaltę, taip pat ir šių žinių taikymo ypatybes. Pareigūnas turi išmanyti kaltės formas, rūšis bei turinio nustatymo ypatybes, kad pagal tai galėtų formuluoti tinkamus klausimus įtariamajam, bendrininkams, liudytojams. Verta akcentuoti, kad tyrimo metu, surinkus informaciją apie objektyviuosius požymius (pirmiausia veiką ir padarinius), tyrėjas sprendžia dėl kaltės formos; po to seka kaltės turinio išsiaiškinimas (Piesliakas, 1996). Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kokio tipo nusikalstamos veikos sudėtis padarinių požiūriu (formali ar material) įrodinėjama, koks veikos baigtumo momentas, ką reikia įrodinėti. Galimo kaltės turinio formulavimas įmanomas tik išsigilinus į objektyvias aplinkybes ir kaltininko parodymus, juos gretinant. Nustatant kaltės turinį tiesiogiai padeda ir tikslo bei motyvo paieška. Sprendžiant apie kaltę, jos turinį konkrečiu atveju, būtina žvelgti į situacijos esmę – kaip viskas vyko; ar viskas vyko taip, kaip užfiksuota pareiškime apie nusikalstamą veiką; kokia buvo veikos paskata, kurią galėtų įvardyti nešališkas situacijos stebėtojas. Įvertinus šias aplinkybes turi būti sprendžiama, ar egzistavo subjektyvus kaltininko neteisėtumo suvokimas. Svarbus momentas yra ir tai, kad asmens subjektyvūs parodymai būtų vertinami be išankstinės nuostatos, neigiamo nusistatymo, moralizavimo, nelaikomi melu⁹ *a priori*. Savo ruožtu pareigūnas negali būti naivus ir tikėti viskuo, kas jam sakoma, daryti išvadas savarankiškai, o ne dėl įtikinėjimo. Melas ir išgalvoti „duomenys“ (versijos, samprotavimai) paneigiami subjektyviuosius požymius lyginant su objektyviaisiais; pageidautina, kad jie

⁹ Mėllas yra tyčia sakoma neteisybė: *Akiplėšiškas, gudrus m. M. per akis. Jie čia eina ~ù (meluodami ką daro). Su ~ù toli nenuėisi* (tts.). (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lkiis.lki.lt/>) Melas yra sąmoningas klaidingo teiginio pateikimas žinant, kad jis klaidingas ir tikintis, kad bus laikomas teisingu. Melui būdingas tikslas apgauti kitą žmogų. Todėl melu negali būti vadinami asmens parodymai, kai jis klysta dėl savo veiksmų vertinimo arba pasakoja apie įvykį taip, kaip supranta subjektyviai.

sutaptų kuo išsamiau, detaliau.¹⁰ Tikrąjį asmens suvokimą parodo tikrovės pažinimo šaltiniai, užfiksuoti tyrimo veiksmais: apklausų protokolai, jų sugretinimai, akistatų protokolai, vaizdo įrašai; „tolimesni šaltiniai“ - įvykio vietos apžiūros protokolai; daiktų, objektų paėmimo protokolai, jų tyrimo aktai, apžiūros protokolai; nukentėjusiojo pareiškimas, jo apklausų protokolai, liudytojų apklausų protokolai. Apie asmens kaltę spręsti leidžia ir daiktai, materialūs pėdsakai; sumanymus išduoda rengimasis, pajėgų telkimas, kita.

Pareigūnui, atliekančiam tyrimą, nustatančiam kaltę svarbu byloje užfiksuoti tai, ką darydamas suvokė asmuo (įtariamasis). Šiuo tikslu turi būti formuluojami klausimai, iš atsakymų į kuriuos būtų galima daryti išvadas apie tai, ar asmuo

suvokė kaip *neteisėtus*, savo veiksmus,
suvokė juos kaip *nepateisinamą* riziką,
privalėjo žinoti tai, kas jam inkriminuota,
jo funkcijos apėmė to žinojimą, būtinumą žinoti,
veikdamas suprato, kad tai *neleistina/žalinga/baustina*;
ar jam buvo būdinga įsisažmoninta pareiga,
privalėjo suvokti dėl savo patirties ir veiklos tai, ko nesuvokė ir kas sukėlė žalą.

Asmens pasakojimas kaltės požūriui tikėtinas tada, kai jis pagrįstas faktais ir detalėmis duodant parodymus, o šios detalės bendrame bylos kontekste nesikeičia.

Išvados

Kaltės nustatinėjimas įtvirtina konstitucinį subjektyvaus kaltinimo principą ir eliminuoja objektyvų kaltinimą. Nors šiuo metu tiek teorijoje, tiek praktikoje dominuoja kaltės, kaip sudėties požymio modelis, būtų racionalu taikyti platesnę kaltės koncepciją, įtvirtintą BK: kaltė yra savarankiškas baudžiamosios atsakomybės pagrindas, numatytas baudžiamajame įstatyme, egzistuojantis kartu su nusikalstamos veikos sudėtimi, kuris privalomai įrodomas kaip ir sudėtis, t. y. taip, kaip numato BK 2 str. 3 ir 4 d.

Teoriniu požūriu svarbios materialinė *kaltės* sąvoka ir procesinė *kaltumo* sąvoka. Šios sąvokos nėra tapačios, nors praktikoje dažnai tampa viena kita pakeičiančios. Baudžiamąjo proceso įstatymuose kalbama apie *kaltę procesiniu aspektu* ir „kaltės“ sąvoka turi specifinį, tik proceso teisės normoms būdingą atspalvį. „Kaltumo“ sąvoka, kaip proceso konstruktas yra platesnė, apima ne tik kaltę, kaip asmens santykį su padaryta veika, tačiau ir visumą sąlygų, leidžiančių jį patraukti baudžiamajon atsakomybėn. Kaltumo sąvoka sietina ir su proceso vyksmu, ir su rezultatu. Kaltumas yra įrodinėjimo proceso rezultatas, kuris atsispindi teismo nuosprendyje. Kaltumas yra visuma aplinkybių, kurias teismas nustatė kaip neginčytinas, kurios parodo konkretų asmenų padarius nusikalstamą veiką ir įrodė kaip sudėtį, ir visi duomenys patvirtinantys, kad veiką padarė būtent tas asmuo, kuriam ji inkriminuota. Kaltumo nustatymas yra ir nekaltumo prezumpcijos paneigimas – esminis teisėtumo ir žmogaus teisių įgyvendinimo garantas procese.

Kaltės įrodinėjimo problemos baudžiamajame procese yra dažnos. Praktiniu požūriu įrodinėjant kaltę turi būti stengiamasi nustatyti kiek įmanoma detalesnį asmens suvokimą veikos metu ir atskleisti kaltės turinį, vengti manymo, kad užtenka nustatyti objektyviuosius požymius. Konkrečioje byloje negalima ignoruoti subjektyvių požymių, nelaikyti pakankama deklaracijos „Įstatymo nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia“ kaltės įrodymui. Nustatant kaltę negalima vien ekspertize arba specialisto išvada, kaip objektyviais įrodymais,

¹⁰ Melas baudžiamąjoje byloje paprastai nustatomas pagal skirtingose bylos vietose skirtingus to paties asmens parodymus apie tas pačias aplinkybes, ypatingai – apie detales, kai skirtumų negalima pateisinti primiršimu ar sąžiningu klydimu, menku klydimu dėl detalių, parodymų akivaizdus kirtimasis su kitais nustatytais duomenimis.

pagrindžiančiais kaltę. Įrodinėjant bendrininkavimą būtina nustatyti ir tyčią veikti bendrai, netapatinti jos su tyčia bendrininkų padarytoje konkrečioje veikoje. Kai tiriamos kelios nusikalstamos veikos (daugetas), būtina detalizuoti kaltę dėl kiekvienos iš veikų ir neįtvirtinti abejotinių nuostatų, kai kelios vienu metu padarytos veikos laikomos padarytos ir tyčia, ir neatsargiai.

Pareigūno (tyrėjo) kompetencijos turi apimti bazines žinias apie kaltę, taip pat ir šių žinių taikymo ypatybes. Pareigūnas turi išmanyti kaltės formas, rūšis bei turinio nustatymo ypatybes, kad pagal tai galėtų formuluoti reikiamus klausimus įtariamajam, bendrininkams, liudytojams, planuoti apklausų eiliškumą. Pareigūnui, atliekančiam tyrimą, nustatančiam kaltę svarbu byloje užfiksuoti tai, ką darydamas suvokė asmuo (įtariamasis). Šiuo tikslu turi būti formuluojami klausimai, iš atsakymų į kuriuos būtų galima daryti išvadas apie tai, ką suvokė asmuo veikos metu, ar asmuo suvokė savo veiksmus kaip *neteisėtus*, suvokė juos kaip *nepateisinamą* riziką, ar *privalėjo, galėjo žinoti* tai, kas jam inkriminuota, jo funkcijos apėmė konkrečių aplinkybių žinojimą, ar veikdamas suprato, kad tai *neleistina/žalinga/baustina*, ar asmeniui buvo būdinga įsisažmoninta pareiga, ar jis privalėjo suvokti dėl savo patirties ir veiklos tai, ko nesuvokė ir kas sukėlė žalą. Asmens parodymų patikimumas kaltės požiūriu patikrinamas juos analizuojant kitų nustatytų aplinkybių kontekste analizuojant teiginių detales, o jos bendrame bylos kontekste nesikeičia.

Literatūra

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Valstybės žinios, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). Valstybės žinios, 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 2015-11216.
5. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. (2016/C 202/02)[interaktyvus] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=HU> [Žiūrėta 2021 m. gegužės 8 d.]

Specialioji literatūra:

6. Ažubalytė, R., Jurka, R. ir Zajančauskienė, J. (2016) *Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis. I Knyga*. Vilnius: Registrų centras
7. Bielinis, A. (2007) 'Tyčinė nusikalstama veika Vokietijos ir Lietuvos baudžiamojoje teisėje: lyginamoji analizė', *Teisės problemos*, 3 (57), p62-86.
8. Bikelis, S. (2004) 'Nusikalstamos veikos pavojingo pobūdžio suvokimas tyčioje', *Jurisprudencija*, 60 (52) p63-73.
9. Bikelis, S. (2006) 'Nusikalstamos veikos neteisėtumo suvokimo samprata ir jo baudžiamoji teisinė reikšmė', *Jurisprudencija*, 7(85), p57-63.
10. Bikelis, S. (2007) *Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius.
11. Čepas, A. (2013) 'Tyčios turinio reikšmė skiriant bausmes už nužudymus Lietuvos teismų praktikoje', *Teisės problemos*, 4 (82), p40-64.

12. Drakšas, R. (2004) 'Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problematika', *Teisė*, 53, p68-79.
13. Goda, G. (2018) 'Nekaltumo prezumpcijos principo reikšmė suėjus baudžiamosios atsakomybės taikymo senačiai', *Teisė*, 107, p24-34.
14. Green, S. P. (2004) 'Moral Ambiguity in White Collar Criminal Law', *Notre Dame Journal Of Law, Ethics & Public Policy*, 18, p501-519.
15. Jovaišas, K. (2012) 'Kaltės įrodinėjimas baudžiamajame procese: problemos ir paradoksai', *Teisė*, 82, p225-237.
16. Markevičiūtė, M. (2016) 'Kaltė kaip juridinių asmenų administracinio baudimo sąlyga', *Teisė*, 100, p81-101.
17. Pečkaitis, J. S. (2013) 'Baudžiamoji atsakomybė už aplaidų buhalterinės apskaitos tvarkymą', *Jurisprudencija*, 20(1), p343-357.
18. Piesliakas, V. (1996) *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*. Vilnius
19. Piesliakas, V. (2006) *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai*. Vilnius: Justitia
20. Prapiestis, J. Prapiestis, D. (2016) 'Kaltės institutas baudžiamojoje kasacijoje', *Teisės apžvalga*, 2(14), p48-61.
21. Sinkevičius E. (2000) 'Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problemos', *Teisė*, 36, p96-106.
22. Šukytė, J. (2013) 'Neatsargios kaltės numatymo nusikalstamų veikų sudėtyse problemos', *Socialinių mokslų studijos*, 5 (2), p655-669.
23. Švedas, G. (red.) (2019) *Lietuvos baudžiamoji teisė, bendroji dalis, I knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla
24. Tirilytė-Zelenina, R. (2018) 'Nauji juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės kriterijai Lietuvos Respublikos teisėje', *Teisės problemos*, 2(96), p79-106.
25. Truncienė, I. (2004) 'Kaltė ir jos nustatymas bylose, susijusiose su kelių transporto eismo saugumo ir transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimais', *Jurisprudencija*, 53(45), p33-42.
26. Zajančauskienė, J. (2013) 'Teismų praktikos aktualijos baudžiamosiose bylose dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų', *Jurisprudencija*, 20(4), p1524-1534.
27. Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lkiis.lki.lt/> [Žiūrėta 2021 m. gegužės 8 d.].

Teismų praktika:

28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas.

33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. kovo 24 d Teismų praktikos kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimo (BK 281 straipsnis) baudžiamosiose bylose apžvalga (2009). Teismų praktika, 30.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. gruodžio 29 d. apibendrinimo apžvalga dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose. Teismų praktika, 23.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-52/2001.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-490/2001.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-353/2006.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-616/2006.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-76/2007.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-485/2008.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177/2009.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-36/2010.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-164/2010.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-455/2010.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-474/2011.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-205/2012.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-532/2012.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-619/2012.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-1/2014.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-232/2014.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-173/2014.

-
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-199-788/2015.
 54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-380-942/2015.
 55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-125-511/2019.
 56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-204-689/2019.
 57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-121-697/2020.
 58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-170-628/2020.

THE ISSUES OF PROVING GUILT IN THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT

Laurynas PAKŠTAITIS
Mykolas Romeris University

Summary. The article focuses on the process of criminal investigation and proving of guilt during the process. The concepts of guilt and guiltiness in Lithuanian Criminal Law and Criminal Procedure are analyzed. Modern law enforcement must protect the interests of the society and at the same time protect the rights of the individual. The principle of subjective incrimination requires the establishment of guilt as an essential basis for criminal responsibility. The requirement of the establishing mens rea is one of the important steps during criminal investigation. Such establishment is also a necessary step to rebut the presumption of innocence. Nonetheless some criminal investigations show that factors of guilt and mens rea are often times considered as factors of lesser importance. To prevent the law enforcement agencies from mistakes special attention must be paid to the identification of subjective features of the crime such as subjective perception of the suspect as well as the aims and the motives of his actions. The author presents the analysis of the concepts of guilt, guiltiness and presents various examples of courtroom practices with regard to particular mistakes of the proving of guilt. Some theoretical suggestions on the establishment of guilt of the accomplices and the guilt of suspects when investigating the numerous crimes are also presented.

Keywords: *guilt, guiltiness, the proving of guilt, subjective features of the corpus of the crime.*

STATE REGULATION OF PRIVACY AND ITS PROTECTION IN THE USE OF VIRDS BY POLICE: COMPARATIVE PERSPECTIVE FROM LATVIA AND LITHUANIA

Aurelija PŪRAITĖ

*Mykolas Romeris University
Maironio str. 27, LT 44211 Kaunas, Lithuania
E-mail: aurelija.puraite@mruni.eu
ORCID ID: 0000-0001-9228-1396*

Neringa ŠILINSKĖ

*Turība University
Zemgale Suburb, Riga, LV-1058, Latvia
E-mail: n.silinske@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7758-8883*

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-32

Abstract. *The research analysis covers regulation on both: use of VIRDs and privacy protection in civil, administrative, and criminal laws (if these privacy protection rules could be applicable in the use of VIRDs). This research is focused on use of VIRDs by police in Latvia and Lithuania – legal regulation in both countries and its disjunctions, however, the research includes only general aspects of privacy protection in the use of VIRDs by a Public Police (except for their use against outside threats) as the most directly and extensively touching individuals' privacy aspects, because such use is widespread, relevant to most of the people as it is used in the everyday practice of the Public Police in public places. It is necessary to systematically investigate how privacy protection is ensured in particular national jurisdictions in the field of the operation and use of visual information recording devices. Such analysis is relevant because national jurisdictions are constantly confronted with challenges caused by modern technologies (particularly, VIRDs), the disputes concerning their use are only maturing, and new questions of legal governance of VIRDs' operation and use arise. VIRD in this research means any type of device which is capable of recording video (for example, CCTV camera, dashboard camera) any photographic equipment (such as photo cameras or mobile phones with integrated photo-cameras, unmanned aerial vehicles (drones) (equipped with video/photo cameras).*

Keywords: *privacy protection, state regulation in Latvia and Lithuania, visual information recording devices*

Introduction

In the constantly changing and developing world the concept of modern technologies is escalated more often. But together with the improvement of the technologies, peoples' concern about their privacy grows, therefore people have become more conscious about their fundamental rights. After a longevous and hard work of various international and national human rights institutions, people of civilized countries believe that human rights are and can be effectively defended by various legal instruments. This could be illustrated by the increasing number of cases in the European Court of Human Rights (European Court of Human Rights, 2010). However, as the world changes rapidly, sometimes legal instruments do not go along with the challenges that these rapid changes have posed to the legal system. If happens so, people may start feeling insecure. In order not to lose people's faith in the efficiency of law and assure its reflection of current social processes, laws have to be reviewed and adjusted to relevant time and its achievements, so that these achievements and social processes are not suppressed in order to fit the existing laws which do not match the reality anymore. Socio-legal positivism theory accepts the Social Fact Thesis which asserts that the content of law is manufactured according to social processes (Himma, 2004, p. 217). Along with the development of modern technologies, we notice how it is becoming easy to gather and transfer

information: with the help of drones we can capture images, record, conduct search; video recording, surveillance cameras mounted on buildings, in cars can capture visual information about everything that is on the way. The biggest amount and the most accurate information about private life is conveyed by visual data (photos or videos). The importance of an image has been described by the European Court of Human Rights (hereinafter – ECHR/the Court) which in one of its decisions has stated that “[A] person’s image constitutes one of the chief attributes of his or her personality, as it reveals the person’s unique characteristics and distinguishes the person from his or her peers. The right to the protection of one’s image “is thus one of the essential components of personal development” (*Von Hannover v. Germany*, 2012), “the publication of a photograph must, in the Court’s view, in general, be considered a more substantial interference with the right to respect for private life than the mere communication of the person’s name” (*Eerikäinen and Others v. Finland*, 2009). Such importance of an image is affirmed by national courts (*Douglas v. Hello!*, 2005). Thus, it could be said that filming (photographic) devices, such as unmanned aerial systems (hereinafter – UAS/drones), closed-circuit television cameras (hereinafter – CCTV cameras), dashboard cameras (car cameras), photo-video-cameras (hereinafter all such and similar devices called – visual information recording devices/VIRDS) are the best tool for the collection of the most accurate information and, accordingly, for intentional or not - the breach of someone’s right to respect for private life.

As “privacy is an issue of profound importance around the world” (Solove, 2009, p. 2) and “there appears to be [a] worldwide consensus about the importance of privacy and the need for its protection” (Pranevičienė, 2011, p. 1613), state’s attitude towards privacy protection in this field is very important, especially having in mind rapid technological developments (for example, the growing use of facial recognition technologies) (Nesterova, 2020, p. 2), people’s growing financial possibilities which only mean that VIRDS, such as UASs, dashboard cameras or CCTV could be owned by each individual in the nearest future, as Campbel (2019) indicates, Chongqing, a city in China, has one CCTV camera for every 5.9 citizens—or 30 times their prevalence in Washington, D.C. (the same, what happened with mobile phones that earlier were a thing of luxury but after a couple of decades they have become a necessity of every adult).

For this reason, it is necessary to systematically investigate how privacy protection is ensured in particular national jurisdictions in the field of the operation and use of visual information recording devices. Such analysis is relevant because national jurisdictions are constantly confronted with challenges caused by modern technologies (particularly, VIRDS), the disputes concerning their use are only maturing, and new questions of legal governance of VIRDS’ operation and use arise. VIRD in this research means any type of device which is capable of recording video (for example, CCTV camera, dashboard camera) any photographic equipment (such as photo cameras or mobile phones with integrated photo-cameras, unmanned aerial vehicles (drones) (equipped with video/photo cameras). For clarity, it is necessary to stress that the VIRDS mentioned above all have functions of not only video recording but also taking photographs, therefore hereinafter these two functions (photography and video) are treated as the same regardless of which function is mentioned unless the context allows only precise function.

As the problem raised in this research is quite new (because the use of VIRDS has become quite common only relatively recently), national courts are not rich with cases related to the defence of privacy in the context of the use of VIRDS. Only a few topical cases were found and they only helped to evaluate the effectiveness of national compensatory mechanisms in the field of VIRD-related privacy breaches. The research goal is to determine dysfunctions of Lithuanian and Latvian regulation of privacy protection in the use of VIRDS by public police.

The research analysis covers regulation on both: use of VIRDs and privacy protection in civil, administrative, and criminal laws (if these privacy protection rules could be applicable in the use of VIRDs). This research is focused on use of VIRDs by police in Latvia and Lithuania – legal regulation in both countries and its disfunctions, however, the research includes only general aspects of privacy protection in the use of VIRDs by a Public Police (except for their use against outside threats) as the most directly and extensively touching individuals' privacy aspects, because such use is widespread, relevant to most of the people as it is used in the everyday practice of the Public Police in public places.

Privacy in the context of the use of VIRDs in Lithuanian domestic law and case-law

By national legislation, the right to privacy is protected at the national level. In Lithuanian legislation, the right to privacy is described in various legal acts the main of which is the Constitution. Its Article 22 enshrines people's right to privacy by stressing the inviolability of an individual's private life, determining that collection of information concerning the private life of an individual is allowed only upon justified court order and in accordance with the law, also enshrining the duty of the court and the law to protect individuals from arbitrary or unlawful interference in their private life (Official Gazette, 1992). Constitutional Court of the Republic of Lithuania has stated that the abovementioned provisions of Article 22 are one of the most important guarantees of inviolability of an individual's private life as his/her private life is protected not only from unlawful interference of the State, other institutions and their officials but also from the unlawful interference from other individuals (The ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of September 19, 2002). In the same case the Constitutional Court also stressed that the limitations on the constitutional rights and freedoms, including protection of private life, are allowed only if it is done by law, they are necessary in a democratic society in an attempt to protect the rights and freedoms of others and the values and objectives enshrined in the Constitution, also if the limitations do not deny the nature and essence of the rights and freedoms and the principle of proportionality is followed. It is clear from the constitutional regulation of the principle of inviolability of private life that, in order to ensure effective protection of privacy, the process of gathering information about a person's private life is essentially formalised, associated with the procedure established by law and adoption of a court decision. Thus, it could be concluded that freely acting private persons are generally not entitled to collect such information (Supreme Court of Lithuania, 2013).

Another law connected with a particular aspect of privacy protection is the Law on Personal Data Legal Protection of the Republic of Lithuania (hereinafter – LPDLP) which is in accordance with the GDPR and protects personal information but also does not apply to the processing of personal data by a natural person with no connection to a professional or commercial activity (Official Gazette, 2000). As the national legislation must correspond to the European Union legislation, the LPDLP was changed just after the GDPR came into force so that it corresponded with the Regulation. In its previous version video surveillance, as the most helpful tool to gather private information and at the same time the most threatening privacy, was regulated by a separate article, and its limitations were set. However, after the newest changes, the article connected with video surveillance has been repealed.

Lithuania does not have any specific regulation concerning the use of any of VIRDs. The rules governing the use of UASs, which is called "The rules for the use of unmanned aircrafts" (TAR, 2014), have been repealed since 01.01.2021 because of the new regulation at the EU level. The so expected regulation at the EU level was indispensable as national (Lithuanian) regulation in this field was for assurance of physical safety only and had nothing to do with

privacy protection. Trying to find a hint about the protection of privacy in the Rules failed, as they were intended to set only physical safety requirements for the use of UASs (Puraite, Bereikiene and Silinske, 2017, p. 118).

At the time when the earlier-mentioned Regulation 2019/947 was in force, the Rules were still valid and not even amended till 01.01.2021 when the act was repealed. At the time of this research, there have been issued only by-laws on the marketing of unmanned aircraft systems (TAR, 2020a), and by-laws related to the issuance of certificates for UASs operators of various categories repeating and implementing the relevant rules set in Regulation 2019/947 (TAR, 2020b; TAR, 2020c). However, on the contrary to its neighbour Latvia, Lithuania has not yet adopted any specific rules on the flights of UASs that would complement privacy protection rules set in Regulation 2019/947.

The civil Code of the Republic of Lithuania establishes the inviolability of the individual's privacy and stresses that a person's private life may be made public only with that person's consent (Official Gazette, 2000). The following point of the same article concretizes what a violation of a person's private life is and lists actions, such as the unlawful invasion of a person's dwelling or other premises as well as fenced private territory, observation of one's private life, unlawful search of the person or his property, intentional interception of person's telephone, post or other private communications, violation of the confidentiality of personal notes and information, publication of the data on the state of his health in violation of the procedure prescribed by the laws; and states that the given list is not finite.

The regulation of the Civil code is special because the rules on privacy protection, set in it, on the contrary to the earlier mentioned LPDLP, apply also to natural persons and they enable the party whose legitimate interests have been violated, to take legal remedies, including requesting for the non-pecuniary damage. However, the following four conditions must be proved in order to apply civil liability: 1) unlawful actions; 2) causation; 3) fault; 4) damage. Breach of Article 2.23 of the Civil Code of the Republic of Lithuania or any other legal act guaranteeing the right to privacy is treated as unlawful actions. Article 6.246 of the Civil Code states that the civil liability shall arise from non-performance of a duty established by laws <...> or from performance of actions that are prohibited by laws <...>, or from violation of the general duty to behave with care.

Protection of privacy is enshrined in Lithuanian administrative and criminal law. However, the Code of administrative offences sets the fines only for unauthorized processing of personal data and privacy breaches in the area of electronic communications (applied for activities of entities, providing or entitled to provide a public communications network or related facilities only). However, the code also sets the prohibition to breach the rules on the use of unmanned aircraft, including use of unregistered, or without identification marks, aircraft, also the operation of aircraft without a valid certificate of airworthiness (except for aircraft performing test flights in the prescribed manner), use of aircraft with knowledge of non-compliance with airworthiness requirements (TAR, 2015) (Article 393, parts 2 and 6). So, this administrative tool could be used to defend the interests of privacy subjects (if noticed that the UAS is being flown over private area and requirements of distance, location, marking, etc. are breached, the injured person on the grounds of the rules on the operation of aircraft could request for stopping the UAS monitoring activities).

Section XXIV of the Criminal Code of the Republic of Lithuania sets the crimes related to the inviolability of private life. Among the crimes mentioned, there are articles criminalizing trespass (Article 165), illegal collection of information about a person's private life (Article 167), and making available to the public, exploitation, or exploitation for the benefit of third parties information about someone's private life without his consent if this information was

received for the accused person's service, profession or during the performance of a temporary task, or by committing one of the crimes named above (Article 168). However, because none of these crimes is classified as the crime for a negligent commitment of which the prosecution is allowed, and because the crimes are of formal nature (it means that for a criminal liability it is enough to commit action (inaction) outlined in the disposition of the article and negative consequences are not required)¹¹ in order to arraign on earlier mentioned crime charges, direct intent to commit a crime must be proven, as it is stated in Article 16 part 4 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania: "A person shall be punishable for the commission of a crime or misdemeanour through negligence solely in the cases provided for separately in the Special Part of this Code. The same rule is confirmed in *S.B., V.B., R.B* case (Klaipeda District Court, 2011). A crime or misdemeanour is treated as committed with a direct intent where: 1) when committing it, the person was aware of the dangerous nature of the criminal act and desired to engage therein; 2) when committing it, the person was aware of the dangerous nature of the criminal act, anticipated that his act or omission might cause the consequences provided for by Criminal Code of the Republic of Lithuania and desired that they arise. It is obvious that proving such conditions in case of trespass in the context of the use of, for example, UASs, is actually impossible if the accused denies his intent to gather private information.

Privacy in the context of the use of VIRDs in Latvian domestic law and case-law

Even very geographically, historically and culturally close countries, could have formally quite a different regulation on privacy and its protection. This will be disclosed by analysing Latvian national laws on privacy.

Although the term "privacy" itself is new in Latvian law, it cannot be said that the institute of privacy is not known (Torgans, Karklinš, and Bitans, 2017, p. 351). The right to the protection of private life in Latvia is protected by the legal act of supreme power – the Constitution (Lat. *Latvijas Republikas Satversme*, hereinafter - "Latvian Constitution"), more specifically, Article 96: „Everyone has the right to inviolability of his or her private life, home and correspondence”; Article 89: „The State shall recognise and protect fundamental human rights in accordance with this Constitution, laws and international agreements binding upon Latvia“ (Latvijas Vestnesis, 1993). In explaining the concept of privacy the Constitutional court of the Republic of Latvia, by quoting a doctrinal source, confirmed that the right to a private life means an individual's right to its private home, his right to live as he likes, in accordance with his nature and wish to develop and improve the personality, tolerating minimum interference of the state or other persons. The Court has also stated that this right includes the right of an individual to be different, retain and develop virtues and abilities, which distinguish him from other persons and individualizes him (Loucaides, 1991, p. 191; Constitutional Court of Latvia, 2004). The

¹¹ A. A., the decision of the Supreme Court of Lithuania of of 29.11.2018, case No. 2K-348-648/2018, point 7: the court in this case stated that the composition of the crime provided for in Article 167 of the Criminal Code is formal, i.e. the crime is treated as committed completing acts by which information about a person's private life was unlawfully collected (see also *P. K.*, the decision of the Supreme Court of Lithuania of 06.05.2014, case No. 2K-213/2014); *V. B.*, the decision of Kaunas district Court of 19.05.2015, case No. 1S-875-245/2015: the composition of crime provided for in Article 168 is formal; in one of its cases in terms of Article 165 application the Supreme Court of Lithuania stated that: „The moment of entry is also related with the finality of the crime (formal composition of the crime). In order to arise criminal liability it is necessary to also determine the person's fault – direct intent, i. e. the person's awareness of the fact that he/she against the will of the owner or persons authorised unlawfully intrudes on another person's dwelling, apartment or other dwelling or its accessories, including a protected housing area, and wanting to do so“ (*A. M.*, the decision of the Supreme Court of Lithuania of 27.01.2015, case No. 2K-37-942/2015).

Constitutional Court of the Republic of Latvia has also described the protection of private life as covering physical and moral integrity, honour and reputation, use of person's name and identity, personal data of a person, and concerning other aspects, connected with private life (Constitutional Court of Latvia, 2009). Furthermore, the Constitutional Court, by reflecting the ECHR case-law, has stressed that the rights guaranteed in Article 96 of the Constitution are not absolute as Article 116 of the Constitution provides that these rights may be subject to restrictions in circumstances provided for by law if it has a legitimate objective and is proportionate (Constitutional Court of Latvia, 2006).

Privacy protection is regulated by a large number of laws and regulations, even though not all of them contain the clearly expressed term "privacy" (Torgans, Karklinš and Bitans, 2017, p. 351). A few of them, that could be related to the use of VIRDS, are mentioned hereinafter. Article 9 of the Law on the Protection of the Children's Rights states that a child has the right to privacy, living quarters, the confidentiality of correspondence, and inviolability and freedom of the person (Latvijas Vēstnesis, 1998a). Freedom of Information Law states that restricted access information is which concerns the private life of natural persons (Latvijas Vēstnesis, 1998b), whereas Article 8 of the same law reaffirms that information regarding the private life of a natural person is protected by law. The most detailed regulation on personal data protection in Latvia is set in the recent Personal Data Processing Law (Latvijas Vēstnesis, 2018), which since 5th July 2018 replaced Personal Data Protection Law (Latvijas Vēstnesis, 2000). The predecessor, contrary to the Lithuanian situation, did not set any special conditions under the existence of which precisely video surveillance was allowed (only Article 7 obliged to make sure that at least one of the six conditions exists in order to generally process personal data). Whereas in the new Latvian law – Personal Data Processing Law, a separate article is dedicated precisely to the conditions of video surveillance and it says that "The requirements of this Law and the Data Regulation do not apply to the processing of data by natural persons using automated video surveillance devices for personal or household purposes," unless such surveillance is of public space on a large scale or when technical aids are used for the structuring of information (Article 36, part 2). Thus, the provision does not only set the rules on video surveillance but also confirms the specificity of VIRDS as data collection devices.

What is interesting that even though Latvian laws, on the contrary to Lithuanian, do not explicitly distinguish a person's right to an image (including his/her right to expressively disagree of being filmed), but, again, on the contrary to Lithuanian regulation, they clearly state that records obtained in road traffic cannot be disclosed to other persons and institutions (except for separately indicated cases) (Article 36, part 2 of Personal Data Processing Law). The legislator probably had in mind records taken by dashboard cameras. However, as the law does not clearly name the device used in road traffic, this article should be applicable in cases if the UAS was used, for example, to follow a car. Furthermore, the same article also states that it is prohibited to disclose the records obtained in road traffic to other persons and institutions, except when one of the bases of data processing specified in the data regulation is found (see GDPR Article 6 part 1), whereas neither Lithuanian Civil Code nor Lithuanian LPDLP, protect privacy subjects from their images, taken in public – road traffic, being disclosed to others if they do not harm the subjects' reputation, honour, dignity (as indicated in Article 2.22 part 2 of the Civil Code of the Republic of Lithuania). Thus, if a VIRDS in traffic recorded a video in which a person could be recognized and this video/photo was made public, under Lithuanian law, no offence is made, as the dignity, honour, and reputation of the person in the video has not been breached. So, it could be said that the person was filmed without even knowing it and without being able to express his disagreement with the process even though he or she did not

want to be recognized as being in a particular place at the particular time or driving a/sitting in a particular car. Whereas the Latvian Personal Data Processing Law ensures such protection.

Furthermore, the Latvian Civil Law, on the contrary to Lithuanian, does not govern privacy questions at all. It only contains provisions on non-pecuniary and pecuniary damage (Government Gazette, 1937). Article 1635 of the Latvian Civil Law states that any violation of rights, that is, any unauthorized act in itself, resulting in harm (including non-pecuniary damage), entitles the victim to seek satisfaction from the aggrieved person to the extent that he or she can be blamed. Privacy-related criminal offences are not among those resulting in presumable non-pecuniary damages, therefore they have to be proved by the claimant (Article 1635). Latvian Civil Law also divides fault into two categories: expressed by intention (i.e. “malicious fault”) or negligence (Article 1642), whereas negligence is gross and minor (Article 1644). Therefore in terms of damages and other civil law consequences, gross negligence is tantamount to malicious intent (article 1645). However, in actions arising solely from a breach of law and without prejudice to a pre-existing relationship, the infringer is liable for every negligence, even minor (Article 1649). Therefore it could be concluded that any infringement of privacy-related legal provision in the use of VIRD could result in an award of non-pecuniary damage despite the degree of fault.

After the Latvian Administrative Violations Code ceased to be in force (Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1984), administrative violations and the penalties applicable to them have been specified in the laws and binding regulations of local governments. As the directly applicable legal acts of the European Union and international agreements binding on Latvia, which regulate administrative liability, are a part of the system of administrative liability in Latvia, the field of data protection is governed *inter alia*, by GDPR. This regulation is also directly applicable and provides not only rules of conduct but also sanctions for non-compliance.

Besides, the right to respect for private life which could be breached by the use of visual information recording devices is also protected by the Criminal Law of Latvia, which criminalizes Persecution (Article 132 (1)) (Latvijas Vēstnesis, 1998c), the Transgression of Inviolability of the Dwelling of a Person (Article 143) and illegal activities with personal data (Article 145). An important factor to consider that these crimes, as well as in Lithuanian Criminal Code enshrined the above-mentioned privacy-related crimes could be committed only intentionally (Krastiņš, Liholaja, 2018, p. 70). This factor is important as proving the intent of the suspect is quite complicated in criminal proceedings. It is also important to stress that Latvian case law and scholars have not yet confirmed that entering a private territory with the help of a device (for example UAS) is treated as trespass, therefore it is still held that the person himself/herself has to enter the private territory in order the crime to be committed (Krastiņš, Liholaja, 2016, p. 352).

Latvia, as well as Lithuania, does not have separate regulations on the use of dashboard cameras but on the contrary to Lithuania, has separate national regulation on the operation of UAS (Procedures for Unmanned Aircraft and Other Aircraft Flights [Latvijas Vēstnesis, 2019b]), which, besides reflecting main provisions of Regulation 2019/947, also supplement them. For example, the Procedures state that the operations of unmanned aircraft and aircraft shall be conducted in such a way as not to endanger, besides other values, privacy. Also, the Procedures contain another provision that may indirectly serve for the protection of privacy and prevention of breaches against it is the flight ban between 30 minutes after sunset until 30 minutes before sunrise. This is an important rule helping to avoid secret surveillance from a UAS because it is more difficult to notice and identify the device and its owner in the dark. Finally, commendable is the provision prohibiting to perform flights of UASs closer than 2 m

in the horizontal plane from the street edge of populated areas (towns and villages). The following point sets an exception to the flights over the infrastructure objects or engineering structures and allows them without the consent of the owner or possessor in case if the UAS with the total take-off mass not exceeding 1.5 kg, to fly not less than 50 m above the ground or water surface.

Even though Lithuanian rules for the use of unmanned aircraft ceased to be in force on 01.01.2021 as well as Latvian Procedures for Performing Flights of an Unmanned Aircraft or Movements of Other Such Type of Machine, which are not Classified as Aircraft did on 17.08.2019 (Latvijas Vēstnesis, 2016), it is interesting to compare both states' foresight on the privacy protection from the very beginning of the creation of national rules related to the use of UASs.

On the contrary to Lithuanian rules, Latvian procedures at least mentioned the respect for privacy in the course of the use of the UAS: "Unmanned aircraft flights shall be performed so as not to endanger human life, health, privacy or property, flight safety, and security, not to cause harm to the environment, and also not to endanger the State defence and security interests" (Latvian Procedures for Performing Flights of an Unmanned Aircraft or Movements of Other Such Type of Machine, point 8). Latvian procedures demonstrated the State's willingness to make privacy protection in the use of UAS not only formal but actually working: on the contrary to Lithuanian rules, the formerly mentioned Latvian procedures contained provisions obliging the owner of the UAS to label the device with the given name and surname (for legal persons - company name) of the owner or possessor thereof, address of the declared place of residence (for legal persons - legal address) and phone number. This obligation was far-sighted at the moment of adoption of the procedures as it almost corresponded with the requirements set in the recent Regulation 2019/947 (to make sure that the UAS is identifiable), which came into force much later than the UA Rules (only the condition to indicate the registration number was missing in the former).

Also, the UA rules obliged the controller of unmanned aircraft to be identifiable (Latvian Procedures for Performing Flights of an Unmanned Aircraft or Movements of Other Such Type of Machine, point 28). These requirements ensured easier determination and identification of the person managing the UAS in cases when there was a question of any kind of liability and in such a way at least partly served not only for safety insurance but for privacy protection as well (when the responsible person concerning privacy breaches would have had to be found or illegal observation of private areas would have had to be interrupted). These requirements were useful and practical steps towards realistic, not only formal, implementation of privacy protection. However, modelling a situation that a person breaches the requirements for the device and self-identification assurance, it would have still been very hard to identify the offender (in case of privacy breaches when using UAS). When Lithuania has not yet adopted any specific national measures on privacy protection in the use of UAS and Latvian Procedures for Unmanned Aircraft and Other Aircraft Flights are valid until 01.07.2021, only the future will show how successfully both countries: Latvia and Lithuania will enforce the requirements of Regulation 2019/947 and adapt to their national understanding of privacy. However, Latvia is one step ahead here.

Privacy protection in the use of VIRDs by Police

Procedural measures involving the recording of visual information in criminal intelligence, preliminary investigation touch mainly precise people who might have been involved in criminal actions. Such procedures related to limiting protection of privacy allow for

a very broad margin of appreciation (*Uzun v. Germany, 2010; Murray v. the United Kingdom, 1994*). Whereas activities related to ensurance of public order, on the contrary, should be much better balanced in terms of privacy protection and aims sought. Furthermore, the scale of people affected by the usage of VIRDs (precisely, dashboard cameras, UASs) is incomparably larger because it affects or may affect any person in a public place.

UASs could be used by the police – for search, ensuring public order (for example, at mass events), whereas dashboard cameras are mounted in police cars and police patrols carry out continuous surveillance of public places and video recording in files. Video recording by the police or other resembling authority is necessary because it can increase public safety and may assist in the investigation of any type of offence. Even “visible recording can also deter certain people from engaging in criminal acts“ but if not carried out sensitively, “it can lead to intimidation of participants” (Murdoch, Roche, 2013, p. 107).

The use of UAS by the police is not that problematic in terms of privacy as such use is not covert (presuming that the persons observed see the UAS being used) and also not of permanent and systematic nature. It should be mentioned that there is no data on the use of UASs in police activities, frequency of such use, therefore deeper analysis could not be carried out. But talking about dashboard cameras mounted in police cars, it could be stressed that the surveillance by this type of VIRDs is of permanent and systematic nature, as probably all public police cars are equipped with this type of VIRD. This means that such surveillance could fall into the scope of Article 8 of the Convention, therefore must comply with a range of the earlier mentioned conditions which are: the interference must be in pursuance of a legitimate aim; it must be in accordance with the law, and it must be necessary in a democratic society. The non-existence of any of these conditions makes the use of the VIRD unjustified, in other words, such use would be treated as a violation of Article 8 of the Convention. It would not be difficult to prove that the surveillance by a dashboard camera is pursuant to a legitimate aim (insurance of public safety, crime prevention) and is necessary in a democratic society, therefore it is necessary to analyse whether it is in accordance with the law.

Before analysing the publicly accessible internal rules concerning the approval of image data, it is necessary to stress that police activities related to processing personal data are also governed by national laws derived from EU regulations – GDPR (if Member States have entrusted competent authorities with tasks which are not necessarily carried out for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, including the safeguarding against and prevention of threats to public security, so that the processing of personal data for those other purposes, in so far as it is within the scope of Union law, fell within the scope of GDPR (Regulation (EU) 2016/679, 2016) and Directive (EU) 2016/680 (2016), that are the earlier-mentioned LPDLP and The Law on personal data, processed for the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences, execution of criminal penalties or national security or defence, legal protection. The latter, among other purposes, is also applied to the processing of personal data by the competent authorities of the Republic of Lithuania where such processing is for the prevention, investigation, detection, or prosecution of criminal offences or the execution of penalties, as well as protection against and prevention of threats to public security and enshrines principles of personal data processing, such as a none-excessive collection of personal data for a specified, explicit and legitimate purpose, keeping the data in a form which permits identification of data subjects for no longer than is necessary for the purposes for which they are processed, and in a manner that ensures appropriate security of the personal data, including protection against unauthorised or unlawful processing. In other words, the law reflects the main conditions

(permissible interferences) and principles of application of a margin of appreciation in the context of privacy protection (such as lawfulness, proportionality, necessity, etc.).

When analysing whether the above-mentioned privacy-related principles are met in terms of video surveillance by police, it could be said that the compliance of the principle of lawfulness (“in accordance with the law”) is implemented by the Police Law of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2000), Article 22 part 1 clause 12, which enshrines police officer’s right to take pictures or video recordings with the consent of the person or/and in cases established by law. Using dashboard cameras in police cars or UASs is not reconcilable with the requirement of reception of a person’s consent (because it is practically impossible). However, such use could be treated as being carried out on the grounds established by law. Specifications for Special Remedies and Procedures for the Use of Special Remedies, approved by the Resolution of the Government of the Republic of Lithuania (2016) treats dashboard cameras (even though not specifically mention them) and UASs as special measures, point 2.14 states that “Remote sensing Measures are unmanned aircraft, vehicles <...> or other technical means autonomous or remotely operated, for the purpose of capturing offenses, monitoring a group of persons”. Special measures are one of the categories of “physical abuse” allowed for the police (Article 2 part 2 of the Police Law). The Procedures for the Use of Special Measures indicate that the conditions and grounds for the use of the special measures shall be laid down, among others, in the Police Law of the Republic of Lithuania, whereas The Police Law states that the grounds for application of physical abuse (including special measures), among others, are the protection of others against imminent danger to life or health, prevention of administrative misconduct or criminal activity. Thus, if a dashboard camera is treated as a special measure (taking into consideration that the UASs are, looks like dashboard cameras are treated as such as well, if not – it could be treated that the grounds for their use are not set in any law), it could be said that the criteria of lawfulness are satisfied, or at least the application of such measure is foreseeable because both the above-mentioned laws precisely indicate the grounds of the use of special measures. As it was mentioned, the requirement of “in accordance with the law” must satisfy foreseeability sub-criteria which means that the law should be sufficiently clear in its terms to give citizens an adequate indication as to the circumstances in which public authorities were empowered to resort to the interference with the right to respect for private life, it is confirmed by European Court of Human Rights practice (ECHR Research Division (2013); *Shimovolos v. Russia* (2011)).

Furthermore, in the context of secret measures of surveillance by public authorities, because of the lack of public scrutiny and the risk of abuse of power, compatibility with the rule of law requires domestic law to provide adequate protection against arbitrary interference with Article 8 rights and such protection, among others, also include the authorities competent to permit, carry out and supervise them, and the kind of remedy provided by the national law (as in *Vukota-Bojić v. Switzerland* (2016); *Uzun v. Germany* (2010). Even though the latter interpretation is formulated by the ECHR in the context of secret surveillance, and video surveillance by Public Police is not treated as such but considering the specificity of UASs (that their operation is not easily noticeable) and also considering the specificity of VIRD’s operator (that it is a police – a public authority), the criteria of supervision of the use of VIRDs and requirement of remedies are applied.

Police Commissioner-General of the Republic of Lithuania has approved the rules “On image data, captured by the image monitoring means handling in police offices” (2015). The rules are intended to assure that the image data-related activities are carried out in accordance with the EU law and national laws derived from it (most importantly, data protection). The rules set the list of persons that are allowed to process visual data (point 13), sets the maximum term

of visual data captured by VIRDs storage which is 60 days (point 38), provides automatic deletion of visual data after its term of storage or familiarisation expires (points 40, 46), enshrines the requirement if possible to inform the persons whose data are collected that video data is being recorded (point 32). In other words, this by-law enshrines remedies for proper management of visual data in police.

Thus, it could be said that the requirement of “in accordance with the law”, applicable for the permissible interferences to the right to privacy, set by the ECHR, is met in case of VIRDs surveillance by the police of Lithuania as it sets the grounds for use of such a measure (but only if presumed that dashboard cameras were treated as special measures) and also sets the remedies for lawful processing of personal data.

The use of VIRDs in the activities of police would also pass a test of justification of margin of appreciation set by the ECJ as the measure (visual data collection by VIRDs) limits EU fundamental rights (such as the right to privacy and protection of personal data), the limitation is allowed as these two rights are not absolute, the limitation is provided by law (criteria of foreseeability is satisfied), respect of these rights are guaranteed (remedies are set, such as prior warning about personal data being captured, a limited term of data storage, limited access to the data, automatic deletion, the limitation serves a legitimate objective (as stated in the Police Law or in the rules) (point 10), it is suitable to consistently and systematically meet the objective pursued (there is a set of just-mentioned complementary laws), there are no any measures available that would interfere less (considering the advances in modern technologies and their benefits, there are no other means capable of achieving at least similar results).

Moreover, it is important to stress that the rules “On image data, captured by the image monitoring means handling in police offices” include provision obliging Public Police buildings and cars equipped with dashboard cameras, to be marked with the signs warning about ongoing video surveillance (point 7). The cars must be marked inside the cabin as well as outside on the front, rear, and sides of the car body. Such a requirement is important to ensure the persons concerned the possibility to exercise their rights provided in GDPR and are informed about the surveillance and derivative national laws. However, it has to be not only formal but implemented in practice.

Police Law of the Republic of Latvia (1991) also includes provisions related to visual data capture and sets the main relevant rules in the law itself. The law states that restrictions on the rights and freedoms of individuals are permissible only based on and in accordance with the law, consequently (Article 5, Part 4), whenever the police apply such restriction, the police officer has to give them an explanation justifying each specific restriction. The law also enshrined police officer’s right to observe public places and persons in them, by using technical means for the timely prevention and detection of a possible public order threat, crime, finding persons or vehicles searched, as well as observing the buildings, premises of police institutions by technical means and the territory, police guarded objects, to ensure the security of the buildings, premises, and territory of the police authorities, the security of detained persons and guarded objects (Article 12, Part 14). The law also obliges the Cabinet to determine procedures of surveillance carried out by technical means, as well as the rules on processing the data obtained as a result of such surveillance (Article 12). Furthermore, the Law On Processing of Personal Data in the Criminal Proceedings and Administrative Offence Proceedings (2019a) states that the purpose of this Law is to protect the fundamental rights of natural persons, in particular the inviolability of private life, during the processing of personal data by competent authorities in order to (among others) prevent, investigate and detect criminal offences and administrative offences perform other activities related to administrative offence proceedings or criminal proceedings.

The implementing by-law – “Procedures for police surveillance by technical means and the processing of data resulting from such surveillance” (2017) sets the maximum term of retention of observation data, which is three months (except the cases when the data identify a threat to public order, a criminal offence, the person or vehicle being searched, etc. – can be kept for a maximum of three years). Furthermore, the procedures also oblige that the surveillance shall be warned using an informative sign (Article 8) which in case of dashboard cameras mounted in police cars has to be placed “in a conspicuous place” (Article 9). From this wording, it is not clear whether the sign has to be placed on the body of a car or inside it and to whom this sign must be visible: to any person outside the car or the person sitting in the police car. It is also stressed that the surveillance shall not take place in places where individuals expect a particularly high level of privacy protection. However, it is not clear, what conditions allow to determine that the place is the one with high expectation of privacy. Of course, the highest level of privacy for any individual is expected at home, however, the procedures are designed to regulate surveillance in public places, therefore home cannot be the object described by this provision. Even though formally Latvian laws also could be treated as meeting the requirements of the test of justification of margin of appreciation but the above-mentioned provisions concerning marking of police cars with a sign of surveillance being carried on and places of high expectation of privacy protection should be more detailed in order to be effective in privacy protection.

Conclusions

Specific area of the protection of privacy is law enforcement national authorities whose privacy protection specifics cannot be analysed because of the inaccessibility of internal legislation governing the processing of personal data in criminal intelligence. However, as the brief analysis of regulation on VIRD use in the Police disclosed, both: Lithuanian and Latvian regulation have small inaccuracies that need to be fixed. Despite the usefulness of VIRDs in the police, the most important rules should not be forgotten: a publicly-available policy on how video recordings are made and retained should be in place; footage should only be used for criminal investigations, and should not be retained for longer than necessary (Murdoch, Roche, 2013, p. 107). If the footage is retained for longer than required and is stored in such a way that individuals can be identified from it, it may result in a violation of the right to respect for private life (as guaranteed by Article 8 of the Convention). Regulation on the use of VIRDs in police is not clear enough in both countries. In Lithuania there is a lack of clearance of the term “special measure” the interpretation of which may lead to the nonconformity with the “lawfulness” requirement set by the ECHR, whereas Latvian regulation on the topic lacks clearance in the provisions of “place of particularly high expectation of privacy” in which the surveillance is not allowed and “conspicuous place” in which the sign informing about ongoing visual information recording has to be placed.

References

1. Campbel, Ch. (2019, 21 November). ‘The Entire System is Designed to Suppress Us.’ *What the Chinese Surveillance State Means for the Rest of the World*. Available at: <https://time.com/5735411/china-surveillance-privacy-issues/> (Accessed: 25 December 2019)
2. Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by

- competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA, OJ L 119, 4.5.2016, p. 89–131.
3. Douglas v. Hello! (2005) EWCA Civ 595; [2006] QB 125; [2005] 3 WLR 881; [2005] EMLR 609; The Times 24 May 2005; The Times 26 May 2005. Available at: <https://swarb.co.uk/douglas-and-others-v-hello-ltd-and-others-no-3-ca-18-may-2005/> (Accessed: 05 June, 2021)
 4. ECHR Research Division (2013). *National security and European Case-Law*. Available at: <https://rm.coe.int/168067d214> (Accessed: 23 February, 2019);
 5. European Court of Human Rights. (2010). 50 Years of Activity. Available at: https://www.echr.coe.int/Documents/Facts_Figures_1959_2009_ENG.pdf (Accessed: 01 May 2017)
 6. Himma, K. E. (2004). Do Philosophy and Sociology Mix? A Non-Essentialist Socio-Legal Positivist Analysis of the Concept of Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 24(4), p. 717.
 7. Krastiņš, U., Liholaja, V. (2018). *Krimināllikuma komentāri, Pirmā daļa (I-VIII2). Otrās papildinātais izdevums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, p. 70.
 8. Krastiņš, U., Liholaja, V. (2016). *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa)*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, pp. 341, 352.
 9. Loucaides, L. G. (1991). Personality and privacy under the European Convention on Human Rights. *The British Yearbook of International Law*. Oxford: Oxford University Press, p. 191;
 10. Murdoch, J., Roche, R. (2013). The European Convention on Human Rights and policing. Available at: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_European_Convention_Police_ENG.pdf, p. 107 (Accessed: 01 January, 2020).
 11. Nesterova, I. (2020). Mass data gathering and surveillance: the fight against facial recognition technology in the globalized world. *SHS Web of Conferences* 74(03006) (2020), p. 2.
 12. Pranevičienė, B. (2011). Limiting of the Right to Privacy in the Context of Protection of National Security. *Jurisprudence*, 18(4), p. 1613.
 13. Puraite, A., Bereikiene D., Silinske, N. (2017). Regulation of Unmanned Aerial Systems and Related Privacy Issues in Lithuania, *Baltic Journal of Law and Politics*, Vol. 10, p. 118.
 14. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Published: OJ L 119, 4.5.2016, pp. 1–88, p. recital, point 19.
 15. Solove, D. (2009). *Understanding Privacy*. Cambridge, Massachusetts London, England: Harvard University Press, p. 2.

16. Torgans, K., Karklinš, J. and Bitans, A. (2017). *Ligumu Un Deliktu Problemas Eiropas Savienība un Latvija* (Contract and Tort Problems in the European Union and Latvia). Riga: Tiesu namu agentūra, p. 351.

Latvia's legal regulation and case-law

17. Constitutional Court of Latvia (2009) The judgment of the Constitutional Court of Latvia of 23.04.2009, Case No. 2008-42- 01.
18. Constitutional Court of Latvia (2006) The judgment of 26 January 2006 by the Constitutional Court of Latvia, case No. 2004 -17-01.
19. Government Gazette (1937) The Civil Law (Civilikums). Adopted on 28.01.1937. Published: Government Gazette, 41, 20.02.1937. Last amendments 29.10.2015, Article 1635.
20. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs (1984) Latvian Administrative Violations Code (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss). Adopted on: 07.12.1984. Published: Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 51, 20.12.1984. Ceased to be in force on 01.07.2020.
21. Latvijas Republikas Satversme (1993) Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 6, 31.03.1994.; Valdības Vēstnesis, 141, 30.06.1922.; Diena, 81, 29.04.1993.
22. Latvijas Vēstnesis (1998a) Law on the Protection of the Children's Rights (Bērnu tiesību aizsardzības likums). Adopted on 19.06.1998. Published: Latvijas Vēstnesis, 199/200, 08.07.1998.
23. Latvijas Vēstnesis (1998b) Freedom of Information Law (Informācijas atklātības likums). Adopted on 29.10.1998. Published: Latvijas Vēstnesis, 334/335, 06.11.1998; Reporter of the Saeima and the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia, 24, 24.12.1998. Last amendments 03.09.2015, Article 5, part 2, clause 4.
24. Latvijas Vēstnesis (1998c) Criminal Law (Krimināllikums). Adopted on 17.06.1998. Published: Latvijas Vēstnesis, 199/200, 08.07.1998; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 15, 04.08.1998. Last amendments 11.06.2020, Article 132 (1).
25. Latvijas Vēstnesis (2000) Personal Data Protection Law (Fizisko personu datu aizsardzības likums). Adopted on 23.03.2000. Published: Latvijas Vēstnesis, 123/124, 06.04.2000; Reporter of the Saeima and the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia, 9, 04.05.2000. Ceased to be in force on 05.07.2018.
26. Latvijas Vēstnesis (2016) The Procedures for Performing Flights of an Unmanned Aircraft or Movements of Other Such Type of Machine, which are not Classified as Aircraft (Kārtība, kādā veicami bezpilota gaisa kuģu un tādu cita veida lidaparātu lidojumi, kuri nav kvalificējami kā gaisa kuģi). Adopted on 22.11.2016. Published: Latvijas Vēstnesis, 231, 28.11.2016. Ceased to be in force on 17.08.2019.
27. Latvijas Vēstnesis (2017) Procedures for the performance of surveillance by the police by technical means, as well as the processing of data obtained as a result of such surveillance (Kārtība, kādā policija veic novērošanu, izmantojot tehniskos līdzekļus, kā

- arī šādas novērošanas rezultātā iegūto datu apstrādi). Adopted on 21.03.2017. Latvijas Vēstnesis, 61, 23.03.2017.
28. Latvijas Vēstnesis (2018) Personal Data Processing Law (Fizisko personu datu apstrādes likums). Adopted on 21.06.2018. Published: Latvijas Vēstnesis, 132, 04.07.2018. Last amendments 23.05.2019.
 29. Latvijas Vēstnesis (2019a) On Processing of Personal Data in the Criminal Proceedings and Administrative Offence Proceedings (Par fizisko personu datu apstrādi kriminālprocesā un administratīvā pārkāpuma procesā). Adopted on 08.07.2019. Published: Latvijas Vēstnesis, 147, 22.07.2019.
 30. Latvijas Vēstnesis (2019b) Procedures for Unmanned Aircraft and Other Aircraft Flights (Kārtība, kādā veicami bezpilota gaisa kuģu un cita veida lidaparātu lidojumi). Adopted on 13.08.2019. Published: Latvijas Vēstnesis, 166, 16.08.2019. Valid until 01.07.2021.
 31. Reporter of the Supreme Council and Government of the Republic of Latvia (1991) Law on Police (Par policiju). Adopted on 04.06.1991. Published: Reporter of the Supreme Council and Government of the Republic of Latvia, 31/32, 15.08.1991; Day, 126, 05.07.1991. Last amendments 14.03.2019.

Lithuania's legal regulation and case-law

32. Constitutional Court of the Republic of Lithuania (2002) The ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of September 19, 2002 *On the Law on Telecommunications, the Law on Operational Activities, and the Code of Criminal Procedure*, case No. 34/2000-28/01.
33. Kaunas District Court (2015) Case No. 1S-875-245/2015, 19.05.2015.
34. Klaipeda District Court (2011), Case No. 1A-358-360/2011, 16.06.2011.
35. Official Gazette (1992) Constitution of the Republic of Lithuania (Lithuania), (Lietuvos Respublikos Konstitucija), Official Gazette (1992), no. 220, 33-1014.
36. Official Gazette (2000) Law on Personal Data Legal Protection of the Republic of Lithuania (Lithuania), (Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas), Official Gazette, No. 63-1479; 2000, No. 64-1924; 2003, No. 15-597; 2008, No. 22-804; TAR, 2018-07-11, No. 2018-11733.
37. Official Gazette (2000), Civil Code of the Republic of Lithuania (Lithuania), (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas), 18.07.2000 Lithuania, Official Gazette (2000), No. 74-2262.
38. Rules on image data, captured by the image monitoring means handling in police offices (Lithuania), (Vaizdo stebėjimo būdu užfiksuotų duomenų tvarkymo policijos įstaigose taisyklės). Adopted on 28.10.2015. Order of Police Commissioner General of the Republic of Lithuania, No. 5-V-963, amended by 18.10.2019 order No. 5-V-783. 02.05.2020 Available at: [http://lpm.policija.lrv.lt/uploads/lpm.policija/documents/files/result\(10\).pdf](http://lpm.policija.lrv.lt/uploads/lpm.policija/documents/files/result(10).pdf) (accessed 02 May, 2020).
39. Supreme Court of Lithuania (2013) The ruling of the Supreme Court of Lithuania of 23.04.2013, Case No. 2K-198/2013.
40. Supreme Court of Lithuania (2014) The ruling of the Supreme Court of Lithuania of 06.05.2014, Case No. 2K-213/2014.

41. Supreme Court of Lithuania (2015) The ruling of the Supreme Court of Lithuania of 27.01.2015, Case No. 2K-37-942/2015.
42. Supreme Court of Lithuania (2018) The ruling of the Supreme Court of Lithuania of 29.11.2018, Case No. 2K-348-648/2018.
43. TAR, (2014) The rules for the use of unmanned aircrafts (Lithuania), (Bepiločių orlaivių naudojimo taisyklės), 23.01.2014 Vilnius, TAR, 2014, No. 2014-00438. Ceased to be in force on 01.01.2021.
44. TAR (2015) Code of Administrative offences of the Republic of Lithuania (Lithuania), (Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas), 25.06.2015 Lithuania, TAR, 2015-07-10, No. 2015-11216.
45. TAR (2016) Specifications for Special Measures and Procedures for the Use of Special Measures (Specialiųjų priemonių specifikacijos ir Specialiųjų priemonių panaudojimo tvarkos aprašas) (Lithuania), 23.11.2016 Vilnius, TAR, 2016-11-28, No. 27588.
46. TAR (2020a) Order of Director of Lithuania transport safety administration of 24.09.2020 No. 2BE-309 “On approval of the Description of the Unmanned Aircraft Market Surveillance” (Lietuvos transporto saugos administracijos direktoriaus 2020 m. rugsėjo 24 d. įsakymas No. 2BE-309 „Dėl Bepiločių orlaivių rinkos priežiūros tvarkos aprašo patvirtinimo“), Lithuania, TAR (2020), No. 2020-19818.
47. TAR (2020b) Order of Director of Transport Competence Agency of 30.12.2020 No. 2-308 “On approval of the Description of the Procedure for the issuance of qualification documents to a remote pilot of unmanned aerial system” (Viešosios įstaigos Transporto kompetencijų agentūros direktoriaus 2020 m. gruodžio 30 d. įsakymas No. 2-308 „Dėl Bepiločio orlaivio sistemos nuotoliniam pilotui išduodamų dokumentų, patvirtinančių jo kvalifikaciją, tvarkos aprašo patvirtinimo“, TAR (2020), No. 2020-29144;
48. TAR (2020c) Order of Director of Transport Competence Agency of 30.12.2020 No. 2-306 “On the approval of the Description of the Procedure for the Issuance of the Light UAS Operator Certificate” (Viešosios įstaigos Transporto kompetencijų agentūros direktoriaus 2020 m. gruodžio 30 d. įsakymas No. 2-306 „Dėl Lengvosios bepiločių orlaivių sistemos naudotojo pažymėjimo išdavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“), TAR (2020), No. 2020-29139.
49. Valstybės žinios (2000) Police Law of the Republic of Lithuania (Lithuania), (Lietuvos Respublikos Policijos įstatymas), 17.10.2000 Lithuania, Žin., 2000, No. 90-2777; TAR, 2015-07-03, No. 2015-10818.

Case-law of European Court of Human Rights

50. Eerikäinen and Others v. Finland (2009), no. 3514/02, 10 February 2009. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91242> (Accessed: 05 June, 2021).
51. Murray v. the United Kingdom (1994), no. 300-A. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57980> (Accessed: 05 June, 2021).
52. Shimovolos v. Russia (2011), no. 30194/09. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105217> (Accessed: 05 June, 2021).

-
53. Uzun v. German (2010), no. 35623/05. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100293> (Accessed: 05 June, 2021).
 54. Von Hannover v. Germany (2012), nos. 40660/08 and 60641/08. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109029> (Accessed: 05 June, 2021).
 55. Vukota-Bojić v. Switzerland (2016), no. 61838/10. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167490> (Accessed: 05 June, 2021).

THE ANALYSIS OF THE CHARACTERISTICS OF PHYSICAL AND COMBAT TRAINING AND CONTROL FOR FUTURE POLICE OFFICERS

Vaiva RADZEVIČIŪTĖ

*Mykolas Romeris University
Maironio str. 27, LT 44211 Kaunas, Lithuania
E-mail: vaiva.radz@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3000-5123*

Algirdas MULIARČIKAS

*Mykolas Romeris University
Maironio str. 27, LT 44211 Kaunas, Lithuania
E-mail: a.muliarcik@mrui.eu
ORCID ID: 0000-0001-7298-9776*

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-18

Abstract This article aims to reveal the characteristics of physical and combat training applied for future statutory officers and to examine different aspects of the training process control. One of the functions assigned to the position of a police officer is to be in good physical condition. In their work, police officers face different situations which include a possibility of using physical force and combat self-defense. The regulations of the system of physical and combat training for police officers are relatively new. The current situation puts forward a question whether institutions offering police professional training use a similar model for the assessment of candidates for admission, and whether introduced changes in the legislation are considered in the training and assessment of the physical and combat training of students and cadets. The article analyzes the requirements that educational institutions apply to candidates who wish to become police officers. The study also compares how these requirements change during the training process and after a person is employed as a police officer. In each case, the legal framework is examined that is applicable to the physical and combat training process. The analysis of the characteristics of the physical and combat training of future police officers and the legal regulation of the physical training and additional requirements for police officers showed that not all police professional training institutions strictly follow the latest legal acts applicable to current police officers. The requirements for the assessment and control of general physical fitness slightly differ for both candidates to specific training institutions and those who study in these institutions. The differences that have been identified in the study do not have any negative influence on the process of physical fitness training, on the contrary, they enable to better display individual abilities. The results of the study showed that both areas of physical training and combat training are legally well regulated.

Keywords: Students, cadets, future police officers, control of physical fitness, combat training

Introduction

In their work-related tasks, police officers face different situations, which can be not only passive and non-conflicting, but also extreme. While performing their duties, police officers have to detain aggressive individuals who, in order to avoid detention, try to escape, actively resist, and can injure not only themselves, but also an officer or an accidental passer-by. During the detention of such persons, police officers may have to use physical force and apply combat wrestling. Currently, such concepts as combat training, combat self-defense, and methods of combat wrestling are emphasized less in the national legal acts. The integral concept of physical coercion combines the use of methods of combat wrestling, special equipment and professional tactical actions (*Lietuvos Respublikos Policijos įstatymas*, 2000).

The physical and combat training system of the Lithuanian police officers is rather new. In part 2 of Article 20 of the Statute of the Internal Service, adopted in 2018, there is an

emphasis on the need for police officers to meet the requirements of physical fitness and it points out to the prospect of introducing additional requirements related to physical and practical abilities to perform certain duties (*Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas*, 2018). According to a new amendment of this Article (*Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas*, 2018), there is a need to renew other laws and descriptors of procedures related with this provision.

The examination of person's physical fitness starts during the selection of candidates who apply to become police officers. The basics of combat training are developed during the studies while learning to become a police officer. Persons who have started working in police institutions must possess a complete understanding of the importance of physical training in life, be able to skillfully perform combat wrestling actions and understand the importance of professional excellence in the service.

The authors who have analyzed different aspects of training police officers emphasize the importance of developing the skills in combat wrestling techniques, identifying mistakes in their performance, and the ways how to avoid them (Veršinskas and Gušauskas, 2004, p. 68). The combat preparedness, proper response in emergency situations, coordination skills and adequately developed physical qualities of police officers constitute optimal preconditions for the detention of offenders (Gaška and Veršinskas, 2002, p. 85; Skibarka and Veršinskas, 2012, p.209). The duration of the processes for teaching combat wrestling techniques until trainees are able to perform them qualitatively and their further advancement is largely determined by the complexity of the action performed (Štarevičius and Obcarskas, 2015, p. 250).

A prerequisite for proper physical training of police officers is certainly an unquestionable goal. It should be noted that a person's lifestyle and regime have a significant impact on the final outcome (Volanti et al, 2017, p. 38; Buckingham et al. 2020). A significant part of future police officers, who understand the effect of a physically active lifestyle on well-being and their future professional career, do extra exercises (Skibarka and Navickienė, 2012, p. 182; Muliarčikas, 2017, p.54; 2018, p. 195; Marins et al 2019, p. 2872). But there are also not so positive examples. In certain, even in highly developed countries, training of the law enforcement professionals does not always meet the desired level (Kales et al, 2009, p. 12; Quigley, Adrienne, 2008; Kim S. and Kim J. 2019, p. 399).

Having in mind the importance of professional work of police officers and the level of danger encountered in their work, it is apparent that this training process should take place in a permanent manner. Consistent continuing training and gradual development of person's qualification have a positive influence on the level of quality of services provided by both the individual and the institution where this person is employed (Matuzienė, Petukienė and Tijūnaitienė 2004, p. 180; Smalskys, Skietrys 2008, p. 61; Misiūnas 2010, p. 34).

Seeking to adapt to the rapidly changing technologies, environment, and societal needs, the issue of professional development becomes particularly relevant in our contemporary society. The very term "professional development" can be defined by another term, namely "lifelong learning" (Lifelong learning, no date, p. 1), which means constant need to update knowledge, develop competences, gain new experiences, deepen and expand skills not limited to the person's professional fields. From the point of view of the topic analysed in this article, it should be a long-term process of developing various skills that is highly important for maintaining a proper level of professional qualification in the Lithuanian police officers. The impact of training events related to the professional development on the competence of police officers is positively evaluated by a relatively high number of participants in these events (Navickienė, 2011, p. 74), although it should be noted that publicly available surveys of police officers on this aspect dated after 2011 are scarce.

Those who wish to become statutory officers are subjected to such requirements as an impeccable reputation, possession of the citizenship of the Republic of Lithuania, excellent health and proper physical fitness (*Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas*, 2018).

In Lithuania, future police officers are trained by two institutions - the Public Security Academy at Mykolas Romeris University (MRU-PSA) and the Lithuanian Police School (LPS). One of a few relatively similar requirements for the applicants to these institutions is their ability to perform general physical fitness tests according to the indicated requirements (*Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2019b), which are mandatory for all applicants. These tests are oriented to the physical fitness requirements applied to in-service police officers. Thus, this requirement might be difficult to meet for those who did not have prior proper preparation and additional individual training.

For an officer to be able to demonstrate critical thinking skills and respond properly in unexpected situations, it is necessary to ensure that in their learning activities, students and cadets are provided with specific types of physical training and combat wrestling exercises.

The research papers most often analyze the training aspects of future police officers studying in the Public Security Academy (former Faculty of Public Security) at Mykolas Romeris University; however, there is a lack of a more comprehensive data analysis reflecting the process of physical and combat training of the LPS cadets. It is obvious that proper selection and adequate physical and combat training are of high importance to ensure the effectiveness in performing direct functions by police officers and their continuing professional development.

This article aims to find out whether the police professional training institutions apply a similar model for the assessment of applicants for training, and whether changes in the legislation are taken into account in the training and assessment of the physical and combat training of students and cadets.

The purpose of this article is to analyze the situation of physical and combat training and further development at the educational institutions of the Republic of Lithuania training future statutory officers.

The methods used in the study include the analysis of scientific literature and legal acts, analogy, generalization, and deduction. The study analyzes the legal acts that have been in force and referenced in the websites of training institutions, which had to be followed by the applicants to MRU PSA and LPS in 2018-2020.

Requirements for admission to higher education and vocational training institutions

Candidates wishing to apply to the MRU PSA or LPS must first receive a referral letter to study from an institution under the Ministry of the Interior.

The next stage in order to be admitted to one of the police professional training institutions is the applicant's medical examination by the Central Medical Expert Examination Commission (CMEC). A person who has received a positive health report from the CMEC may continue to participate in the admission process and take the general physical fitness tests. Such admission procedure is regulated by "The Rules of Training and Organisation of the Service of Officers for the Internal Service System by Statutory Institutions under the Minister of the Interior of the Republic of Lithuania No. 1V-645" (*Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2019a).

From that moment, a candidate prepares for the general physical fitness tests individually applying the knowledge gained from PE lessons. In order not only to pass the physical fitness tests, but also to get an average or maximum score from the tests, a person has to go through

intensive preparation, improve his or her physical qualities, and develop willpower. A candidate wishing to become a police officer must not only show interest in this field, but also be motivated, prepare intentionally, and train his or her body and physical abilities. One of essential conditions for the admission to a higher education institution is that the competitive score of applicants which is calculated on the basis of the scores from the state maturity exams, must not be lower than the approved minimum value (*Programos paskirtis. MRU*, no date). It should be noted that MRU with its Public Security Academy is the only higher education institution in Lithuania that trains qualified mid-level and senior-level specialists for law enforcement institutions, who understand the complexity of different areas of police activity and are able to perform the delegated functions and tasks (*Programos paskirtis. MRU*, no date).

Applicants to the study programmes in Police Activities or Law and Police Activities at the MRU Public Security Academy, had to follow “The Requirements for General Physical Fitness of Persons Applying for Internal Service” approved by the Order of the Minister of the Interior of the Republic of Lithuania No. 1V-282 (*Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2003). Those requirements are designed based on the general norms regulated by “The Descriptor of the Requirements for the Physical Fitness of the Officers of the Internal Service System and the Procedure for Checking their Compliance with the Requirements, No. 1V-55” (*Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2019b).

As a general rule of physical fitness standards, candidates have to collect at least one point from each exercise in order to pass it. If at least one point is not received from each exercise, the physical fitness test is considered as failed to pass, i.e. person’s “level of general physical fitness is not satisfactory” (*Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2003). However, in order to become a future police officer it is not enough to collect a minimum number of points from each exercise. A candidate must collect at least a minimum sum of points from three exercises. If applicants complete successfully three control exercises and the performance of each exercise is evaluated with a certain number of points, while the total sum of points is not lower than required, the person’s level of “general physical fitness is satisfactory” (*Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2003). Although the sum of points collected by men and women do not differ, they are assessed according to different scoring tables.

Individuals can apply for the internal service not only immediately after their completion of secondary education, but also later. Often, applicants are a little older, making it difficult for them to compete with young men and women. Therefore, “The Requirements for General Physical Fitness of Persons Applying for Internal Service, No. 1V-282” (*Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2003) state that applicant’s age is taken into account. According to their age, applicants are divided into four groups with the corresponding minimum number of points from the physical fitness tests. “If in the assessment of the general physical fitness it is determined that the person’s general physical fitness does not meet the set requirements, the procedure of the person’s delegation for admission to the Lithuanian higher education institution shall be terminated and the statutory institution shall inform the person about this decision within 3 working days” (*Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2019a). If the candidate’s general physical fitness is determined as satisfactory and the required sum of points is collected, such person can continue to be a candidate for the admission to a higher education institution.

The LPS is an institution under subordination to the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania, which provides vocational training through formal and non-formal education (*Lietuvos Policijos Generalinio komisaro įsakymas*, 2014). This school trains primary-level police officers about different aspects of street patrols, traffic supervision, the

importance of providing assistance, and ensuring public order and safety. The admission requirements to this vocational training institution are very similar to those for the admission to a higher education institution (MRU-PSA). However, the main difference is that in the admission to the LPS, in addition to the applicant's health examination and the assessment of physical fitness, a special test of knowledge and skills is given in order to assess the candidate's logical thinking, text comprehension, and literacy (*Lietuvos Policijos Generalinio komisaro įsakymas*, 2016). One of the many functions of primary-level police officers is to respond to reported crimes. At the crime scene, suspects are often intoxicated and aggressive, and police officers often have to use physical force and combat wrestling actions. With this in mind, it can be argued that impeccable physical fitness should be one of the priorities for candidates to a police vocational training institution. The initial selection of applicants to the LPS also starts from the CMEC. The methodology for performance and assessment of general physical fitness exercises is regulated in the same Order issued by the Police Commissioner General (*Lietuvos Policijos Generalinio komisaro įsakymas*, 2016). The appendix to that order contains a description of the methodology for performance and assessment of general physical fitness exercises, a description of the technique how to perform all four exercises, by which it is determined whether exercises have been performed correctly or not, and a description of possible errors in exercise performance and scores for the results. Similarly to the admission to MRU-PSA, the age of applicants is taken into account and a minimum sum of points to be collected by the applicant is indicated accordingly. A specific competitive score is applied for the candidates applying to the LPS. The goal of the applicants is to collect the highest possible general physical fitness score, which will be required in the further course of the admission process. The competitive score is calculated using a formula based on the sum of points collected from the candidate's performance of four physical fitness exercises and the age group coefficient (*Lietuvos Policijos Generalinio komisaro įsakymas*, 2016). Thus, under the mentioned conditions, an applicant who has collected a minimum number of points does not have any guarantee whether the sum of points is sufficient to be accepted for studies at the LPS. Of course, whether the candidates' general physical fitness is better than that of their competitors depends on their motivation, preparation and self-development.

Comparison of physical fitness requirements in higher education and vocational training institutions

The same basic legal acts are applicable for candidates wishing to become statutory officers who apply to a higher education or vocational training institution (*Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas*, 2018; *Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2019 a, b; 2020). However, depending on the institution where a person wishes to apply, the admission is also regulated by other legal acts.

The analysis of the requirements for the performance and assessment of general physical fitness exercises showed that the rules of general physical fitness for applicants to the LPS are slightly clearer (*Lietuvos Policijos Generalinio komisaro įsakymas*, 2016) compared to those for applicants to the MRU-PSA (*Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2003). The rules of general physical fitness which are applicable for applicants to the LPS provide examples of the correct and incorrect performance of physical exercises, specify the procedure of exercise performance, and describe actions to be performed by the applicant. The rules also include visual material in the form of pictures to facilitate understanding about the exercises.

On the other hand, "The Requirements for General Physical Fitness of Persons Applying for Internal Service, No. 1V-282" (*Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas*,

2003), which regulate the physical fitness requirements for applicants to a higher education institution, do not provide any visual material, description of exercises and mistakes in their performance, and contain information presented in a rather abstract way. Applicants to the study programmes in Police Activities or Law and Police Activities had to follow the mentioned requirements, which had already been partly amended. It is likely that such inaccuracies may have caused some misunderstandings; however, in general they could not have a negative effect on the preparation process of motivated applicants.

The second difference is the time limit to bend and stretch arms from the horizontal support while lying down (push-ups). In the requirements for applicants to the MRU-PSA (*Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2003), published on the University website, it is indicated that in order to score the maximum number of 15 points, male applicants have to do 75 push-ups and female applicants have to do 30 push-ups in 2 minutes. On the other hand, in order to score the same number of points, applicants to the LPS (*Lietuvos Policijos Generalinio komisaro įsakymas*, 2016) have to do analogous numbers of push-ups but it has to be done within a shorter time (1.5 minutes).

The third difference is the time limit for 3000 meter-run for male applicants. In order to score the maximum number of points, applicants to the MRU-PSA have to complete the distance precisely within 11 minutes (*Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2003), while applicants to the LPS must cover the same distance within 11 minutes 15 seconds (*Lietuvos Policijos Generalinio komisaro įsakymas*, 2016). Thus, the time interval for male applicants to the MRU PSA and LPS differs in 15 seconds. By the way, for applicants to the LPS, the minimum score of 1 point on this test is lower in 1 minute 10 seconds, compared to the MRU-PSA.

The fourth difference is the total number of exercises. For applicants to the LPS, one additional exercise to drag a mannequin is included (*Lietuvos Policijos Generalinio komisaro įsakymas*, 2016). This exercise is apparently aimed because these candidates are to become primary-level police officers, who may encounter such situations as rescuing people from water and fire or protecting injured people and pulling them from the incident scene.

The fifth difference is the competitive score applied by the LPS in testing the applicant's physical fitness, which is calculated using the formula and which is required in the selection process in order to sum up the competitive scores of the candidate's special knowledge, skills and physical fitness (*Lietuvos Policijos Generalinio komisaro įsakymas*, 2016). Differently from the LPS, the MRU-PSA applies a much simpler rule based on the points scored by an applicant in completing each exercise.

The sixth difference lies in the requirements in the performance of an endurance exercise for applicants aged 35 and over. The MRU-PSA applies the same requirements for all applicants in men's 3,000 meter run and women's 2,000 meter run without taking into consideration the age of applicants. Differently from the MRU-PSA, for the same distances the LPM applies lighter requirements for those aged 35 and over. Both male and female applicants can choose to run a shorter distance of 1000 meters. On the other hand, the MRU-PSA currently does not have any applicants or full-time students in the study programmes in Police Activities, Law and Police Activities, and Law and State Border Guard aged over and, therefore, it seems that there is no need for such additional provisions.

We can sum up that in order to become a police officer; a person must possess not only theoretical knowledge and special professional skills, but also be in perfect health and have excellent physical fitness. The applicant's health condition determines whether a person will be able to properly perform physical fitness exercises, while the quality of his or her exercise performance determines whether this person will be able to continue participating in the

selection process to be a candidate for the law enforcement service. In the educational institutions reviewed in the study, the general physical fitness exercises are similar to the current requirements for police officers. However, there are differences in the number of exercises and their assessment, and, for this reason, it is not possible to determine which general physical fitness assessment criteria applied by educational institutions reflects more objectively the level of physical fitness of future statutory officers.

Comparison of the educational process of physical and combat training in higher education and vocational training institutions

In the third and fifth semesters, the MRU-PSA students follow the study course “Combat Self-Defense”. The aim of this course is “to create conditions for acquiring knowledge about special physical training, learning, developing and using combat self-defense actions, and to create opportunities to develop the abilities to perform combat self-defense actions correctly under different circumstances and to improve the action techniques and tactics” (*Description of the Course Unit, Combat Self-Defense. MRU, 2019*). The scholars who analyse different aspects of training police officers suggest that in the training process “vocational physical training must be related to the specific professional requirements and help to better assimilate the knowledge for the future profession” (Skibarka and Navickienė, 2012, p. 187).

The methodological guidelines for testing general physical fitness (2019, No. 10 K-60) have been designed following “The Descriptor of the Physical Fitness Requirements for Officials in the Internal Service System and the Procedure for Checking their Compliance with the Requirements, No. 1V-55” (*Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas, 2019b*).

The description of the study programme indicates that in the third and fifth semesters 50 contact hours are assigned for the work with students and 4 hours for independent work on combat self-defense exercises and general physical preparation” (*Description of the Course Unit, Combat Self-Defense. MRU, 2019*). 1 to 2 practical classes take place every second week, lasting for 1.5 hours.

According to E. Štarevičius and L. Obcarskas (2015, p. 246), the content of the study course “Combat Self-Defense” is rather broad and covers various groups of actions, including detentions, throws, liberations, etc. The biggest disadvantage of this course at the MRU-PSA is insufficient time assigned for students to master all the actions, their combinations, and technical subtleties. The teachers of this course state that the assigned time is not enough for students to master the technique of actions and learn how to avoid common mistakes. In their opinion, more time and consideration are needed to teach students the combinations of combat self-defense (Štarevičius and Obcarskas, 2016, p. 248). It should be noted that during the preparation of publication by these authors, students from one academic group had not been divided into subgroups. However, since 2018, the course “Combat Self-Defense” has been taught in subgroups, i.e. one teacher has been working with 11-14 students enabling them to achieve significantly better results.

The concept of the process of students’ combat training at the LPS includes the use of persuasion and coercion measures (*LPM modulinė mokymo programa, 2019*). In this module, the cadets are first introduced to the theory of safe behaviour in physical and coercive action training sessions, the main legal acts which regulate the use of persuasion and coercive measures, and stress management during critical incidents. The training program of the cadets consists of 34 weeks. During this course, 12 hours are assigned to the theoretical training, 121 hours to teaching actions of combat self-defense, and 14 hours to independent learning. The

module of the use of persuasion and coercive measures, including tasks and counseling, consists of 189 hours in total. Like the MRU-PSA students, the LPS cadets are to train their physical abilities during the practical classes. Over the 34-week period, 36 contact hours are assigned for developing the cadets' physical abilities such as strength, endurance, speed and agility. Future police officers are given 10 hours to do individual preparation for the tests. According to the LPS training program (*LPM modulinė mokymo programa*, 2019), during the control test of general physical training, the cadets have to perform the same exercises as described in "The Descriptor of the Physical Fitness Requirements for Officials in the Internal Service System and the Procedure for Checking their Compliance with the Requirements, No. 1V-55" (*Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2019b).

Thus, a detailed comparison can be made from the overview of different aspects of physical and combat training applied for the MRU-PSA students and the LPS cadets.

Firstly, in training of future police officers, some differences can be seen in the descriptions of the assessment of physical fitness. The LPS cadets are subject to "The Descriptor of the Physical Fitness Requirements for Officials in the Internal Service System and the Procedure for Checking their Compliance with the Requirements, No. 1V-55" (*Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2019b). During their testing, the cadets must perform the same physical exercises as performed by in-service police officers. Although "The Methodological Guidelines for General Physical Fitness Testing" (*Bendro fizinio pasirengimo testavimo nurodymai. MRU*, 2019) for the MRU-PSA students are designed following the same description of testing procedure (*Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2019b), the testing requirements are slightly different. The difference is in the maximum number of points that MRU-PSA students can score for each performed exercise, which is 18 points. Besides, an additional sit and lie down (sit-ups) in 30 seconds test is included. This test assesses students' abdominal muscle endurance. Taking into account the methodological guidelines, the students are assessed according to the assessment requirements for second-level police officers (*Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas* 2019 c). If the additional test was not included, similarly to police offices, the students would be required to collect 29 points from three physical fitness tests in order to get the lowest positive grade. Currently, the students must collect at least 35 points from the four tests. Thus, for example, as it is required for police officers, the students must collect a minimum of 29 points from the three exercises and, in addition, it is necessary to collect at least 6 points from the sit and lie down in 30 seconds exercise. It should be noted that by the Order No. 1V-1172 of the Minister of the Interior of the Republic of Lithuania dated November 16, 2020 (*Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas*, 2020), the sit and lie down within 30 seconds test was added to the physical fitness assessment tests for female police officers as an alternative to the bend and stretch arms from horizontal support test. However this test is not included in the set of control exercises for male police officers.

The second difference is that the MRU-PSA students do not have an alternative to choose between 10 x 10 m and 100 m run. In order to protect the students from possible injuries, only one test is possible, namely 100 m run.

The third difference is the time assigned for physical fitness training. The MRU-PSA provides 4 hours of independent learning for the development of physical abilities, while the LPS provides 36 hours for practical classes. If compared, it can be assumed that the number of hours allocated for the students' physical training is insufficient. Thus, whether the student achieves a high grade much depends on his or her personal ambition to excel.

The fourth difference is the time assigned to practical classes in combat self-defense. The MRU-PSA provides 48 contact hours during the semester, while the LPM provides 121 hours

during the whole academic year. Although the MRU-PSA students study the course “Combat Self-Defense” also for two semesters, these studies still do not include as much time as the LPS assigns to the teaching of combat self-defense. Since the MRU-PSA as a higher education institution trains middle and senior level police officers, the content of the whole study programme includes more hours for theoretical than practical studies.

The fifth difference is that the combat training of the LPS cadets includes police tactics. In the program of the LPS module (2019), it is indicated that during the performance of combat actions, not only technical elements but also operational tactics of the cadets will be evaluated. Also, during the practical classes, various situations are modeled that may be feasible in the real-life service. Therefore, it is assumed that the the LPS graduates who start working in the law enforcement institution, have better developed skills how to deal with unexpected situations or during the assessment of additional requirements. There is no indication in the description of the MRU-PSA study course (*Description of the Course Unit, Combat Self-Defense. MRU, 2019*) that practical classes in combat self-defense will include modelled situations or elements of police tactics. The tactics of police activity is taught in another study course. In general, it can be stated that in certain respects physical and combat training in police training institutions differs.

Conclusions

Those who seek to become police officers start their individual physical preparation long before the beginning of their professional studies. Candidates who plan to apply for studies to the MRU-PSA should be provided with references to the legal acts containing the latest requirements for the physical fitness test. Compared to the MRU-PSA, applicants to the LPS are required to perform more physical exercise tests.

Physical and combat training is mandatory is mandatory for both MRU-PSA students and LPM cadets. The analysis of the characteristics of physical fitness control during the academic years from 2018 to 2020 showed that the MRU-PSA students had to perform more exercises and score more points in testing their physical abilities compared to the LPS cadets and current police officers. On the other hand, the LPS cadets perform general fitness tests analogous to those performed by in-service police officers.

There is a possibility that due to the lower number of practical classes, the MRU-PSA students may face difficulties in developing stable abilities to perform certain elements of combat self-defense techniques, differently from the LPS cadets.

Physical and combat training in the work of police officers is regulated by the legal acts. Physical fitness tests for the MRU-PSA students and the LPS cadets and their assessment criteria have been developed in line with the national legal acts. The differences between exercises used by the MRU-PSA and the LPS for the person’s physical training and its assessment that have been identified in the study should not have a significant effect. The time provided to develop basic skills of combat self-defense action techniques should be sufficient for students from both higher education and vocational training institutions. To optimize the MRU-PSA study plans, it would be advisable to combine the course “Combat Self-Defense” with the course “Professional Tactics”.

References

1. *Bendro fizinio pasirengimo testavimo metodiniai nurodymai*, MRU. 2019, Nr. 10 K-60, p.4.

2. Buckingham S.A., Morrissey K., Eilliams A.J. at al. (2020) The Physical Activity Wearables in the Police Force (PAW-Force) study: acceptability and impact. *BMC Public Health*. Vol 20 [online]. Available at: <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s12889-020-09776-1.pdf> (Accessed: 21 May 2021).
3. *Description of Course Unit, Combat Self-Defense*. Law and Police Activities Bachelor`s Degree Programme, 2019. [online]. Available at: https://stdb.mruni.eu/studiju_dalyko_aprasas.php?id=58964&l=en (Accessed: 25 November 2020)
4. Kales, S. N., Tsismenakis, A. J., Zhang, C. & Soteriades, E. S. (2009) Blood Pressure in Firefighters, Police Officers, and Other Emergency Responders. *American Journal of Hypertension*. Vol, 22 (1), p. 11-20.
5. Kim S., Kim J. (2019) A Comparative Analysis of Physical Fitness in Korean Police Officers: Focus on Results between 2014 to 2019. *Exercise science*. Vol, 24(4), p.396-400.
6. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro 2020 m. lapkričio 16 d. įsakymas Nr. 1V-1172, Dėl Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro 2019 m. sausio 15 d. įsakymo Nr. 1V-55 „Dėl Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto įgyvendinimo“ pakeitimo. [online]. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c9852812284a11eb8c97e01ffe050e1c> (Accessed: 12 January 2021)
7. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro (a) 2019 m. liepos 22 d. įsakymas Nr. 1V-645, Dėl Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto įgyvendinimo Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro valdymo srities statutinėse įstaigose. [online]. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/208a9411ad8111e9b43db72f2154cfa0?jfwid=-ebwr1wwtq> (Accessed: 15 November 2020)
8. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro (b) 2019 m. sausio 15 d. įsakymas Nr. 1V-55 „Dėl Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto įgyvendinimo“ [online]. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/8ae81cc2190111e9bd28d9a28a9e9ad9> (Accessed: 20 November 2019)
9. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro (c) 2019 m. sausio 15 d. įsakymas Nr. 1V-55. „Dėl Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto įgyvendinimo“ [online]. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/8ae81cc2190111e9bd28d9a28a9e9ad9/asr> (Accessed: 27 November 2020)
10. Lietuvos policijos mokyklos Policininko modulinė profesinio mokymo programa „Itikinimo ir prievartos priemonių naudojimas“. Nr. 144-V. LPM. 2019 m.
11. Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto pakeitimo 2018 m. birželio 29 d. įstatymas Nr. XIII-1381. [online]. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/fae39102834511e89188e16a6495e98c/asr> (Accessed: 21 January 2021)
12. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2016 m. vasario 11 d įsakymas Nr. 5-V-129, Dėl Lietuvos Policijos generalinio komisaro 2010 m. birželio 15 d. įsakymo Nr. 5-V-496 „Dėl asmenų atrankos į Lietuvos Policijos mokyklą taisyklių patvirtinimo“. pakeitimo [online]. Available at: http://lpm.policija.lrv.lt/uploads/lpm.policija/documents/files/veiklos_sritys/pirminis-profesinis-mokymas/%C4%AF_lpm_taisykles_2016m.pdf (Accessed: 28 December 2020)

22. Muliarčikas A. (2017) Analysis of findings on the perspectives of students on independently organised sports/physical activities. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 19, p.48-58. [online]. Available at: <https://www3.mruni.eu/ojs/vsvt/article/view/5606/4814> (Accessed: 18 November 2020)
23. Navickienė Ž.(2011) Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimas:požiūris į šio proceso optimizavimą. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 21, p. 68-81. [online]. Available at: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/34241/1/ISSN2029-8447_2011_N_21.PG_68-81.pdf (Accessed: 19 January 2021)
24. Programos paskirtis. Mruni. [online]. Available at: https://www.mruni.eu/study_program/teise-ir-policijos-veikla/ (Accessed: 31 January 2021)
25. Quigley, Adrienne (2008). Fit for Duty? *The Need for Physical Fitness Programs for Law Enforcement Officers*. The Police Chief. [online]. Available at: www.policechiefmagazine.org (Accessed: 21 October 2019)
26. Skibarka R. Navickienė Ž. (2012). Prielaidos būsimųjų statutinių pareigūnų fizinei saviugdai. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 7, p. 181-198. [online]. Available at: <https://www3.mruni.eu/ojs/vsvt/article/view/6103/5175> (Accessed: 25 November 2020)
27. Skibarka R., Veršinskas R. (2012). Pareigūnų, tarnaujančių įvairiuose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose, požiūris į profesinį ir taikomąjį – fizinį rengimą. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 7, p.199- 211. [online]. Available at: <https://www3.mruni.eu/ojs/vsvt/issue/view/395> (Accessed: 25 November 2020)
28. Smalskys V., Skietrys E. (2008) Viešojo valdymo modernizavimo aspektai ir įgyvendinimo problemos. *Viešoji politika ir administravimas*, 24, p. 60-66.
29. Štarevičius E., Obcarskas L. (2016). Pareigūnų kovinių veiksmų atlikimo kokybės gerinima. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 16, p. 246-252. [online]. Available at: [https://intranet.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Leidiniai/MRU%20VSVT%20\(16\)%202016-06-22.pdf](https://intranet.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Leidiniai/MRU%20VSVT%20(16)%202016-06-22.pdf) (Accessed: 10 February 2021)
30. Veršinskas R., Gušauskas V. (2004). Statutinių tarnybų pareigūnų kovinių imtynių veiksmų vertinimo sistema. *Jurisprudencija*, 62(54), p. 66-77.
31. Volanti J.M., Ma C.C., Fekedulegn D. et al. (2017). Associations Between Body Fat Percentage and Fitness among Police Officers: A Statewide Study. *Safety and Health at Work*. 8 (1), p. 36-41

SCHENGEN AND THE CONCEPT OF INTERNAL BORDER SECURITY

Danguolė SENIUTIENĖ

*Mykolas Romeris University
Maironio str. 27, LT 44211 Kaunas, Lithuania
E-mail: dseniutiene@mrui.eu
ORCID ID: 0000-0002-7572-5239*

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-33

Abstract. *The main purpose of the Schengen Agreement was to abolish border checks at internal borders between Schengen Member States. This principled idea was later transposed into the provisions of the Schengen Convention and reiterated in the Schengen Borders Code. Despite the fact that the priority objective of the Schengen Agreement is to apply the principle of free movement of persons and to abolish internal border controls, there is one exception, in cases where public policy or national security so require, the Schengen State, in consultation with the other Contracting Parties, may decide to carry out border checks at the internal borders of the country concerned for a limited period, depending on the situation at the internal borders. The abolition of controls at internal borders is not an irreversible process, which means that rules governing the reintroduction of controls at internal borders must be introduced into national law. This article analyzes the norms of the Schengen acquis and the main elements of the concept of protection of internal borders, evaluates the principles of reintroduction of control at internal borders. It is assumed that EU countries that have agreed on common security standards have the right to decide and implement national measures to ensure public order and national security.*

Keywords: *Schengen area, Schengen Convention, borders, security.*

Introduction

Membership of the European Union has given to the Member States a new nature of responsibility, that is, the Member States have become responsible for controlling the borders of the European Union. The concept of the European Union's external borders and their protection plays a significant role in ensuring the area of freedom, security and justice that the European Union is building, which is a cornerstone not only of the European Union, but also of the Schengen area. The functioning of the Schengen system is based on the principle of solidarity between states and responsibility for the common interest. (Miller, M. S., Mills, J. T., 2020)

As millions of third-country citizens cross the European Union's external borders legally each year, it is also vital to strengthen control and inspection mechanisms within the European Union itself. It is also important to ensure that the burden of migration control is not unilaterally shifted to the European Union's external borders, to the countries that ensure their security.

The coronavirus pandemic has presented to the European Union, as well as the rest of the world, with a number of challenges, including in the context of border protection, when was taken the decision to close both the internal and external borders of the European Union.

The object of the research is the norms of the Schengen acquis and the principles of the concept of protection of internal borders.

The aim of the research is to review the norms of the Schengen acquis and the concept of internal border protection and their application. Does the Schengen acquis rules succeeds equally standardized application?

Methodology. To achieve the aim of the research theoretical research methods were applied: description, analysis, and comparison methods. The work is based on various scientific

literature: articles, conference proceedings, as well as legal acts, which help to analyze the research topic in detail.

Principal provisions of the Schengen area

Adequate border protection for any Member State of the European Union is not only part of a country's national security, but also an integral part of the Schengen area and global security (Alden, 2017). A Member State of the European Union and a Member State of the Schengen area must inevitably apply common rules and integrate them at national level.

The cornerstone of the Schengen area was laid by five of the ten countries, which were then called the European Community (Belgium, France, Germany, Luxembourg and the Netherlands); on June 14, 1985 signed an agreement on the gradual abolition of checks at their common borders body (*Schengen Acquis, 2000*).

The main objective of the Agreement was to phase out checks at common borders between the signatories to the Agreement, or in other words: "The creation of the Schengen area may stem from the need to remove obstacles to the movement of goods, persons, services and capital within the European Union. The principle of the free movement of goods, services and capital has been implemented, but the implementation of the fourth freedom, free movement of persons, which is at the heart of the Schengen area, caused the most debate, because, in addition to the positive aspects, this principle is linked to the national security of the States" (*Greičius & Seniutienė, 2005, p. 78*).

The agreement was supplemented in 1990 Convention (*Schengen Convention, 1990*), which also included a provision for a common visa policy and a Schengen Information System (SIS), strengthened police cooperation at internal borders and improved the fight against drug trafficking.

In March of 1995 following the entry into force of the Convention, controls were lifted across the internal borders of the five countries, as well as Spain and Portugal (Spain and Portugal signed the agreement in June 1991). Later, most of the other EU countries and several non-EU countries joined these seven countries. Lithuania joined the Schengen area in 2007 December 21 together with 8 other EU countries (Latvia, Czech Republic, Estonia, Poland, Malta, Slovakia, Hungary, Slovenia). On that day, controls on the internal land borders of the 9 Schengen States and on 30 March 2008 on the air borders were lifted.

European Union requirements for the implementation of external border controls include:

- the abolition of border controls at internal borders;
- the compatibility of legislation on border protection with the legal framework of the European Union;
- close cooperation;
- delegation of border control functions to a professional border guard service.

The Schengen area currently comprises 26 countries, including 22 Member States of the European Union and four non-EU countries (Iceland, Liechtenstein, Norway and Switzerland). The de facto Schengen area also includes Monaco, San Marino and the Holy See, which maintain open or semi-open borders with the Schengen states. Bulgaria, Croatia, Cyprus and Romania are expected to become part of the Schengen area, although their future participation is subject to the approval of the EU Council of Ministers after consulting the European Parliament (*Schengen Agreement, 2021*).

Currently, about 400 million people live in the Schengen area, all of them can travel freely between Schengen countries without a visa and border controls. Almost half of this number

cross European borders every year, although the number has even doubled during the pandemic (see Figure 1).

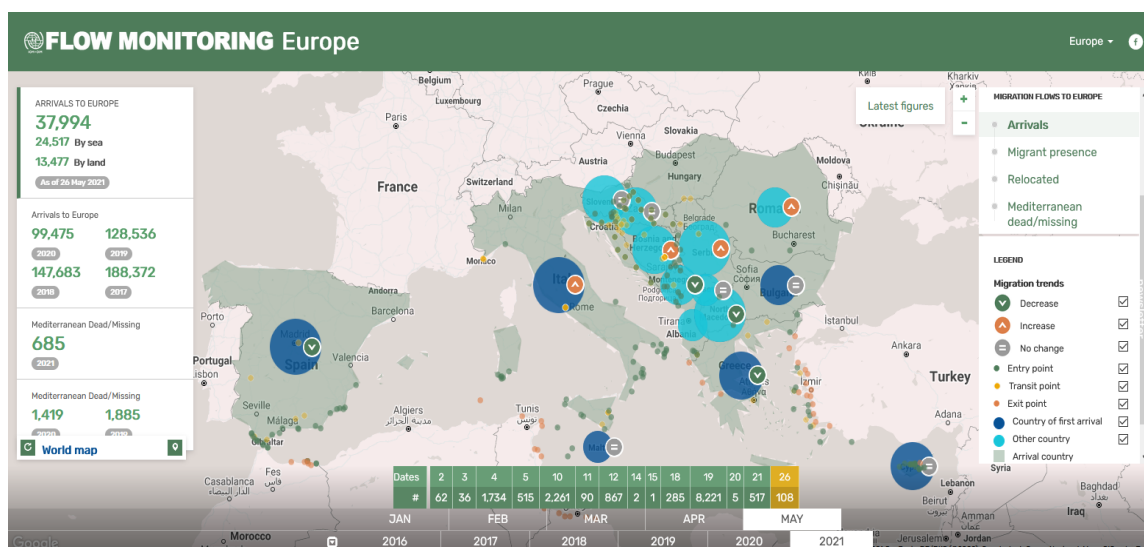

Figure 1. Arrivals to Europe

Source: Flow Monitoring Europe, IOM, 2021 <https://migration.iom.int/europe?type=arrivals>

The Schengen countries are committed to the protection of the common external border in accordance with commonly agreed requirements and standards. Schengen cooperation, launched at the initiative of governments at 1997 is enshrined in EU law and rules on the basis, of the Amsterdam Treaty (*Amsterdam Treaty, 1997*). The creation of the Schengen area is considered as one of the EU's greatest achievements (Wang, 2016, 711 p.). Europe without internal borders offers great economic benefits, which shows how much support the successful Schengen project receives and the enormous benefits of its tangible results for our daily lives and society.

Citizens of the Schengen States have the right to travel freely to and from any Schengen State. In addition, this freedom of movement within the Schengen area applies to foreign travelers with whom the EU applies a visa-free regime. With the abolition of border checks at internal borders, many Schengen countries without external borders do not record the entry of all aliens into their territory, making it difficult to accurately assess the extent of cross-border movement within the Schengen area itself.

The Schengen group has an intergovernmental set of rules called the Schengen acquis. This set of rules includes the Schengen Convention; the protocols of accession of the countries and the declarations and decisions of the Schengen authorities. By abandoning controls at internal borders and at the same time strengthening the security of the European Union's external borders, Member States must apply the compensatory measures provided for in the Schengen acquis as specific measures to compensate for the security deficit.

The Schengen Acquis consists of EU legislation implementing the provisions of the Schengen Agreement and the Schengen Convention. These acts include: the Schengen Agreement, the Schengen Convention and documents related to the subsequent accession of states to the Schengen Convention; Committee decisions and declarations; Decisions of the EU Council related to the implementation of the provisions of the Schengen Convention (*Schengen Acquis, 2000*).

The Schengen Convention provides for practical ways of implementing the Schengen Agreement, which ensures the free movement of persons. The abolition of controls on persons

at the borders of the Schengen area poses a threat of crime, and the Convention provides for measures to prevent this. Evaluations are carried out each year by several Member States to assess the correct application of the Schengen acquis by the Schengen Member States. The composition of the Schengen Evaluation Commission, composed of experts from the Member States and Frontex, is coordinated by the EU Commission.

Another traditionally established principle is found in the provisions of the Convention - external borders may be crossed only at border crossing points and only during their fixed opening hours. „For intended stays on the territory of the Member States of a duration of no more than 90 days in any 180-day period (...)”. (*Schengen Borders Code, 2016*).

However, the crossing of external borders is a must fulfill the following conditions:

“a) they are in possession of a valid travel document entitling the holder to cross the border satisfying the following criteria:

- its validity shall extend at least three months after the intended date of departure from the territory of the Member States (...);

- it shall have been issued within the previous 10 years;

b) they are in possession of a valid visa (if required pursuant to Council Regulation (EC) No 539/2001 (25)) (...);

c) they justify the purpose and conditions of the intended stay, and they have sufficient means of subsistence (...);

d) they are not persons for whom an alert has been issued in the SIS for the purposes of refusing entry;

e) they are not considered to be a threat to public policy, internal security, public health or the international relations of any of the Member States, in particular where no alert has been issued in Member States’ national data bases for the purposes of refusing entry on the same grounds.” (*Schengen Borders Code, 2016*).

The Convention emphasizes that border control must be carried out in accordance with common principles and in the interests of the Contracting Parties. Such a division of responsibilities, its transfer to other Member States of the Treaty, must be based on a strong mutual trust between States, and the establishment of common principles for border control could be seen as one of the means of strengthening such trust.

The Convention requires and presents uniform operating principles at all external borders, such as the verification of travel documents and other conditions of entry, stay, work and departure, and the investigation and prevention of threats to the national security and public order of the Contracting Parties.

The concept of internal border protection

The Schengen Convention emphasizes that internal borders may be crossed at any point without any checks on persons. This provision shall apply between the Contracting Parties: if the border to be crossed is a land border; if the airport is intended for domestic flights; if the seaport is intended for regular shipping services only from other ports or to other ports situated in the territory of the Contracting Parties, without calling at ports outside that territory which are classified as internal borders in accordance with the Convention (*Schengen Convention, 1990*).

The basic ideas of the Schengen Convention are echoed in the Schengen Borders Code. Despite the fact that the priority objective of the Schengen Agreement is to apply the principle of free movement of persons and to abolish controls at internal borders, the Convention also contains one clause. Where public policy or national security so require, a Schengen State may,

after consulting the other Contracting Parties, decide to carry out border checks at the borders of the country concerned for a limited period, depending on the situation at the internal borders.

Similarly, Article 25 of the Schengen Borders Code states that: "Where, in the area without internal border control, there is a serious threat to public policy or internal security in a Member State, that Member State may exceptionally reintroduce border control at all or specific parts of its internal borders for a limited period of up to 30 days or for the foreseeable duration of the serious threat if its duration exceeds 30 days. The scope and duration of the temporary reintroduction of border control at internal borders shall not exceed what is strictly necessary to respond to the serious threat." (*Schengen Borders Code, 2016*).

Internal border controls are being renewed only as a last resort. "Where a Member State plans to reintroduce border control at internal borders under Article 25, it shall notify the other Member States and the Commission at the latest four weeks before the planned reintroduction, or within a shorter period where the circumstances giving rise to the need to reintroduce border control at internal borders become known less than four weeks before the planned reintroduction". (*Schengen Borders Code, 2016*).

Many Member States, including Lithuania, have already successfully used this measure provided for in the Schengen Borders Code.

"To that end, the Member State shall supply the following information:

- a) the reasons for the proposed reintroduction, including all relevant data detailing the events that constitute a serious threat to its public policy or internal security;
 - b) the scope of the proposed reintroduction, specifying at which part or parts of the internal borders border control is to be reintroduced;
 - c) the names of the authorised crossing-points;
 - d) the date and duration of the planned reintroduction;
 - e) where appropriate, the measures to be taken by the other Member States."
- (*Schengen Borders Code, 2016*).

The abolition of internal border controls is not an irreversible process, which means that national law must lay down rules governing the mechanism for reintroducing internal border controls. The decision on the temporary return of border checks at internal borders is made by the national government, but the Ministry of the Interior (or an institution subordinate to it) also has such powers when the situation arises.

With regard to the Contracting Parties, the border control system is relatively flexible, allowing for a prompt and preventive response to likely threats to public order and stability.

A response may be needed, especially in the event of unexpected emergencies, and it must also be borne in mind that the free movement of persons also offers greater opportunities for a freer movement of crime, or in other words for the spread of crime between states with only internal borders. In order to reduce the risks to both public order and national security, security deficit measures are needed in the Schengen countries.

The mechanism for returning border checks at internal borders is functional and realistic. The provisions of the Convention on the abolition of border checks at internal borders are without prejudice to the right of States to provide physical protection at internal borders. This is not regulated in the Convention and it can be assumed that the implementation of the border protection function, which is necessary to ensure territorial control and state sovereignty, continues to be delegated to a Member State on a priority basis. This is an important conceptual provision that does not contradict the traditionally established notion of state "territorial sovereignty", according to which, subject to the relevant Treaty provisions, territorial control is the essence of the state and defined by a geographical area separated and united by a common

legal framework. In this case, ensuring the national security of each Contracting Party is a rather important contribution to the overall level of internal security.

During the coronavirus pandemic, borders and their control have become a major political debate across Europe, in most cases since 2020. Following the global pandemic in February, the Member States of the European Union exercised their right to reintroduce checks at internal borders and closed all external and internal borders (*Guild, 2020, 11 p.*). EU countries have agreed on a harmonized approach to restricting free movement in response to a coronavirus pandemic (the agreement uses a color code to classify regions according to the epidemiological situation there) (see Figure 2). However, in this case, the actions were not maximally standardized, each EU country applied and, if necessary, will apply its own standards in the future to decide whether third-country nationals can enter and what measures to apply when they are already in an EU or Schengen country. Each EU Member State also has the right to decide and implement its own follow-up measures to curb the spread of the pandemic.

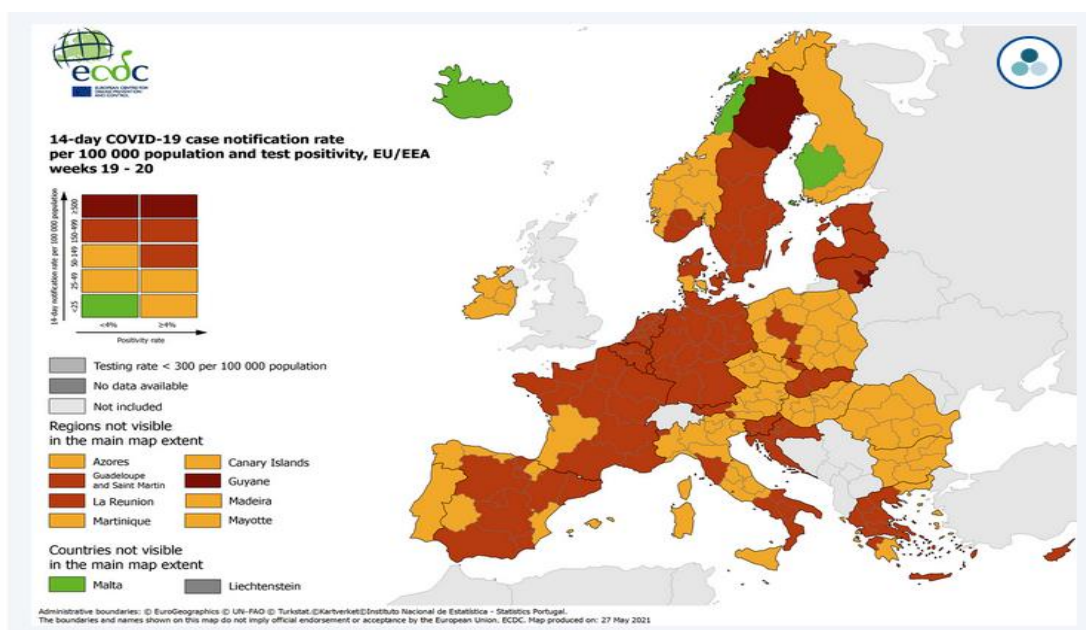

Figure 2. Covid – 19 case notification rate per 100 000 population
Source: An official website of the European Union, 2021 <https://reopen.europa.eu/en>

In a non-standard situation and in the absence of full standardization, the European Commission has reminded Member States that all actions at the external border must apply to all parts of the EU's external border in order to be effective (*COM (2020) 115*), while the protection of internal borders remains mandatory.

Conclusions

Schengen or the Schengen area is the territory of the signatory states to the Schengen Agreement. This space is special in that its external borders are vigilantly protected and controls on the internal borders of the space are lifted. Security in the Schengen area is ensured by enhanced controls at the external borders, cooperation between the border guards of the Schengen countries, police and judicial cooperation, the implementation of the common visa policy of the Schengen countries and the functioning of the Schengen Information System. Controls at the internal borders of the European Union may be reintroduced where necessary

to ensure public order and national security. Provisions governing the reintroduction of internal border controls must be established in national law. The countries of the European Union have agreed on common security standards, but practice shows that in the event of an emergency, they have the right to take immediate unilateral decisions and implement national measures to ensure public order and national security.

References

1. Alden, E. (2017) *Is Border Enforcement Effective? What We Know and What It Means* [Online]. Available at: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/233150241700500213> (Accessed 18 April 2021).
2. Durand, F., Decoville, A., Knippschild, R. (2021) *Everything All Right at the **Internal EU Borders**? The Ambivalent Effects of Cross-**Border** Integration and the Rise of Euroscepticism*. *Geopolitics*. May2020, Vol. 25 Issue 3, p587-608. 22p. 2 Charts, 1 Map.
3. Greičius, S., Seniutienė, D. (2005) *Šengeno konvencijos įtaka Lietuvos sienų apsaugos organizavimui* [Influence of Schengen Convention to Organization of State Border Guard]. [Online]. Available at: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2999> (Accessed 18 April 2021).
4. Guild, E. (2020) *Covid-19 Using Border Controls to Fight a Pandemic? Reflections From the European Union*, [Online]. Available at: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fhumd.2020.606299/full> (Accessed 19 April 2021). Lutz, P., Karstens, F. (2021) *External **borders** and **internal** freedoms: how the refugee crisis shaped the bordering preferences of European citizens*. *Journal of European Public Policy*. Mar2021, Vol. 28 Issue 3, p370-388. 19p.
5. Miller, M. S., Mills, J. T. (2020) *Schengen vs. Fortress Europe-EU*. *Peace Review*. Apr-Jun2020, Vol. 32 Issue 2, p166-171. 6p.
6. Nikolić, B., Pevcin, P. (2021) *How to improve sustainability of the **Schengen** agreement on open borders?* *International Migration*. Mar. 2021, p1. 14p.
7. Sandner, M., Wassmann, P. (2018) *The Effect of Changes in Border Regimes on Border Regions Crime Rates: Evidence from the Schengen Treaty* *Kyklos*, Vol. 71 Issue 3, p. 482-506.
8. Wang, S. (2016) *An Imperfect Integration: Has Schengen Alienated Europe?* [Online]. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s41111-016-0040-0> (Accessed 18 April 2021).

Legal References

1. *Schengen Acquis (2000)*, [Online]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A42000A0922%2802%29> (Accessed 16 April 2021).
2. *Schengen Borders Code (2016)*, [Online]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0399&from=LT> (Accessed 16 April 2021).
3. *Schengen Convention (1995)*, [Online]. Available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922(02)&from=EN) (Accessed 18 April 2021).

-
4. An official website of the European Union, (2021), [Online]. Available at: *Flow Monitoring Europe*, IOM, 2021 Available: <https://migration.iom.int/europe?type=arrivals> (Accessed 3 May2021).
 5. *Schengen Agreement* (2021), [Online]. Available at: <https://www.schengenvisainfo.com/schengen-agreement/> (Accessed 3 May2021).
 6. *Amsterdam Treaty*, (1997) Available: https://europa.eu/european-union/sites/default/files/docs/body/treaty_of_amsterdam_en.pdf Accessed 18 April 2021).
 7. *Council Regulation (EC) No 539/2001 of 15 March 2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement* (OJ L 81, 21.3.2001) [Online]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001R0539> (Accessed 16 April 2021).

TARPTAUTINĖS EMIGRACIJOS VEIKSNIAI ŠIAURĖS IR RYTŲ EUROPOS SĄJUNGOS ŠALYSE

Albertas ZENCEVIČIUS

*Kauno technologijos universitetas
Gedimino g. 50, LT 44239 Kaunas, Lietuva
El. paštas: albertas.zencevicius@ktu.edu
ORCID ID: 0000-0002-8557-9597*

Ineta ŽIČKUTĖ

*Kauno technologijos universitetas
Gedimino g. 50, LT 44239 Kaunas, Lietuva
El. paštas: ineta.zickute@ktu.lt
ORCID ID: 0000-0002-9494-7582*

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-22

Anotacija. Autoriai tirdami tarptautinę emigraciją yra išskyrę ne vieną veiksnių grupę: ekonominiai, politiniai, socialiniai, kultūriniai, aplinkosauginiai ir kt. Šie veiksniai sukelia tiek teigiamus, tiek neigiamus padarinius nepaisant, ar tai yra šalis, į kurią emigruojama, ar šalis, iš kurios emigruojama. Galima daryti prielaidą, jog skirtingose šalyse bei regionuose emigracijai įtaką daryti gali tiek panašūs, tiek visiškai skirtingi veiksniai. Pagrindinis šio tyrimo tikslas yra išanalizuoti tarptautinei emigracijai įtaką darančius veiksniai Šiaurės ir Rytų Europos Sąjungos šalyse. Straipsnyje atliekama mokslinės literatūros analizė, kurioje analizuojamos tokios migracijos teorijos kaip: neoklasikinė migracijos teorija, naujoji ekonominės migracijos teorija, dviejų darbo rinkų migracijos teorija, pasaulio sistemų teorija, migracijos tinklo teorija. Išnagrinėjus migracijos teorijas išskirti pagrindiniai teoriniai veiksniai, kurie gali daryti įtaką emigracijos srautams – darbo užmokesčio skirtumai, nedarbo lygis, skurdo lygis, pajamų nelygybė, socialinės garantijos, užimtumo lygis, tiesioginės užsienio investicijos, vartotojų kainų indeksas, pragyvenimui liekanti pajamų dalis. Išsiginčius šiuos veiksniai buvo analizuojami kitų tyrėjų empiriniai tyrimai norint pagrįsti iš teorijos išskirtų veiksnių tinkamumą tyrimui bei taip pat kiekvienam veiksniumi priskirti atitinkamą ekonominį rodiklį. Analizei buvo išskirti šie rodikliai: jaunimo, su didesniu nei vidurinis išsilavinimas, bedarbių skaičius, vidutinis metinis darbo užmokestis dviejų asmenų šeimai be vaikų, kai abu žmonės dirbantys, nedarbo spąstai, užimtumo lygis, socialinių išmokų dalis nuo BVP, senatvės pensijų dalis nuo BVP, valstybės išlaidų aukštajam mokslui dalis nuo BVP, ekonominės laisvės indeksas, GINI koeficientas, namų ūkio perpildymo lygis jaunimu, nedarbo lygis. Norint išanalizuoti emigracijos skirtumus bei palyginti situaciją tarp skirtingų šalių buvo atliekama emigrantų, tenkančių 1 tūkst. gyventojų, dinamikos analizė. Atlikus dinamikos analizę ir turint ekonominius rodiklius buvo atliekama koreliacinė analizė norint nustatyti, ar egzistuoja koreliacinis ryšys tarp emigracijos srautų bei pasirinktų ekonominių rodiklių. Atlikus koreliacinę analizę ir išskyrus rodiklius, kurie turi statistinį reikšmingumą, sudaryti daugialypės regresijos modeliai. Kiekvienam nagrinėjamam Europos Sąjungos regionui (Šiaurės, Rytų ir Baltijos) sumodeliuoti po atitinkamą daugialypės regresijos modelį. Modeliai buvo sudaryti iš tokių nepriklausomųjų kintamųjų: nedarbo spąstai, namų ūkio perpildymo lygis jaunimu, ekonominės laisvės indekso, užimtumo lygio, jaunimo bedarbių skaičiaus, senatvės pensijų dalies nuo BVP bei socialinių išmokų dalies nuo BVP. Visų modelių reikšmingumas didesnis nei 60 proc., jie atitiko duomenų normalumo, autokoreliacijos, heteroskedastiškumo bei multikolinearumo reikalavimus, todėl šie modeliai yra reikšminiai.

Pagrindinės sąvokos: migracijos teorijos, emigracijos veiksniai, tarptautinė emigracija, socialiniai-ekonominiai veiksniai, Šiaurės ir Rytų Europos Sąjungos šalys.

Įvadas

Kuomet visuomenė tampa vis mobilesne, emigracijos tendencijos bei darbo rinkos pokyčiai yra viena populiariausių socialiniams tyrimams naudojamų temų. Šiems tyrimams atspirties tašku gali būti tiek vienišas žmogus (mikroekonominis lygmuo), tiek visa šalis (makroekonominis lygmuo). Augant šalių ekonominio išsivystymo lygiui, žmonių bei darbo jėgos judėjimas tampa vis paprastesniu procesu ir tolumo atstumo sąvoka yra kardinaliai

pasikeitusi. Pavyzdžiui, paimkime Europos Sąjungą, kurioje yra sukurta laisva darbo rinka ir jos piliečiai gali nevaržomai joje judėti. Tai suteikia galimybių žmonėms susirasti naujų darbų vietų, kelti kvalifikacijos lygį bei praplėsti karjeros ar asmeninio gyvenimo galimybes bet kurioje Europos Sąjungos šalyje. 2004 metais į Europos Sąjungą įstojo net 10 naujų narių: Čekija, Estija, Kipras, Latvija, Lenkija, Lietuva, Malta, Slovakija, Slovėnija, Vengrija. 2007 metais dar dvi – Bulgarija, Rumunija. Didžiojoje dalyje šių šalių iki 1990 metų buvo socialistinis režimas, todėl šalių politinės ir ekonominės sistemos yra sąlyginai jaunos bei ne taip išvystytos lyginant su senesnėmis Europos Sąjungos šalimis narėmis. Remiantis Jungtinių Tautų (2020) išskirstymu, didžioji dalis naujai prisijungusių prie Europos Sąjungos šalių priklauso Šiaurės ir Rytų Europos regionams. Šios naujosios šalys prisijungusios prie bendrijos iš karto pradėjo naudotis laisvos darbo rinkos privilegija, todėl po įstojimo į Europos Sąjungą buvo matyti dideli emigrantų skaičiaus padidėjimai iš naujai prisijungusių šalių. Šiuo metu vis dar išlikusi sparti emigracija iš Rytų ir Šiaurės Europos šalių ir negalima nustatyti vientiso modelio, kas turi įtakos šiems emigracijos pokyčiams, nes skirtingi tiek šalių ekonominiai išsivystymo lygiai, tiek ekonomikų augimo tempai. Dėl šios priežasties reikėtų analizuoti ir kitus veiksnius, kurie gali turėti įtakos gyventojų emigracijai. Galima daryti prielaidą, jog didžiojoje dalyje naujų bendrijos šalių vyrauja aukštesnis nedarbo lygis, mažiau darbo vietų kvalifikuotiems specialistams, prastesnės socialinės garantijos ar mažesnės darbdavių investicijos į žmogiškąjį kapitalą. Šios aplinkybės lemia, jog didžiojoje dalyje šių šalių tiek minimalaus, tiek vidutinio darbo užmokesčio dydis yra ženkliai mažesnis nei Vakarų Europos Sąjungos šalyse narėse. Ieškant geresnio gyvenimo sąlygų, didesnio darbo užmokesčių ar gerų karjeros galimybių taip pat susiduriama su emigracijos neigiamais padariniais kaip „protų nutekėjimas“, „rankų nutekėjimas“, kvalifikuotos jėgos trūkumas ar senėjanti visuomenė.

Šiuos su emigracija susijusius reiškinius bei procesus analizavo Lietuvos ir užsienio tyrėjai Andrejauskienė (2015), Andrica, Giurgu ir Fora (2019), Arango (2018), Barwinska-Maľajowicz (2015), Boboc (2015), Georgiana ir Andrei (2019), Iordache ir Matei (2020), Karaša ir Čiegis (2019), Krutulienė, Miežienė ir Gruževskis (2019), Labanauskas (2019), Laurinavičius, Laurinavičius ir Laurinavičius (2020), Lim (2019), Margelis ir Neverauskienė (2019), Mihi-Ramirez, Cuenca-Garcia ir Miranda-Martel (2016), Mikalauskiene, Streimikiene ir Mazutaityte-Cepanoniene (2017), Naulickaitė ir Melnikas (2015; 2016), Nikolli (2015), Okunevičiūtė-Neverauskienė ir Pocius (2019), Pirwitz (2019), Porumbescu (2018), Remeikienė ir Gasparėnienė (2019), Solnyškinienė ir Adamonienė (2017), Westermarck (2019), Wojtas ir Bialowas (2017), Žibas (2011).

Straipsnio tikslas – išanalizuoti tarptautinei emigracijai įtaką darančius veiksnius Šiaurės ir Rytų Europos Sąjungos šalyse.

Siekiant užsibrėžto tikslo, keliami šie **tyrimo uždaviniai**: (1) apžvelgti tarptautinės emigracijos teorinius aspektus ir išanalizuoti migracijos teorijas, (2) išskirti emigracijai įtaką darančius veiksnius, (3) išanalizuoti ir pateikti tarptautinei emigracijai įtaką darančių veiksnių daugialypės regresijos modelius, kurie rodytų rodiklių kitimo poveikį emigrantų skaičiui Šiaurės ir Rytų Europos Sąjungos šalyse.

Tyrimo objektas – tarptautinė emigracija Šiaurės ir Rytų Europos Sąjungos šalyse.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė ir sisteminimas, koreliacinė ir regresinė analizė.

Tarptautinės emigracijos teoriniai aspektai

Plačiąja prasme tarptautinę emigraciją galima apibrėžti kaip asmens išvykimą iš vienos valstybės į kitą dėl tam tikrų priežasčių. Tarptautinė emigracija gali būti klasifikuojama įvairiais

pjūviais, atsižvelgiant į trukmę, formatą, legalumą ar pobūdį (Mikalauskiene, Štreimikienė ir Mažutaitytės-Čepanionienė, 2017; Solnyškinienė, 2017). Sprendimo išvykti paskatas gali apimti socialinės, ekonominės, politinės, religinės, asmeninės ir kt. priežastys. Itin akcentuojamas poreikis geresnio darbo užmokesčio ir darbo sąlygų (Labanauskas, 2019), aukštesnių gyvenimo standartų (Remeikienė ir Gasparėnienė, 2019) bei kt.

Tarptautinės migracijos procesus aiškina pakankamai nemaža įvairovė migracijos teorijų, kurios apima tikslinę grupę veiksnių kaip ekonominiai, socialiniai, politiniai, kultūriniai, psichosocialiniai ir pan. Todėl vienos bendros teorijos, apimančios visus veiksnus, nėra. Dėl šios priežasties, siekiant atlikti tikslesnį, kokybiškesnį tyrimą bei pateikti išsamias išvadas, migracijos teorijos yra naudojamos kompleksiskai. Nepaisant šių teorijų įvairovės, visoms joms galima nustatyti pagrindinius tarptautinę migraciją skatinančius veiksnus t.y. „traukos“ veiksnus, susijusius su demografinė kaita ir darbo rinkos poreikiais daugumoje išsivysčiusių šalių bei „stūmimo“ veiksnus, susijusius su populiacija, gyventojų užimtumu ir krizių padariniais mažiau išsivysčiusiose šalyse.

Taigi, siekiant išgryninti tarptautinei emigracijai įtaką turinčius veiksnus, analizuotos tokios pagrindinės migracijos teorijos kaip Neoklasikinė migracijos teorija, Naujoji ekonominės migracijos teorija, Dviejų darbo rinkų migracijos teorija, Pasaulio sistemų teorija bei Migracijos tinklo teorija.

Neoklasikinė migracijos teorija. Remiantis Karaša ir Čiegiu (2019), pagrindinė šios teorijos prielaida – „stūmimo“ ir „traukos“ jėgos. Andrejauskienė (2015) pateikia išsamų emigracijos proceso aiškinimą, kuriuo apimami tiek makro (darbo užmokesčio, darbo pasiūlos ir paklausos skirtumai), tiek mikro (socialiniai, kultūriniai, psichosocialiniai) veiksniai, kurie yra labai svarbūs atsižvelgiant į kiekvieno asmens individualius poreikius bei nepasitenkinimą esančia situacija, iš ko gali kilti apsisprendimas emigruoti. Analizuojant Andrica, Giurgu ir Fora (2019) tyrimą, mikroekonominis lygmeniu tarptautinė migracija yra proporcinga darbo jėgos pasiūlai bei pasaulinei paklausai. Interpretuojant Arango (2018), Georgiana ir Andrei (2019), emigracijos procesas netiesiogiai apibūdina šalyje esančią situaciją (aukštas nedarbo lygis, darbo užmokesčio skirtumai, pajamų nelygybė, skurdas ir pan.), tačiau tuo pačiu iš dalies ir išsprendžia dalį problemų (mažėja nedarbas, mažėja skurdas ir pajamų nelygybė). Porumbescu (2018) aiškindamas migraciją neoklasikiniu modeliu kaip labiausiai veikiantį veiksnių išskiria finansinio atlyginio skirtumą tarp skirtingų šalių bei darbo rinkų. Pagal Iordache ir Matei (2020), pagal neoklasikinę teoriją apsisprendimui emigruoti didžiausią įtaką daro darbo jėgos pasiūlos, paklausos bei užimtumo skirtumai dėl kurių susidaro pajamų nelygybė. Lim (2019) prie pajamų veiksnio taip pat prideda ir geografinį veiksnių – atstumą tarp gimtosios bei tikslos šalies.

Naujoji ekonominės migracijos teorija. Remiantis Žibu (2011) ir Arango (2018), emigracijos procesas aiškinamas kaip namų ūkio strategija, siekianti ne tik padidinti šeimos pajamas, tačiau ir kuo labiau sumažinti šeimos pajamų riziką perkeltiant darbo jėgos dalį į užsienio šalių darbo rinkas bei padidinant pajamų šaltinių kiekį. Andrejauskienė (2015) apsisprendimą emigruoti aiškina ne kaip individualizuotą sprendimą, o per kitas kartu emigruojančias grupes – kaip namų ūkiai ar šeima. Tačiau visi autoriai sutinka, jog šios teorijos pagrindinis konceptas yra šeimos pajamų paskirstymas bei su jomis susijusių rizikų sumažinimas, nesiekiant bet koku atveju maksimizuoti šeimos pajamų.

Dviejų darbo rinkų migracijos teorija. Karaša ir Čiegis (2019) teoriją aiškina labai paprastai, t.y. įvardija dvi valstybės darbo rinkas dedamąsias: pirmoji – didesnes pajamas akumuliuojanti, išsilavinusiems vietiniams gyventojams skirta darbo rinka, o antroji – nekvalifikuotų, daug pavojingesnių ir ne taip gerai apmokamų darbų rinka, kurioje didžiausią dalį užpildo emigrantai. Arango (2018) prideda, jog dviejų darbo rinkos teorijos aiškinimas yra

grįstas tuo, jog išsivysčiusiose šalyse yra labai greitas technologinis augimas, todėl iš pačios rinkos galima nesunkiai išskirti du jos segmentus – pažangią bei kvalifikuotą ir kvalifikacijos nereikalaujančią darbo rinką. Remiantis išvardytomis priežastimis, išsivysčiusiose šalyse susidaro nuolatinė nekvalifikuotos darbo jėgos paklausa dėl to, kad vietiniai gyventojai atsisako nekvalifikuotų, menkai apmokamų, nestabilių, pavojingų, žemo prestižo darbų.

Pasaulio sistemų teorija. Remiantis Andrejauskiene (2015) ir Naulickaite ir Melnikas (2015), ši teorija yra suskirstyta į tris sritis: pagrindinę (jos centre yra labiausiai išsivysčiusios, postindustrinės šalys), pusiau periferinę ir periferinę. Ši teorija apibūdina emigraciją kaip judėjimą nuo periferijos link centro. Kadangi centrą ir periferiją sieja kultūriniai, kalbiniai, komerciniai ryšiai, todėl tarp didelės kapitalizmo plėtros ir periferijos traukimosi bei migracijos tendencijų yra tiesioginis ryšys. Iš esmės, pasaulio sistemų teorija apibrėžia emigraciją kaip darbo jėgos judėjimą iš mažiau išsivysčiusių regionų į kapitalistinius, labiau išsivysčiusius ir turtingesnius regionus. Visgi, autoriai pabrėžia, kad vis labiau sutinkamas fenomenas, kai patys kapitalistiniai regionai vykdo gamybos perkėlimą į besivystančius regionus norint pasisamdyti pigią darbo jėgą. Šį procesą regione ar valstybėje gali atspindėti tiesioginių užsienio investicijų dydis.

Migracijos tinklo teorija. Remiantis Žibu (2011) ir Arango (2018), teorija apima tarpasmeninius emigrantų, jų šeimų, giminaičių, draugų ir kitų emigracijos procese esančių asmenų socialinius ryšius ir jų plėtimąsi. Karaša ir Čiegis (2019) prideda, jog migracijos srautai taip pat suprantami kaip sau darantis įtaką veiksnys apsisprendžiant migruoti: emigrantai dalijasi informacija apie darbo rinkos užimtumą, galimybes įsidarbinti, darbo užmokesčio svyravimus, gyvenimo kokybę bei apgyvendinimo galimybes ir pan. Šia informacija galima dalintis neatlygintinai, tačiau galima teikti ir tokio tipo komercines paslaugas. Augant emigrantų skaičiui priimančioje šalyje, mažėja emigravimo kaštai: mažėja kelionės kaštai, daugėja tiek legalių, tiek nelegalių emigracijos kelių, liberalizuojamos pinigų persiuntimo galimybės.

Migracijos teorijų analizė leido išskirti esminius emigracijai įtaką turinčius veiksnius tokius kaip nedarbas, darbo užmokesčio skirtumai, darbo rinka, socialinės garantijos, šalies ekonominio išsivystymo lygis, gyvenimo sąlygos bei švietimo sistema. Siekiant pagrįsti jų įtaką emigracijai, toliau atliekama empirinių tyrimų apžvalga, kurios apibendrinimas pateikiamas 1 lentelėje.

1 lentelė. Veiksniai iš migracijos teorijų ir empirinių tyrimų apžvalgos

Šaltinis: sudaryta remiantis mokslinės literatūros analize

Veiksnys	Autoriai
Nedarbas	Barwinska-Malajowicz (2015), Nikolli (2015), Mihi-Ramirez, Cuenca-Garcia, Miranda-Martel (2016), Wojtas ir Bialowas (2017), Margelis ir Neverauskienė (2019), Pirwitz (2019)
Darbo užmokesčio skirtumai	Nikolli (2015), Barwinska-Malajowicz (2015), Wojtas ir Bialowas (2017), Pirwitz (2019), Laurinavičius ir kt. (2020)
Darbo rinka	Mihi-Ramirez, Cuenca-Garcia, Miranda-Martel (2016), Krutulienė ir kt. (2019), Westermark (2019)
Socialinės garantijos	Krutulienė ir kt. (2019)
Šalies ekonominio išsivystymo lygis	Barwinska-Malajowicz (2015), Naulickaite ir Melnikas (2016), Laurinavičius ir kt. (2020)
Gyvenimo sąlygos	Andrejauskienė (2015), Pirwitz (2019)
Švietimo sistema	Westermark (2019)

Pirwitz (2019) atliko apklausą Rumunijoje, kurioje dalyvavo 1190 apklaustųjų, priklausančių 16-65 metų amžiaus grupei ir gyvenančių emigracijoje vidutinio dydžio ar

dideliuose miestuose su bent 20 000 gyventojų. Pusę apklaustųjų sudarė asmenys, priklausantys 21-30 metų amžiaus grupei. Tarp populiariausių emigracijos priežasčių apklaustieji įvardijo finansines priežastis (31,8 proc.), geresnę gyvenimo kokybę (26,4 proc.) bei aukštą nedarbo lygį gimtojoje šalyje (9,7 proc.). Tarp kitų priežasčių įvardytos: kraustymasis pas kitą šeimos narį (8,3 proc.), netenkinanti politinė situacija šalyje ir aukštas korupcijos lygis (6,1 proc.), geresni darbo pasiūlymai (7,8 proc.), studijos (3 proc.) ir geresnės asmens tobulėjimo galimybės (5,5 proc.).

Tiek Pirwitz (2019) tyrime Rumunijos atveju, tiek Barwinska-Malajowicz (2015) Lenkijos atveju trejetuke tarp didžiausių įtaką emigracijai turinčių veiksnių išskiria nedarbo lygį gimtojoje šalyje. Autorė pažymi, jog vyraujanti emigrantų dalis yra jaunimas tarp 14 ir 34 metų, kurie emigraciją sieja su galimomis perspektyvomis įsidarbinti užsienyje. Papildomai galima pažymėti, jog net 77 proc. laikinų emigrantų išbūna užsienyje ilgiau nei vienerius metus.

Taip pat Barwinska-Malajowicz (2015) nagrinėjant Lenkijos emigracijos atvejį išskyrė, jog emigracijos srautus Lenkijoje lemia ir ryškus skirtumas tarp atlyginimų Lenkijoje ir Vakarų Europos valstybėse. Tuo tarpu Nikolli (2015) analizuoja emigraciją ir jos padarinius šalies gerovės raidai. Pasitelkiama Albanijos atveju, kur iki 2002 metų per dešimtmetį išvyko apie 20 proc. visos populiacijos. Tam didžiausią įtaką turėjo nestabili politinė ir ekonominė situacija šalyje bei aukštas skurdo lygis. Nikolli (2015) tyrė ryšį tarp emigracijos lygio ir skurdo lygio. Tyrimo rezultatai parodė, jog skurdo lygis turi įtakos emigracijai, tačiau skurdo lygio įtaka emigracijai yra labai mažai. Anot autorės, didžiąją dalį šios įtakos turi sudaryti kiti socialiniai, politiniai ir ekonominiai rodikliai labiau susiję su darbo užmokesčio bei nedarbo lygio skirtumais. Mihi-Ramirez (2016) pažymi, jog trumpuoju laikotarpiu reikėtų skatinti produktyvumą sektoriuose, į kuriuos galėtų būti įtrauktos emigrantų šeimos, taip dar labiau mažinant skurdo lygį bei sąlyginai mažinama tikimybė ateityje emigruoti.

Krutulienė (2019) savo straipsnyje apžvelgia aktyvios įtraukties koncepciją ir su ja susijusių ekonominių rodiklių dinamiką Lietuvoje. Straipsnyje analizuojamos dvi iš trijų pagrindinių įtraukties strategijos krypčių: adekvačių pajamų užtikrinimo bei įtraukties darbo rinkos. Atlikus ekonominių rodiklių, susijusių su adekvačių pajamų užtikrinimu, paaiškėjo, jog 2016-2018 metų laikotarpyje jie visi augo: socialinių pašalpų suma augo nuo 60,7 iki 69,1 mln. eurų; nedarbo išmokų dydis augo nuo 57,9 iki 130,3 mln. eurų; išmokos šeimoms, auginančioms vaikus – nuo 50,8 mln. iki 237,9 mln. eurų. Nepaisant išaugusių išmokų, paskirsčius išmokas jų gavėjams, tiek 2016, tiek 2018 metais suma vienam asmeniui neviršijo Lietuvos statistikos departamento (2018) apskaičiuotos skurdo ribos, kuri atitinkamai siekė 234 bei 245 eurus per mėnesį. Atlikus ekonominių rodiklių, nusakančių įtraukimą darbo rinką, dinamikos tyrimą nustatyta, jog Lietuvos darbo rinką galima vadinti nepakankamai įtraukia dėl žemo ir nemotyvuojančio dirbti darbo užmokesčio.

Wojtas ir Bialowas (2017) nagrinėjo emigracijos įtaką Lenkijos ekonomikai po 2004 metų, kai šalis įstojo į Europos Sąjungą. Pagrindinės įvardijamos emigracijos iš Lenkijos priežastys: darbas, studijos bei priežastys susijusios su šeima. Remiantis autorių tyrimu, prieš įstojant į Europos Sąjungą Lenkijoje nedarbo lygis siekė apie 20 proc., todėl didelė dalis darbininkų išvyko ieškoti geresnių darbo sąlygų bei konkurencingesnio darbo užmokesčio.

Analizuojant emigracijos procesus, svarbu kreipti dėmesį ir į švietimo sistemos svarbą, nes tai dar viena iš įvardijamų emigracijos sprendimui įtaką turėjusių priežasčių (pvz., Pirwitz, 2019; Wojtas ir Bialowas, 2017). Emigracijos sąsaja su šalies švietimo sistemos lygiu – kuo silpnesnė švietimo sistema, tuo didesnė tikimybė, jog jaunimas išvyks studijuoti į užsienio šalis su tobulesne švietimo sistema ir geresnėmis karjeros galimybėmis (Westermarck, 2019).

Naulickaitė ir Melnikas (2016) analizavo emigraciją lemiančius veiksnius Centrinėse ir Rytų Europos Sąjungos šalyse. Tyrimas apėmė kilmės ir tikslo šalių ekonominio išsivystymo

lygio, darbo užmokesčio dydžio, nedarbo lygio skirtumus, užimtumo lygio skirtumus, taip pat šalių ekonomikos globalizacijos lygio skirtumus. Nustatyta, jog darbo užmokesčio, užimtumo lygio ir ekonomikos globalizacijos indekso santykius sieja atvirkštinė priklausomybė su emigrantų skaičiumi: didėjant darbo užmokesčio, užimtumo lygio ir ekonomikos globalizacijos indekso santykiui kilmės šalyje su tikslo šalimi, mažėja emigrantų skaičius į tikslo šalį. Taip pat nustatyta tiesioginė priklausomybė tarp nedarbo lygio santykio ir emigrantų skaičiaus į tikslo šalį: tai yra didėjant nedarbo lygio santykiui kilmės šalyje su tikslo šalimi, emigrantų skaičius auga iš kilmės šalies į tikslo šalį.

Žvelgiant į kilmės šalį (dar vadinamą „donore“), t.y. šalį, iš kurios emigruojama, galima įžvelgti tiek teigiamų, tiek neigiamų padarinių šaliai. Emigracijos teigiami ir neigiami padariniai apibendrinti 2 lentelėje.

2 lentelė. Emigracijos teigiami ir neigiami padariniai šaliai „donorei“

Šaltinis: sudaryta remiantis Andrejauskienė, 2015; Karaša, Čiegis, 2019; Remeikienė, Gasparėnienė, 2019

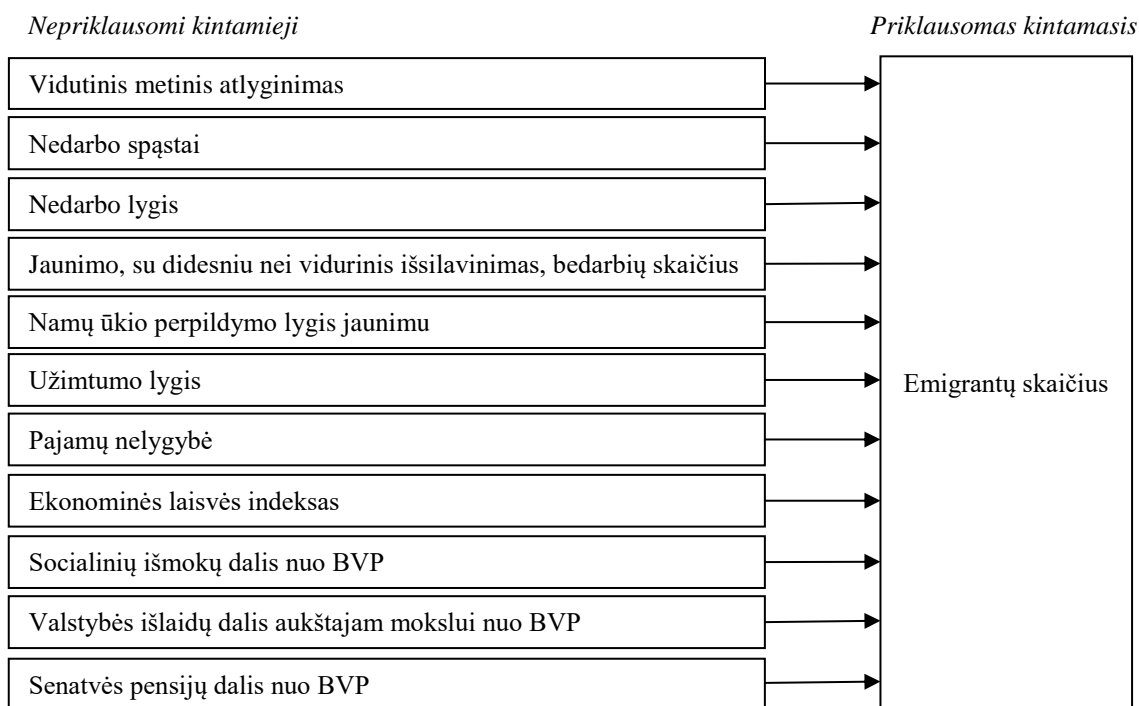
Teigiami	Neigiami
<ul style="list-style-type: none"> ● Emigrantų siunčiamos piniginės perlaidos; ● Gerėjančios prekybos sąlygos dėl produktų plėtros užsienyje; ● Struktūrinio nedarbo mažėjimas; ● Emigrantai gali reemigruoti ir grįžti įgavę naudingos patirties. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Didėjantis kapitalo eksportas; ● „Protų nutekėjimas“; ● „Rankų nutekėjimas“; ● Kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas; ● Gamybos apimčių sumažėjimas; ● Senėjanti visuomenė; ● Bloga demografinė situacija; ● Mažėjanti surenkamų socialinio draudimo įmokų dalis.

Empirinio tyrimo metodologija

Tyrimui pasirinktos Šiaurės ir Rytų Europos Sąjungos šalys: Bulgarija, Čekija, Estija, Airija, Latvija, Lietuva, Vengrija, Lenkija, Rumunija, Slovakija, Suomija, Švedija. Kadangi Jungtinių Tautų Lietuva, Latvija ir Estija imta traktuoti kaip Šiaurės Europai priklausančios šalys vėliau, jos šiame straipsnyje įvardijamos kaip Šiaurės Europai priklausančios Baltijos regiono Europos Sąjungos šalys.

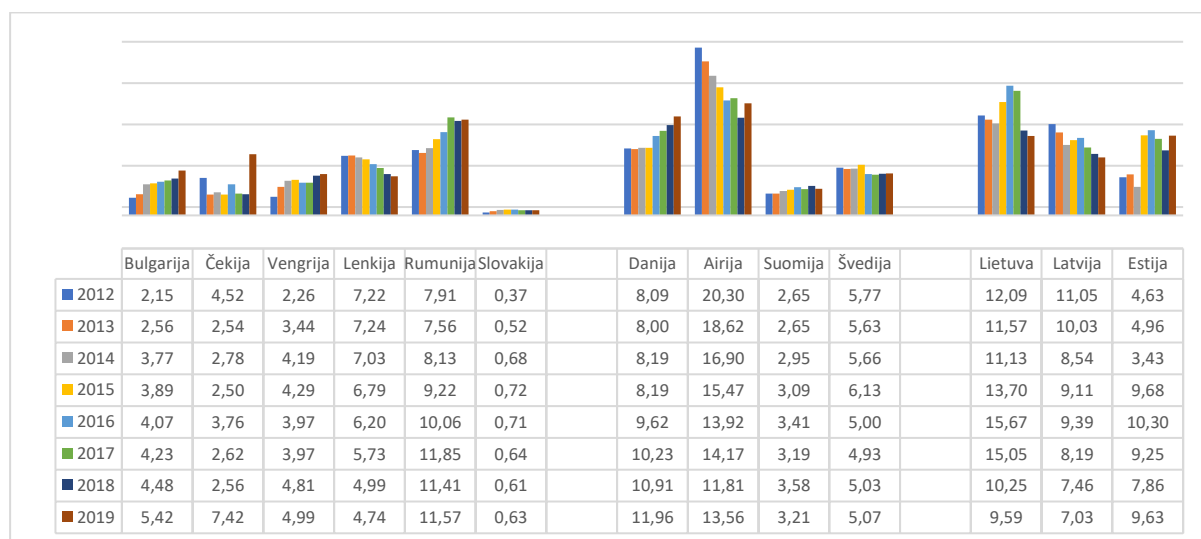
Tyrimo priklausomas kintamasis – bendra tarptautinė emigracija, t.y. emigrantų skaičius išvykęs į kitą valstybę. Tyrimo nepriklausomi kintamieji: vidutinis metinis atlyginimas šeimai be vaikų, kai abu tėvai dirbantys (EUR), nedarbo spąstai (proc.), užimtumo lygis (proc.), pajamų nelygybės GINI koeficientas (proc.), namų ūkio perpildymo lygis jaunimu (proc.), jaunimo, su didesniu nei vidurinis išsilavinimas, bedarbių skaičius, ekonominės laisvės indeksas (indekso reikšmė), socialinių išmokų dalis nuo BVP (proc.), valstybės išlaidų dalis aukštajam mokslui nuo BVP (proc.), senatvės pensijų dalis nuo BVP (proc.), nedarbo lygis (proc.). Tyrimo modelis pateikiamas 1 pav.

Su duomenimis buvo atliekama statistinė duomenų dinamikos analizė, skaičiuojamas porinis koreliacijos ryšys tarp nepriklausomų kintamųjų bei bendros emigracijos. Galiausiai buvo sudaryti daugialypės regresijos modeliai. Koreliacijos ryšio nustatymui bei daugialypės regresijos modelių kūrimui naudota EViews 11 SV (x64) versija

Tarptautinės emigracijos Šiaurės ir Rytų Europos Sąjungos Šalyse dinamika ir jai įtaką darančių veiksnių analizė

Priklausomas kintamasis empiriniame tyrime yra tarptautinė emigracija, todėl norint susidaryti bendrą situaciją tarp šalių, tikslinga apžvelgti 2012-2019 metų emigrantų skaičiaus, tenkančio 1 tūkst. gyventojų, dinamiką (žr. 2 pav.)

2 pav. Emigrantų skaičius, tenkantis 1 tūkst. gyventojų, Rytų ir Šiaurės Europos Sąjungos šalyse 2012-2019 m.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Eurostato duomenimis, 2021

Pradedant nuo Bulgarijos, 2012-2019 metais emigrantų skaičius tenkantis 1 tūkst. gyventojų augo nuo 2,15 iki 5,42 (+153 proc.). Nagrinėjant Čekijos emigrantų skaičių tenkanti 1 tūkst. gyventojų, 2012-2019 metais Čekijoje jis buvo didėjantis – nuo 4,52 iki 7,42 (+64 proc.). Apžvelgiant Vengrijos situaciją matyti, jog 2012-2019 metais emigrantų skaičius tenkantis 1 tūkst. gyventojų laikėsi tokios pat tendencijos kaip ir prieš tai minėtų šalių – didėjo nuo 2,26 iki 4,99, kas sudarė 120 proc. augimą. Analizuojant Lenkijos emigrantų skaičių tenkanti 1 tūkst. gyventojų 2012-2019 metais matyti, jog jis priešingai nei kitose Rytų Europos Sąjungos šalyse mažėjo nuo 7,22 iki 4,74 (-34 proc.). Išnagrinėjus Rumunijos emigrantų skaičių tenkanti 1 tūkst. gyventojų 2012-2019 metais, šis rodiklis buvo augantis – nuo 7,91 iki 11,57 (+46 proc.). Analizuojant Slovakijos emigrantų skaičių tenkanti 1 tūkst. gyventojų 2012-2019 galima matyti, jog jis nurodytu periodu didėjo nuo 0,37 iki 0,63, o tai sudaro 68 procentų augimą. Apibendrinant Rytų Europos Sąjungos šalių emigrantų skaičiaus tenkančio 1 tūkst. gyventojų dinamikos analizę, galima teigti, jog nominaliai didžiausias rodiklis 2019 metais buvo Rumunijoje (11,57). Atitinkamai mažiausią rodiklį nagrinėjamu laikotarpiu fiksavo Slovakija (0,63).

Analizuojant Danijos emigrantų skaičių tenkanti 1 tūkst. gyventojų 2012-2019 metais matyti, jog jis didėjo nuo 8,09 iki 11,96 (+48 proc.). Nagrinėjant Airijos emigrantų skaičių tenkanti 1 tūkst. gyventojų, 2012-2019 metais šis rodiklis buvo mažėjantis – nuo 20,3 iki 13,56 (-33 proc.). Išnagrinėjus Suomijos emigrantų skaičių tenkanti 1 tūkst. gyventojų 2012-2019 metais matyti, jog šis rodiklis buvo augantis – nuo 2,65 iki 3,21 (+21 proc.).

Apžvelgiant Švedijos rodiklio dinamiką matyti, jog 2012-2019 metais emigrantų skaičius tenkantis 1 tūkst. gyventojų mažėjo nuo 5,77 iki 5,07, kas sudarė 12 proc. mažėjimą. Apibendrinant Šiaurės Europos Sąjungos šalių emigrantų skaičiaus tenkančio 1 tūkst. gyventojų dinamikos analizę, galima teigti, jog nominaliai didžiausias rodiklis 2019 metais buvo Airijoje (13,56). Atitinkamai mažiausią rodiklį nagrinėjamu laikotarpiu fiksavo Suomija (3,21).

Apžvelgiant Lietuvos emigrantų skaičiaus tenkančio 1 tūkst. gyventojų dinamiką matyti, jog šis rodiklis mažėjo nuo 12,09 iki 9,59, kas sudarė 21 proc. mažėjimą. Analizuojant Latvijos emigrantų skaičių tenkanti 1 tūkst. gyventojų 2012-2019 metais matyti, jog jis mažėjo nuo 11,05 iki 7,03 (-36 proc.). Nagrinėjant Estijos emigrantų skaičių tenkanti 1 tūkst. gyventojų, 2012-2019 metais, jis buvo didėjantis – nuo 4,63 iki 9,63 (+108 proc.). Apibendrinant Baltijos regiono Europos Sąjungos šalių emigrantų skaičiaus tenkančio 1 tūkst. gyventojų dinamikos analizę, galima teigti, jog nominaliai didžiausias rodiklis 2019 metais buvo Estijoje (9,63). Atitinkamai mažiausią rodiklį nagrinėjamu laikotarpiu fiksavo Latvija (7,03).

Norint patikrinti kintamųjų įtaką emigracijos srautams, apskaičiuotas kiekvieno kintamojo koreliacinis ryšys su bendros emigracijos srautais (žr. 3 lentelę).

Išnagrinėjus Šiaurės ir Rytų Europos šalių vidutinio metinio atlyginimo šeimai be vaikų, kai abu žmonės dirbantys, koreliaciją galima teigti, jog Bulgarijos, Vengrijos, Slovakijos, Lenkijos, Airijos, Švedijos, Estijos atveju egzistuoja stipri tiesioginė koreliacija. Toks ryšys galėjo susidaryti dėl to, jog Rytų Europos Sąjungos šalių atveju darbo užmokesčiai yra stipriai mažesni už Europos Sąjungos vidurkį, todėl, nors ir augant darbo užmokesčiui šalyje, emigracijos srautai statistiškai turėtų didėti. Latvijos atveju, nors ir neegzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys, tačiau susidarė atvirkštinė priklausomybė, pagal kurią didėjant darbo užmokesčiui, emigracijos srautai turėtų mažėti.

Analizuojant Šiaurės ir Rytų Europos šalių atvejais nedarbo spąstų koreliacinį ryšį matyti, jog Danijos atveju susidarė stipri tiesioginė priklausomybė. Interpretuojant rezultatą galima teigti, jog didėjant nedarbo spąstams – didės ir emigracijos srautai. Galima teigti, jog darbo motyvacija bus didesnė už socialines išmokas gaunamas kilmės šalyje ir gyventojai bus suinteresuoti emigruoti ieškodami geresnių darbo sąlygų.

3 lentelė. Tarptautinei emigracijai įtaką turinčių veiksnių koreliacinis ryšys
Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Eurostato duomenimis, 2021

	Vidutinis metinis atlyginimas šeimai be vaikų, kai abu dirbantys	Nedarbo spąstai	Užimtumo lygis	GINI koeficientas	Namų ūkio perpildymo lygis jaunimu	Jaunimo, su didesniu nei vidutinis išsilavinimas, bedarbių skaičius	Ekonominės laisvės indeksas	Socialinių išmokų dalis nuo BVP	Valstybės išlaidų dalis aukštajam mokslui nuo BVP	Senatvės pensijų dalis nuo BVP	Nedarbas
<i>Rytų Europos Sąjungos šalys</i>											
Bulgarija	0,949***	0,743	0,903***	0,894***	-0,186	-0,931***	0,899***	0,865***	0,316	0,784**	-0,902***
Čekija	0,337	0,367	0,113	-0,302	-0,210	-0,188	0,169	0,090	0,417	0,359	-0,195
Vengrija	0,932***	-0,686**	0,909***	0,256	-0,634*	-0,398	0,497*	-0,552	-0,889**	-0,453	-0,279
Lenkija	0,790**	-0,107	0,756**	-0,607*	-0,631*	-0,631*	0,736**	-0,311	0,569*	-0,670*	-0,699*
Rumunija	0,232	0,135	0,027	-0,228	0,043	-0,688**	0,266	0,167	0,509	0,002	-0,520
Slovakija	0,892***	-0,477*	0,559*	-0,519*	-0,707*	-0,644*	0,560*	-0,060	0,460	0,832**	-0,740**
<i>Šiaurės Europos Sąjungos šalys</i>											
Danija	0,506*	0,768*	-0,318	0,389	-0,153	0,098	-0,182	-0,085	0,261	-0,159	-0,158
Airija	0,821**	0,119	-0,531*	-0,249	-0,627*	0,920***	-0,162	0,743**	0,235	0,833***	0,876***
Suomija	0,621*	-0,008	-0,114	-0,246	0,382	-0,183	0,296	0,645*	-0,686**	0,717**	-0,150
Švedija	0,883***	-0,875**	0,616*	0,526*	0,674**	0,766**	0,672*	-0,132	-0,362	0,439*	0,738*
<i>Baltijos regiono Europos Sąjungos šalys****</i>											
Lietuva	0,316	-0,145	0,408	0,207	-0,284	-0,345	0,637*	-0,012	-0,184	-0,258	0,170
Latvija	-0,039	0,452	-0,366	0,229	0,193	0,887***	-0,058	0,744**	-0,029	0,617*	0,782**
Estija	0,886***	-0,447	0,690*	-0,325	-0,690*	-0,332	0,422*	0,400	0,503*	0,535*	-0,554*

Koreliacijos reikšmingumas: * <0.05, ** <0.01, *** <0.001;

**** priskiriamos Šiaurės Europos šalių grupei (Jungtinės Tautos, 2020)

Nagrinėjant Švedijos atvejį, susidarė stipri atvirkštinė priklausomybė – didėjant nedarbo spąstams, emigracijos srautai mažės. Tai galima pagrįsti tuo, jog gyventojai nėra suinteresuoti dirbti ar emigruoti ieškant geresnių darbo sąlygų, nes gauna dideles socialines išmokas, dėl to, nors ir nedarbo spąstams didėjant emigracijos srautai mažėja.

Apžvelgiant Šiaurės ir Rytų Europos šalių atvejais užimtumo lygio koreliacijos ryšius matyti, jog Bulgarijos, Vengrijos, Lenkijos atvejais susidarė stiprus tiesioginis koreliacinis ryšys – vadinasi didėjant užimtumui emigracijos srautai didės, nes potencialiai darbo vietų kiekis sumažės, o gyventojai ieškos naujų darbų vietų svetur. Airijos atveju susidarė vidutinis atvirkštinės priklausomybės ryšys. Iš to galima daryti prielaidą, jog didėjant užimtumo lygiui, emigracijos srautai mažės. Taip gali nutikti dėl to, jog nors ir darbo vietų kiekis mažėja, gyventojai į tai žvelgia pasyviai bei nesvarsto ieškoti naujų darbo vietų užsienio šalyse.

Išnagrinėjus Šiaurės ir Rytų Europos šalių atvejais GINI koeficiento koreliacinį ryšį matyti, jog Bulgarijos atveju susidarė stiprus tiesioginis koreliacinis ryšys, vadinasi didėjant pajamų nelygybei emigracijos srautai taip pat didėjo. Tai gali būti dėl to, jog uždirbamos pajamos šalyje netenkina gyventojų ir norėdami sumažinti esančią pajamų nelygybę, jie apsisprendžia emigruoti. Kitais atvejais (Lenkijos, Slovakijos) susidarė vidutinis atvirkštinės priklausomybės ryšys – vadinasi didėjant pajamų nelygybei, emigracijos srautai buvo linę

mažėti. Galimai tam daryti įtaką galėjo kitų susijusių rodiklių svyravimai, kurie mažino emigraciją nagrinėjamu laikotarpiu.

Analizuojant Šiaurės ir Rytų Europos šalių atvejais namų ūkio perpildymo lygį jaunimu galima teigti, jog Švedijos atveju susidarė vidutinis tiesioginis koreliacinis ryšys – vadinasi didėjant namų ūkio perpildymo lygiui didėja ir emigracijos srautai. Iš to galima spręsti, jog jaunimas yra motyvuotas išvykti į užsienio valstybes tam, jog pradėtų savarankišką gyvenimą. Tuo tarpu Vengrijos, Slovakijos, Airijos, Estijos atvejais susidarė vidutinis atvirkštinis koreliacinis ryšys. Dėl šios priežasties didėjant jaunimo perpildymo lygiui, emigracijos srautai turėtų mažėti. Tai galėtų daryti įtaką tuo požiūriu, jog jaunimas nėra motyvuotas išvykti iš savo šeimos namų ir pradėti gyventi savarankiškai. Jie gali dirbti mažai apmokamą darbą arba iš viso neturėti pastovaus pajamų šaltinio.

Išnagrinėjus Šiaurės ir Rytų Europos šalių atvejais jaunimo, su didesniu nei vidurinis išsilavinimas, bedarbių skaičiaus koreliacijos ryšį su emigracijos srautais pastebėta, jog Airijos ir Latvijos atveju susidaro stipri tiesioginė priklausomybė. Tokiu atveju, didėjant jaunimo bedarbių skaičiui, didėja ir emigracija. Tuo tarpu Bulgarijos atveju, susidaro stipri atvirkštinė priklausomybė – vadinasi, didėjant jaunimo bedarbių skaičiui emigracijos srautai mažėja. Bulgarijos atveju jaunimas galimai yra linkęs laukti tinkamų darbo vietų gimtojoje šalyje arba juos motyvuoja likti kitų galbūt neapžvelgtų rodiklių pokyčiai.

Analizuojant Šiaurės ir Rytų Europos šalių atvejais ekonominės laisvės indekso koreliacijos ryši su emigracijos srautais pastebėta, jog Bulgarijos, Lenkijos atvejais susidaro stipri tiesioginė priklausomybė. Vadinasi, didėjant ekonominės laisvės indekso reikšmei emigracijos srautai išlieka augantys. Kadangi šio rodiklio augimas apibūdina gerėjančią ekonominę situaciją šalyje, galimai ji dar nepasiekė tokio lygio, jog turėtų įtakos emigracijos srautų mažėjimui. Danijos, Airijos, Latvijos atvejais susidarė silpna atvirkštinė priklausomybė, vadinasi, didėjant ekonominio laisvės indekso reikšmei, emigracijos srautai turėtų mažėti.

Išanalizavus Šiaurės ir Rytų Europos šalių atvejais socialinių išmokų dalies nuo BVP koreliacijos ryšį pastebėta, jog Bulgarijos, Airijos, ir Latvijos atvejais susidarė stipri tiesioginė priklausomybė. Dėl to, galima spėti, jog didėjant socialinių išmokų daliai nuo BVP emigracijos srautai taip pat didėja. Taip gali būti dėl to, jog emigrantai galbūt nėra patenkinti socialinių išmokų dydžiu ar kitomis su jomis susijusiomis sąlygomis. Tuo tarpu Vengrijos atveju susidarė vidutinė atvirkštinė priklausomybė – didėjant socialinių išmokų daliai, mažėja emigracijos srautai, dėl to, galima teigti, jog gyventojus tenkina socialinių išmokų dydis.

Apžvelgus Šiaurės ir Rytų Europos šalių atvejais valstybės išlaidų dalies aukštajam mokslui nuo BVP koreliacijos ryšį matyti, jog Lenkijos, Rumunijos, ir Suomijos atvejais susidarė vidutinė tiesioginė priklausomybė. Dėl to, galima teigti, jog didėjant valstybės išlaidų daliai aukštajam mokslui nuo BVP, emigracijos srautai išlieka didėjantys. Taip gali būti dėl to, jog emigruojantys asmenys nėra patenkinti aukštojo mokslo kokybe, nors ir išlaidos šiai sričiai išlieka augančios. Vengrijos atveju susidarė stipri atvirkštinė priklausomybė – didėjant valstybės išlaidų aukštajam mokslui daliai, mažėja emigracijos srautai. Tam įtakos galėjo turėti gyventojus tenkinanti vietinė aukštojo mokslo sistema.

Išanalizavus Šiaurės ir Rytų Europos šalių atvejais senatvės pensijų dalies nuo BVP koreliacijos ryšį pastebėta, jog Bulgarijos, Slovakijos, Airijos, Suomijos atvejais susidarė stipri tiesioginė priklausomybė. Galima teigti, jog didėjant senatvės pensijų daliai nuo BVP emigracijos srautai taip pat didėja. Taip gali būti dėl to, jog emigrantai galimai nepatenkinti vietine pensijų sistema. Tuo tarpu Lenkijos atveju susidarė vidutinė atvirkštinė priklausomybė – didėjant senatvės pensijų daliai nuo BVP, mažėja emigracijos srautai, dėl to, galima teigti, jog gyventojus motyvuoja šalyje vykdoma senatvės pensijų politika.

Išnagrinėjus Šiaurės ir Rytų Europos šalių atvejais nedarbo lygio koreliacijos ryšį su emigracijos srautais pastebėta, jog Airijos atveju susidaro stipri tiesioginė priklausomybė. Tokiu atveju, didėjant nedarbo lygiui, didėja ir emigracija. Tuo tarpu Bulgarijos atveju, susidaro stipri atvirkštinė priklausomybė – vadinasi, didėjant nedarbo lygiui emigracijos srautai mažėja. Bulgarijos atveju tokia priklausomybė galėjo susidaryti dėl to, jog vietiniai gyventojai linkę laukti naujų darbų vietų savo gimtojoje šalyje arba neturi reikalingos kvalifikacijos ar pakankamai žinių, jog emigruotų į užsienio šalis.

Norint sudaryti regresijos modelius buvo apskaičiuoti koreliacijos koeficientai tarp priklausomojo kintamojo – emigracijos srautų – bei kitų nepriklausomų kintamųjų. Remiantis apskaičiuotais koreliacijos koeficientais modeliui sudaryti buvo pasirinkti atitinkami nepriklausomi kintamieji pagal tai, ar apskaičiuotas koreliacijos koeficientas yra statistiškai reikšmingas ar ne.

Išanalizavus Vengrijos koreliacijos koeficientus bei panaudojus statistiškai reikšmingus kintamuosius, buvo sudarytas regresijos modelis. Sudarytas modelis nebuvo reikšminis, todėl buvo šalinami nepriklausomi kintamieji pagal mažiausią statistinį reikšmingumą. Baigus modelio modifikaciją galima teigti, kad modelyje lieka trys nepriklausomi kintamieji: nedarbo spąstai, namų ūkio perpildymo lygis jaunimu ir ekonominės laisvės indeksas. (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Vengrijos daugialypės regresijos modelis, kai priklausomas kintamasis yra bendri emigracijos srautai

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Eurostato duomenimis, 2021 ir atliktais skaičiavimais

Daugialypės koreliacijos koeficientas		0,948	
Koreguotas determinacijos koeficientas		0,929	
F statistikos tikimybė		0,000	
Kintamieji	B koeficiento reikšmė	t-statistikos reikšmė	Statistinio reikšmingumo lygmuo
Konstanta	447126	3,516	0,008
Nedarbo spąstai	-8178	-6,264	0,000
Namų ūkio perpildymo lygis jaunimu	-4692	-7,860	0,000
Ekonominės laisvės indeksas	7417	5,161	0,001

Modelio daugialypės koreliacijos koeficientas buvo 94,8 proc., koreguotas determinacijos koeficientas siekė 92,9 proc., o F statistikos reikšmė mažesnė už 0,05. Nepriklausomų kintamųjų statistinio reikšmingumo lygmenys yra mažesni už 5 proc., todėl galima teigti, kad sudarytas daugialypės regresijos modelis yra reikšminis. Remiantis koreguotu determinacijos koeficiento galima daryti prielaidą, jog nedarbo spąstai, namų ūkio perpildymo lygis jaunimu ir ekonominės laisvės indeksas paaiškina 92,9 proc. bendrų emigracijos srautų iš Vengrijos, o likusią dalį – 7,1 proc. paaiškina kiti neįvertinti ir į modelį neįtraukti kintamieji. Interpretuojant nedarbo spąstų B koeficientą galima teigti, jog šiam nepriklausomam kintamajam padidėjus vienu punktu, emigracijos srautai sumažėtų 8178 gyventojais. Iš to galima spręsti, jog socialinės išmokos turi didelę įtaką gyventojų motyvacijai dirbti ar emigruoti. Darant prielaidą, jog socialinės išmokos yra sąlyginai didelės ir patenkina svarbiausius bedarbių poreikius gyventojams mažėja motyvacija ieškoti darbo, o tuo pačiu ir emigruoti. Analizuojant namų ūkio perpildymo lygio jaunimu B koeficientą, galima teigti, jog šiam nepriklausomam kintamajam padidėjus vienu punktu, emigracijos srautai sumažėtų 4692 gyventojais. Tai gali būti susiję su jaunimo nenoru tapti savarankiškais ir padėti pamatus savo nepriklausomam gyvenimui. Remiantis rodikliu, jaunimas linkęs toliau gyventi su savo šeima, vietoje to, jog pradėtų savarankišką gyvenimą, todėl tai gali daryti įtaką nesieškoti nuolatinio pajamų šaltinio. Apžvelgiant ekonominės laisvės indekso B koeficiento reikšmę matyti, kad

koeficientui padidėjus vienu vienetu, emigracijos srautai padidėtų 7417 gyventojais. Augantis ekonominės laisvės indeksas sako apie gerėjančią ekonominę situaciją, tačiau galbūt ji dar nėra pasiekusi ekstremumo taško tam, kad emigracijos srautai pradėtų mažėti. Pavyzdžiui, vidutinis metinis darbo užmokestis pagal perkamosios galios indeksą vienam asmeniui be vaikų, kai uždirbama 67 proc. vidutinio darbo užmokesčio, Vengrijoje 2019 metais siekė 9 591 eurų “į rankas”, kai tuo metu Europos Sąjungos vidurkis siekė 16 594 eurus “į rankas”. Tai 42 proc. mažesnis darbo užmokestis lyginant su Europos Sąjungos vidurkiu ir tai gali būti tik vienas iš komponentų, kodėl ekonominė situacija Vengrijoje yra sąlyginai blogesnė nei kitose šalyse į kurias pasirenka emigruoti jos gyventojai.

Analizuojant Švedijos koreliacijos koeficientus ir panaudojus nepriklausomus kintamuosius, kurie turi statistiškai reikšmingą koreliacijos koeficientą, buvo sudarytas regresijos modelis. Sudarius regresijos modelį pastebėta, jog modelis nėra reikšminis, todėl buvo šalinami nepriklausomi kintamieji pagal mažiausią statistinį reikšmingumą. Baigus modifikuoti modelį paaiškėjo, jog modelyje liko 4 kintamieji: nedarbo spąstai, užimtumo lygis, jaunimo bedarbių skaičius ir senatvės pensijų dalis nuo BVP (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Švedijos daugialypės regresijos modelis, kai priklausomas kintamasis yra bendri emigracijos srautai

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Eurostato duomenimis, 2021 ir atliktais skaičiavimais

Daugialypės koreliacijos koeficientas		0,922	
Koreguotas determinacijos koeficientas		0,899	
F statistikos tikimybė		0,000	
Kintamieji	B koeficiento reikšmė	t-statistikos reikšmė	Statistinio reikšmingumo lygmuo
Konstanta	-30095	2,269	0,040
Nedarbo spąstai	-424	9,887	0,000
Užimtumo lygis	2043	-4,155	0,001
Jaunimo bedarbių skaičius	258	-3,704	0,002
Senatvės pensijų dalis nuo BVP	-7640	3,18	0,007

Modelio daugialypės koreliacijos koeficientas buvo 92,2 proc., koreguotas determinacijos koeficientas siekė 89,9 proc., o F statistikos reikšmė mažesnė už 0,05. Nepriklausomų kintamųjų statistinio reikšmingumo lygmenys buvo mažesni už 5 proc., todėl galima teigti, jog sudarytas daugialypės regresijos modelis yra reikšminis. Pagal koreguotą determinacijos koeficiento reikšmę galima teigti, jog nedarbo spąstai, užimtumo lygis, jaunimo bedarbių skaičius ir senatvės pensijų dalis nuo BVP paaiškina 89,9 proc. bendrų emigracijos srautų iš Švedijos, o likusią dalį – 10,1 proc. paaiškina kiti neįvertinti ir į modelį neįtraukti kintamieji. Atsižvelgiant į nepriklausomojo kintamojo – nedarbo spąstų – B koeficientą galima teigti, jog nepriklausomam kintamajam padidėjus 1 punktu emigracijos srautai sumažėtų 424 gyventojais. Iš to galima daryti prielaidą, jog esant sąlyginai didelėms socialinėms išmokoms, bedarbiai neturi motyvacijos ieškoti darbo vietos nei savo gimtojoje šalyje, nei emigruoti, nes socialinių išmokų dydžio jiems pakanka svarbiausiems savo poreikiams. Analizuojant užimtumo lygio įtaką emigracijos srautams matyti, jog užimtumui padidėjus vienu punktu, emigracijos srautai padidėtų 2043 gyventojais. Galima teigti, jog didėjantis užimtumas ir mažėjantis darbo vietų skaičius daro įtaką šalies gyventojams, dėl ko jie pradeda ieškoti darbo vietų kitose užsienio šalyse. Išnagrinėjus jaunimo bedarbių įtaką emigracijos srautams matyti, jog jaunimo bedarbių skaičiui padidėjus vienu punktu, tai turėtų įtakos emigracijos srautų padidėjimui 258 gyventojais. Vadinas, bedarbiai jaunuoliai yra mobilūs ir gali sau leisti ieškoti darbo vietos tiek savo gimtojoje šalyje, tiek užsienio valstybėse. Interpretuojant

senatvės pensijos dalies nuo BVP B koeficientą galima teigti, jog šiam nepriklausomam kintamajam padidėjus vienu punktu, Švedijos emigracijos srautai sumažėtų apytiksliai 7640 gyventojais. Iš to galima daryti prielaidą, jog emigruojantiems gyventojams rūpi orus gyvenimas sulaukus pensinio amžiaus, todėl didėjančių pensijų dalis nuo BVP jiems turi teigiamą įtaką, dėl ko jie apsispręstų neemigruoti.

Išnagrinėjus Latvijos koreliacijos koeficientus ir panaudojus nepriklausomus kintamuosius, kurie turi statistiškai reikšmingą koreliacijos koeficientą, buvo sudarytas regresijos modelis. Sudarius regresijos modelį išaiškėjo, kad modelis yra reikšminis, todėl modelis nereikalavo papildomų koregavimų (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Latvijos daugialypės regresijos modelis, kai priklausomas kintamasis yra bendri emigracijos srautai

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Eurostato duomenimis, 2021 ir atliktais skaičiavimais

Daugialypės koreliacijos koeficientas			0,695
Koreguotas determinacijos koeficientas			0,642
F statistikos tikimybė			0,000
Kintamieji	B koeficiento reikšmė	t-statistikos reikšmė	Statistinio reikšmingumo lygmuo
Konstanta	9379	0,921	0,370
Jaunimo bedarbių skaičius	859	4,541	0,000
Socialinių išmokų dalis nuo BVP	3565	2,746	0,014
Senatvės pensijų dalis nuo BVP	-7603	-4,561	0,000

Nepriklausomų kintamųjų statistinio reikšmingumo lygmenys yra mažesni už 5 proc., todėl galima teigti, kad sudarytas daugialypės regresijos modelis yra reikšminis. Remiantis koreguotu determinacijos koeficiento galima matyti, jog jaunimo bedarbių skaičius, socialinių išmokų dalis nuo BVP ir senatvės pensijų dalis nuo BVP paaiškina 64,2 proc. bendrų emigracijos srautų iš Latvijos, o likusią dalį – 35,8 proc. paaiškina kiti neįvertinti bei į modelyje neįtraukti kintamieji. Atsižvelgiant į nepriklausomojo kintamojo – jaunimo bedarbių skaičiaus B koeficientą, galima teigti, jog emigracijos padidėjus 1 punktu, emigracijos srautai padidėtų apytiksliai 859 emigrantais. Iš to galima daryti prielaidą, jog bedarbiai jaunuoliai galimai bando ieškoti darbo svetur negu laukti tinkamos darbo vietos savo gimtojoje šalyje. Analizuojant kitą nepriklausomąjį kintamąjį – socialinių išmokų dalį nuo BVP galima teigti, jog šiam rodikliui padidėjus vienu punktu, Latvijos emigracijos srautai padidėtų atitinkamai 3565 gyventojais. Iš to gali kilti prielaida, jog esant bedarbiu arba uždirbant mažas pajamas socialinės išmokos neužtikrina pilnaverčio gyvenimo, todėl gyventojai linkę išvykti į užsienio šalis su didesniu darbu užmokesčiu arba geresnėmis socialinėmis garantijomis. Apžvelgiant trečiojo nepriklausomojo kintamojo senatvės pensijų dalies nuo BVP įtaką emigracijos srautams matyti, jog šiam rodikliui padidėjus vienu punktu, emigracijos srautai sumažėtų 7603 gyventojais. Galima teigti, jog pensijų dalis nuo BVP tenkina Latvijos gyventojus ir augančios senatvės pensijos daro įtaką gyventojams apsispręsti likti ir neemigruoti į užsienio šalis.

Išvados

Apžvelgus tarptautinės emigracijos teorinius aspektus ir išanalizavus migracijos teorijas buvo išskirti pagrindiniai emigracijai įtaką darantys veiksniai: nedarbas, darbo užmokesčio skirtumai, darbo rinka, socialinės garantijos, šalies ekonominio išsivystymo lygis, gyvenimo sąlygos ir švietimo sistema.

Išanalizavus kitų tyrėjų empirinius tyrimus buvo išskirti atitinkami ekonominiai rodikliai, kurie galėtų daryti įtaką emigracijos srautams: vidutinis metinis atlyginimas šeimai be vaikų, kai abu tėvai dirbantys, nedarbo spąstai, užimtumo lygis, GINI koeficientas, namų ūkio perpildymo lygis jaunimu, jaunimo, su didesniu nei vidurinis išsilavinimas, bedarbių skaičius, ekonominės laisvės indeksas, socialinių išmokų dalis nuo BVP, valstybės išlaidų dalis aukštajam mokslui nuo BVP, senatvės pensijų dalis nuo BVP, nedarbo lygis.

Išanalizavus porinius koreliacijos ryšius, buvo sudaryti 3 daugialypės regresijos modeliai atitinkamai kiekvienam nagrinėtam regionui. Švedijos ir Vengrijos atveju buvo nustatyta, jog nedarbo spąstai ir emigracija turi reikšmingą atvirkštinę priklausomybę. Šiuo atveju šalims reikėtų pasikoreguoti socialinių išmokų dydžius ir politikas, jog bedarbiai turėtų daugiau motyvacijos grįžti į darbą gimtojoje šalyje. Taip pat Vengrijos atveju nustatyta tiesioginė emigracijos priklausomybė su ekonominės laisvės indeksu. Reikėtų šalims identifikuoti konkrečius indikatorius, kodėl gerėjant ekonominei laisvei ir šalies ekonominei situacijai vis vien išlieka augantys emigracijos srautai. Švedijos atveju nustatyta tiesioginė priklausomybė tarp emigracijos srautų ir užimtumo lygio. Šiuo atveju šalims vertėtų apsvarstyti naujų darbų vietų kūrimą ar užsienio investicijų pritraukimą, kad būtų sukuriamos naujos darbo vietos. Tai leistų įdarbinti išvykstančius šalies gyventojus, jie sukurtų papildomą pridėtinę vertę valstybei bei sumažintų emigracijos srautus. Taip pat Švedijos ir Latvijos atveju, nustatyta tiesioginė priklausomybė tarp jaunimo bedarbių skaičiaus ir emigracijos srautų. Šiuo atveju, reikėtų sukurti darbo vietas, kuriose galėtų dirbti neturintys darbinės patirties jaunuoliai, nes didžioji dalis darbdavių ieško kvalifikuotų specialistų su darbine patirtimi, o iš tendencijos galima matyti, jog jaunimas ieško darbo svetur. Taip pat Švedijos ir Latvijos atveju, nustatyta atvirkštinė priklausomybė tarp senatvės pensijų dalies nuo BVP ir emigracijos srautų. Šiuo atveju šalis, tikėtina, vykdo geras socialinės apsaugos politikas, kurios užtikrina, jog dirbantieji kaupytų pensijas savo gimtojoje šalyje ir planuotų senatvėje gyventi gimtinėje. Nors taip pat Latvijos atveju buvo nustatyta tiesioginė priklausomybė tarp socialinių išmokų dalies nuo BVP ir emigracijos: didėjant socialinių išmokų daliai nuo BVP emigracija taip pat didėja. Atsižvelgiant į šią situaciją reikėtų suderinti socialinių išmokų dydžius taip, jog jie būtų pakankamai dideli, jog gyventojai galėtų sąlyginai lengvai pragyventi, tačiau taip pat ir išliktų motyvuoti ieškoti darbo gimtojoje šalyje bei nepapultų į nedarbo spąstus.

Acknowledgements: straipsnis parengtas baigiamojo magistro projekto „Socialinių-ekonominių veiksnių įtaka tarptautinei emigracijai Šiaurės ir Rytų Europos Sąjungos šalyse“ (Kauno technologijos universitetas, studijų programa – Ekonomika) ir pranešimo, skaityto 18-oje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Human Potential Development“, medžiagos pagrindu.

Literatūra

1. Andrejauskienė, V. (2015). Comparative Analysis of migration theories. *Studies in Modern Society*, 98-108. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
2. Andrica, N., Giurgu, A., Fora, A., F. (2019). International migration. Case study: Romania. *The Annals of the University of Oradea. Economic Sciences*. 217-227. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
3. Arango, J. (2018). Explaining migration: a critical view. *International Social Science Journal*, 68, 105-117. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
4. Barwinska-Małajowicz, A. (2015). Labour migration 2.0 - Open bridge or locked in the network? The Polish case. *Social Evolution and History*, 14(2), 132–152. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.

5. Boboc, C. (2015). The International migration of Romanian physicians. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, Issue 4, 85-103. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
6. Eurostatas (2021). Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
7. Georgiana, N., G., Andrei, M. (2019). Emigration trends and challenges in the framework of European economic. *Economic Science Series*, 149-157. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
8. Iordache, M., & Matei, M. (2020). Explaining Recent Romanian Migration: A Modified Gravity Model with Panel Data. *Journal of Social and Economic Statistics*, 9(1), 46–64. <https://doi.org/10.2478/jses-2020-0006>
9. Jungtinės Tautos (2020). Prieiga per internetą: <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>
10. Karaša, D., & Čiegis, R. (2019). Migracijos priežastys, tendencijos ir pasekmės. *Regional Formation and Development Studies* 1(30), 31–41. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
11. Krutulienė, S., Miežienė, R., & Gruževskis, B. (2019). Aktyvios įtraukties koncepcija ir trajektorijos: Lietuvos atvejis. *Filosofija. Sociologija*. 2019. T. 30. Nr. 4, 305–316. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
12. Labanauskas, L. (2019). Highly Skilled Migration from Lithuania: A Critical Overview of the Period 1990-2018. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 229–248. <https://doi.org/10.26650/sj.2019.39.2.0106>
13. Laurinavičius, A., Laurinavičius, A., & Laurinavičius, A. (2020). Impact of income inequality on emigration: Case of Lithuania and other new EU member states. *Business Management and Education*, 18(2), 265–281. <https://doi.org/10.3846/bme.2020.12683>
14. Lietuvos statistikos departamentas (2018). Prieiga per internetą: <https://www.stat.gov.lt/>
15. Lim, S., S. (2019). Migration decisions under ambiguity: Migration distance effects revisited. *Review of Development Economics*, 23, 1520-1539. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
16. Margelis, M., & Neverauskienė, L. O. (2019). Nedarbas Globalizacijos Kontekste: Pokyčiai Ir Iššūkiai. 22-osios Lietuvos jaunujų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“ teminė konferencija. <http://jmk.vvf.vgtu.lt>
17. Mihi-Ramirez, A., Cuenca-Garcia, E., & Miranda-Martel, M. J. (2016). Is there a causality between emigration and other mobility factors? A panel VAR model approach for Baltic and Scandinavian countries. *Engineering Economics*, 27(3), 325–333. <https://doi.org/10.5755/j01.ee.27.3.14395>
18. Mikalauskiene, A., Streimikiene, D., & Mazutaityte-Cepanoniene, E. (2017). Employers' openness to labour immigrants. *Economics and Sociology*, 10(3), 25–45. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2017/10-3/2>
19. Naulickaitė, I., & Melnikas, B. (2015). Emigracijos iš Lietuvos procesai ekonomikos globalizacijos sąlygomis. *Mokslas – Lietuvos Ateitis*, 7(2), 221–237. <http://journals.vgtu.lt/index.php/MLA/article/view/2663>

20. Naulickaitė, I., & Melnikas, B. (2016). Emigracija Ir Globalizacijos Procesai: Iššūkiai, Šiuolaikinės Tendencijos, Problemos, Sprendimai. *Business in XXI century*. 2016 8(2): 230–241. <https://doi.org/10.3846/mla.2015.907>
21. Nikolli, E. (2015). Emigration and its consequences on the development of welfare. Case of Albania. *Multidisciplinary Academic Conference*. 382–392. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
22. Okunevičiūtė-Neveauskienė, L., & Pocius, A. (2019). Demografinių grupių migracijos skirtumai ir tendencijų pasikeitimai Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*. T. 30. Nr. 4, p. 295–304. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
23. Pirwitz, A. (2019). Romanian Migrants in Western Europe: Expectations, Challenges and the Importance of their Networks. *Philologica Jassyensia*, 1(29), 221–230. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
24. Porumbescu, A. (2018). Critical perspective on the Neoclassical Economics and Labour Migration theories. *Revista Universitara de Sociologie*, Volume 2, 8-17
25. Remeikienė, R., & Gasparėnienė, L. (2019). Assessment of the impact of emigration on the origin economy. *Business: Theory and Practice*, 20, 187–195. <https://doi.org/10.3846/BTP.2019.18>
26. Solnyškinienė, J., Adamonienė, R. (2017). Migracijos procesus formuojančių veiksnių Lietuvoje vertinimas. *Mokslinių straipsnių rinkinys „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“*, 18, 469–484. <http://www.un.org/en/development/desa/population/theme/international>
27. Westermarck, A. (2019). How can various structural changes in the economy affect wages and inflation? *Sveriges Riksbank economic review* 2019:2. 71–90.
28. Wojtas, M., & Bialowas, T. (2017). Impact of Emigration on Poland's Economy after 2004. *EuroTimes*, 23/24, 95–114. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.
29. Žibas, K. (2011). Migracijos tyrimai socialinėse ir ekonominėse migracijos teorijose: analitinės priegijos konstravimas. *Lietuvių Migracijos Ir Diasporos Studijos*, 2, 9–22. Prieiga per EBSCO Publishing duomenų bazę.

INTERNATIONAL EMIGRATION DRIVERS IN THE NORDIC AND EASTERN EUROPEAN UNION COUNTRIES

Albertas ZENCEVIČIUS, Ineta ŽIČKUTĖ
Kaunas University of Technology

Summary. A number of authors have researched the drivers of international emigration, i.e. such factors as economic, political, social, cultural, environmental, etc. These factors bring cons and pros consequences for both – the country of origin and the target country. Assuming, there are differences and similarities between the migration drivers influencing emigration between different regions and countries. Thus, the main goal of this research is to examine the drivers of international emigration in the Nordic and Eastern European Union countries. A systematic literature analysis of such migration theories as Neoclassical, New Economics, Migration networks, Dual labour market, World system revealed the main international emigration drivers, covering the labour market, a significant difference between net earnings, unemployment rate, employment rate, foreign direct investments, inflation rate, disposal income rate, income inequality, level of development of the country, social benefits and living conditions.

All these drivers can cause some cons and pros consequences for the country of origin. The main pros are: payments transfers from foreign, better trade conditions with foreign countries, reduced unemployment rate, people can re-emigrate with more knowledge and experience. Despite all these pros, there are problematic cons which should be eliminated: increase of capital export, "brain drain", "hand drain", lack of experienced specialists, reduction of production volume, ageing society, the bad demographic situation in the country, a decrease of social security payments.

After main drivers were cleared from migration theories, based on other scientists researches it should be proved and assigned to the respective socio-economic indicator. Based on analyses of other papers, the main indicators were raised: youth unemployment, average annual net earnings for two people family without children, when both are working, unemployment trap, employment rate, part of social allowance in GDP, part of pensions in GDP, GINI coefficient, rate of household overflow with youth people, unemployment rate.

The dynamics of the respective socio-economic indicator and emigration flows were reviewed by performing statistical analysis. After the analyses of dynamics, correlation analyses of independent variables and emigration rate was prepared.

At the end of the research, based on statistical and correlation analysis, three regression models were prepared for every respective case. In the case of Hungary and Sweden, the regression models included the unemployment trap. Based on the beta coefficients of every variable, the assumptions were made. As the unemployment trap rate has an inverse dependency with emigration flows, so it means when the unemployment trap increases, the emigration flows decreases. For that reason, the origin country should reduce the social allowances, which increase the unemployment trap rate. In the case of Hungary, the regression model included the economic freedom index. As the economic freedom index has a direct dependency on emigration flows, so it means when the economic freedom index increases, the emigration flows increases as well. For that reason, the origin country should research why the economic freedom index increases (as it should state that the economics of the country is growing), but the emigration flows increases as well. In the case of Sweden, the regression model included the employment rate. As the employment rate has a direct dependency on emigration flows, so it means when the employment rate increases, the emigration flows increases as well. For that reason, the country of origin should create additional working places for people who are leaving the country to reduce the rate of emigration. In the case of Sweden and Latvia, the regression model included youth unemployment. As youth unemployment has a direct dependency on emigration flows, so it means when youth unemployment increases, the emigration flows increases as well. To reduce the leaving of youth people, the country of origin should create more working places where young people without experience will be able to work and not leave the country. In the case of Sweden and Latvia, the regression model included part of pensions in GDP. As part of pensions in GDP has an inverse dependency with emigration flows, so it means when part of pensions in GDP increases, the emigration flows decreases. In this case, the country of origin has a good pensions policy, so it motivates people not to leave the country. In the case of Latvia, the regression model included part of social allowance in GDP. As part of social allowance in GDP has a direct dependency with emigration flows, so it means when part of social allowance in GDP increases, the emigration flows increases as well. In this case, the country of origin should modify social allowances to reduce emigration, but not to increase the unemployment trap.

Hence, the main findings of this research revealed the drivers of international emigration in the Nordic and Eastern European Union countries.

Keywords: *migration theories, emigration drivers, international emigration, socio-economic factors, Nordic and Eastern European Union countries.*

Autorių kolektyvas

Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (27): mokslinis žurnalas. – Kaunas: Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija, 2021. – 158 p.
ISSN 2029–1701 (print) ISSN 2335–2035 (online)

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (27)
Mokslinis žurnalas

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (27)
Research Journal

Atsakingasis redaktorius – prof. dr. Rūta Adamonienė
Atsakingojo redaktoriaus pavaduotoja – doc. dr. Aurelija Pūraitė
Vykdantysis redaktorius – doc. dr. Algirdas Muliarčikas
Maketavo – Nėlė Visminienė ir Pavel Lesko
2021-06-21
11 autorinių lankų

Išleido Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija
Maironio g. 27, LT- 44211, El.paštas vsa@mruni.eu
Kaunas 2021 m.
Tinklapis internete www.mruni.eu
<https://www3.mruni.eu/ojs/vsvt/index>